

ДАЙДЖЕСТ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НОВАЦИЙ

Альманах научно-методических материалов

№ 5 апрель 2017

АЛМАТЫ
2017

УДК 821.512.122

ББК 84 Каз - 44

Д 14

Рекомендовано к изданию
Ученым советом факультета довузовского образования
и РИСО КазНУ им. аль-Фараби

Рецензенты:

доктор филологических наук профессор *Г.К. Ихсангалиева*

кандидат филологических наук профессор *Л.Ф. Толмачева*

Под общей редакцией доктора филологических наук профессора *Ж.А. Нуршаиховой*

Д 14 «Дайджест педагогических новаций»: Альманах / сост. Ж. Нуршаихова. — Алматы, 2017. — №5 апрель 2017. — 236 с.

ISBN 978-601-04-2589-7

В пятом номере альманаха «Дайджест педагогических новаций» собраны научно-методические материалы ученых, работающих в области РКИ и КазКИ, а также лучшие поэтические и прозаические работы студентов и школьников, принявших участие в творческом конкурсе «Мир и человек» на получение ежегодной стипендии имени Народного писателя Азильхана Нуршаихова.

Кроме названных материалов альманах содержит следующие разделы: Культура слова. Поэтическая страничка. Страничка юмора. Раздел об авторах.

Тексты публикуются без изменения в авторской редакции.

УДК 821.512.122

ББК 84 Каз - 44

ISBN 978-601-04-2589-7

© Коллектив авторов, 2017

ДАЙДЖЕСТ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НОВАЦИЙ

Альманах

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие: Несколько слов об альманахе «Дайджест педагогических новаций»	5
РАЗДЕЛ 1 ✎ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ	8
✎ Часть 1 Материалы Республиканского Круглого стола «Қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту: коммуникативтік-прагматикалық аспект»	
Айтжанова С.С. Мәтінмен жұмыс істеу тәсілдері	8
Арапбаева Р.С. Бастауыш сынып оқушыларымен мәтіндерді оқытуда жеке сөздермен жүргізілетін жұмыстар	10
Байтилеуова Ғ., Бегалиева Л. Қазақ тілін меңгертудегі жаңа технологиялар мен негізгі бағыттар	14
Берденова К. А. Қазақ тілін оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері	17
Заурбекова Г. Қазақ тілі сабағында ойын технологиясын қолданудың мүмкіндіктері	20
Диярова Г.Д. Особенности диалога при обучении русскому языку	23
Дүйсенбаева Р.И. Тіл үйретудегі диалогтік және монологтік сөйлеуге арналған жаттығулар	26
Ешимов М.П., Мұсаева Г.А. Жазылым дағдысын қалыптастыру	29
Ешмукамбетов А.О. Билингвальды оқытудың ерекшелігі	31
Жаманбаева Ә.С. Өзге ұлт студенттеріне қазақ тілін оқыту әдістері	34
Жумина Н.А. Қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудағы әдіс-тәсілдер	36
Зейнулина А.Ф., Ибраева А.Т. Кәсіби қазақ тілін оқытудың білімдік және әдістемелік құзыреттілігі	38
Илесова К.А. Жаңа инновациялық әдіс-тәсілдерді қолданудың тиімді жолдары	43
Кәріпжанова А.О., Кәріпжанова Г.Т. Тілді меңгертудегі ұлттық құндылықтар, халықтық игіліктер аспектілері	45
Кильдюшова И.В., Машинбаева Г.Ә. Оқу мәтіндері арқылы тілдік тұлға қалыптастыру	49
Кутымбетова Э.Қ. Қазақ тілін оқытудағы инновациялық әдістері	52
Машинбаева Г.Ә. Екінші тіл оқытудағы түсініп тыңдаудың орны	54
Мұсаева М.Г., Ешимов М.П. Қазақ тілін шетел азаматтарына оқыту	57
Омаркулова Л.К. Қазақ тілін оқытуға пайдаланылатын электрондық құралдар	61
Саденова А.Е., Толмачева Д.С., Игнатова Е.Р. Шетелдік студенттерге тіл меңгертуде фонетикалық жаттығулардың ерекшелігі	63
Сапаева Г.Е., Тілеужанова Г.Т. Болашақ маман иелерін кәсіби бағытта оқыту	66
Тастемирова Г.А. Қазақ тілін оқыту мәселелері	68

Татиева С.С., Омурзакова А.К. Техникалық жоо студенттерінің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың кейбір мәселелері	71
Тилеужанова Г.Т., Тастемирова Г.А., Сапаева Г.Е. Тыңдаушылардың қазақ тіліне деген қызығушылығын арттыру жолдары	74
Турсунова Г.Т., Айтжанова С.С. Өзге тілді дәрісханада мақал-мәтелдерді қолданудың тәрбиелік мәні	76
Турсунова Г.Т., С.С. Татиева Жеке тұлғаны қалыптастыруда ұлттық тәрбиенің рөлі	78
РАЗДЕЛ 1 ✦ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ	81
✦ Часть 2 Материалы Международной научно-методической виртуальной конференции «Полиязычное образование: опыт прошлого – взгляд в будущее»	
Айтпаева А.С., Дюсетаева Р.К. О работе с видеоматериалами на продвинутом этапе обучения РКИ	81
Айтпаева А.С., Якубаева К.С. Чтение в практике обучения русскому языку как иностранному	87
Ахмедова А.К., Койшыбаева Г.С. Виды определений	91
Божко Н.М. Формирование полифункциональной межкультурной компетенции – одна из целей современного образования	94
Валеева У.К., Ахмедова А.К. Динамика овладения письменной речью	98
В.Г. Демьянова Профессионально-педагогическое общение преподавателей с иностранными студентами в харьковском национальном автомобильно-дорожном университете	101
Дюсетаева Р.К., Айтпаева А.С. Использование мультимедийных средств в преподавании русского языка как иностранного	106
Kisil L.M. Situationality of professionally-oriented dialogical speech as a linguodidactic category	109
Моргунова Н.С. Невербальная коммуникация в аспекте языковой подготовки иностранных студентов	114
Моргунова С.А. Преодоление барьеров общения в процессе языковой подготовки иностранных студентов	119
Нуршаихова Ж.А., Азнабакиева М.А. Способы интенсификации обучения иностранцев русскому и казахскому языкам	125
Приходько А.М. Учебный подкаст как средство обучения иностранных студентов аудированию лекций по специальности	130
Раимбекова А.А., Нуршаихова Ж.А. Система уровневой дифференциации на занятиях РКИ	135
Семененко И.Е. Языковая подготовка как способ активизации познавательной деятельности иностранных студентов базовых факультетов	140
Торохтий Л.С., Мацко И.В. Особенности воспитательной работы с иностранными студентами	145
Уварова Т.Ю. Организационные формы внеаудиторной деятельности иностранных студентов с целью их успешной самореализации	148
Цимбал Т.Н. Современный учебник в языковой подготовке иностранных студентов технических вузов	153
Чой Джин Су, Кильдюшова И.В. Фразеологизмы как отражение национально-культурных различий корейского и русского языков	158
Якубаева К.С., Айтпаева А.С. Тестовые задания для проверки навыков аудирования на начальном этапе обучения	162

РАЗДЕЛ 2	☞ ЛУЧШИЕ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ И ШКОЛЬНИКОВ	
Нуршаихова Ж.А., Мусаева Г.А.	Конкурс продолжается ...	166
<i>2016 жылы 1 қазан - 1 желтоқсан аралығында Қазақстанның Халық жазушысы</i>		
<i>Әзілхан Нұршайықовтың стипендиясы үшін жарияланған «Адам және әлем»</i>		
<i>әдеби шығармашылық байқауында үздік деп танылған шығармалар</i>		
☞ КОНКУРСНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ НА КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ		168
ПРОЗА:		
1 место	Бакыткелді Думан	168
2 место	Анар Әжіғалиева	171
3 место	Айдархан Еңлік	173
«ЖАС ҚАЛАМГЕР» НОМИНАЦИЯСЫНЫҢ ЖЕҢІМПАЗДАРЫ:		
	Әлхан Света	179
	Есімбай Әділхан	183
	Кабдрашидов Ерден	186
ПОЭЗИЯ:		
1 место	Әлия Іңкәрбек	189
2 место	Асыр Данагүл	198
3 место	Нұрбол Мұратбекұлы	206
«ЖАС АҚЫН» НОМИНАЦИЯСЫНЫҢ ЖЕҢІМПАЗДАРЫ:		
	Жарас Салтанат	207
	Мақешова Адель	209
	Касымбекова Назира	210
	Тұрсінәлі Серікбол	211
	Әзілбек Гүлден	213
	Досмұхаммедова Амангүл	213
	Уәлибекова Ділда	216
	Шахабай Құрбанәлі	217
☞ КОНКУРСНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ		
ПРОЗА:		
1 место	Қайырлы Данагүл	220
2 место	Байбосынов Арман	223
РАЗДЕЛ 3	☞ КУЛЬТУРА СЛОВА	226
Алтынбекова О.Б.	Выдать диплом... Алие или Алии?	
РАЗДЕЛ 4	☞ ПОЭТИЧЕСКАЯ СТРАНИЧКА	228
Нуршаихова Ж.А., Дюсетаева Р.К.	Русско-французский билингвизм	
российских аристократов, шала-казахский язык и А.С. Пушкин		
РАЗДЕЛ 5	☞ СТРАНИЧКА ЮМОРА	
Нуршаихова Ж.А.	(из собрания студенческих перлов)	232
Сапронова И.И.	(из собрания студенческих перлов)	233
РАЗДЕЛ 6	☞ ОБ АВТОРАХ	235

НЕСКОЛЬКО СЛОВ О ЖУРНАЛЕ «ДАЙДЖЕСТ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НОВАЦИЙ»

В феврале 2012 года кафедра языковой и общеобразовательной подготовки иностранцев факультета довузовского образования Казахского национального университета им. аль-Фараби впервые в Казахстане провела Республиканский фестиваль педагогических идей «Диагностика технологий в преподавании языков». Фестиваль-2012 явился своеобразной платформой для дискуссий по актуальным проблемам обучения казахскому и русскому языкам как иностранным.

Основными задачами данного форума явились обсуждение современных научно-методических технологий в области преподавания языков, обмен передовыми методиками, знакомство с новыми разработками.

В резолюции Фестиваля-2012, принятой его участниками, была обозначена необходимость издания ежегодного республиканского научно-методического журнала, в котором были бы представлены педагогические новации казахстанских лингвистов. Этот журнал мы назвали «Дайджест педагогических новаций» и приступили к его созданию.

Традицию совместных научных диспутов и издание журнала поддержала республиканская вузовская общественность, которая была представлена учеными из ведущих университетов Казахстана (КазНУ им. аль-Фараби, КазНПУ им. Абая, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, КазГосЖенПУ, КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова, КазНПТУ им. К.И. Сатпаева, университет менеджмента, ПГУ имени С. Торайғырова (Павлодар), ТГУ им. М.Х. Дулати).

В последние годы к нам активно присоединились ученые из Украины – Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет (ХНАДУ). С их работами можно ознакомиться в последних номерах нашего журнала.

Радует также, что не остались равнодушными к вопросам преподавания языков и учителя казахстанских школ. Их ежегодное участие в наших конференциях, круглых столах показывает, что есть еще энтузиасты, неравнодушные учителя, которым небезразлично ЧТО и КАК они преподают, и они с удовольствием делятся своими разработками, методиками и технологиями.

Альманах состоит из нескольких разделов. Первый раздел этого номера называется «Научно-методические материалы». Он состоит из двух частей.

В первую часть вошли материалы республиканского Круглого стола «Қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту: коммуникативтік-прагматикалық аспект», посвященного вопросам преподавания казахского языка как иностранного (КазКИ), который состоялся 24 февраля 2017 года.

Вторая часть состоит из материалов, присланных на Международную научно-методическую виртуальную конференцию «Полиязычное образование: опыт прошлого – взгляд в будущее», которая состоится 28 апреля 2017.

Статьи, опубликованные в разделе «Научно-методические материалы», посвящены проблемам преподавания языков в национальной и иностранной аудитории. Этот раздел актуален в том плане, что до настоящего времени не существовало периодических изданий,

посвященных комплексной дескрипции сущности преподавания второго языка во всем ее многообразии. С этой позиции переключка педагогических идей в преподавании языков становится той областью, которая способна заинтересовать не только преподавателей практического русского и казахского языков, но и ученых, занимающихся изучением когнитивных процессов в сознании инофонов, изучающих неродные языки.

Не вызывает сомнения и тот факт, что инновационные педагогические решения, описываемые авторами альманаха, могут быть применимы при разработке учебных пособий и презентаций по преподаванию языков.

Во втором разделе уже традиционно мы помещаем лучшие поэтические и прозаические работы студентов и школьников, принявших участие в творческом конкурсе «*Мир и человек*» на получение ежегодной стипендии имени Народного писателя РК Азильхана Нуршаихова.

Третий раздел «*Культура слова*» продолжает вести наш постоянный автор, доктор филологических наук профессор О.Б. Алтынбекова.

Поэтическая страничка представлена рассуждениями о билингвизме с цитированием великих строк А.С. Пушкина из «Евгения Онегина». Поэт и сейчас актуален, как никогда.

Студенческие языковые курьезы, допускаемые иностранными студентами в речи, получили отражение на *страничке юмора*.

Надеемся, что альманах «*Дайджест педагогических новаций*» станет научно-методической трибуной преподавателя-лингвиста, стимулирующей к новым интересным идеям.

*Успехов в творчестве,
Ж.А. Нуршаихова!*

РАЗДЕЛ 1

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ

Часть 1. Материалы Республиканского Круглого стола «ҚАЗАҚ ТІЛІН ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕ ОҚЫТУ: КОММУНИКАТИВТІК-ПРАГМАТИКАЛЫҚ АСПЕКТ», 24 февраля 2017

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ТӘСІЛДЕРІ

Айтжанова С.С.
ф.ғ.к. сениор-лектор

Түйіндеме

Мақалада мәтінмен жұмыс істеу тәсілдері қарастырылады.

Аннотация

В данной статье рассматриваются методы работы с текстом.

Summary

This article discusses methods for working with text.

Қазіргі таңда білім алушыларға тілді меңгерту өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Тілді меңгертудің түрлі әдіс-тәсілдерін қарастырып, тез меңгерту жолдарын қарастыруда. Соның бірі мәтінмен жұмыс істеу. Мәтін – сөйлеу үдерісінің жемісі. Оқытушы мәтінмен жұмыс жүргізу барысында алдына төмендегідей мақсаттар қойғаны дұрыс:

- 1) Білім алушыларға берілген мәтіндер бойынша қазақша тілдесуге үйрету;
- 2) Тілдік қатынасқа түсу үшін әртүрлі ситуациялар құру арқылы тілдік қатынастың қажеттілігін арттыру;
- 3) Дұрыс сөйлеу, жазу нормаларын үйрету.

Мәтіндер ғылыми тұрғыда сұрыпталынып алынады. Мәтінмен жүргізілетін жұмысты мынадай кезеңдерге бөліп қарастыруға болады: 1) мәтінмен жұмыстың алдыңғы кезеңі; 2) мәтінмен жұмыс кезеңі; 3) мәтін соңындағы жұмыс кезеңі.

Бірінші кезең бойынша, мәтінді оқығанға дейін, мәтінге байланысты немесе басқаша логикалық сұрақтар берілуі арқылы жасалады. Мәтінді оқымай тұрып, мәтіннің ішіндегі сөйлемдерге сұрақ қою дұрыс емес. Білім алушының алдында сабақтарына байланысты мәтін жатуы қажет. Мәтіннің ішінен таныс емес сөздерді теріп жазып алғаннан кейін, оқытушының көмегімен тілдерін дамыту мақсатында актив сөздер, сөз тіркестері бөлек сөздікке жазылады. Бұлай жазып алу сөздің дұрыс жазылуын, айтылуын тексеруге, өзін-өзі тексеруге, бірін-бірі тексеруге көмегі тиеді. Мәтінде берілетін сөздердің ішінде таныс емес сөздер мейлінше аз болғаны дұрыс. Өткен сабақта берілген сөздерді қатыстырып, байланыстырып отыру керек.

Мәтінмен жұмыс кезеңі. Бұл кезеңде мәтіннің тілдік материалы мен құрылымын трансформациялау жаттығулары орындалады. Сондай-ақ мәтін ішінен қажет мәліметті бөліп алу, айыра білуге машықтандыру жаттығуларын әр түрлі тәсілмен орындауға болады. Мәтінмен жұмыс кезеңі былайша ұйымдастырылады:

- шағын мәтінмен жеке-жеке сөйлемдердің сапасын саралап салыстыру;
- мәтіннің негізгі мәнін, мазмұнын түсіну; - мәтінге тақырып беру;
- мәтінді тақырыпшаларға бөлу;
- мәтіндегі басқы, ортаңғы, соңғы ойларды анықтау;
- мәтінге жоспар жасап, ол бойынша тараушаларды анықтау;
- мәтінді баяндай білу, басталар, аяқталар ойды дұрыс жеткізу;
- жоспар бойынша мәтін мазмұнын әңгімелеу;

– мәтіндегі сөздермен түрлі жұмыс жасап, сөздік қорды толықтыру. Осы әдіс-тәсілдердің бәрі оқыған мәтіннің мағынасын магистранттар толық түсінуіне арналған жұмыстар. Мәтін мағынасын толық түсіну дегеніміз не? Жалпы алғанда, магистранттар мәтіннің мазмұнын түсіну үшін оның ішіндегі өз мамандығына байланысты жеке сөздерді түсінуі керек. Бұл жеке сөздер түсінікті болса, тұтас мәтін де түсінікті болады деген жалпы пайымдау. Мәтінде әр түрлі (бейімделген, бейімделмеген) болады. Сөздің жеке тұрғандағы мағынасы кейде мәтін контекстіндегі мағынасымен бір бола бермейтінін жоғарыда айтып кеткенбіз. Сондықтан мәтіндегі ойды түсіну үшін онда берілген сөздердің тура мағынасымен қатар ауыспалы мағынасын да білу қажет [1, 45].

Келесі мәтін соңынан жүргізілетін жұмыс кезеңі. Бұл кезеңде мәтін мазмұнының негізгі элементтерін, танымдық құндылығын айқындауға, мәтінге түсініктеме беруді үйретуге (интерпретация) бағытталған жұмыстар жүргізіледі. Мәтінде берілген мамандығына байланысты мәліметті магистранттар болашаққа қызмет барысында қолдануы тиіс. Тілді оқытып үйрету талабы да – осы. Сондықтан бұл жаттығулар мәтінмен жұмыс барысында меңгерген кәсіби тілдік құрылымдарды тілдік құрылымдарды тілдік қатынаста магистранттардың еркін қолдану дағдысын қалыптастыруға бағытталады. Бірақ мәтінмен жұмыс осы кезеңдермен шектеліп қалмайды. Ол тілді оқытып үйретудің басқа тәсілдерімен бірлікте, тығыз байланыста ұштастыра жүргізілуі тиіс. Мәтінді меңгертуде осындай амал-тәсілдерді қолданғанда тиімділігін байқау қиын емес. Мұндай жағдайда магистранттарға төл сөздерімізді дұрыс айтуға дағдыландыру, сөздік қорын дамыту, сөздікпен жұмыс арқылы есте сақтау қабілетін дамыту, сөйлеу дағдыларын қалыптастыру, ауызекі сұрақ-жауап жұмыстары арқылы тілін дамыту мәнерлеп оқытуды үйрету. Ерекше дыбыстар кездесетін сөздерден бастап үйретіп, біртіндеп күрделендіріп отыру принципі туып отыр. Мәтіндегі жаңа сөздерді жекелеп үйрету арқылы, оны дұрыс дыбыстау арқылы магистранттардың сөздік қорын дамытамыз. Неғұрлым көп сөз білсе соғұрлым сөйлеу дағдысы тез қалыптасып, тіл байлығы арта түседі. Сондықтан мәтінді меңгертуде жаңа сөздерді, сөз тіркесін алдын ала беріп отырған жөн [2, 54].

Білім алушылардың мәтін мазмұнын толық түсінуге сөздік жұмысының еш кедергісі болмайды. Яғни мәтінді меңгертуде сөздікпен жұмыс істеуге сол арқылы сөздік қорын молайтуға болатындығын ескергеніміз жөн. Сұраққа өзге ұлт өкілдерінен жауап алу күрделі мәселе. Сондықтан ол біртіндеп, қысқа-қысқа сұрақтарға жауап алу арқылы үйретіледі. Білім алушыларға мәтінді оқыту барысында қолданылатын тапсырмалардың түрлерімен танысып кетсек. 1. Мәтіннің тақырыптарына қарап, мәтіннің негізгі мазмұнын бағдарлау бағытындағы тапсырма: Тақырыпты оқып шығып, мәтіннің негізгі мағынасы не туралы екенін айтыңыздар. Мәтіндегі оқығаның қалай өрбитінін болжаңыздар. Тақырыптың аты мәтін мазмұнын бере ала ма деген сұрақтар төңірегінде өз ойларыңызды білдіріңіздер. 2. Мәтіннің мағыналық жағын ашатын негізгі сөздерді, сөз тіркестерін, т.б. бөліп көрсету мақсатындағы тапсырма: Мәтінді оқып шығып, ерекше көрсетілген сөздерге назар аударыңыздар. Ол сөздер сіздерге мәтін не туралы айтылатындығын анықтауға көмектеседі. Бөліп көрсетілген сөздерді, сөз тіркестерін, сөйлемдерді оқыңыздар. Мәтіндегі қамтылатын негізгі мәселелерді анықтаңыздар. 3. Мәтінді санаулы уақыт аралығында игеру мақсатында жүргізілетін тапсырма: - «...» атты мәтінді ... минутта оқыңыздар. Мәтіннің негізгі мазмұнын түсінуге тырысыңыздар. - Мәтінді уақытты үнемдей отырып, шапшаң оқып шығыңыздар. - Мәтінде не туралы айтылғандығын 2-3 атаулы сөйлем арқылы білдіріңіздер. Мәтінді игергеннен кейінгі кезеңнің алдына қойған міндеті – мәтін мазмұнын толықтай игеру.

Ал түсініп оқу – тіл үйренуде қажетті әдіс. Білім алушы сөзді, сөйлемді, тұтас мәтінді түсініп оқымаса, ол жай механикалық түрде іс болып, тыңдаушы сөз де, тіл де үйрене алмайды. Мәнерлеп оқу – дауыс екпінін дұрыс түсіріп, анық және түсініп оқу, яғни тыңдаушы әрбір сөзді анық айтып, тиісті тыныс белгілеріне тоқтап, басқа біреудің сөзін оқығанда дауысты өзгертіп, сөзді анық, бұрмаламай оқиды. Мәтінді оқығанда дұрыс, түсініп, жылдам, мәнерлеп оқу жеке-жеке қолданылатын әдістер емес, қайта олар бір - бірімен тығыз

байланыста, бірлікте болады. Мәтінді түсініп оқыған білім алушы дұрыс та, жылдам да, мәнерлеп те оқи алады. Кезекті жұмыс мәтін бойынша сұрақтарды қоя білу және сұрақтарға дұрыс жауап беруді игеруде де тыңдаушыға меңгертетіндей түрлі әдістер көп.

Мәтінмен байланысты тіл дамыту жұмыстарының бір саласы – жатқа айта білуге үйрету. Жатқа тек өлең ғана емес, сонымен бірге мәтіннің аты, оның ішіндегі жаңа сөздер, сөз тіркестері, кейбір сөйлемдер, жұмбақтар, мақал - мәтелдер, грамматикалық анықтамалар алынады. Мұғалім сабақ сайын қадағалап тыңдаушыға жатқа айтуға тапсырманы үнемі беріп отырады. Мысалы, білім алушыларға 1 семестрде төмендегі үлгіде шағын мәтіндер беріліп, жатқа айтуға дағдыландыру. «Менің университетім», «Менің факультетім», «Менің бос уақытым», «Менің досым», «Демалыс күні», «Алматы қаласы», «Жатақханада», «Менің тобым», «Саяхатта», «Менің Отаным – Қазақстан».

Қорыта келе, білім алушылардың құзырлығы коммуникативтік оқыту технологиясы арқылы дамиды. Оның ішінде мәтінмен жұмыс арқылы танымдылық қабілеттері, танымдық үдерістері дамып, сөздік қоры молаяды, оқытуда жағымды әрекет қалыптасады. Оқытушының басты мақсаты – білім алушының қазақ тілін меңгеріп, өз ойын қазақ тілінде еркін жеткізе алатындай деңгейге жеткізе білу.

ӘДЕБИЕТ

1. Жапбаров А. Оқушылардың жазбаша тілін дамыта оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері. – Алматы, 2007. – 120 б.
2. Күзекова С. Екінші тіл ретіндегі қазақ тілі оқулығы теориясының лингвистикалық негіздері. – Алматы, 2005. – 45 б.
3. Бейсенбекова Г.Т. Оқылым процесі: Теориясы мен әдістемесі.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН МӘТІНДЕРДІ ОҚЫТУДА ЖЕКЕ СӨЗДЕРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫСТАР

Арапбаева Р.С.
мұғалім

Түйіндеме

Бұл мақалада мектептегі бастауыш сыныптарындағы оқушылармен мәтінді оқыту сабақтарында жеке сөздермен жүргізілетін жұмыстардың мәселелері қарастырылады.

Аннотация

В данной статье рассматриваются проблемы проводимых работ отдельными словами текста обучения на уроках в начальных классах

Summary

This article deals with the problems of the work carried out by the individual words of the text of instruction at the lessons in the primary graders.

Бүгінгі жас ұрпаққа жан-жақты білім беру, тәрбиелеу – әрбір ұстаздың басты міндеті. Қайсы бір мұғалімдер сабақтың жаңа түрін пайдаланса, кейбіреуі жаңашыл мұғалімдердің тәжірибесін қолданады. Қай әдісті пайдаланса да, мақсат бағдарламадағы материалдардың мазмұнын шәкірт бойына сіңіру.

Білім негізі бастауышта болғандықтан, оның мұғалімі басты тұлға. Демек бастауыш мектептің әрбір мұғалімінен жаңаша жұмыс істеуді, батыл шығармашылық ізденісті талап етеді.

Бастауыш мектептің алдында тұрған негізгі мәселе - оқушыларды дамыта оқыту, яғни оқушыны оқу әрекетіне қалыптастыру, олардың оқуға ынтасын ояту, қызығушылығын арттыру.

Бастауыш сыныптарда оқылатын оқу сабағынан баланың сөйлеу тілін жетілдіруде және оның әрбір зат, табиғат, адам, қоғам туралы түсінігін кеңейтіп, қалыптастыруда атқаратын ролі зор.

Бастауыш сыныптарда баланың тілін, ойын жетілдіруде, қиялын өрістетуде, оның жан-жақты дамуына оқу тікелей ықпал етеді. Ал бұл айтылғандар бастауыш сыныптағы оқу үлгерімін арттыруға тікелей әсер етеді.

Ана тілі методикасын негізін салған К.Д. Ушинский: «Ана тілін толық меңгермеген бала тарихты, географияны, жаратылыс ғылымдарын және математиканы үйренген кезде, теореманы, немесе математикалық бір есепті өз сөзімен айтып бере алмайтын күйге ұшырайды. Ана тілі басқа пәндердің бәріне қатысы бар және олардың нәтижелерін өзіне жинастыратын басты өзекті пән екені түсінікті емес пе?» - деген болатын.

Бағдарлама бойынша өтілетін оқу сабағы, ондағы мәтінмен жүргізілетін жұмыстар, біріншіден, жоғарғы сыныптарда жүргізілетін әдеби шығармаларды талдаудың баспалдағы деп қаралады, яғни соның оңай түріне баланы 1-ші сыныптан-ақ үйрету көзделеді.

Екіншіден, оқушының әдеби тілді меңгеруіне жол ашу мақсат етіледі. Оқу сабағын, ондағы топпен жүргізілетін жұмысқа осылайша қарау мұғалімнің оқу сабағындағы жұмысын жауаптылықпен, ойланып жүргізуін керек етсе, оған қоса әдебиеттік оқу сабағын басқа пәндермен байланысты болуына және сыныптан тыс оқудың да дұрыс ұйымдастырылуын қадағалап отырылуына талапты арттырады.

Бірінші сыныптан бастап оқушылар мәтінді дұрыс, мәнерлеп оқуға, оны өздігінен түсіну дағдыларына жаттықтырылады.

Оқушыларға оқу дағдыларын меңгертуде әсіресе баланың өз оқығандарын саналы түрде түсінуін қамтамасыз ету жағына ерекше көңіл бөлінеді. Ол үшін оқушы әрбір жаңа сөздің, сөйлемнің мағынасын жете түсінуі қажет.

Мысалы: «Біздің Отан» өлеңіндегі нұрлы деген сөздің мағынасын ашу үшін әдемі, көрікті сияқты синоним сөздерді пайдалану орынды.

Сол сияқты кейде бірнеше сөз тіркестерін бір тұтас ұғым беруі мүмкін. Ондай сөз тіркестері түсініксіз болған жағдайда сол ұғымның баламасын бере алатын өздеріне түсінікті басқа сөздермен ауыстыруға болады.

Бірінші класта оқушыларға айналасын қоршаған дүниені үнемі байқатып бақылатып отыру керек.

Мысалы: «Туған жерге қыс келді» бөліміндегі «Алғашқы қар» деген шағын текстте ақша қар жаңа көтеріліп келе жатқан күнге шағылысып күмістей жалтырайды деген сөйлемді түсіндіргенде ақша қар деп жаңа жауған қарды айтатынымыз, бұл қардың басқа қардан өзгешелігін анықтап тұрған ақша деген сөз екені ескертіледі.

Сол сияқты күннің жаңа көтеріліп келе жатқанын, күн сәулесінің қарға түсіп, оны күмістей жалтырататынын оқушылардың қыста көрген білген, байқағандарына сүйене отырып түсіндірген орынды.

Түсіндірмелі оқу сабақтарында оқушыларды саналы түрде түсініп оқуға қатесіз және мәнерлеп оқуға жаттықтыру жұмысы жүргізілуге тиіс. Бұл талап оқу сабақтарында оқушыларға дауыстап және іштен оқыту; тексттің мазмұнына байланысты қойылған сұрақтарға толық және дұрыс жауап қайтару; әңгіменің бөліміне ат қойғызу; әңгіменің мазмұнын жоспар бойынша баяндату; оқылған текстен балаларға өздігінен табиғат суреттерін, еңбек көріністерін немесе басты кейіпкерлерді бейнелейтін үзінділерді тапқызып оқыту; орфографиялық сөздік жүргізуді үйрету т.б. сол сияқты жұмыстарды орындату арқылы іс жүзіне асырылады.

2-сыныпта оқушылар сөйлемді сазына келтіріп дұрыс оқуға жаттығады. 2-сынып оқушыларын дұрыс оқуға жаттықтыру, үйрету үшін алдымен мұғалім әр оқушының қалай

оқитынын, әрқайсысының оқу дағдысына қандай кемшіліктер барын алдын-ала біліп отыру керек. Сонда ғана мұғалім оқушыларын оқу дағдысын жетілдіріліп жүйелі жұмыстар жүргізе алады. Осымен қатар сөз екпінін дұрыс қойып оқи алмау, сөздегі буындарды қайталап, сөйлемдегі сөздердің басын қоса алмай оқу сияқты кемшіліктер де кездеседі.

Мұндай қателердің орын алуы төмендегідей себептерден болатын сияқты:

а) 2 сыныпқа келген балалардың көбі жазғы каникулда 1 сыныпта алған оқу дағдысын ұмытыңғырап қалады.

б) Оқушының оқу дағдысының әбден қалыптасып кетпегенінен болады.

в) Өзіне «жеңіл болу үшін» оқушы әдейі сөз, буын, әріп қалдырып оқиды.

Мұндай жағдайда көп буынды ұқсас сөздердің бірінші, екінші буынын көреді де, ар жағын өз ойынан қоса салады.

Мысалы: келіңкіремеді дегенді, келмеді, келіңкіреді деп оқиды.

Ойнау дегенді ойлау деп оқиды.

г) Мағына жағынан ұқсастығына қарай синоним сөздерді шатастырады. Мысалы: алып келді дегенді әкелді, алып барды дегенді апарады деп оқиды.

д) Ауызекі сөйлегенде, қате айтып дағдыланғандығынан болады.

е) Тым шапшаң оқу сөйлемнен сөз қалдырып кетуге немесе артық сөз қосып жіберуге әкеп соқтырады, т.б.

Оқу дағдысындағы осындай кемшіліктерді және олардың орындалу себебі анықталғаннан кейін, солардың түзету жолдарын қарастырған жөн. Оқушыны дұрыс оқуға үйрету, үшін мынадай жұмыстар жүргізу керек.

1. Оқушыны кітап оқуға көп жаттықтырып дағдыландыру. Мұндай жаттықтыру жұмысының түрлері әрқилы. Бірде оқулықтың өзінен әр оқушыға арнаулы тапсырмалар беріледі; бірде мұғалім балаларға арналған журналдардан, ертегілерден, балаларға арналған өлең кітапшалардан үлестірмелер жасалады да соларды әрқайсысына оқытып дағдыландырады. Әсіресе, жаттықтыру, дағдыландыру жұмысының бір түрі үлестірмелермен жұмыс, оқушыларды жалықтырмайды, оқуға деген ынтасын арттырып отырады. Өйткені үлестірмеде жеке оқушыға арналған әңгіме, өлеңдер, жұмбақтар, жаңылтпаштар, мақал-мәтелдер көбіне қысқа да тартымды болып келеді.

2. Осындай тапсырмаларды орындау үйгеде тапсырылады. Үйде бірнеше рет оқып жаттыққан оқушы сыныпта дұрыс оқиды, әрі мазмұнын өз сөзімен айтып береді.

3. Шапшаң оқудың түсініп оқумен байланыстылығын ескертіп отыру керек.

4. Қате оқыған сөздерді буынға кейде дыбысқа бөліп оқыту керек.

5. Қате оқыған сөздерді тақтаға жазып көрсетіп, дұрыс оқуды талап ету керек.

6. Қате оқыған сөйлемді де қайта оқыту керек.

7. Қате оқыған жерін сыныпта тыңдап оқушыларға түзеттіру керек. Мұндағы есте болатын жай: сол тыңдаушы оқушылар оқыған оқушының қатесін байқай сала өз орнынан, рұқсатсыз түзетпеуі керек. Тек мұғалімнің рұқсатымен, кітап оқушы белгілі бір сөйлемдерді абзацты оқып болғаннан кейін ғана түзетуге тиіс.

8. Жаңылтпаштар айтқызып жаттықтыру.

9. Орфоэфия заңын басшылыққа алып отыру.

Басқа тілдердегідей, қазақ тілінде де орфографиялық және орфоэфиялық заңдар бар. Ол заңдар оқушыларды дұрыс сөйлету мен дұрыс оқытуда басшылыққа алынады.

Дегенмен оқушыларға жаңа сөздің мағынасын түсіндіру үшін немесе дұрыс оқуды үйрету үшін сөздерді тақтаға жазып көрсету қажет болғанда, оларды тек орфографиялық ережеге сай жазу керек.

Егер мұғалім сөзді дұрыс оқытуға желеу етіп, оны орфоэфиялық ережесіне сай тақтаға жазса, ол сөзді оқушылар айтылуынша жазуға үйреніп кетеді.

Сондықтан 2 сыныпта сөздерді дұрыс оқу жұмысын айтып түсіндіру ауызша дағдыландыру арқылы іске асырылады.

Мысалы: «Әдебиеттік оқуда» бақбақ, құлыншақ деген сөздерді оқушыларға дұрыс оқытуды үйрету үшін алдымен оны текстен теріп алып тақтаға орфографиялық ережеге сай бақбақ, деп айтылытынын ескертеміз де солай дұрыс айтып оқуға дағдыландырымыз. Ал оларды мұғалім тақтаға бақбақ, құлыншақ деп жазуға тиіс емес.

Сөйтіп сөздерді дұрыс оқуға оқушыларды дағдыландырғанда, жаңа сөздерді немесе дұрыс оқи алмаған сөздерді орфоэпияның заңына сай айтқызып жаттықтыру керек. Қазақ тілі сабағында сол сөздерді қосып мысалдар келтіру артық болмайды. Оқулықта берілген оқу материалдарын өтудің алдында мұғалім шәкірт түсінігіне қиындық келтіретін жекелеген сөздерді немесе сөз тіркестерін мағынасын түсіндіруі қажет.

Ал мұндай жұмыс жүргізілмеген жағдайда материалдың мазмұны оқушыларға түсініксіз болып қалады. Осындай кемшіліктерді болдырмау мақсатында мынандай методикалық принциптерге сүйеніп жұмыс жүргізудің мәні бар:

1. Сөйлем құрамындағы кейбір сөйлемдер етістік сөздерді балаларға толық ажырата түсіндіру (тол, ор, аш, ас. т.б.).

2. Оқылған материалдағы кездескен кейбір сөздерді түсінгенімен оқушылар сол сөздердің негізгі мағыналарын әдеби тілмен айтып бере алмайтындықтан жергілікті сөйлеу тіліндегі сол аймаққа тән диалект сөздердің мағынасын айту.

3. Тексте сөздің толық мағынасы берілсе де оған тиісті қосымшалар жалғанғанда ол сөздердің қандай жаңа мәнге ие болғанын түсіндіру.

4. Әңгімеде кездескен сөздердің жеке мағынасын анық айтылсада, тұрақты сөз тіркесімен айтылғандағы мағыналарын түсіндіру.

Мысалы: жүзі жайнап –қуаныш белгісі, аузына құм құйылады- сөйлей алмау т.б.

5. Көркем шығармаларда, әсіресе ертегілерде жиі-жиі кездесетін кейбір сөздердің мағынасын ашу.

Сөздердің мағынасын түсіндіргенде оқушыларға алдын –ала белгілі оқиғаны бейнелейтін затты немесе оны көрнекі құралдарын көмегімен көрсетіп, қимыл-әрекетті бейнелейтін оқиғалы көріністерді өмірмен ауызша мысалдар келтіру жұмысын жүргізу тиімді. Өйткені материалдың ішіндегі өмірде сирек қолданатын заттық мағынаны білдіретін кейбір сөздерді балалардың тез ұмытып қалуы мүмкін. Сөйлем ішінде жалпы есіммен айтылса да, жалқы есімдік мағына беретін сөздер балалардың түсінуіне келтіреді. Мысалы: торғай, қарға, шыбын-шіркей, балық т.б

Оқулық материалдарының ішінен біртектес түбірлес сөздерде кездеседі. Бұл сөздерге қосымшалар жалғанғанда олардың мағынасы да өзгереді.

Сөйтіп оқушылар олардың арасындағы ерекшелікпен олардың мағыналық айырмашылықты жете түсіне алмайды.

Мысылы: жыра-жыра, бел-белес т.б.

Мұндай сөз тіркестерін оқушыларға ашып түсіндіргенде ең алдымен сол сөздің түбірі мен жұрнақтарын анықтап, сөздің толық мазмұны мен мағынасын түсіндірген абзал.

Тұрақты сөз тіркестерімен берілген сөздерді түсіндіруде сол сөздердің түпкі сөздердің ауыспалы тіркесі арқылы түсіндіру. Мысалы: жүрек жұтқан деген сөз тіркесіп батыр, сүттен ақ ешбір кінәсіз деген сияқты.

6. Қиын сөздердің мазмұны мен мағынасын оқушыларды жаппай қатыстырып сұрақ-жауап әдісін қолдану.

Мысалы: 3 сыныпта «Әдебиеттік оқу» оқулығындағы Тайыр Жароковтың «Күз» деген өлеңінде кездесетін інжу албырап, балбырап, маужырап, аймалап, бөгіп, мамырлап, дабылдап, алабы деген сөздердің мағынасын балалар біле бермейді. Осы себептен бұлардың қайсы қай сөздердің орындарына қолданылып, қандай мағына беріп тұрғанын айыра алмайды.

Оларды алдын ала түсіндіру әрбір ұстаздың міндеті.

Мысалы: - Инжу сөзін қалай түсінесіңдер - деп сыныпқа жалпы сұрақ қояды. Оқушылар ой жүгіртіп – өз пікірлерін айтуға тырысады. Алайда бұл сөздің мағынасын жете білмегендіктен аталған затты көрнекі құралдың немесе нақты өзін көрсетіп түсіндіреді.

Инжу-меруерт. Маржанның бір түрі көркемдік–сән үшін қолданылатын ақ, ақшыл, сары түсті қымбат (зат) бағалы асыл тас. Бұл затты келіншектер мен қыздар мойындарына әшекей үшін тағады. Екінші сөзді де солай сұрақ қойып анықтайды.

Албырап-қызарып, өте қызыл дегенді білдіртсе, балбырау–елжіреу балқу, жұмсап босау сөздерінің мағыналары да осылай анықталады.

Аймалай деген сөз- сүйіп құшу, иіскеу, құшақтау, еркелету.

Мамырлап - сөзі әзер, зорға, қозғалу

Дабылдау - хабарлау, жариялау деген мағына білдіретіндігі айтылады.

Сөйтіп, «Әдебиеттік оқу» пәнінде балалармен осындай жұмыстар жүргізілсе, сөздерді дұрыс оқуға дағдыландырады, баланың сөйлеу тілі жетіледі және оның әрбір зат, табиғат, адам, қоғам туралы түсінігі кеңейеді, ойы жетіледі, қиялы өрістейді, оның жан-жақты дамуына тікелей ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТ

1. Әбдікәрімова Т. Бастауыш сыныпта мәтін арқылы тіл дамытудың ғылыми негіздері мен оқыту әдістемесі. – Алматы, 2002.
2. Рахметова С., Әбдікәрімова Т., Базарбекова Р. Ана тілі. 4-сыныпқа арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2011.
3. Бозжанова К. Бастауыш мектепте оқушылардың оқу дағдасын қалыптастыру. – Алматы. 1989.
4. Львов М.Р., Рамзаева Т.Т., Светловская Н.Н. Методика обучения русскому языку в начальных классах. – Москва, 1987.

ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕГІ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН НЕГІЗГІ БАҒЫТТАР

*Байтөлеуова Ф.,
Бегалиева Л.*

Түйіндеме

Мақала қазақ тілін оқытудың тиімділігін арттыруға қажетті инновациялық әдіс-тәсілдерді, жаңа бағыттарды іздестіру мәселелеріне арналған. Интербелсенді әдіске және этнотехнологияға, драмалық әдістерге екерше мән берілген.

Кілт сөздері: оқыту тиімділігі, инновация, жаңа бағыт, этнотехнология, драмалық әдіс.

Аннотация

Данная статья посвящена проблемам поиска инновационных путей и средств, способствующих оптимизации обучения казахскому языку. Особое внимание уделено интерактивной методике и этнотехнологии, использованию драматизации.

Ключевые слова: инновационный, оптимизация обучения, интерактивная методика, этнотехнология.

Summary

This article is devoted to problems of search of the innovative ways and means promoting optimization of training in Kazakh. Special attention is paid to an interactive technique and ethnotechnology, dramatization use.

Keywords: innovative, training optimization, interactive technique, ethnotechnology.

Бүгінгі таңда жоғарғы оқу орнында қазақ тілін оқытуға қойылатын талаптардың бастысы - үштілді, коммуникативті күзiреттiлiкке ие тұлғаны қалыптастыру. Осыған орай бiз тiлдiк стратегияларға және түрлi тiлдiк жағдаяттарда қарым-қатынасқа түсу дағдыларын қалыптастыруға ерекше мән беремiз. Әрине, қазiргi әдiстеменiң дамуы жоғарғы оқу орындарында қазақ тiлiн үйретудiң тиiмдiлiгiн арттыру үшiн инновациялық тәсiлдер мен әдiстердi iздеудi, қолдануды қажет етедi. Тiлдi үйрену қызықты әрi жеңiл болу үшiн бiз оқу жұмыс бағдарламаларын үнемі толықтырып отыруға тырысамыз. Қазiргi уақытта тiлдi үйрету барысында бiздiң Университетiмiзде ұстанып отырған жаңа бағыттар – этнотехнология және театр/ драма технологиясы, яғни басқаша айтқанда, жағдаяттық тапсырмалардың ауқымын кеңейтiп, шығармалардан үзiндiлер алып, студенттермен, тiл үйренушiлермен бiрге қойылымдар дайындау, диалогке түсудi де драмалық үзiндiлердi қолдану арқылы үйрету. Сонымен қатар соңғы кездерi оқытушыларымыз ойлау дизайны (дизайн мышления) технологиясын да кеңiнен қолданып келедi.

Тақырыбымызға тереңдемей тұрып, *технология* сөзiне тоқталсақ. Технология сөзi грек тiлiнен алғанда “*techno*” - өнер, шебер, бiлгiр және “*logos*” – iлiм, ғылым деген мағынаны бiлдiредi. Оқыту процесiнде бұл терминнiң қолданылуын бiз тiлдi оқытуда пайдаланылатын әдiс-тәсiл жинағы және шеберлiк, бiлiктiлiк деп түсiнеміз. Бұл термин тiлдi оқыту әдiстемесiне алғаш ХХ ғасырдың 90-шы жылдары ағылшын-американдық әдiстемеден келген болатын.

Отандас ғалымымыз Ж. Манкееваның пiкiрi бойынша, “Тiл – этносты танушы құрал. Ол сол ұлт өкiлiнiң ұлттық жан дүниесiн, сезiмiн сипаттайды. Адамның рухани қызметi тек қоғамда дамиды, әрi рух арқылы адамзатқа берiледi» /1,76/ , демек халықтардың ұлттық ерекшелiгiнiң негiздерiн, дамуын айқындауға ерекше көңiл бөле отырып, тiлдi меңгеруге көмек беретiн , оған негiз болатын технологияларды дамыту керек, сондай жаңа бағыттың бiрi - этнотехнология. Тiлдi меңгеру барысында этностың мiнез-құлқы, көңiл-күйi, болмысы сияқты нәрселердi тiлдiк құрылымда беру күрделi болғандықтан, оны жеңiлдетiп, қонымды тәсiлмен үйрету қажеттiлiгi туындайды.

Жоғарыда аталған мәселе бүгiнгi күннiң жаңа бағыты болғанымен, этностың тiлi мен мәдениетiнiң ерекшелiктерi бұған дейiн де зерттелiп, этнопедагогика, этнолингвистика, этнопсихология т.б. пәндердiң негiзiнде қарастырылған. ХIХ ғасырда неміс ғалымы Х.Штейнталь тiлдi мәдениетпен және халық шығармашылығымен тығыз байланыста оқыту керек деген болатын. Х.Штейнтальдiң пiкiрi бойынша, осындай көзқарас тiлдi меңгеруде халықтың болмысын терең тануға бiрден бiр ықпал ететiн технология. Бiр қызығы, этнотехнология дәл қазiр кеңiнен қолданыс тауып, интербелсендi әдiстеменiң, әсiресе, соңғы кезде ғана зерттелiп, қолданыла бастаған ойлау дизайнында көрiнiс тапқан инновациялық бағыт болып отыр. Бұл технология тiлдi үйрену барысында этномәдениеттi, этнолексиканы меңгертудiң тиiмдi механизмi, алгоритмi iспеттi. Бiз этнотехнологияны арнайы жинақталған, жүйеленген, қажеттi тiлдiк дағдыларды қалыптастыратын тиiмдi, оңтайлы әдiс деп танимыз. Этнотехнологияны тiлдi меңгертуде қолдану үш мiндеттi шешуге мүмкiндiк бередi: – 1) салт-дәстүрлердi насихаттауға; 2) тарихпен танысуға; 3) әлемдiк мәдениетке, өркениетке жол ашуға. Әрине, бұл жерде мақсатымыз – коммуникативтiк күзiреттiлiктi, соның iшiнде мәдениаралық күзiреттiлiктi дамыту болып табылады.

Тiл үйренушiлер мен студенттер бойында халқымыз, елiмiз туралы бiлiмi арқылы танымдық когнитивтi дағдылар қалыптасады, олардың тiлге, мәдениетiмiзге қызығушылығы артады. Бүгiнгi таңда этнотехнологияның тұжырымдамасы Алматы Менеджмент Университетiнiң «Ұлытау» жобасында практикалық қолданыс тауып отыр. Осы жоба

негізінде «Ұлытау» мәдени-лингвистикалық лагері ұйымдастырылып, осында 10 күн ішінде дендей оқыту әдісі арқылы тіл, салт-дәстүр, ұлттық тағамдар дайындау, ұлттық ойындар, қазақша әндер үйретіледі. Бұл жерде қазақ тілі тікелей мәдениетті, салт-дәстүрді, тарихты, халықты тануға негіз болып табылады.

Лагерь жұмысын бастаған алғашқы күннен- ақ киіз үй құру шеберлік мектебі өткізіліп, оған тіл үйренушілер мен студенттер өздері белсенді қатысып, осы процесс барысында лексикалық пластен таныса отырып, қаншама лексикалық бірлік үйренеді. Одан кейін мән беретініміз - киіз үйде отырып-тұру этикеті, бұл тақырыпты ашу кезінде де этнолексика көп қолданылады. Әрине, сахналау қағидасына сүйене отырып, отанасының, қыз баланың, ер азаматтың образдары көрсетіліп, олардың отбасындағы рөлі, шаңырақтағы өсіп келе жатқан қыз тәрбиесі, оған байланысты идиомалар және т.б. тақырыптар қамтылады. Этнотехнология бағытын қолдану арқылы арнайы этнолексикамен қатар фольклор тілі, афоризмдер, мақал-мәтелдер, фразеологизмдер беріледі. Францияда бұл бағыт «өркениет тілі» (*langue et civilisation*), Германияда – мәдениеттану (*Kulturkunde*), ал Америка Құрама Штаттарында - мәдени бағытталған әдіспен оқыту (*culture-oriented teaching of foreign languages*) деп аталады екен.

Этномәдени бағыт «Ұлытау» лагерінің бағдарламасында жақсы көрініс тапқан. «Ұлытауда» әдет- ғұрып, салт-дәстүр, фольклор туындыларын үйрете отырып, театрлық қойылымдарға ерекше рөл жүктеледі, бұл қойылымдарға мифтер мен аңыз-әңгімелерді, ертегілерді алуға тырысамыз, себебі олардың тілі жеңілдеу, сюжеті, мазмұндық мәні қызықтау болып келеді. «Ұлытауда» алғашқы қойылымның бірі ретінде Ыбырай Алтынсариннің «Мақта қыз бен мысық» ертегісі беріледі. Студенттер өздері сценарийін жазып, рөлдерді бөліп, автор сөзін беріп, қажетті атрибуттарды дайындап, қызықты көрініс дайындайды. Мақта қыз бен мысықтың арасындағы, одан кейін сюжет бойынша сиырмен, ағашпен сұқбат түрлері диалогқа түсу дағдысын қалыптастыруға қолайлы жағдай тудырады. Қойылым барысында студенттер диалогті, сұраққа жауаптарын өздері түрлендіріп, қолданып жатады. Мысалы, **Мақта қыз:**

- Мияуым менің, қайдасың?

- Тарғылым менің, келе ғой, мен саған мейіз беремін (мысық келмейді)

- Келмесең, келмей–ақ қой, өз обалың өзіңе,- деп (мейізді қыз жеп қояды). Осы жерде

Мақта қыздың «мияуым менің» қаратпа сөзі, «мысығым менің» деп қолданылса, өз обалың өзіңе – идиомасы қысқартылып, «обалың өзіңе» деп келеді». Мұндай интерпретацияға тоқтау жасамаймыз.

Студенттерге ұнаған әрі сахналауға қызықты, көлемді ертегінің бірі- «Газша бала». Ертегіні сахналауға дайындық барысында студенттер өз беттерінше лексикамен танысады, олардың мағынасын түсінуге тырысады, мәтінді қысқартып, тілдесімге жеңілдеу болу үшін синонимдер іздеп, жаңа тілдік оралымдар қосып жатады. Мысалы, «Газша балада» заттық-ұғымдық мағынада берілетін сөздер баршылық: *шал-кемпір, бес ешкі, құнан қой, енші, еншілес бала, асық жілік* және т.б. сөздер. Студенттер бұл сөздер мен сөз тіркестерін, оралымдарды сол қалпында беруге тырысады, себебі олар - тірек сөздер ретінде кейіпкерлердің болмысын сақтауға қажетті синтагмалық мағынаны сақтаушы бірліктер. Осылайша қазақ халқының ерекшеліктерін, қасиеттерін айқындайтын тіркестер, клишелер студенттердің тілінде біртіндеп қалыптасады. Кейбір сөздердің, атап айтқанда, мысалы, *еншілес, бөтен, жат* сияқты сөздердің қолданылу аясы кеңейеді, студенттердің тілге деген көзқарастары өзгереді.

Тілді үйрету барысында ең басты шешімін табуға тиіс мәселе әрі басты мақсат, әрине – қарым-қатынасқа түсе білу, ал театрализация технологиясы - қарым-қатынасқа түсудің қосымша әдісі. Біз сөйлесімді дамытуда тілдің араласу үшін қолданылуға тиіс құрал екенін үнемі алға тартамыз. Сондықтан студенттерді, тіл үйренушілерді қызықтыру үшін студенттердің өздеріне топқа бөлініп, ертегі, аңыздарды таңдап, сабақ үстінде

коммуникативті дағдыларын жетілдіріп, вербалды немесе вербалды емес қарым-қатынас түрлерін дамытуларына мүмкіндік жасаймыз.

Халықтың болмысы, рухы алдымен тілде, содан кейін салт-дәстүрінде, өнерінде, фольклорында көрініс беретінін студенттер осы этнотехнология, театрализация арқылы тез қабылдайды. Дегенмен, қазақ тілін этномәдени, этнотехнология тұрғысынан үйрету қазақ тілінің әдістемесінде жаңадан бастау алып жатқанымен, ол жаңа бағыт ретінде қалыптасып қалды деп ойлаймыз.

Кез келген этностың тіл байлығы күнделікті лексикадан басқа этнолексика, фразеологизмдер, мақал-мәтелдер, қанатты сөздер, ертегілер, жұмбақтардан тұратыны белгілі, сол себепті этномәдени болмыс сол халықтың өзіне ғана тән ойлау ерекшелігін, ұлттық құндылықтарын, өмір сүру кескінін көрсетеді. Тіл үйренушілерде қарапайым мәтінді оқудан гөрі, тек грамматикалық тапсырмаларды талдаудан басқа, эмоциялық әсер беретін этнотехнологияның беретін нәтижесі мол.

Қорыта келгенде, осы мақаламызда тілді меңгертудегі жаңа бағыттарға қысқаша шолу жасай отырып, жаңа технологияларды сабақта орнымен жиі әрі түрлендіріп қолдануға болатынын айтқымыз келді.

ӘДЕБИЕТ

1. Манкеева Ж.А. Мәдени лексиканың ұлттық сипаты. – Алматы: Ғылым, 1997. – 272 б

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Берденова К. А.
мұғалім

Түйіндеме

Мақалада қазақ тілін оқытудағы ғылыми-әдістемелік негіздердің ерекшеліктері және түрлі тәсілдері қарастырылады. Мақалада оқытудың түрлі кезеңдеріне сай келетін әдістемелік ұсыныстар берілген. Сөйлеудің тілдік тұлғасымен қатар мазмұндық жағы да қарастырылады.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности научно-методических основ и различных способов при обучении казахскому языку. В статье предложены разные методические рекомендации, соответствующие разным этапам обучения. Акцентируется внимание не только на языковой форме высказывания, но и на содержательной.

Summary

The article discusses the features of scientific and methodological foundations and different ways while teaching the Kazakh language. This article provides various guidelines and related to different stages of training. The attention is focused not only on the linguistic form of expression, but also in content.

Қазіргі таңда мемлекеттік тілді оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қолдану – заман талабы. Тәуелсіз Қазақстан Республикасының елбасы Н.Ә. Назарбаевтың кезекті Жолдауында қазақ тілінің қолданыс аясын кеңейту, дамыту және жетілдіру мәселелері сөз болғаны баршамызға мәлім. Сондай-ақ, Елбасы: «Біз қазақ тілін жаңғыртуды жүргізуге тиіспіз. Тілді заманға сай үйлестіріп, терминология мәселесінен консенсус іздеу керек. Сонымен қатар, әбден

орныққан халықаралық және шет тілінен енген сөздерді қазақ тіліне аудару мәселесін біржола шешу қажет. Бұл мәселе оқшауланған қайраткерлердің ортасында шешілмеуге тиіс. Үкімет мұны реттегені жөн» дегенді нақты тапсырған еді.

Бүгінгі күні қазақ тілінің оқу орындарындағы өзге тілді аудиторияларда оқытылуына арналған көптеген ғылыми-әдістемелік ізденістер жасалып, олардың нәтижелері оқыту үдерістеріне енгізіліп те жатыр. Олар қазақ тілін деңгейлеп және коммуникативтік бағытта, жаңаша жаңғыртып оқыту (Қ.Қадашева), қатысымдық тұрғыдан оқыту (Ф.Оразбаева), мамандықты ескеріп, кәсіби бағытта оқыту (Р.Шаханова) т.с.с. бағыттар бүгінгі күні айқындалып, қазақ тілін оқыту үдерісінде өздерінің кең қолданыстарын тауып отыр. Дегенмен де, қазақ тілін өзге тілді аудиторияларда оқыту әдістемесінде өзінің шешуін күтіп жатқан мәселелер де аз емес, соның ішінде екінші тілді оқытуда орталық проблема болып саналатын тілдік материалдың саналы жүйеленуінен шығатын тілдік білім мен сөйлеу білігінің коммуникативтік біліктерге сүйенуі принципіннің жоғары және орта арнаулы оқу орындарының қазақ тілі бойынша оқу-әдістемелік базасында әлі де болса толық көрініс таппай отырғаны. Бұл жерде тілдік материал деп отырғанымыз екінші тілді игеру үдерісінде оқытылуы тиіс фонемалар, әріптер, интонемалар, сөздер, сөз тіркестері, дайын айтылымдар, грамматикалық формалар мен құрылымдар және тағы да басқа қазақ тілін оқыту мазмұнының маңызды бөлігін құрушы тілдік бірліктер. Қазақ тілінің оқытылу тәжірибесін талдау барысында тілді игерудегі оқушылардың қазақша айту нормаларын сақтауда көптеген кедергілерге тап болатындарын аңғардық. Соның ішінде фонетикалық интерференция құбылыстарының орыс тілді оқушылар үшін көптеген қиындықтар туғызатыны анықталды.

Өзім қызмет жасайтын мектепте жаңа ақпараттық технологияларды қолдану кеңінен қарастырылған. Қазақ тілі кабинетінде интерактивті тақта орнатылған. Сондықтан, бұл тақтамен әр сабақты қызықты өткізуді ойластырып, жоспарлаймын, себебі қолда бар мүмкіндіктерді пайдалану арқылы оқушыларды жаңа заман технологиясымен жұмыс жасауға үйретеміз. Интерактивті тақтаның келуіне байланысты оқытудың жаңаша әдісі пайда болды. Мұғалімдер өз сабақтарында мейлінше интерактивті тақтаны пайдалана отырып, жан-жақты ізденіп, сабақтарын қызықты, әрі тартымды, нәтижелі өткізуге тырысуда. Интерактивті тақтаның мүмкіншілігі шексіз.

Оқушылардың жеке-дара ерекшеліктерін ескере отырып, коммуникативтік шығармашылық күзиретін дамыту. Оқушының тілдік қорын дамыту, іс жүзінде ауызша сөйлей білуге үйрету. Білім берудің негізгі мақсаты – білім мазмұнының жаңаруымен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдерімен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Осы мақсатты жүзеге асыруда ақпараттық технологияны пайдалану әдісі зор рөл атқарады. Мектеп пәндерін оқыту процесінде интерактивті тақтаны пайдалану мұғалім мен оқушы қарым-қатынасы жүйесін, олардың білімге деген қызығушылығының, ізденушілікке деген ынтасының, сезімінің өсуіне әсер етеді. Сондықтан білім берудегі барлық оңды өзгерістер педагогтың жаңаша ойлау тәсілімен, жаңа шығармашылық іс-әрекеттерімен, ізденушілігіне байланысты.

Сабақ үстінде оқушының жүйелі жұмыс істеуіне мүмкіндік туғызу, сабақтың тақырыбына сай нақтылы міндет қоя білу – ол әрбір мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Өйткені, оқушыларды терең әрі жинақты біліммен қаруландыру, олардың шығармашылық қабілетін, қызығушылық талғамын дамыту, өз бетінше білімін толықтандыруға дағдыландыру сияқты күрделі жұмыстар сабақ барысында қалыптасады. Бұл әрбір мұғалімді ойландырып, жаңаша жұмыс істеуге, жаңа ізденістерге жетелейді. Әрбір мұғалімнің негізгі алға қойған міндеті – шәкірттерінің ой-өрісін кеңейтуге, биік адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру.

Жаңа технологиялардың және интербелсенді ақпараттық телекоммуникациялардың дамуы, оқу ортасының өзгеруі қазақ тілін оқыту әдістемесі методологиясына жаңаша көзқарасты талап етеді. Қазіргі таңда жаңа технологиялар біздің жеке және кәсіби өмірімізде

күннен күнге маңызды болып келеді және қазақ тілін үйренудің сапасын өзгертуге теңдессіз үлес қосары хақ. Қазақ тілін Интернет арқылы оқытуды сөз қылмас бұрын қазақ тілі оқытушыларының компьютерлік сауаттылығы мен медиа сауаттылығы болуы жайында айтқан жөн болар. Өкінішке орай, көп мұғалімдер бұл жаңа заман талабының мәнін терең ұғына бермейді екенін тағы білеміз. Бұл факт жалпы оқу және оқыту парадигмасы қанша өзгергенімен, ұстаздың шәкірт алдында әрдайым “ұстаз” болуы қажет деген ұстанымды жоққа шығармайды. Мақалада қазақ тілін online арқылы оқытудың тиімділігі мен оның теориялық мәні сөз болады. Басты сөздер: қазақ тілін online оқыту әдістемесі, интербелсенді ақпараттық технологиялар, виртуалды оқыту, мультимедиа ресурстар, оқытудың жаңа парадигмасы.

Қазіргі таңда қазақ тілін екінші тіл ретінде орыс тілді аудиторияда оқыту әдістемесінде болсын, қазақ тілін шетел тілі ретінде оқыту әдістемесінде болсын оқылым, жазылым, тыңдалым және сөйлесім дағдыларын online арқылы дамытуды ғылыми-теориялық негізде зерттеу мәселесі аса маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Бұл қолданбалы ғылым болып табылатын әрі лингвистикадан басқа педагогика, психология, элеуметтану, әдебиет, философия, тарих, мәдениеттану сияқты корпоративті ғылымдар нәтижелерін басшылыққа алатын қазақ тілін оқыту әдістемесі теориясының қазіргі таңда электрондық технологиялар жетістіктерін ескеру қажеттігімен толықты. Оқытушыға қойылатын күрделі талап жан-жақты білімді мамандар қажет дегенді білдірсе керек. Мәселен, электронды кітаптар, CD, оқыту сипатындағы бейнематериалдар мен бейнебағдарламалар қазақ тілінің артикуляциялық техникалар үлгісін ұсынуымен құнды болмақ.

Осылардың барлығы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дәстүрлі әдістемеге қарағандағы артықшылықтарын пайдалану арқылы тіл үйренушінің білім сапасының артуына, қатысымдық құзіреттілігінің қалыптасуына ықпал етеді. Тілдік білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану тіл үйренушілерді әлемдік мәдени құндылықтарға, ақпараттық ресурстарға жақындатып алып келеді, шынайы мәдени аралық коммуникацияға жағдай жасайды. Бұл технологияның тіл үйретудегі мүмкіндіктері ғылыми-теориялық тұрғыдан жан-жақты дәлелденген, тек практикалық тұрғыдан жүзеге асыруға мамандардың дайындығы арта түсуі қажет. Алдағы уақытта жоғары талаптарға жауап беретін ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың түрлері арта беретіні сөзсіз.

Сондықтан қазақ тілін оқыту-үйрету үдерісінде бұл технологияларды ұтымды қолдану үшін оқытушылардың өз кәсіби шеберліктерін, ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін үнемі дамытып отыруы талап етіледі.

Оқушылардың көпшілігі естігенінің 5% және көргенін 20 % есте сақтайтыны белгілі. Аудио – және видеоақпаратты бір мезгілде қолдану есте сақтауды 40-50 % дейін арттырады.

Қазақ тілін оқыту әдістемесін әлемдік ақпараттық білім кеңістігінің деңгейіне көтерудің тиімді жолы – білім беру саласын толықтай ақпараттандыру. XXI ғасыр – жаңа технология мен ақпараттандыру ғасыры. Тәуелсіз Қазақстан да сол ғасырға нық қадам басты. Еліміздегі барлық білім ошақтары компьютер және интерактивті тақтамен жабдықталуда. Қазіргі заманғы, ғылыми-техникалық үдерістің қарқыны күннен-күнге өсуде. Сонымен қатар, білім беру жүйесінің алдына да жаңа міндеттер жүктелуде. Білім беру саласында жаңа ақпараттық технологияны практикада меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа ақпараттық технологияны меңгеру мұғалімнің білімін шыңдап ғана қоймай, интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және тағы басқа көптеген адами келбетін қалыптастыруына ықпал жасайды.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Заурбекова Г.

Түйіндеме

Бұл мақалада қазақ тілі сабағында студенттердің қатысымдық дағдыларын дамытуға бағытталған ойын тапсырмаларының кейбір түрлері қарастырылады.

Кілт сөздері: ойын, ойын тапсырмасы, қатысымдық ойын, ойын әрекеті, тіл үйренуші, қатысушы.

Аннотация

В этой статье рассматриваются учебные игры используемые на занятиях практического казахского языка.

Summary

This article considers academic plays, used at the lessons of the Kazakh practical language.

Ойын тапсырмалары – тілді оқыту процесінің ажырамас бөлігі. Тіл оқыту әдістемесі бойынша ойындар жалпы алып қарағанда тілдік және қатысымдық деп бөліп қарастырылады. Тілдік ойындарда дәлдік, нақтылық керек, мәселен, сөздің дұрыс тұлғасын, антонимін, синонимін, т.б. атау керек болады. Қатысымдық ойындар жемісті түрде ақпараттармен алмасуды көздейді. Мұнда тілдік жағы бұрынғысынша маңызды болғанымен, мақсатты түрде оны көздемейміз. Ойынның осы екі түрі арасында шекара шартты болғанымен, қатысымдық ойындарды жүзеге асыру үшін лексика мен грамматиканы орынды және дұрыс қолдану талап етіледі. Сондықтан қатысымдық ойындарды даярлау барысында қажетті тілдік материалдарды, бұл материалды студенттің меңгеру деңгейін анықтап алу қажет.

Тілдерді үйрету әдістемесімен шұғылданатын көптеген ғалымдар ойын әдісін қолданудың тиімділігіне назар аударып келеді. Ойын арқылы кез келген адамның, оның ішінде тіл үйренушінің қабілеттері толық және күтпеген жерден ашылуы мүмкіндігімен түсіндіріледі.

Ойын тапсырмаларының тілді үйретуде танымал болуы өте негізді. Олардың ең басты қызметтерін де атап шықсақ, олар: тілге деген қызығушылықты арттырады, оқу процесін жемісті етеді, студенттің осыған дейін жинақтаған білімін бекітеді, ақпараттарды жинақтап, қорытады, ойын барысында шынайы өмірдегі жағдаятқа жуықтатылған қарым-қатынас орнатылады, тіл үйренушінің қатысымдық әлеуеті барынша жүзеге асырылады, осылайша сөйлеп кетуіне тұсау болып келген «тілдік кедергі» сейіледі, бірлесе жұмыс істеу, топ ішінде өзін көрсете алу, тілдік әрекетінің көлемі ұлғаяды, қате жіберуден қорықпайтын болады, оқытушы топтарды аралап жүріп, бақылаушы рөлін атқарады, қателерді жазып алып, сосын оны қарастырып отырады, ойын тапсырмаларын беру арқылы оқытушы студенттердің білімін сараптай, бақылай алады. Сонымен ойын тапсырмалары өз кезегінде оқу процесінің диагностикалық өрісі де болады алады екен.

Біз сөзімізді сабақтай келе сабақ барысында қолданатын ойын тапсырмаларының кейбіріне тоқталайық.

«Адасқан адамға көмектесу» ойыны. Бір студент адасқан адамның рөлін ойнайды, ойын жүргізушісі «Мына кісі адасып қалыпты. Көмектесейік!» деп, үн тастайды. Әртүрлі жастағы адамдар немесе олардың жасы көрсетілген (сурет болса, тіпті жақсы) және ойыншының нөмірі көрсетілген теріс қаратылған карточкалар беріледі, әлгі адасқан адам рөліндегі студент оны бір-бірлеп алып, кейіпкердің образына кіреді, нөмірі сәйкес келген студент адамның жас ерекшелігіне қарай кеңес, көмек береді, адасқан бала болса, ол қатты бақырып жылауы мүмкін, оны жұбату қажет болады. Тапқырлық тапқан студенттер жеңіске жетеді.

«Құпия нәрсе» ойыны. Топтардың санына қарай бірнеше қысқаша мәтін беріледі және мәтіннің санына сәйкес бірнеше зат қорапшаға салынады. Ойынға қатысушылар алдымен мәтінді, содан кейін қораптың ішіне қарамай, бір ғана затты алып шығады да, осы зат пен мәтінді кіріктіреді, заттың мәтін мазмұнына сөзсіз қатысты екенін табады. Ең шебер кірістірген студент жеңімпаз болады.

«Көңіл-күйімді неге ұқсатамын?» ойыны. Ойынға қатысушылар шеңбер құрып отырады. Әркім өзінің көңіл-күйін дәл сол күнгі ауа райына, жыл маусымына, құбылыстарына ұқсатады. Ойын соңында көңіл-күйге қатысты айтылған сөйлемдер белгілі бір сөйлем құрылымы бойынша бірнеше рет қайталанып айтылуы мүмкін. Мысалы: Біреу «менің көңіл-күйім көтеріңкі, мен оны даладағы жауқазындарға ұқсатамын» десе, келесісі «менің көңіл-күйім жабырқау, мен оны күзгі жаңбырға ұқсатамын» деуі мүмкін. Студенттерден сөз шеберлігі талап етіледі.

«Сыйлық беру» ойыны. Ойын жетекшісі қораптың ішіне салынған нәрсені бір-бірден алады да, өзі қалаған адамға «Мен саған осы затты сыйлау себебім: сен ең жомарт адамсың!» деп айтып, сыйға тартуы тиісті екенін жеткізеді. Бұл жерде адамның жеке қасиеттеріне қатысты сөздер тілдесімге белсенді түрде қатыстырылады. Мысалы: «Мен саған осы затты сыйлау себебім, сен ең қызық адамсың! Мен сені кейде тіпті де түсінбей қаламын».

«Дұрыс тап» жұмбақ жасыру ойыны. Тауып көріңіз: а) бұл ойында шағын мәтіндер даярланады. Оның мазмұнын тыңдай отырып, әңгіме кім туралы болып жатқанын табу қажет болады. Мысалы: «Балдақсыз жүре алмайды. Үнемі аяғының ауыратын айтады. Тез шаршайды және өзін әлсіз сезінеді». Сонда бұл кейіпкер қандай адам және қанша жаста болуы мүмкін? ә) бұл ойынға тәж әзірлеу қажет, тәжді киген студент көзін жұмып отырады, оқытушы стикерге салынған тәжге спорттың эмблемасын (белгілі бір түрі) жапсырады, ортадағы студенттен басқаның бәрі оның спорттың қай түрімен айналысатынын біледі, сұрақ қоя отырып жолдастарының көмегі арқылы жауабын табуы керек. Мысалы, ортадағы студент «Мен жақсы жүгіре аламын ба?» деп сұрайды. Қалған студенттер оған жауап беруі тиіс, сұрақ қойып тұрған студент өзінің спорттың қай түрімен айналысатынын таба білуі тиіс. б) бұл жерде өлең шумақтары, бірнеше заттың суреттері мен дайын фразалар кеспесі даярланады, жауап беруші өлеңнің мазмұнына сәйкес сурет пен фраза кеспесін тауып, оны байланыстыра отырып, ой салатын сөйлем құрастырады, ойынға қатысушының сыңары оған лайықты жауап бере алуы тиіс. Мысалы:

Қорқытпа, менің баламды,

Гулей соққан, ақ боран!

Балам әже қойнында,

Келе алмайсың сен бұған. («Абай жолы» эпопеясынан)

Ойынға қатысушы бұл шумаққа бесіктің суреті мен «Жылама, бөпем, жылама» деген фразаны таңдап алады.

«Мадақтау» ойыны. Шеңбер құрып, қолұстасып тұра қалып, оң жақтағы көршісіне мадақсөз, қошеметтеу сөзін арнайды, көршісі өз кезегінде басын иіп, ризашылығын сөздер арқылы білдіреді. Егер тіл үйренуші бөгеліп, көршісін мадақтай алмай жатса, қолдау көрсетіп, жетектеу, демеу мағынасындағы сөздерін айтып көмектесіп жіберу қажет болады. Қайталауға болмайды.

«Сәлемдесу» ойыны. Топ ішінде «Сәлем! Қалайсың?» деген қарапайым сөздермен ойынды бастайсыз, жауап беретін студент кем дегенде екі сөйлеммен жауап береді.

Фразеологиялық ойын тапсырмасы. «Қақпа» – жақсы оқитын екі студент алға шығады, қолдарымен ұстасып, қақпа жасайды, қалғандары нақты бір тұрақты тіркесті пайдаланып сұрақ қояды, сұрақтың дұрыс қойылуына қарай қақпа ашылады және сондағы рұқсат карточкасын алып ары қарай өтеді, мысалы «5 қақпа ашылды», сұрақ түсініксіз және құрылымы жағынан дұрыс болмаса қатысушы сыртта қалып қояды. Бұл ойынды барлық тақырыпқа байланысты да, «бекеттер» бойынша ойнаған кезде бір бекеттен келесі бекетке

өту үшін де қолдануға болады. Мысалы: «Неліктен үйінде жіпсіз байланып отырсың?», «Неге жаның мұрныңның ұшында тұр?» және т.б.

«Не жетіспей тұр?» ойын тапсырмасы. Үстел бетіне студентке белгілі, өтілген тақырыпқа қатысты деректі заттардың суреті жайылады. Әр тақырыпқа үш сурет берілуі тиіс, бірақ бір сурет жасырын беріледі, ойынға қатысушы ол суретті қаншалықты қажетті екендігін, маңыздылығын айтып табуы тиіс. Егер жасырынған суреттердің атын көбірек тауып, дұрыс атаса, сол жеңіске жетеді.

«Театр» ойын тапсырмасы. Оның ұстанымдары: а) ешқандай дайындық жұмысының қажеті жоқ (сценарий, костюмдер және т.б.); ә) сахналау тікелей сабақ үстінде, 10-15 минутта өтеді; б) сахналау материалына студенттерге де, өзімізге де жақсы таныс ертегілер, олардың фрагменттері алынады. Театр ойынын сабақта қолдану өте тиімді, өйткені әрбір студент өзінің актерлік қабілеттерін де байқағысы келеді. Сабақтағы сахналық қойылым – тілді үйренуге қатты ынталандырады, олар табиғи жағдайға жуықтатылған айшықты ортаны жасауға көмектеседі. Студенттер тездетіп тілдесімдік құрылымдар мен қалыптарды меңгереді, содан кейін басқа қатысымдық міндеттерді орындауда оларды автоматты түрде қолданады.

«Ортақ қасиеттері бар ма?» ойын тапсырмасы. Өзара байланысы жоқ екі сөзді аламыз, мысалы кеме мен тәрелке. **Осы заттардың ұқсастығын көбірек табу керек, жауаптар осы нысандардың айтарлықтай немесе болмашы белгілерін қамтуы мүмкін, мысалы:** «ішкі жағы, тереңдігі», «сүйікті». Ұқсастығын көбірек топқан қатысушы жеңіске жетеді.

«Айрықша қолданыс» ойын тапсырмасы. Өте таныс зат мысалға алынады, оны қолдану тәсілдері барынша көп аталуы тиіс, мысалы: қолшатырды қолдану, жаңбырдан, күннен қорғану, жүргенде балдақ сияқты, тірек жасау үшін; сыйлық ретінде беру, бизнес құралы ретінде, тек зақымдауға байланысты әдістерді мысалға келтіруге болмайды. Қолшатырды қолданудың әдіс-тәсілін көбірек тауып айтқан студент жеңіске жетеді.

«Себеп және салдар» ойын тапсырмасы. Өзара байланысы жоқ оқиға алынады. Мысалы: «кішкентай қыз гүл құмырасын құлатып алды», «бір ықшамауданда жарық сөніп қалды». Бір оқиға келесімен байланысты болуы керек және керісінше. Бұл жағдайда мынадай сөйлемдерді келтіруге болады: «Гүл құмырасы терезенің астынан өтіп бара жатқан электріктің басына құлап кетті. Оны ауруханаға әкетті, ал оның алдында әлгі электрік желіні жөндеймін деп аудандағы жарықты сөндірген екен». Кері оқиға: «Кішкентай қыз гүлді суарғысы келді. Сол кезде жарық сөніп қалды. Қараңғыда байқамай құмыраны құлатып алды». Жақсы байланысқан, үйлесімді оқиға ойлап студент жеңімпаз болады.

«Түйін сөздер» ойын тапсырмасы. Бұл ойынның мақсаты: тыңдаған мәтіннің қысқаша аңдатпасын жасау, түйін сөздерін табу, сондай-ақ қатысымдық жағдаяттың түйіні болып табылатын нүктені табу. Оқытушы ерікті студентті ортаға шақырады, ол өз өмірінен қысқаша бір эпизодты айтып береді, бұл эпизодта қандайда бір проблеманың болғаны дұрыс және егер әңгімелеуші бұл проблеманы әлі де шеше алмай жүрсе, тіпті де жақсы болады, оқытушы студентті оның әңгімесі мұқият талқыланатыны туралы алдын ала ескертеді. Егер сөйлеп тұрған студент жаңылып қалса немесе тоқтап қалса демеп қою керек. Қалғандары мұқият тыңдайды. Әңгіме аяқталған соң оқытушы қатысушыларға әңгімені талдап, мәтін бойынша 7 түйін сөзді анықтауын сұрайды. Түйін сөз әңгіменің ең бір өзіне тән сәттерін, проблеманы көрсету үшін керек, мұнда сөз тіркестерін бір сөздің есебінде беруге болады. Қатысушылар 7 түйін сөзді анықтайды, артығы болса, елеп-екшеп алып тастайды. Кейбірін біріктіруге де болады. Бұл жерде әңгімелеуші бұл процеске қатыспайды, түйін сөздер тізімі дайын болғанда келесі әңгімешіге кезек келеді, осылай бірнеше мәрте қайталаған дұрыс. Тапсырма соңында талқылау болады, мұнда оқытушы қатысушылармен бірге әңгімелеушінің сөзіндегі түйін сөздерді анықтауға көмек беретін жағдаятты қарастырады. Ойын жүргізуші әрбір түйін сөз қандай да бір бағыт бойынша сұхбат құруды бастайтын нүкте екендігіне назар аудартып, көздерін жеткізеді. Мұнда кейде әңгімелеуші осы түйін сөздерді әдейі қолданса, кейде еріксіз қолданатынын байқауға болады.

«Ғажап сөздер» ойын тапсырмасы. Бұл ойын да қатысымдық дағдыларды дамытуды, сөздік қорды байытуды және әңгімелесу кезінде зейін қою дағдысын дамытуды көздейді. Оны орындауға шамамен 15-20 минуттай уақыт жеткілікті. Қатысушылардың санына шарт қоюдың қажеті жоқ, қанша студентіңіз болса да, қатыса беруіне болады. Қатысушылар шеңбер бойымен отырады, олардың бәріне таныс шығарма тақырып ретінде алынады және олардан осы шығарманың мазмұнын белгілі бір тәртіппен айтып беру талап етіледі, кезегі бойынша әр ойыншы шығарманың мазмұнын ашатын бір фразаны айтады, бұл фраза үш-төрт сөзден артық болмауы тиіс, және мұнда алынған әрбір сөз бірегей болуы тиіс, яғни тапсырма барысында екі мәрте қайталанбауы тиіс. Бұл ереже барлық сөз табына қатысты. Ережені бұзып, кімде кім екі-ақ сөзден тұратын қысқа фраза немесе өте ұзақ фраза айтатын болса, қайталаса, ойыннан шығады. Ортада ең соңына дейін жеткен ойыншы жеңімпаз атанады. Кейде осы тұста талас туындап жатады, мысалы «Сұлу», «сұлу емес» деген сияқты сөздер болса, «сұлу еместің» орнына, дұрысы, «көріксіз, ұсқынсыз» деп алған жөн болар еді, бірақ ойын төреші болсын десе, ойынды жалғастыра береді. Мысалы «сұлу, сұлулау, сұлуырақ, сұлуша» деп келетін сөздерді алдын ала келісіп алу керек. Егер топтың сөйлеу деңгейі төменірек болса, оны ескеру қажет.

Осы қарастырған бірнеше ойын түрлерін қарастыра келе, қазақ тілі сабағында әртүрлі әдістерді қолдану сабақтың мазмұнын ашуға да ықпал етеді, ойынның арқасында студент сөзді дұрыс айтуға ынталанады, лексикалық және грамматикалық материал белсенді түрде қолданысқа түседі, тыңдау, ауызекі сөйлеу дағдысы дамиды деген қорытындыға келеміз. Ойын барысында студенттің шығармашылығы, ойлау қабілеті дамиды, бір-бірімен өзара әрекеттесе отырып, жұмысты тең атқарады, қымсыну сезімін, тілдік кедергіні, шаршауды жеңудің жақсы жолы болып табылады. Сабақтың кез келген түріне ойын элементтерін енгізуге болады, ойын тілді үйрену кезіндегі ең күшті ынталандырушы болып табылады.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению – М.: Просвещение, 1991. – С.67-85.
- 2 Тюкало О. Коммуникативные игры при обучении говорению. / О. Тюкало / Интернет-издание журнала для учителя иностранных языков, 2012. URL: <http://iyazyki.ru/2012/09/communication-govoration>
- 3 <http://vseuroki.pro/doc/400-igr-dlya-razvitiya-kommunikativnyh-navykov.html>
- 4 <http://trenerskaya.ru/article/view/uprazhneniya-na-kommunikativnye-navyki>
- 5 https://www.psyoffice.ru/7/training/communication/key_words.html

ОСОБЕННОСТИ ДИАЛОГА ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Диярова Г.Д.
учитель

Түйіндеме

Мақалада диалогтық тілдесімнің ерекшелігі туралы сөз болады. Жылдам диалогтық тілдесім болу үшін диалогтың түрлері, диалогтың деңгейлік дамуы қарастырылады.

Summary

This article touch's upon the peculiarities of a dialogue in learning language.

Dialog will speak about the specifics of the communion. Quick dialog conversations to be considered in the development of the dialog level dialogue.

Для человека самое главное – это общение. Язык обеспечивает эту потребность человека, то есть вербальную коммуникацию. Разговорная речь состоит из обмена высказываниями участников диалога, которые оказывают друг на друга определенное влияние.

Мы обучаем не только нормам иноязычного произношения, грамматическим правилам и лексике, но и использованию этих языковых единиц в разных жизненных ситуациях.

Основной задачей современного языкового образования является установление взаимопонимания между представителями разных культур. Реализация данной задачи связана с развитием у изучающих русский язык качественных характеристик вторичной языковой личности, делающих их способными быть эффективными участниками межкультурной коммуникации. Становление вторичной языковой личности неразрывно связано с формированием у обучаемых коммуникативной компетенции- способности организовать свое речевое и неречевое поведение адекватно задачам общения.

«Общение – это взаимодействие двух или более людей, состояние в обмене между ними информацией познавательного или аффективного – оценочного характера» [1: 288]. Таким образом, речь идет о речевом взаимодействии участников коммуникации. Нам представляется достаточно актуальным рассматривать такой вид общения, как общение, имитирующее реальное. «Осуществляя данный тип общения учащиеся воспроизводят готовые акты речи, т.е. они не выражают собственные мысли, а сообщают чужие... В учебном процессе имитирующее общение необходимо, поскольку оно готовит к свободному общению, давая образцы реализации наиболее распространенных коммуникативных намерений в речевых актах» [2: 3]. Имитирующее общение знакомит обучающихся с речевым и неречевым поведением носителей языка в определенных коммуникативных ситуациях, а также с языковыми средствами, которые отражены в речевых актах. Имитирующее общение, является основой овладения реальным общением. Наиболее распространенной формой реального общения является диалогическая.

Диалогическое общение находит свое отражение в диалогическом тексте. Особенностью диалогического общения является контактность обучающихся. Это подразумевает учет речевого и неречевого поведения партнера, знание обстоятельств и возможно собеседника. Поэтому для диалогического текста характерны эллиптичность предложений, недоговоренность, которые восполняются в реальном общении жестами, мимикой.

Диалогическое общение является ситуативным, т.е. его содержание может быть понятно с учетом той ситуации, в которой оно осуществляется. Диалогический текст также является ситуативным, но может быть и контекстуальным, если содержание текста полностью определяется лингвистическим контекстом.

Особенностью диалогического текста является его эмоциональная окрашенность. В реальном общении люди выражают свои переживания, чувства, отношение друг к другу. Выражением их чувств, настроений являются реплики удивления, восхищения, согласия, несогласия и т.д. По степени эмоциональной окрашенности диалогический текст может быть нейтральным, умеренно эмоциональным или повышенно эмоциональным. В процессе обучения уместно вести речь об общении, которое является нейтральным и умеренно эмоциональным.

Диалогический текст состоит из реплик, которые структурно – функционально и семантически объединяются в диалогические единства.

Речевая компетентность является определяющей, т.к. ее формирование отвечает личностным потребностям обучающегося русскому языку, создавая для него в будущем перспективы профессионального роста.

Участники процесса создания и восприятия диалога должны приобрести и умения раскрывать свою индивидуальность, вступая в общение, и ограничивать свою индивидуальность, чтобы вступить в общение.

Языковая коммуникация не ограничивается задачей простого сообщения, в нее входит задача передать это сообщение так, чтобы оно воздействовало на слушателя – на его разум, чувства, волю. Всякая речевая деятельность имеет активный целенаправленный характер. Цель коммуникативного акта состоит в том, чтобы слушающий понял не только что мы говорим, но также и почему мы это говорим, то есть нам нужно, чтобы наша речь выполняла некоторую особую функцию. Назначение данной функции заключается в том, чтобы в результате понимания нашего сообщения слушающий был побужден либо к изменению своих представлений об окружающем мире, либо к осуществлению в этом мире нужных вам изменений (просьба или приказание), либо к ожиданию каких-то событий или действий в будущем (обещание, предупреждение) и т.д.

Развитие речи учащихся – одна из главных задач в усвоении языка. Речь отдельного человека – один из важнейших показателей уровня его общей культуры, общей грамотности в самом широком смысле слова. Речь учащихся непрерывно развивается под влиянием различных условий (языковая среда, активность или пассивность учащихся в жизни, чтение книг и т.п.) Задача состоит в том, чтобы сделать этот процесс организованным, целенаправленным.

Работа по развитию речи может и должна найти место не только на специально отведенных программой часах, но и на уроках грамматики (морфологии и синтаксиса), фонетики, орфографии, пунктуации. Речь учащихся должна быть содержательной.

Для усвоения ритмической организации речи эффективно использование текстов – диалогов. Эти диалоги написаны на бытовые темы, связанные со студенческой жизнью (учеба, свободное время, отдых, отношения с товарищами и т.д.). Для лучшего понимания содержания диалогов и их интонационного оформления необходимо ясное представление, в какой ситуации они применимы. Для этого в одних случаях надо дать словесное объяснение ситуации, в других – проигрывает сценку перед студентами, что позволяет не только полнее и ярче вообразить ситуацию, но и легче запомнить, что и как надо говорить.

Главное достоинство диалогической речи, помимо ее общей простой структуры. Кроме того, диалогическая речь в большой степени ситуативна. Она связана с обстановкой, в которой происходит разговор, и контекстом. Диалогическая речь произвольна, реактивна: чаще всего реплики в ней представляют собой непосредственную речевую реакцию на речевой стимул или высказывание, содержание которого навязано предшествующим высказыванием.

Диалогическая речь течет сама по себе, каждое новое высказывание в ней обусловлено ситуацией и предшествующими высказываниями (контекстом); огромную роль играют разного рода клише и шаблоны, привычные сочетания слов, привычные реплики и т.д.

Речь не бывает вне ситуации. В диалоге именно ситуация определяет мотив говорения, который, в свою очередь, является источником порождения речи.

Ситуативность как одна из характерных черт диалога предполагает, что успешность диалогического общения на занятии во многом зависит от заданной ситуации и понимания учащимися речевой задачи общения.

При обучении русскому языку, чтобы достичь быстрого диалогического высказыванию необходимо раскрыть многообразие диалога, уровневое развитие диалога.

ЛИТЕРАТУРА

1. Психологический словарь. – М.: Просвещение, 1983.

2. Елухина Н.В. Устное общение на уроке, средства и приемы его организации // Иностранные языки в школе. – 1995. – №4.

ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ДИАЛОГТІК ЖӘНЕ МОНОЛОГТІК СӨЙЛЕУГЕ АРНАЛҒАН ЖАТТЫҒУЛАР

Дүйсенбаева Р.И.
аға оқытушы

Түйіндеме

Бұл мақалада қазақ тілін шет тілі ретінде үйрету үдерісінде сөйлеуге арналған диалогтік және монологтік жаттығулардың өзектілігі айтылады.

Аннотация

В этой статье рассматриваются актуальность диалогической и монологической упражнений в процессе обучения казахского языка как иностранного.

Summary

This article discusses the relevance of dialogue and monologue exercises concerning the learning of Kazakh as a foreign language.

Қазақ тілін шет тілі ретінде оқытуда бүкіл оқу үдерісін анықтайтын негізгі және жетекші мақсат - коммуникативтік мақсат екені белгілі. Тілдік қатынастың негізгі формаларының бірі - диалогтік сөйлеу. Өзіміз күнделікті сабақта пайдаланып жүрген тілдік үлгілердің сан алуандығының, ауызекі сөйлесудің нәтижелеріне қарап диалогтік сөйлеудің монологтік сөйлеуге қарағанда күрделі екенін байқаймыз. Себебі диалогтік сөйлеуден кейін монологтік сөйлеуде пайдаланатын жекеленген тілдік үлгілердің бәрі осы диалог арқылы меңгеріледі, тіл үйренушінің есінде сақталады. Сондықтан да қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту кезеңдерінде диалогтік сөйлеуге арналған жаттығулардың жүйелілігіне баса назар аударылады.

Қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудың бастапқы кезеңінде диалогтік сөйлеу бен монологтік сөйлеуді оқыту мәселелері осы әдістеменің ең басты мәселелерінің бірі болып табылады.

Тілдесудің диалогтік формасы- тілдің коммуникативтік қызметінің негізгі көрінісі. Алғаш диалогтік тілдесімде тіл үйренушілер бір бірімен сәлемдесуді, сәлемге жауап бере білуді көздейді.

Біздің мақсатымыз – тіл үйренушіден айтылым арқылы тілдесудің берілген жағдаятын құрғыза отырып сөйлеудің өнімді процесіне жету. Бұл әрине күрделі әдістемелік міндет. Оқытушы мен тіл үйренушілер үшін көптеген қиындықтар туғызады, көп уақыт пен күш-жігерді талап етеді. Сол себепті тілдік қызметті қалыптастыруға арналған мотивациялық деңгей мен сапалы база талап етіледі.

Жалпы диалогтік бірлік, диалогтік құрылымдық-мазмұндық типтері немесе бастапқы сөйлеу әрекетімен диалогті байланыстыру сызбасы бойынша хабар-хабарға әрекет; сұраныс ақпараты - оған әрекет; іздену – ізденуге әрекет; эмоционалды-экспрессивтік екенін білеміз. Белгілі бір тақырып бойынша диалогті әлеуетті байланыстыру сызбасын пайдалану тәжірибесі қазіргі таңда қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесінде де мазмұнды диалог жүргізудің біліктілігін қалыптастыруға, жетілдіруге оңды нәтижелерін беруде.

Әңгімелесуші пікірін бағалау, қарым-қатынасты қолдау, байланыстыра сөйлеу сияқты толық ой айту біліктерін дамытуға арналған түрлі тапсырмалар қосымша мақсат бола алады. Берілетін диалогтік жаттығулар ішінде оқиғаға сәйкес сөйлеу интенцияларын

калыптастыруға арналған сөйлеу жаттығулары, тыңдау және оқу негізінде сөйлеу жаттығулары, бағалау, құптау, келісу, келіспеу, қарсы болу сияқты сөйлеу міндеттерінен тұратын сөйлеу жаттығулары бар. Біз сабақтарымызда логикалық, жеке-коммуникативтік жаттығулармен бірге, әңгімелесушімен байланыс орнату, оны қолдау, сөйлеу әдебінің негізгі түрлерін қолдану, күнделікті тұрмыстағы, оқу үдерісіндегі жағдаяттар мен мәдениетанымдық тақырыптарды қамту, әңгімелесушімен пікір алмасу, оқылған, тыңдалған хабарламаларға өз пікірін білдіріп, өз көзқарасын дәлелдеу біліктері қалыптастырылып, жетілдіріледі. Сабақ диспут-сабақ, конференция-сабақ, дөңгелек үстел кездесу сабағы т.б. түрлерімен беріліп, оқытушы тіл үйренушілердің жеке ойын түзетеді, ынталандырады, талқылап, бағалап, түзетеді.

Диалогтік сөйлеу арқылы тіл үйренушілерге сұрақтарды, өтінішті, таңдануды, бұйыруды қолданып, бір-бірімен әңгімелесе білуге, мәліметтерді нақтылауды сұрауға, келіспеушілік, толықтыру, тілдік материал көлемінде өзара пікір алыса білуге дағдыландырамыз. Әртүрлі типтегі кішігірім диалогтар құрастыруды тапсырамыз. Біліктіліктерді жетілдіру мен дамытуда тіл үйренушілердің еркіндігін сақтау қажеттілігі туады. Диалогтік сөйлеу тек қана топтық әрекетке ғана тартылмай, тіл үйренушінің ойлау қабілетінің өсуіне, тіл байлығы мен қабілетінің дамуына ықпалын тигізеді. Диалогтік сөйлеу кезінде топ арасында талқылау жүзеге асады. Әр топ өз пікірін айтып, дәлелдеме жасайды. Ғылыми зерттеулер талқылаудың пікірталастық, топтық, зерттеушілік әңгіме деп үш түрін көрсетеді. Біздің тәжірибемізде базалық деңгейде талқылаудың екі түрі өз тиімділігін көрсетеді. Жоғары деңгейлі топтарда бірінші екінші үшінші түрі де іске асып жатад. Сабақтағы әңгімелесу әдісі - оқытушы үшін тіл үйренушінің тіл үйренуге деген ынтасын арттыратын қолайлы әдіс.

Ғалым Ф.Ш. Оразбаева сабақта тілдік қатынас үш түрлі жолмен немесе қалыппен іске асырылады деп, олардың түрлерін атап көрсеткен. Олар жұптық, топтық, ұжымдық. Осы диалог түрлерімен жұптық жұмысқа түседі. Диалогтің өзі сабақ өту кезінде әр түрлі әдіс арқылы жүзеге асады. Мысалы: сұрақ-жауап, рөлдік, тапсырманы орындату, жұптық жұмыс, диалогтік мәтінді оқу.

Әрбір сабақта қолдануға түсетін сұрақ — жауап әдісі — тіл үйренушілердің ынтасын арттырады, қызығушылығын оятады. Әрбір жаңа сабақты бастамас бұрын жаңа тақырыпқа байланысты дайындалған кіріспе сұрақ жауап, өткен сабақтағы лексиканы, грамматиканы қайталауға, бекітуге пәрмен болады.

Ал рөлдік ойындар - сабақ үдерісін жандандырып, тілді үйренуге деген қызығушылықты арттырады. Рөлдік ойындардың басты қызметі шынайы, дайындықсыз сөйлеуге қажетті ахуалды туғызу. Тіл үйренушілер сөйлеу жағдаятына ене отырып, тілді қатынас құралы ретінде пайдалануға ұмтылады. Ойынды өткізу үшін тіл үйренушілердің психологиялық дайындығын қалыптастыру маңызды компонент болып табылады. Тіл үйренушілер жағдаятты толық қабылдап, өзін еркін сезінуі қажет. Сондықтан тақырыптарға байланысты күнделікті сабақтарымызда тіл үйренушілерге рөлдік ойын тапсырмалары дайындалады. Тіл үйренушілер өздеріне таныс күнделікті өмірде кездесетін жағдаяттарды құлшына орындайды, сөйлеуге қызыға кіріседі. Үйренетін тілде сөйлеуге деген қажеттілік болмаса, сөйлеудің қаншама жолдарын меңгергенімен, ол жасанды рөл атқарады да, бірте-бірте өзінің өміршеңдігін жояды. Сөйлесімге деген қажеттілік оқытушы тарапынан да, тіл үйренуші тарапынан да бірдей болу қажет. Сөйлеуге үйретуде қоршаған орта мен жағдайдың әсерін ескеру оқу үдерісін тікелей өмірмен жалғастыратынын жоғарыда да айтып өттік. Сол себепті жағдаяттық көрініс өмірде болып жатқан құбылыстарды бірден түсініп, ауызша тіл арқылы жеткізіп беруге жол ашады. Сабақта сөйлеудің барлық формалары (монолог, диалог т.б.) сөйлеушілердің ыңғайына қарай атқарыла береді. Диалог жүргізуге арналған тірек схеманы пайдалану барысында тіл үйренушілер білімдерін тереңдетіп, жалпы ой-өрістерін дамытып қана қоймай, сонымен қатар коммуникативтік іскерліктері мен дағдылары жетіледі. Әр сабақта тақырыпқа байланысты диалог түрлерін өзгертіп отыруға да болады.

Ал мәтінді қысқаша мазмұндау – қарым-қатынас үдерісінде монологтік сөйлеуді дамытудың ерекше жолы. Тіл үйренушілерге сөйлеудің бұл түрі біршама қиындықтар туғызатыны да белгілі. Монологтік сөйлеудің бұл түрінің мақсаты – мағынасы аяқталған, бірізді, логикалық ой туғызу білігін дамыту. Сондықтан бұл кезеңде бір сөйлем деңгейінде тақырып бойынша бір ой түйю, бір аяқталған ойды айту, бір қыстырма сөз шеңберінде сөйлемдерді логикалық байланыстыра білу, бірнеше сөйлеу міндеттерін екі-үш және көп сөйлемдермен жеткізе білу біліктері қалыптасады. Осыған орай тіл үйренушілерге шартты сөйлеу, сөздік, коммуникативті жаттығулар молынан беріледі. Тіл үйренушілерге айту, оқу, тыңдау, жазу дағдыларының мәтінді түсініп тыңдау, мәтін құрылымын талдау, мәтінді қайта құру, монологтік сөйлеу біліктері ұсынылады. Сондықтан оқылған немесе тыңдалған мәтінді айту, берілген сөйлеу тақырыбы бойынша хабарлама жасау, радио немесе телеарнадан тыңдалған хабарламалар мазмұнын жеткізу, көрген фильм мазмұнын жеткізу, монолог-талқылау, монолог-сипаттау түріндегі жеке ойын айту дағдылары қалыптастырылады.

Жалпы монолог – бір немесе өзара әңгімелесуші-тыңдаушы тобына, кейде адамның өз-өзіне бағытталаған сөйлеу түрі екенін білеміз, сондықтан ол қабылдауға негізделген тілдік әрекеттің белсенді түрі. Монолог ауқымдылығымен, өзара байланыстылығы, логикалығы, дәлелділігі, ойдың толық аяқталғандығы, грамматикалық нақтылығы және кең таралған құрылымының болуымен сипатталады.

Монологтік сөйлеуге үйретудің мақсаты – тілдік монологтік білікті қалыптастыру:

- мәтінді әңгімелеу, суреттеу дайындау, берілген тақырыпқа шағын мәтін, әңгіме құрастыру;
- берілген тақырыпты логикалық бірізділікпен ашу;
- өз сөзіне пікір білдіру, дәлелдемелер келтіруді қоса отырып, өз пайымдауының дұрыстығын дәлелдеу.

Тіл үйрету мақсатында монологтік сөйлеудің түрін анықтау сөйлеу мазмұнына байланысты. Яғни суреттеу, хабарлау, баяндау, екінші дербестік дәрежесіне: жаттағанды қайта жаңғырту, әңгімелеу, жеке пікір білдіру; үшінші: даярлық деңгейіне (дайындалған, жартылай дайындалған және дайындалмаған сөз сияқты сөйлеу мазмұнын қолдану ләзім.

Қазақ тілін шет тілі ретінде меңгертудегі негізгі әрекет – қарым-қатынас үрдісі, сөйлеу қатынасы екендігі бүгінгі күні ақиқат екендігі белгілі. Сол себепті де мемлекеттік тілімізді басқа ұлт өкілдеріне, шет елдік тіл үйренушілеріне меңгертуде дүние жүзінің әдістеме ғылымында үлкен жетістіктерге қол жеткізіп жүрген қатысымдық бағытты ұстану бүгінгі күннің аса өзекті мәселелерінің бірі.

ӘДЕБИЕТ

1. А. Байтұрсынов. Қай әдіс жақсы? // Жаңа мектеп. – 1928. – №4.
2. М. Балақаев. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту. – Алматы: Мектеп, 1975.
3. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. – Алматы, 2000.
4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – 2 изд. – М.: Просвещение, 1991.

ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПАСТЫРУ

Ешимов М.П.

ф.ғ.к. доцент,

Мұсаева М.Г.

ф.ғ.к. доцент

Түйіндеме

Мақалада қазақ тілін оқытудағы сөйлесім әрекетінің бір түрі жазылымның тіл дамытудағы рөлі туралы айтылады. Жазылым дағдысын дамытуда қолданылатын диктант түрлері және оқылым мәтіндері мен ондағы тапсырмалар жиынтығы да қарастырылады.

Аннотация

В статье говорится о роли развития видов речевой деятельности в процессе обучения казахского языка. Кроме того, в связи с учетом требований, предъявляемых к обучению языков, важно владеть техникой чтения и понимания текстов. В статье рассматриваются различные виды заданий, применяемые с целью развития навыков чтения и понимания.

Summary

In the article it is told about importance of speech activities development, such as reading and writing in teaching Kazakh as foreign. Technologies of reading and understanding of texts have analyzed in some examples.

Сөйлесім әрекеті – әртүрлі ғылым өкілдерін қызықтырған күрделі мәселе. Ғалымдар сөйлесім әрекеті деген терминге қандай да бір ақпаратты, ойды баяндау және де екінші бір адамға жеткізу деген түсінік беріп жүр. Сөйлесім әрекетінің ғалымдар бекітіп, жіктеп көрсеткен бірнеше түрі де бар. Олар: оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым, тілдесім. Осы саралап көрсетілген сөйлесім түрлерінің бәріне ортақ көрсеткіш – ол ойды, хабарды, ақпаратты түсіну, екінші бір адамға дұрыс жеткізе білу болып табылады.

Біз мақаламызда осы сөйлесім әрекетінің бір түрі – жазылым әрекеті туралы сөз қозғамапқыз. Жазылым әрекетін қазақ тіл білімінде зерттеп, оның тіл үйренуде маңызды әрекеттердің бірі ретінде көрсетіп, ғылыми мақалалар мен құнды пікір білдірген ғалымдар да баршылық. Қазақ тіл білімінде Ф. Оразбаева тілдік қатынастың теориясын мен практикасын (оның ішінде сөйлеу әрекеттерін), Ф.Ж. Абдразақова қазақ тілін шетелдік студенттерге жазылым әрекеті арқылы үйрету әдістемесін, А.М. Мұратбекова қазақ тілінің кәсіби бағытталған лексикасын жазылым әрекеті арқылы оқыту әдістемесін арнайы зерттеген.

Қандай да бір шет тілін үйренуде жазылым әрекетінсіз ешқандай тілді меңгере алмаймыз. Онда міндетті түрде жазылым әрекеті болатыны белгілі. Ондай болмаған жағдайда әрбір адамның тіл үйренемін деген әрекеті сәтсіз болады деген сөз. Яғни жазылым әрекетін қолданбаған тіл үйренушінің сөйлеуінде, құрастырған сөз орамдарында әртүрлі қателер және жасандылық байқалып тұрады. Мұндай жағдайда меңгеруге бел буған шет тілінің ауызша сөйлеу мен жазба тілін толық түсіну әрекеті туралы сөз қозғаудың өзі артық.

Жазылым әрекеті сөйлеу әрекетінің ішінде тіл үйренушінің алған білімін, нәтижесін көрсете алатын түрі болып табылады. Тіл үйренушілердің тілді, грамматикалық материалды т.б. қабылдауы әртүрлі болады. Кейбір тіл меңгерушілер жаңа тақырыпты тез түсініп, соны қолдануда ешбір қате жібермей, ойын дәл әрі нақты көрсетіп, сол алған білімін сөйлесім әрекетінің барлық түрінде нақты жеткізе алып жататындары да кездеседі. Ал кейбір тіл үйренушілер грамматикалық материалды баяу қабылдап, айтылым, оқылым әрекеттерінде ойын дәл әрі нақты жеткізе алмауы да мүмкін. Ал жазылым әрекеті сол қателіктердің орнын толтыратын, тіл үйренушінің өз ойын, айтайын деген хабарды, қандай да жағдайға негізделген шығарманы асықпай ойланып, ой елегінен өткізіп отырып орындайтын дағдының бірі. Яғни сөйлесім әрекеттерінің басқа түрлерінде ойын сылбыр, баяу әрі өзіне

сенімсіздеу дәрежеде жеткізетіндер үшін жазылым әрекеті тіл үйренушілерге лайықты әрекеттердің бірі деген пікірлер де айтылып жүр.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-да қазақ және орыс тілдерін шет тілі ретінде оқытуда 30 жылдан астам тарихы шетелдіктердің тілдік және жалпы білім беру дайындығы кафедрасында да аталмыш сөйлесім әрекеттерінің барлық түрлері, негізінен, жеке аспектілік пән ретінде оқу жоспарына енгізілген. Олар: оқылым, айтылым, жазылым, тыңдалым. Бұл әрекеттер грамматикадан алған білімдерін толықтырып, оны практикалық тұрғыдан дұрыс қолдана алу, сонымен қатар тыңдаған ақпаратын қабылдау, ести білу, және де ойын қағаз бетіне түсіре алу, мәтін құрастырып жаза білу, бұған қоса екінші бір адаммен қарым-қатынасты жалғастыра алу т.б. мәселелердің шешімін табуға ықпал етеді.

Жазылым әрекетінде жазуға тапсырылған жазбаша жұмыстың сәтті әрі көңілге қонымды дәрежеде болуы ең алдымен тіл үйренушінің сөздік қорының, тіл үйрену барысында жаттап, есіне сақтаған сөздік бірліктерінің мол болуына тікелей қатысты. Ал сөздік қор, сөздік бірліктер оқылым арқылы келетін әрекет. Сондықтан да қандай да бір тақырыпқа байланысты оқуға берілген мәтіндер және диалогтармен жұмыс жасауда, алдымен жаңа сөзді тіл үйренушінің есінде қаларлық дәрежеде түсіндіріп берген абзал. Сонымен бірге мәтіннен кейінгі жазба жұмыстарында мәтінде кездескен жаңа сөздерді қатыстыра отырып, жаттығу түрлерін берсе, тіл үйренушінің жаңа сөзді, сонымен қоса мәтінді, мәтіндегі ойды қабылдауы жеңіл әрі тиімді болады.

Шетелдік аудиторияда жазылым әрекеті тіл үйренушілерге қазақ тіліндегі 42 әріпті жазып үйретумен басталады. Шетелдік тіл үйренуші әріптің кітапта таңбалануы мен жазбаша түрін жиі шатастырып, кітапта таңбаланған күйінде жазатындары да болады. Сондықтан 42 әріптің жазбаша таңбалануын алғашқы сабақтарда меңгерте бастаймыз (оның ішіне әріпті дұрыс жазу, көркем жазу, үлкен және кіші әріптерді жаза білу т.б. кіреді). Әріптерді жазуды үйренген соң, дыбыстарды бір-бірінен ажырата жаза білуге, арналған жаттығулар, яғни осы сынды жазба жұмыстары жүзеге асырылады. Осы сияқты жазбаша тапсырмалар орындалып, әрі қарай сөйлем, шағын мәтін, диалог жазуға машықтанады.

Жазылым тіл үйренушіге қиын да күрделі жұмыс. Жазба жұмысының барысында тіл үйренушілердің білімдері бекіп, өз беттерімен жұмыс жасау дағдылары қалыптасады, яғни зейін қойып тыңдап, сұрақ қоя білуге, қажетті деректерді теріп алуға, сөздікпен жұмыс істей алуға үйренеді. Жалпы алғанда, оқылым мен жазылым әрекеті бір-бірімен тығыз байланысты әрі бір-бірін толықтырып тұрады. Екі әрекеттің ара-жігін ажыратып жату қажет емес деп есептейміз. Себебі оқылым әрекетінде жинақталған ақпаратты, грамматикалық және лексикалық білімді жазылым әрекетінде кең түрде пайдалануға болады. Бұл тіл меңгерушінің білімін, сөздік қорын дамытып қана қоймай, сөз тіркестері мен сөйлемді дұрыс құрастыра алу дағдысын да қалыптастырады. Мысалы, оқылым әрекетінде «Бос уақыт», «Атақты тұлғалар», «Түлкі мен ешкі» т.б. осы сынды мәтіндерді оқығаннан кейін тіл үйренушілерге оқылымда кездескен жаңа сөздер мен сөз тіркестерін, сонымен бірге грамматикалық категорияларды дұрыс және орынды қолдана алу үшін үй тапсырмасы немесе дәрісте орындалатын тапсырма ретінде «Бос уақытыңызды қалай өткізесіз?», «Сіздің елдегі атақты тұлғалар», «Ертегілер елінде» сияқты тақырыптардан тұратын мәтіндер жазу тапсырылады. Берілген тапсырманы орындау барысында тіл үйренуші лексика-грамматика курсы мен оқылым әрекетінде алған біліміне жүгінеді, оқыған, түйгенін жүзеге асырады.

Жазылым әрекетінде көркем шығармадан және елтанымдық мәтіндерден алынған үзінді беріп, сөйлемдерді толықтыру, аяқтау, сонымен қатар жарнама, хабарландыру, ойды аяқтауға және де мақала мазмұнын анықтайтын жаттығулар жиынтығын да беруге болады. Бұл тіл үйренушінің әртүрлі тақырыпта жазылған мәтінді және мәтіндегі ойды түсінуіне септігін тигізеді. Мұндай тапсырмаларды жазылым мен оқылым әрекетін тығыз байланыстыра құрастыра білгенде ғана ұтымды шығады деуге болады. Және де оқылымда оқыған мәтінін нақты әрі дәл түсінуіне көмектеседі. Соны нақтылай түседі. Жоғарыда

айтылған ойымызды түйіндей келе, жазылым әрекетінде мынадай тапсырмалар жиынтығын беруге болады:

- 1) Сөйлемді толықтыру;
- 2) Ойды аяқтау;
- 3) Берілген үзіндідегі мәтіннің мазмұнын анықтау;
- 4) Мәтін бойынша сұрақтар жазу;
- 5) Диалогты мәтінге айналдыру / мәтінді диалогқа айналдыру;
- 6) Мәтінге жоспар құру;
- 7) Мәтінді мағыналы бөліктерге бөлу, әр бөлімге ат қою;
- 8) Берілген мәтінді оқып, мәтін бойынша кестені толтырыңыз;
- 9) Берілген тақырып бойынша шығарма жазу, т.с.с.

Жазылым әрекетінде жоғарыда аталған жаттығу жиынтығы мен мәтіндерден бөлек жазылым дағдысын дамытатын қалыптасқан, қазақ тілін зерттеуші, әдіскер-ғалымдардың ұсынған әртүрлі жазба жұмыстарын жүргізуге болады. Солардың бірі – диктант. Диктант – тіл үйренушінің сауаттылығын тексере алатын жазба жұмыстарының түрі. Жазу жұмыстарының ішінде диктанттардың маңызы зор. Олардың мынадай түрлері қолданылады:

- 1) үйрету диктанты;
- 2) әріп диктанты;
- 3) буын диктанты;
- 4) сөздік диктант;
- 5) өздік диктант;
- 6) терме диктант;
- 7) бақылау диктанты, т.б.

Диктант көлемі жөнінде қазақ тілін шет тілі ретінде оқитын тіл үйренушілерге:

Бастауыш топ үшін (А1-А2) 10-20-50 сөз;

Жалғастырушы топ үшін (В1) 20-60-100 сөз.

Жазылым дағдысы тіл үйренушілердің тілдік қорын байытып, қарым-қатынасқа еркін түсуіне көмектеседі, сонымен қоса қарым-қатынасты жетілдіреді, білімін арттырады, ішкі ой-санасын байытады.

Тіл үйретуде сөйлесім әрекеттерінің жетістігі әрі тиімділігі көп болып отыр. Сөйлесім әрекеттерінің ішіндегі жазылым әрекетінің тіл үйретуде маңыздылығы, жазылым дағдысын арттыру үшін ұсынылатын тапсырмалар жиынтығы туралы мәселелерді жіктеп көрсетуге, нақты әрі дәлелді пікірлер білдіруге тырыстық. Бұл әрине, жазылымда берілетін тапсырмалар жиынтығын оқытушының тапқырлығына, мол тәжірибесіне де байланысты түрлендіріп отыруға да болады.

ӘДЕБИЕТ

1. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. – Алматы, 2000. – 208 б.
2. Абдразахова Ф.Ж. Қазақ тілін шетелдік студенттерге жазылым әрекеті арқылы үйрету әдістемесі (жоғары оқу орындарының филология факультетіне арналған): пед. ғыл. канд. автореф... – Алматы, 2003. – 29 б.

БИЛИНГВАЛЬДЫ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

*Ешмукамбетов А.О.
мұғалім*

Түйіндеме

Бұл мақалада билингвальды оқытудың ерекшеліктері дәріптелген. Сонымен қатар билингвальды оқыту әдісінің тиімді жолдары қарастырылған. Билингвалды оқытуда - қазақ

тілі тек қана пән ретінде емес, кейбір пәндерді қазақ тілінде оқыту құралы ретінде қолдануының маңыздылығы көрсетілген. Сондай-ақ, билингвизм ұғымының мағынасы мен түрлері ашылып дәйектелген.

Кілт сөздері: билингвальды оқыту, билингвизм, әдіс, репродуктивті, продуктивті креативтік.

Аннотация

В данной статье излагаются особенности билингвального обучения. А также рассматриваются эффективные пути методов билингвального обучения. Билингвальное обучение - используется не только как предмет обучения казахского языка, но и в качестве средства обучения, подчеркивается важность применения некоторых дисциплин на казахском языке. Раскрывается виды и смысл понятия "билингвизм".

Ключевые слова: билингвального обучения, билингвизм, метод, репродуктивный, продуктивный билингвизм, креативный.

Summary

This article deals with the peculiarities of bilingual education. At the same time the effective ways of bilingual education methods are considered. The Kazakh language is used not only as a subject in bilingual education, but the importance of teaching some subjects in the Kazak language as a tool is described in the article. As well as the meaning of the concept "bilingualism" and its types are analyzed and proved.

Keywords: bilingual education, bilingualism, method, reproductive, productive bilingualism.

Н.Ә. Назарбаевтің Қазақстан халқына арналған Жолдауында айтылған білім беруге қатысты мәселелері, оның ішінде жас ұрпақтың болашақта өзінің қалаған және қоғамға пайда әкелер мақсатында ерікті түрде іс-әрекет жасай алатын тұлға болып қалыптасуы дәріптелген. Яғни, қоғамымыздың қарқынды әлеуметтік дамуы белсенді, жасампаз тұлғаны қалыптастыруға жоғары талап қояды. Әсіресе, білім беру жүйесін одан әрі жетілдіру, үздіксіз білім берудің бірыңғай жүйесін құру, оқу мен тәрбие үрдісінің сапасын жоғарылату мен білім беру үрдісінде оқушылардың көп тілде сөйлеуін дамытуда байқалады.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан халқының әл - ауқатын арттыру мемлекеттік саясаттың басты мақсаты» атты жолдауында «Тілдердің үштұғырлылығы» мәдени жобасын жүзеге асыруына байланысты бүкіл қоғамымызды топтастырып отырған мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін оқыту сапасын арттыру қажеттілігіне ерекше зер салады. Сондай-ақ, кейбір пәндерді мектепте оқыту барысы қазақ тілінде де, орыс тілінде де, жүргізілуі туралы дәріптей отырып, білім беру жүйесі үшін жаңа міндет екендігін ерекше атап өтеді [1]. Сондықтан да мақала тақырыбы билингвальды оқытудың ерекшелігіне түйінделеді.

Билингвальды оқыту мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеретін әр оқушы мен мұғалім үшін оңтайлы әдіс. Сабақ үрдісінде мұғалім ұйымдастыру кезеңін екі тілде немесе ана тілінде бастап, үй тапсырмасын екі тілде сұрай алады. Демек, қандай пән болсын ондағы термин сөздердің қазақша баламасын кез-келген оқушы түсініп ұғып отырады. Бұл өз кезегінде оқушының білімін арттыра түседі.

Сонымен қатар «Билингвальды оқыту» жаңаша оқыту арқылы мұғалімдер оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын жоғарылатып, өз-өзін еркін ұстауға, тілін, ой ұшқырлығын жоғарылатуға, қарым-қатынас жасауын қалыптастыра отырып, қазақ тілін өз ана тіліндей меңгерте алады.

Билингвалды оқытуда - қазақ тілі тек қана пән ретінде емес кейбір пәндерді қазақ тілінде оқыту құралы ретінде қолданылады, яғни осы әдіс бойынша оқытуда әрі оқу мазмұнын меңгеруде 2 тілді қатар қолдану болып табылады [2]. Билингвальды оқыту - екі тілде оқыту қолданатын мақсатқа бағытталған жүйе. Билингвальды оқыту - оқу мазмұнын меңгеруде екі тілді қолдана оқыту. Билингвалды оқытудың ерекшелігін аша отырып,

билингвизмнің мазмұнына да зер салайық. Өйткені билингвизмнің мағынасын толық түсінбей билингвальды оқыту әдісін қолдану мүмкін емес.

«Билингвизм» сөзі *bi* – екі тілдік, екі жақты және *lingua* – тіл деген екі латын сөзінен құралады. Осылайша, билингвизм бұл екі тілді меңгере алу қабілеті. Осыдан, екі және одан да көп тілде сөйлей алатын адамды «билингв» деп атайды. Бірақ екіден көп тілді білуді, көп тілділікке немесе басқа сөзбен айтқанда полилингвизмге жатқызуға болады. Полилингвизмнің ерекшелігі оның екі түрлі болуында, **ұлттық** (белгілі бір әлеуметтік ортада бірнеше тілдерді қолдану) және **жеке** (индивидуумның белгілі бір қарым-қатынас жағдайына байланысты бірнеше тілдерді қолдану).

Билингвизмнің екі түрін ажыратады:

- 1) табиғи (тұрмыстық);
- 2) жасанды (оқыту арқылы).

Табиғи билингвизм өзіне кенеттен сөйлеу тәжірибесі кезіндегі радио және теледидеиені қосатын, арнайы әлеуметтік ортада туындайды. Тілдік жүйенің спецификасын түсіну болмауы да мүмкін. **Жасанды билингвизм** оқыту ортасында меңгеріледі, ол кезде ерік күш-жігерін және әдіс-тәсілдерді қолдану қажет.

Жіктеудің негізіне жататын критериилерге байланысты билингвизмнің бірнеше типтерін ажыратады:

1. Жас ерекшелігі бойынша, билингвизмді меңгеру жасына байланысты, билингвизмді ерте және кеш деп ажыратады. *Ерте билингвизм* балалық кезінен екі тілді мәдениет ортасында өмір сүруімен шартталған. *Кеш билингвизм* екінші тілді меңгеру ересек жасында болады, бір тілді меңгергеннен кейін.

2. Орындалған іс-әрекеттер санына байланысты, адам шет тілде сөйлемейді және жазбайды, тек жай ғана шет тілін түсінеді. Ондай жағдайда оқылған немесе естілгенді айтуды және шет тілді мәтінді қабылдауды ғана өзіне қосатын, **репродуктивті (шығаратын) билингвизмді** ажыратады. **Продуктивті билингвизм** – шет тілді мәтіндерді түсіну және шығару, сонымен қатар өзіне оларды айта алу қабілеті. Басқа сөзбен айтқанда, продуктивті билингвизм кезінде сөздерді, сөз тіркестерін және сөйлемдерді ауызша және жазбаша да құрастыра алады.

Е. М. Верещагин билингвизм топтастырылуының төрт түрін ажыратады:

Билингвизм келтірілген білік негізінде орындалатын әрекеттер саны бойынша бағаланады. Бұл критерийге жататындар:

- *Рецептивті билингвизм*, билингв екінші тілдік жүйеге жататын, сөйлеу шығармаларын түсінуі. Билингвизмнің бұндай түрі өлі тілдерді оқыған кезде болуы мүмкін.

- *репродуктивті билингвизм*, билингв оқылған және естілгенді айта алу қабілеті. Репродуктивті билингвизмге мысал ретінде, өзге тілді ақпарат алу құралы ретінде өздігінен оқу. Ол кезде мәтін түсінеді, бірақ дұрыс емес айтылады.

- *продуктивті билингвизм*, билингвтің екінші тілдік жүйеге жататын сөйлеу шығармаларын түсінуін және айта алуын айтады.

Билингвизм топтастырылуын екінші критерий болып, екі сөйлеу тетіктерінің бір-бірімен сәйкестілігі, екі тілдік жүйенің бір-бірінен тәуелсіз немесе сөйлеу актісі кезінде өзара байланысты болып қызмет етуі.

- *таза билингвизм* мысал ретінде, үйде бір тілді ғана қолданып, ал жұмыста, дүкенде, көлікте қарым-қатынас тілі екінші тіл болып табылады.

- *аралас билингвизм*, тілдер бірін-бірі еркін алмастырғанда, екі түрлі сөйлеу механизмдері арасында байланыстың пайда болуы [3].

Екі тілді меңгеру ойлаудың дамуына, түсіне алуына, тілдің көріністерін талдауға және талқылауға, реакцияның, математикалық дағдыларына және логиканың жылдамдығына жағымды әсер етеді деп саналады. Толыққанды дамып жатқан билингвтер әдетте жақсы оқиды және басқаларға қарағанда абстрактілі ғылымдарды, әдебиет және басқа шетел тілдерін жақсырақ меңгереді.

Сонымен билингвалды оқытуды кез-келген сыныптан бастап оқытуға болады. Маңыздысы бір жүйеде мақсатты түрде болуы қажет. Бұл жүйеде оқыған оқушылардың ерекшелігі қазақ тілін тез үйреніп, тіпті қазақ тілінде оқытылатын өз құрдастарымен салыстырғанда оза шабуға, бәсекелестікке де дайын болады. Билингвалды және көптілді білім - жан-жақты мәдениетті, креативтік, рухани байлығы жоғары, парасатты, дүниетанымы жоғары дамыған тұлғаны қалыптастырудың негізі болып табылады. Сондықтан да билингвалды оқыту қазіргі кезеңде өте тиімді, әр оқушының білімін арттыруға үлкен жол болып табылады. Алайда, билингвалды оқытуды үйлесімді қолдану қажеттілігін ұмытпаған жөн. Ана тілін сақтай отырып, мемлекеттік тіл - қазақ тілін, ұлтаралық қатынас тілі - орыс тілін білу және шет тілдерінен бірін білу тұлғаның ой-өрісін кеңейтіп, шығармашылығы дамыған, ұлтаралық қатынас мәдениеті қалыптасқан тұлға болып дамуына мүмкіндік береді [4].

ӘДЕБИЕТ

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан халқының әл-ауқатын арттыру мемлекеттік саясаттың басты мақсаты» жолдауы // Егемен Қазақстан. – 2008. – 7 ақпан.
2. Нуралиев Б.У., Урманов Т.Х., Алметов Н.Ш. Мектептің оқу-тәрбие үрдісіне көптілді және билингвалды білім берудің бейімдендірілген моделін ендіру. – Шымкент: Нұрлы-бейне, 2010.
3. Тұрғынбаева. Б. А. Ұстаздық шығармашылық. – Алматы, 2007.
4. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. – Алматы, 2000.

ӨЗГЕ ҰЛТ СТУДЕНТТЕРІНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

*Жаманбаева Ә.С.
аға оқытушы*

Түйіндеме

Шетелдік студенттерге қазақ тілін үйретуде қолданылатын әдіс-тәсілдер қарастырылады.

Кілт сөздері: студент, технология, әдіс, оқыту.

Аннотация

В статье рассматриваются методические приемы обучения иностранных студентов казахскому языку.

Summary

The article discusses the methodological techniques of training of foreign students in the Kazakh language.

Keywords: student, technology, method, training.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың «Білім мен ғылымды өз дәрежесінде меңгерген елдер ғана әлемдік дамудың алдында болады. Ендеше біз халыққа білім беру және ғылымды дамыту, оларды реформалау ісін барынша қарқынды жолға қоюымыз керек»- деп көрсеткен мақсатты бағдары біздің білім беру мазмұнын жаңартудағы басты бағытымызды айқындап берді [1: 3].

Қазіргі таңда, білім беру жүйесінде үлкен өзгерістер орын алғандықтан менің ойымша, білім берудің мақсаты - берілген бағдарламаны қарапайым түрде игеруге бағытталмай, керісінше білім алушылар алған білімдерін тәжірибеде қолдана білуіне,

олармен белсенді диалог құра отыра, жауабын табу арқылы өз бетінше әлемді тануына бағытталуы тиіс. Ғылым мен техниканың дамуына байланысты өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін үйрету, оқыту бойынша түрлі интерактивті әдістер қолданылады.

Сабақ барысында бір ғана тәсілмен шектелмей, өз сабағымда инновациялық технологияларды студенттердің тіл білу деңгейіне қарай таңдап қолданамын. Атап айтсақ, модульдік технология, сын тұрғысынан ойлау, тірек сызба, дамыта оқыту.

Мен үшін әрбір сабақта озық технологияларды, жаңа әдістерді қолдану үлкен жетістікке жетелейді. Өзге ұлт студенттеріне қазақ тілі пәнін оқытуда жаңа технологиялардың элементтерін қолдана отырып, деңгейлеп оқыту технологиясына ерекше көңіл бөлемін. Өйткені бұл технология студенттердің жеке мүмкіндіктеріне бағытталған. Деңгейлеп-саралап оқытудың ерекшелігі – студенттердің өз бетімен ізденуі, шығармашылық икемділіктерін қалыптастыруы. Әрбір сабақта мәтін, мәтінге қатысты сөздер, грамматикалық тұлғаларға түсініктеме, ойтүрткі сұрақтар, лексикалық түсініктеме, мәтінге дейінгі, мәтіннен кейінгі тапсырмалар, диалог, мәтінге қатысты түсініктерді тексеруге арналған сұрақтар, мәтіндегі грамматикалық тұлғаларды табу жұмыстары, лексика-грамматикалық тест, тапсырмалар, сөзжұмбақтар, афоризм, нақыл сөздер, салыстыру тапсырмалары, өз бетінше жұмыс істеуге арналған тапсырмалар жүйелі түрде “қарапайымнан күрделіге” ұстанымы негізінде құрастырылған. «Қарапайымнан күрделіге» ұстанымы арқылы берілген тапсырмаларды орындай отыра, ол тапсырмаларды түсініп орындайды және пәнге, тілді үйренуге деген құлшынысы артады. Бірте-бірте тапсырмаларды күрделендіре беру арқылы студенттердің қазақ тілін үйрену, сөйлеу, сауатты жазу дағдыларын қалыптастыруға болады.

Жоғары оқу орнында орыс тілді аудиторияның студенттері «Қазақ тілі-1» пәнін оқу барысында тілді білу ерекшеліктеріне қарай екі топқа бөлінеді: бастауыш топ және жалғастырушы топ. Бастауыш топта белгілі бір тақырыпта диалог құру, сөздер мен сөз тіркестері арқылы сөйлем құру, сөздердің орын тәртібін дұрыс қою арқылы сөйлем құру, жаңа сөздердің мағынасын ашып, синонимін тауып, орыс тіліне аудару, жаңа сөзді орыс тіліне аудару сияқты түрлі сөйлеуге, қазақ тілінде сауатты жазуға, дұрыс сөйлем құруға бағытталған тапсырмаларды орындайды. Өзге ұлт студенттеріне бұл тәсілдерді қолдану, сауатты жүргізу студенттердің тілін ұстартып, сөйлеу дағдысын жетілдіре түседі.

«Қазақ тілі-2» пәнінде барлығы жалғастырушы топ болып, тапсырмалар күрделенеді. Студенттер ғылыми стильде мәтіндер құрып, әдеби тіл нормаларын сақтай білуге үйренеді. Мәтінмен жұмыс, жазбаша жұмыс жүргізеді, өзіндік жұмыстарды орындайды.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы мынадай нәтиже алуға болады:

- қызығушылығы оянады;
- мағынаны түсінеді;
- шығармашылық қабілеті қалыптасады.

Студенттердің жұппен, топпен жұмыс жасау әдісі де қолданылады. Бұл әдістің нәтижесінде орыс тілді аудитория студенттері өз ойларын еркін жеткізуге, тілді үйренуге талпынады.

Өзге ұлт студенттерін қазақ тілінде сауатты сөйлеуге, жазуға үйрету үшін төмендегілерді ескерген жөн:

- дәрістің ауызекі сөйлеуге бағыттылығы, бұл талап бойынша сөйлеу дағдысы қалыптасады;

- қазақ тілін оқыту барысында грамматиканы басым материал ретінде пайдаланудан бас тарту, яғни лексикалық тақырыптармен көбірек жұмыс жасау арқылы тілін дамытамыз;

- дәстүрлі қалыптасқан ауызекі сөйлеу тақырыптары мен тың тақырыптарды орынды таңдау және сабақ барысында пайдалану, яғни бастауыш топта «Мен таңдаған мамандық», «Менің отбасым», «Қазақ тілі - мемлекеттік тіл», т.б. тақырыптарды таңдаған жөн;

- ауызекі дұрыс сөйлеумен қатар сауатты жазу дағдысын да қалыптастыруды естен шығармау, демек сабақты кешенді түрде өткізу керек.

Интерактивті оқыту әдістерінің ішінде мынадай әдістерді, яғни топтармен жұмыс, рөлдік ойын, дискуссия әдісі, жаттығу әдісі, тест әдісі, оқыту дифференциясы, ұжымдық әдіс, ми шабуылы қолданған тиімді. Аталған әдістердің барлығы өзге ұлт студенттеріне қазақ тілін оқытуда оң нәтиже береді. Бұл әдістер студенттердің танымдық деңгейін, яғни жадының алуан сапасы мен түрлерін (есту, көру, байқау, қобалжу т.б.). ойлауды, ынтаны, қызығушылық қабілетін арнайы жасалған оқу және танымдық процестер арқылы одан әрі дамытуға, сонымен бірге тұлғаның өзін-өзі таныту, қарым-қатынас, ойын, танымдық және шығармашылық қажеттіліктерін өз бетінше қанағаттандыруға, сөздік қорын, тіл байлығын белсенді дамытуға бағытталған. Сондықтан студенттерге білімді меңгерту танымдық, ізденімпаздық, шығармашылық әрекетке құрылғанда ғана талай нәтижелі істерге қол жеткізуімізге болады.

ӘДЕБИЕТ

1. Әбжанов Х.А., Кенжебаев Г.А. Тәуелсіз Қазақстан: жоғары білім, ғылым, саясат. – Алматы: Баспалар үйі, 2009. – Б. 3-4.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕ ОҚЫТУДАҒЫ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

Жумина Н. А.
мұғалім

Түйіндеме

*Мақалада қазақ тілін оқытудың тиімді әдіс-тәсілдері қарастырылады.
Кілт сөздері: қатысымдық, сөйлесу, әңгімелесу, түсінігін айтқызу, сөйлесу жаттығулары.*

Аннотация

В статье рассматриваются эффективные методы обучения казахскому языку.

Summary

In this article are devoted effective methods of training of the Kazakh language.

Қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту сабағының білімдік дәрежесі бүтіндей басқа. Өйткені, қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудың әдісі де, оған қойылатын талаптары да өзгеше. Басты мақсаты – өзге тілді оқушыларды қазақша сөйлей білуге үйрету болады да, сол сөздерден сөйлем құрау үшін грамматикалық ережелер, анықтамалар сөз үйретудің техникасы ретінде қарастырылады. Жалпы, қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудың негізгі мақсатын төмендегідей жіктеуге болады: қатысымдық мақсат, тәжірибелік мақсат, тәрбиелік мақсат, білімділік мақсат.

Қатысымдық мақсат оқушының қатысымдық біліктілігін қалыптастырып, сөйлеу қабілетін дамытуды көздейді. Тәжірибелік мақсат оқушыға заттар мен құбылыстарды қабылдаудың жаңа жолдары мен құралдарын үйретуге негізделеді. Тақырыпты басты нысан ретінде ала отырып, сол тақырып төңірегінде әңгімелесу оқушыға оған қатысты өмірлік жағдайларды меңгеруге көмек береді. Әрі нақтылы нәрсе жайлы не туралы айту керектігін аңғартса, әрі қалай айту керек, қандай сөздерді игеру керектігіне назар аудартады. Бұл ретте тақырыппен қатар сөздік, грамматика, дыбыстардың айтылуы, тілдік ережелер мен заңдылықтар кешенді түрде бірге жүргізіледі. Сөйтіп, тәжірибелік мақсатта сөйлесу ерекшелігін меңгерген оқушы өз ойын ауызша және жазбаша түрде іске асырады.

Тілді үйретудің білімділік мақсатында оқушы өз ана тілінен басқа екінші тілді үйрене келе ойды жеткізудің жаңа тілдік амалдарын меңгереді. Екінші тілде сөйлесу арқылы ол

жаңа мағыналармен, ұғымдармен танысады. Сонымен қатар, ойлау жүйесі дамиды, таным аясы кеңейеді. Жаңа грамматикалық заңдылықтарды, ережелерді есте сақтап, оларды іс жүзінде қолданады. Тілдік тұлғалардың байланысу түрлерін меңгеріп, сөйлеу кезінде пайдаланады.

Оқушы ана тілінен басқа тілде сөйлесу арқылы оқығанын жинақтауға, талдауға, салыстыруға жаттығады. Сол арқылы оның ойлау жүйесі жаңа біліммен толығады.

Тіл үйретуде аталған мақсаттардың ішінде тәрбиелік мақсаттың да орны ерекше. Оқушыға тілді үйрете отырып, оған адамдармен қандай қарым-қатынаста болу қажеттілігі де үйретіледі. Адамдардың өзара тіл табысуын, түсінісуін қамтамасыз етеді. Демек, басқа ұлт өкілдеріне қазақ тілін оқыту тек қазақша сөйлеуге, қазақша сөйлеуді түсініп оқу, жазуға үйренумен ғана шектеліп қоймайды. Сонымен қатар, қазақ мәдениеті мен салт-санасы, тарихы, әдебиеті, дәстүрінен белгілі дәрежеде білім беріледі.

Қазақ тілін шет тілі ретінде оқытуда өзіне таныс емес тілдің дыбыстық құрамын, дыбыстардың айтылу нормасын, дыбыстық заңдылықтарын, оның грамматикалық құрылысын игеруге, ойын еркін жеткізуге, басқаның сөйлеуін түсінуге, жеткілікті дәрежеде сөздік қорын меңгеруге тиісті және қазақша сөйлеуге жаттығып, қазақ тілінде қарым-қатынас жасай алуы қажет.

Қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту жоғарыда тоқталған мақсаттармен қатар өзіндік әдіс-тәсілдерді қажет етеді. Солардың негізгілеріне тоқталып өтсек.

Шын мәнінде тілді үйретудің алғашқы кезеңінде нақтылы затты атап, одан кейін қайталатып үйреткен жөн. Оқушының есту, көру қабілеттері арқылы ақпарат тез қабылданып, жылдам ұғынылады. Бұл – күнделікті тәжірибеде өз жемісін беріп жүрген жайт.

Қазақ тілі сөз жасау жағынан жалғанбалы тілдер тобына жататыны бәрімізге мәлім. Сол себептен де қазақ тілінде жұрнақ түрлері көптеп саналады, сонымен қатар төрт түрлі жалғаудың беретін өзіндік мағынасы, сөзге жалғану кезіндегі варианттары да жеткілікті. Қазақ тілін оқытуда жақсы нәтижелерге жету үшін мынадай басты бағыттарда жұмыс түрлерін жүргізген тиімді. Ең бастысы, оқушылардың қазақ тілінен тілдік қорын молайту. Ол үшін сөздік жұмыстарын үнемі жүргізу. Қазақ тіліндегі сөздер көп мағыналы және синонимдер мен омонимдерге бай. Сөйлемде осындай сөздердің мағынасын ажырата білуге, оларды тиімді қолдана білуге үйрету, оқушының тілдік қорын байыту оң нәтижелер береді.

Сөздік қорды байытудың мынадай жолдарын пайдалануға болады: мәтін бойынша сөздік қорды байыту. Сөздікпен жұмыс грамматикалық анықтамалар, жаттығу жұмыстарын, суретпен жұмыстар, өлең, жұмбақ түсіндіргенде, сұрақтарға жауап бергенде де жүргізіліп отырады. Сөздік қорды дамыту жұмыстары мынадай әдіс-тәсілдер арқылы жүзеге асады. Ол – сұрақ-жауап, сөйлесу, әңгімелесу, әңгіме, түсінігін айтқызу, көрнекілік, аударма, кітаппен жұмыс, мәтінмен жұмыс әдістері. Әр сабақ сайын тақырыпқа сай көрнекі құралдар, түрлі суреттер, кестелер, видео касеталар, тақырыптар бойынша электронды оқулықтар мен сабақты көркемдеп отырса, оқушылардың сөздік қоры біршама толығады деп ойлаймыз.

Әрбір сабақта ұсынылатын тапсырмалардың түрлері қайталанбауы тиіс, қазіргі талаптарға сәйкес оқу үдерісіне байланысты құрылуы керек. Мысалы, қазақ тілінің грамматикасын үйрету сабағында оқушыларды топтарға бөлеміз. Бірінші топ лексикалық жаттығулар дайындалған орынға отырады, екінші топ мәтін дайындалған орынға отырады, үшінші топ грамматикалық қағидалар дайындалған орынға отырады. Тапсырманың орындалуына белгілі бір уақыт берілетіні ескертіледі. Белгіленген уақыттан кейін топтар орындарын ауыстырып, сол орындағы тапсырмамен жұмыс жасайды. Аз уақыттың ішінде үш топтың оқушылары лексикалық, грамматикалық және мәтінге берілген тапсырманы оқып шығады. Топтағы жұмыс аяқталған соң тапсырманы орындаудың нәтижесін баяндау үшін топ өкілдеріне сөз беріледі. Тапсырма барысында плакаттар, кестелер, суреттер және басқа да көрнекі құралдарды қолданған топтарды қошаметтеп, сабаққа деген ынтасын арттырып отыру керек. Сабақтың келесі сатысында пікірталас, дискуссия болады. Мұнда топтар бір-біріне сұрақ қойып, өздерінің пікірлерін, ойларын ортаға салып белгілі бір келісімге келіп

отырады. Сабақтың соңында оқушылар өз білім деңгейін, топтың білім деңгейін бағалатып, қорытынды шығарылады.

Сонымен, қазақ тілін шет тілі ретінде оқытуда түрлі әдістерді қолдану маңызды болып табылады, сабақтың барысында оқуға және қоғам жұмысына деген белсенділік күшейіп, білім сапасы жақсарып, өмірлік жағдаятты модельдеу, диалог барысында рөлдік қатынасқа түсу, бірге мәселені шешу, сондай-ақ, қауіптену, күмәндану, өз-өзіне сенбеу дәрежесі төмендеп, ғылыми зерттеулер мен шығармашылық ізденіске қызығушылығы артып көптеген нәтижелерге қол жеткізіледі.

Қорыта келгенде, осындай икемділіктері мен дағдылары қалыптасқан, тілдік қатынасқа қабілетті оқушы қалыптастыра аламыз. Сонымен қатар, жоғарыда талданған әдіс-тәсілдерді кешенді түрде жүзеге асыру арқылы оқушылардың мынадай қатысымдық міндеттерді шешу мүмкіндіктерін дамыта аламыз:

- қарым-қатынасқа түсе алу, танысу, басқа біреуді таныстыру, амандасу, қоштасу, өтініш білдіру, алғыс айту, ризашылық білдіру;

- зат, оқиға, құбылысқа т.б. қатысты сұрақтар қою, тұлғалар мен заттардың бар немесе жоқ екендігі жайлы сұрай білу, олардың сапасы, белгісін сипаттай білу; оқиғалар мен әрекеттердің уақыты, орны, себебі жайлы мәлімдеу;

- тілек, өтініш, ұсыныс жасай білу немесе осыларға келісу, келіспеу;

- адамға, затқа, оқиға мен әрекетке баға беру, өз пікірін білдіру.

Сонымен, тіл үйрену мен оқыту жүйесінің ең басты мақсаты – тілдік қарым-қатынасқа бағынуын талап ете келіп, сабақ беру жолдарының әрқайсысы ортақ бір жүйе болатын қағидаға сүйенуді қажет етеді. Әр сабақта өтілетін тақырыптар, сөйлесу жаттығулары мен тапсырмалар т.б. – бәрі сөйлесім арқылы жүзеге асырылатын шешімге келіп тірелуі қажет.

ӘДЕБИЕТ

1. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. – Алматы, 2000. – 208 б.
2. Оралбаева Н., Жақсылықова Қ. Орыс тіліндегі мектептерде қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы, 1996. – 186 б.
3. Оралбаева Н., Жақсылықова Қ. Қазақ тілі сабағында қолданылатын ойындар және оларды ұйымдастыру жолдары. – Алматы, 1996. – 202 б.
4. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы. 1992.

КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ БІЛІМДІК ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ

*Зейнулина А.Ф.
ф.ғ.к. профессор,
Ибраева А.Т.
магистрант*

Түйіндеме

Аталмыш мақалада кәсіби қазақ тілін оқытудың білім мазмұны мен оны жетілдірудің тиімді әдістемесі қарастырылады. Кәсіби құзіреттілікті дамытудағы психолінгвистикалық аспектілерге талдау жасалынады.

Аннотация

Изучение профессионального казахского языка приобретает исключительную значимость и является обязательным и неотъемлемым компонентом комплексной общей

профессиональной подготовки специалистов, в основе которой закладываются психолингвистические основы восприятия полиязычия.

Ключевые слова: профессиональный казахский язык, компетентность, речевой этикет, профессиональный компонент, профессиональное образование.

Summary

This article considers some problems of methods and contents of teaching the state language
Keywords: professional Kazakh language, competence, speech etiquette, professional component, professional education

Кәсіби қазақ тілін игеру міндеті – болашақ мамандардың күнделікті ғылыми, саяси, қоғамдық, мәдени, ең басты таңдалып алынған мамандық салалары бойынша мемлекеттік тілде еркін сөйлеудің жолын жетілдіруін көздеуден туындайды.

Мамандық тілі – кәсіби шеберлікке жету тәсілі болып саналады. Мамандық тіліндегі материал негізінде сөз тіркесін, сөйлем, мәтін құру ерекшеліктерін тану жұмыстың алғышарты болып табылады. Сол сияқты аударманың түрлері мен тәсілдері туралы түсінік қалыптастырады. Ғылыми-техникалық аударманың күрделілігіне назар салады, нәтижесінде білім ұштайды. Шартты қысқартулар жүйесін меңгеру де (тілсіз қатысым) болашақ маманға көмек болады. Түпнұсқа тілі мен аударма тілдің стилистикалық бірлігін сақтау және сөз тіркестерін аударуда мағыналық бірізділікті сақтау білігі, олардың кәсіби тілдік білім дағдысын жетілдіруге ұмтылдырады.

Қазақ тілі бойынша негізгі оқу кезеңдерінде алған білімдерін салғастыру әдісімен кеңейту және жүйелеу, яғни тілдік материалдарды тұтастай зерделеу дағдыларын дамыту, әсіресе оқытылатын мамандық бойынша терминологиялық корпусты оқып үйрену жұмысы ең маңызды кәсіби қазақ тілі педтехнологиясы болып табылады.

Кәсіби қарым-қатынас үшін негізгі техникалық терминологиялық лексика минимумын меңгеру ең қадағалау керек жұмыстардың бірі деп санаймыз. Қазақ тілінде аударма білігі мен дағдыларын қалыптастыру осындай лексикалық минимум нәтижесінде ғана пайдалы болады.

Қазақ тілінде сөйлеу қызметінің әртүрлі дағдылары мен біліктерін жетілдіру: айтылым (ауызша аударудың түрлері, сөйлеушінің өз пікірін негіздеуі, тақырыптық диалог), жазылым (толық аударма, мәтіннің құрылымдық бөліктерін рәсімдеу), аудару үдерісінде іздеу, танысу түріндегі оқу, түсіну (мамандық мәтінінің фоножазбасынан негізгі және анықтаушы ақпаратты таба білу) кәсіби бағдар арқылы оқытудың ерекше бөлігі болып табылады.

Кәсіби сипаттағы мәтіндерді қарап шығу, іздеу, зерттеу мақсатында оқи алуы, жалпы ғылыми және нақты кәсіби тақырыптағы мәтіндердің мағыналық, құрылымдық және коммуникативтік ерекшеліктерін ескере отырып, оқып, түсінуін; мәтіннің тақырыбын, көтерген мәселесін, қорытындысын анықтай алуы, мәтіннің логикалық сұлбасын ұсына білуі студенттің нақты тәжірибе жинақтай бастағанын көрсетеді.

Мәтіннің мағыналық (себеп-салдарлық, мезгілдік, шарттық) бөліктері мен объективтік ақпаратын ажырата білуі, мәтіннің басты, қосымша ақпаратын бөліп, оларды бағалай білуін, мағыналық блоктардағы негізгі, қосымша және қайталанатын ақпаратты бөліп көрсете білуі, өз мамандығы шеңберінде кәсіби терминдерді игеруі өз мәнінде толыққанды, жүйелі жүргізілсе, ұйымдастырылса сапа жоғарылайды.

Қоғам дамуының қазіргі кезінде оқу орындарында оқыту үрдісін жетілдіруде, болашақ мамандардың ізденімпаздығын қалыптастыруда, шығармашылық ойлау қабілеттерін жетілдіруде, рухани дүниесін дамытуда кәсіби лексиканы тілдесім әрекеті арқылы оқытудың маңызы ерекше.

Білікті маман ғана қоғамды дамытады, экономиканы өркендетеді. Маманның біліктілігі мен кәсіби деңгейінің жоғары болуы оқытуды дұрыс ұйымдастыра білумен байланысты.

Кәсіби лексиканы тілдесім әрекеті арқылы оқыту үшін бүгінгі таңдағы мамандыққа қатысты оқытуға арналған әдістемелік зерттеулер мен еңбектер біршама.

Қазіргі кезде жаңа инновациялық технологиялармен білім берудің негізгі мақсаты – қоғамның талаптарына сай жеке тұлғаны қалыптастыру. Осы бағытта соңғы жылдары қазақ тілін оқыту әдістемесінде оқыту технологияларының жаңа үлгілері, заман талабына сай әдістемелік амал-тәсілдердің көптеп қолданылып жүргенін білеміз. Сондықтан да оқу орындарында кәсіби қазақ тілін оқыту барысында студенттерді болашақ өз мамандықтарына сай, қазақша кәсіби сөйлеуге үйретуде жүйелілік пен сабақтастық, бірізділікті қалыптастырудың маңызы ерекше деуге болады. Әрине, мамандыққа қатысты тілді меңгеру арнайы алынған бір мәтінді оқыту және аудартумен ғана шектеліп қалмай, мәтіндегі тақырыптық сәйкестіктің алынып отырған мамандыққа сай мазмұн түсініктілігін қалыптастырып, мәтінге лексикалық және грамматикалық материалдардың сәйкестілігін басшылыққа алу керек.

Кәсіби тілді меңгеруде мамандыққа қатысты мәтіндермен, кәсіби терминдермен, сөздіктермен жұмыс түрлері жүргізіледі. Мамандықтарына байланысты шағын мәтіндер, сұхбаттар құрастыруға болады. Әр тақырыпқа сай сөздік және лексикалық минимум, сұрақтар беріледі. Әр сабақтан соң мазмұнына сай сұрақтар мен тапсырмалар беріліп, қорытындылау мақсатында түрлі рөлдік ойындар мен жағдаяттық тапсырмалар беріледі.

Сөйлесім әрекеттері арқылы оқыту мәселесі Ф.Оразбаеваның «Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі» атты еңбегінде «Хабардың қай түрі болса да шындыққа құралу керек, сонда ғана тілдік қатысым өз бетінше дамиды және сөйлеу (информацияны қабылдау, оған жауап қайтару, қайта жауап алу) қатысымдық құбылыстың мәнін ашады, адамдар арасындағы әлеуметтік көпір бола алады», - деп көрсетіліп, сөйлесім әрекетінің бес түрін (оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым, тілдесім) анықтайды [1: 52].

Мамандыққа байланысты мәтіндерді меңгерту арқылы студентті болашақ мамандығымен кеңірек таныстыруға мүмкіндік туады.

Ол тапсырмалар студенттердің қазақша сөйлеу тілін дамытуға бағытталады. Олар:

- мәтіндегі сөздердің түсінікті, түсініксіз екендігін сұрау;
- мәтіндегі сөздерді лексикалық жақтан түсіндіру;
- мәтіндегі сөздердің түбір тұлғасын анықтау;
- мәтіндегі сөздерді сөз таптарына сай талдау;
- мәтіндегі сөз тіркестерінің түрлерін ажырату;
- мәтіндегі жай сөйлемнің түрлері мен тыныс белгілерін ажырату;
- мәтіндегі құрмалас сөйлемдердің жолдары мен компоненттерін талдау;
- мәтіндегі сөздердің орын тәртібі мен байланысу жолдарын ажырату;
- мәтіндегі қиындау сөздер мен сөйлемдерді қайталатып оқыту;
- мәтіндегі қате оқылған объектілерді тыңдап отырған студенттерге түзеттіру;
- мәтіннің қысқаша мазмұнын айтқызу;
- мәтінді дұрыс оқуға пайдасы тиетін жаңалық хабарларды оқыту және т.б.

Қорыта айтқанда, «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында» тұлғаның қалыптасуына жағдай жасау арқылы еліміздің ертеңіне жауапты мамандарды тәрбиелеу жолдарының бірі ретінде «... дүниеге жауапкершілікпен қарайтын, инновациялық, шығармашылық ойлауға дағдыланған, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, адамгершілігі мол және білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру» міндеті қойылған [2: 12]. Қазақ елінің «Мәңгі ел» мұратындағы үштұғырлы тіл саясатын ұстанып отырған Тәуелсіз еліміздің болашақ мамандарының мемлекеттік тілде еркін сөйлеп, оны өзі қызмет ететін салада қолдана алуы олардың кәсіби әлеуетін арттырумен қатар ұлтжандылық қасиеттерін де қалыптастырудың басты шарты болып табылатынын танытады.

Білікті маман тәрбиелеу ісінде мемлекеттік тілдің, қазақ әдеби тілінің атқарар рөлі ерекше. Қазақ әдеби тілінің танымдық әрі коммуникативтік қызметінің сан-қырлылығын көрсететін де осы сала.

Қазақ тілінде атаулық және әрекеттік мәндегі терминдер де, сөз тіркестері де, фразеологизмдер де, мақал-мәтелдер де қалыптасып орныққаны белгілі. Бүгінде барлық оқу орындарында оқытылып отырған пәндердің жаңа заман талабына лайық меңгертілуі Қазақстан Республикасы өз алдына егеменді ел болуымен байланысты оның әлеуметтік экономикасының қайта құрылуы, мәдени байлығының күннен-күнге алға басуы нәтижесінде мемлекеттік тілдің кең өркендеуіне жаңа мүмкіндіктердің кеңеюімен тығыз ұштасып жатыр. Сол себепті жоғары білім жүйесінде мемлекеттік тілді әрбір мамандықтың ерекшеліктері мен тілдік жүйесін ескере отырып үйрету күн тәртібіне өткір қойылып отыр. Бұл өзекті мәселе «Қазақстан Республикасының Конституциясында», ҚР «Білім туралы» Заңында, «Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру тұжырымдамасында» және Елбасының «Қазақстан халқына Жолдауларында» және т.б. мемлекеттік деңгейдегі маңызды құжаттарда қазақ тілінің өрісін кеңейту елдік тұрғыда көтеріліп отырған жаңа кезеңде мемлекеттік тілді әлеуметтік тұрғыда қоғамның барлық саласында қолдану мақсатына сай меңгерудің басым бағыттарын айқындаумен байланысты шешіледі.

Кәсіби бағдар бере отырып оқыту қазақ тілінде сөйлеу тілін қалыптастыру мен дамытудың ең маңызды факторы болып табылады. Кәсіби бағдарлық дегеніміз – оқыту үрдісінде болашақ маманды қалыптастыру үшін тиімді жағдай туғызу, тіл үйренушілерді мамандығына сәйкес оқыту, мамандықтарына қатысты лексикалық минимумды игерту. Мамандардың пікірінше, кәсіби бағытты ескере отырып оқыту студенттердің таңдаған мамандықтарына қажетті білімді толық игерген, кәсіби мүмкіндігі мол маман иесі даярланады екен. Студенттерді мамандықтарына қатысты оқыту болашақ мамандардың кәсіби даярлығы мен дағдыларын қалыптастыруда атқаратын рөлі ерекше. Өзінің мамандығы бойынша білім ала отырып, студент кәсіби – жеке тұлғаға тән ерекшеліктерді сезініп, моральдық-психологиялық жағдаятты түсіне бастайды. Өзінің болашақ мамандығына тән барлық аспектілермен жете танысып, игерген теориялық білімдерін тиянақтап, мамандығына деген өз көзқарастары қалыптасады. Кәсіби іскерліктерді жетілдіру жұмыстары кәсіби қызығудың пайда болуымен тығыз байланысты. Ал кәсіби қызығушылық дегеніміз – студенттердің болашақ мамандықтарына жетелейтін, олардың іс-әрекеттерін белсендіретін қызмет.

Қазіргі таңда тілді оқытудың ең басты бағыты – қатысымдық бағыт. Тілді қатысымдық тұрғыдан меңгертуге тілшілер де, әдіскер-ғалымдар да, ұстаздар да ерекше назар аударып отыр. Себебі, қатысымдық бағыт бүгінгі уақыт сұранысынан туып отырған заман талабына жауап бере алады. Қатысымдық оқытудың нәтижесі – тілдік қатынас. Тілдік қатынас дегеніміз адамдардың бір-бірімен тілдесуі, сөйлесуі, тіл арқылы тілдік қатынас жасауы деген сөз. Осы тілдік қатынас бойынша зерттеу жүргізіп, оның тілдерді оқытудағы тиімділігін көрсеткен, тілдік қатынастың тұжырымын жасаған ғалым Ф. Оразбаеваның сөзімен алсақ, тілдік қатынас – сөйлеу тілі арқылы ұғынысу, түсінісу дегенді нақтылай келіп, жай ғана қарым-қатынас дегеннен гөрі тамыры тереңге кеткен, өмірде өзіндік орны бар, қоғамның дамуы үшін ең қажетті қоғамдық-әлеуметтік ақпараттардың жиынтығы арқылы адамдардың бір-бірімен пікір алмасуы, адамдар қатынасының түп қазығы дегенді білдіреді [1:8]. Берілген анықтамадан көріп отырғанымыздай, тілдік қатынас – тек сөйлеу тілі арқылы тілдесу ғана емес, сондай-ақ, ол жалпы адамзатқа, қоғамға қызмет ететін, оны қоғамның өзі тудырған, оның әлеуметтік қажеттігін өтейтін күрделі құбылыс.

Тілдік қатынасқа түсушілердің ең басты қызметі – қатысымдық қызмет. Қатысымдық қызмет бойынша хабар таратушы мен хабар қабылдаушылар тілдік қарым-қатынастың барлық түрлерін іс жүзіне асыра отырып, хабар арқылы бір-бірімен қарым-қатынастық қызмет атқарады.

Қатысымдық әдісін зерттеушілер В.Т. Костоморов пен О.Д. Митрофановалардың “қатысым әдісінсіз жаңа әдістеменің болуы мүмкін емес” деген тұжырымдары өте орынды айтылған [3: 7]. Себебі, тілді үйретуде қатысым әдісінсіз тілді жылдам әрі сапалы меңгертуге, оны кәсіби ортада еркін тілдік қатынасқа түсе алатын дәрежеге жеткізу мүмкін емес.

Қатысымдық әдіс туралы А.Р. Артюнов: “қатысым әдісі дегеніміз – ерекше ұйымдастырылған тілдік әрекет, оның мәні тіл үйренушілердің өзара түсінісіп, әрекет етулері үшін ақпаратпен алмасуларынан тұрады”,-деген пікір айтады [4: 23]. Бұл айтылғандардан, қатысым әдісі оқу үрдісін қатысымдық үрдіске айналдырумен теңестіріледі деген қорытынды жасауға болады. Себебі, оқыту үрдісі қатысым үрдісінің моделі болған жағдайда қатысым әдісінің негізі қаланады.

Қатысымдық тілдерді оқытып үйретудегі негізгі бағыт болып табылады. Өйткені, тілдерді сапалы меңгертуге қойылатын негізгі талаптардың бірі – үйренетін тілде қарым-қатынас жасай білу.

Профессор Ф.Ш. Оразбаева қатысым әдісін жеке қарастырған әдіскер Е.И. Пассовтың қатысымдық әдістің негізгі мәні оның ұстанымдарын айқындаумен байланысты деген тұжырымын талдай келе, қазақ тілін оқыту барысында қолданылатын қатысым әдісінің алты түрлі ұстанымының ішіндегі ең басты ұстанымы – тікілей байланыс ұстанымы деп көрсетеді.

Қатысымдық әдіс – ақпарат алмасу үрдісі, тіл үйренушілердің алға қойған мақсатқа жетуіне бағытталған белсенді тілдік қатынас үрдісі. Белсенді тілдік қатынастың өзі – тіке байланыс арқылы жүзеге асатын үрдіс. Тіке байланыс – тек қатысымдық әдіске ғана тән ерекшелік. Тіке байланыс арқылы студенттер бір-біріне өз ойларын жеткізеді, өз көзқарастарын білдіреді. Бір-бірінен алған мәліметтерді, ақпараттарды қабылдайды. Сол арқылы жаңа хабарлар мен ұғымдарды меңгереді, ой қорытындылайды. Тіке байланыс арқылы студенттердің өз беттерімен жұмыс істеулеріне жол ашылады. Тілдік қатынастың ары қарай өрбуі үшін әрекет етіп, өзіндік жұмыс атқарады. Сонымен бірге, оқыту үрдісіне қойылатын жаңа талапты – студенттердің өз беттерімен білім алуға жағдай тудыру керек деген талапты – ескерсек, қатысымдық әдістің осы талапты іс жүзіне асыратын бірден-бір әдіс екендігіне дау жоқ. Сондай-ақ, қазіргі заман талабына сай студент объект емес, субъект болуы тиіс деген қағида ұсталады. Аталған қағиданы іске асыруда да қатысымдық әдістің орны ерекше. Өйткені қатысымдық әдіс – субъект-субъектінің бірлескен әрекеті.

Тілдік қатынасқа түсушілер бір-бірінен білімі, көзқарасы, белсенділігі арқылы ажыратыла отырып, бірде субъектінің рөлінен объектінің рөліне ауысса, келесі мезетте объектіден субъектінің рөліне ауысады. Бұл, қатысымдық әдістің екінші ерекшелігі. Қатысымдық әдістің үшінші бір ерекшелігі – тілдік қатынастың проблемалық жағдайға сай құрылуы. Бұл жердегі проблемалық дегеніміз – тілдік қатынасты жүзеге асыруға бағытталған жағдайлар. «...любой речевой поступок должен совершаться только в условиях соответствующей речевой ситуаций»,-деп көрсетеді Е.И. Пассов [5:119]. Яғни, қазақ тілін үйретуде үйренетін тілде тілдік қатынасты іске асыру үшін тілдік қатынас міндетті түрде болатын проблемаға тап болуы тиіс. Сонда ғана тіл үйренушінің тілді жылдам әрі сапалы меңгеруіне жол ашылады. Студенттің тіл үйренуге деген қызығушылығы оянып, белсенділігі артады. Себебі, қатысымдық әдіс – тілдік қатынасқа түсушілер арасында белгілі бір проблеманы шешуге негізделген үрдіс. Ол проблемалар студент мамандығына сай құрылады. Проблемалық жағдай туғызуда мынадай ережеге сүйену керек:

1. Проблемалық сұрақтарды студенттердің білмеуі;
2. Проблемалық сұрақтарды шешуде студенттердің бұрынғы қалыптасқан білімін пайдалану, ол жетіспеген жағдайда жаңа ұғымдарды іздестіру.

П.И. Пидкасистый проблемалық жағдай туғызу мен оны шешудің 5 кезеңін былай деп көрсетеді:

1. Проблемалық жағдай туғызу.
2. Проблеманы шешу және оған өз тұжырымын беруге әрекет ету.

3. Қиындық тудырған мәселе бойынша талдау жасау, өз ойларын білдіре білу.
4. Ол жауабының дұрыстығын дәлелдеу.
5. Проблемалық жағдайды толық шешу, оған көз жеткізу.

Проблемалық оқыту әдісінің осы бес кезеңін іске асыру барысында студент міндетті түрде белсенді тілдік қатынасқа түседі. Өйткені ол белгілі бір мәселені шешу бойынша ой бөліседі, өз көзқарастарын білдіреді, оны дәлелдейді. Бұның бәрі тілдік қатынасқа түсудің бірден-бір жолы және студенттің өзіндік жұмыс істеуіне мүмкіндік туады. Яғни, проблемалық оқыту дегеніміз – оқытушы мен студенттердің бірлескен оқу және іздену әрекеті.

Проблемалық жағдайларды шеше отырып, студенттердің өз беттерінше саралау, түсіну, игеру, талдау, баға беруі болып табылады.

Проблемалық оқыту әдісі арқылы қазақ тілі сабағын ұйымдастырғанда оқу қызметінің бес түрін де (тыңдалым, тілдесім, оқылым, жазылым, айтылым) жетілдіруге болады. Бұл әдісті сабақ барысында қолданғанда студенттердің шығармашылық белсенділіктерін жетілдіреді, пәнге деген қызығушылықтары артып, пәннен терең білімділіктерін дамытады.

Тілді қатысымдық тұрғыдан меңгерудің негізгі ерекшеліктеріне, қатысымдық оқыту үнемі тілдік қатынастың кәсіби бағытта жүргізілуін қамтамасыз ету, сабақтың барлық кезеңінде, тәжірибе жүзінде, студенттердің бір-бірімен тілдесе отырып, тілдік материалды меңгерулері болып табылады. Сонымен қатар студенттің жеке қасиеті де ескеріледі.

Топтағы кез келген адамдар бір-бірінен өздерінің сөйлеу, ойлау қабілеті, қызығушылығы т.б. қасиеттері арқылы ажыратылады. Қатысымдық тұрғыдан оқыту осы жеке қасиеттердің барлығын ескере отырып, әр студенттің танымына, қызығушылығына, қабілетіне сай ұйымдастырылады. Студенттер алдына мамандықтарына сай мәселе қойылады. Ол мәселелерді шешуді студенттердің өздері іске асырады. Берілген мәселені шешу барысында студенттер өз пікірлерін білдіреді, көзқарастарын, ойларын жеткізе отырып, кәсіби тілдік қорын молайтуға мүмкіндік болады.

ӘДЕБИЕТ

1. Оразбаева Ф. Ш. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. – Алматы: РБК, 2000. – 207 б.; Ф.Ш. Оразбаева. Тілдік қатынас. – Алматы: Сөздік, 2005.
2. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың бағдарламасы
3. Дьяченко В.К. Сотрудничество в обучении. – М.: Просвещение, 1971. – 191 с.
4. Артюнов А.Р. Коммуникативный интенсивный курс РКИ для заданного контингента учащихся (мет. пособие). – М., 1989. – 97 с.
5. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1985. – 208 с.
6. Зейнулина А.Ф., Балпанов Н.М. «Іскери-кәсіби қазақ тілі». – Павлодар, 2007.

ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Илесова К.А.
лектор

Түйіндеме

Мақалада орыс аудиториясында мемлекеттік тілді оқытуда кейбір әдіс-тәсілдерді қолданудың тиімді жолдары қарастырылады. Жоғары оқу орындары оқытушылары қолданып жүрген алдыңғы қатарлы және заманауи инновациялық әдістерге талдау жасалған. Кілт сөздері: оқыту, инновация, ақпараттық технологиялар, студент, әдістер.

Аннотация

В данной статье рассматривается эффективное использование некоторых методов при изучении государственного языка в русской аудитории. Проведен анализ передового и современного инновационного инструментария, который используется преподавателями вузов. Ключевые слова: обучение, инновация, информационные технологии, студент, методы.

Summary

This article discusses the effective use of certain methods in teaching the state language to the Russian audience. The analysis of front-rank and modern innovative tool that is used by the teachers of Institutions of higher education is conducted.

Key words: training, innovation, information technology, student, methods.

Республика Президенті Н.Ә. Назарбаев қазақстандықтарға арналған Жолдауында оқу-тәрбие үрдісін ақпараттық технологиялармен барынша қамтамасыз ету міндетін білім беру жүйесінің басты мақсатының бірі және оның болашағы үшін маңызды фактор екенін атап көрсеткен болатын. Жолдауда техникалық және кәсіптік білімінің рөліне, қазақша кәсіптік техника тілін қалыптастырып, дамыту мәселесіне де басты назар аударылғаны белгілі.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңының 8-тарауында көрсетілгендей, білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, халықаралық байланысқа шығу, білім беруді ақпараттандыру болып табылады. Бүгінгі таңда жаңа білім беру технологиялары кең тарала бастады. Бұл технологиялар қоғамдық сұраныстарды жоғары деңгейде қанағаттандыруға бағытталған.

Айталық, мысалға қазақ тілін оқыту барысында туған тілінің қыр-сырын, табиғатын таныта отырып, ертеңгі өмірден орын таба алатын, өзіне сенімді нағыз ұлтжанды, парасатты ұрпақ тәрбиелеу үшін педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен пайдаланып, тәжірибені өсіре түсуіміз қажет.

Қазіргі заманғы оқыту технологияларын меңгеру - өте күрделі де ұзақ үрдіс. Кейде оқытушыдан оқытудың үйреншікті әдіс-тәсілдерінен арылуды талап етеді.

Мәселен, қазіргі кезде білім беру үрдісінде 50-ден астам жаңа технология қолданады. Солардың бірі – деңгейлеп оқыту технологиясы.

Деңгейлеп оқытудың ерекшелігі студенттердің сабақ барысында бірнеше жұмыс алатындығында. Деңгейлеп бөліп оқыту кезінде студенттердің тәжірибелік-теориялық дайындығын, оқуға деген ынтасы, дара қасиетін, әлеуметтік-психологиялық танымын, сұранымын ескеру талап етіледі. Студенттерге деңгейлік тапсырмалар беру арқылы сан түрлі жұмыстар жүргізіледі. Алған білімі жүзеге асатындығы ескеріледі. Өз бетімен жұмыс орындауға бейімділігі бақылауға алынады. Нәтижесінде студенттің белсенділігінен іскерлігі артып, ғылыми ізденістерге ұмтылады, біліктілікке жетеді. Қойылатын талаптардың әр түрлілігі арқылы студенттердің қызығушылығы арта түседі.

Дұрыс таңдаған технология студент пен оқытушыға бірдей қолайлы жағдай туғызады.

Сонымен қатар жоғары оқу орындарында мамандар дайындауда ерекше оқу ортасы ретінде зерттеушілер әр түрлі оқу технологияларын ұсынады:

- ойын технологиясы (В.Г. Денисова, М.С. Каган және т.б.);
- тапсырмалар технологиясы (В.И. Андреев, Я.А. Пономарев, А.Ф. Эсаулов және т.б.);
- программалық оқыту технологиясы (Е.А. Машбиц, И.В. Роберт және т.б.);
- моделдеу технологиясы (В.П. Беспалько, Б.С. Гершунский және т.б.);
- жобалап оқыту технологиясы (Г.Л. Ильин, Е.А. Крюкова, Н.Ю. Пахомова және т.б.);
- проблемалық оқыту технологиясы (А.М. Матюшкин, М.И. Махмутов және т.б.);

Осылардың ішінен техникалық жоғары оқу орындарының студенттерінің жобалау күзiреттiлiгiн қалыптастыру үшiн қолданылатын оқыту технологиясын iрiктеудiң басты

критерийі, ғалым М.А. Смирнованың пікірінше, студенттердің өз бетімен білім алуы болып табылады.

Егеменді еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін оқытудың әр түрлі әдіс-тәсілдерін қолдана отырып терең білімді, ізденімпаз, барлық іс-әрекеттерінде шығармашылық бағыт ұстанатын, сол тұрғыда өз болмысын таныта алатын жеке тұлға тәрбиелеу ісіне ерекше мән берілуде.

Бүгінде Қазақстанда Ж. Қараевтың, Ә. Жүнісбектің және тағы басқа да ғалымдардың оқыту технологиялары кеңінен танымал. Осы әдістердің ішінде қазақ тілі сабақтарында қолданып, қолдау тауып жүрген әдістердің бірі – модульдік әдіс болып табылады. Бұл әдіс студенттердің теориялық білімін аз уақытта меңгеріп, шығармашылық жұмыстарға баулуға мүмкіндік береді.

Ал сын тұрғысынан ойлау, студенттерді қазақ тілінде еркін сөйлеуге, пікір таластыруға, өзекті мәселені шешу жолдарын іздей отырып қиындықты жеңуге көмектесетін технология.

Сын тұрғысынан ойлау бағдарламасын терең түсініп, әдістерін өте тиімді пайдаланған кездегі жеткен жетістіктермен бағаланады.

- студенттер өз бетінше ізденуге үйренеді;
- мәселенің негізгі түйінін шешуге машықтанады;
- ақпаратты жүйелеуге дағдыланады, шығармашылық деңгейі жоғарылайды.

Демек, сын тұрғысынан ойлау технологиясының тәсілдері студенттерді ізденімпаздыққа баулиды. Яғни студенттің еркін ойлануына, үздіксіз жұмыс жасауына жол ашады.

Тәуелсіз мемлекетіміздің ертеңгі ұрпақтың рухани байлығы, мәдениеті, саналы ұлттың ойлау қабілеті мен біліміне, іскерлігіне байланысты.

Бүгінгі таңда талап етіліп отырған үрдіс – жаңа оқыту технологиялар негізінде инновациялық іс-әрекеттерді тиімді пайдалану. Жаңа технология әдістері өз бетімен оқып үйренуге, қорытынды жасай алуына ықпал етеді, яғни білім сапасын арттырады.

Демек, оқыту технологияларын сабақта тиімді қолдану студенттердің білім сапасын арттырып қана қоймайды, оларды жеке тұлға ретінде қалыптасуына үлкен әсерін тигізеді. Сондықтан да жаңа әдіс-тәсілдерді қолдана білсек, студентке білім беруде үлкен жетістікке жетеріміз анық.

ӘДЕБИЕТ

1. «Қос және көптілдік жағдайында тілдерді үйретудің өзекті мәселелері: Инновациялар, болжамдар» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары.

ТІЛДІ МЕҢГЕРТУДЕГІ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР, ХАЛЫҚТЫҚ ИГІЛІКТЕР АСПЕКТІЛЕРІ

Кәріпжанова Г.Т.
ф.ғ.к. профессор,
Кәріпжанова А.О.
ф.ғ.к. асс.профессор

Түйіндеме

Аталмыш мақалада көпмәдениетті білім, көпмәдениетті қоғамдағы көптілді тұлға, көптілділік ішіндегі қазақ тілін оқыту, меңгерту мәселелері қарастырылады. Қазақ тілін меңгертудегі ұлттық құндылықтар аспектілерінің орны айтылады. Қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде өзге ұлт өкілдеріне оқытып үйретудегі лингвоелтану саласының рөлі сөз болады. Сонымен қатар жеке тұлғаны ұлттық құндылықтар арқылы оқыту-

тәрбиелеуде қолданылатын ұстанымдар беріледі. Тақырыптардың түрлі блоктарға бөлініп, оқытылуы ұсынылады.

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы поликультурного образования, поликультурной полиязычной личности в обществе, обучение казахскому языку в полиязычий. Говорится место аспектов национальных ценностей обучению казахскому языку. Анализируется роль лингвострановедении в обучении казахского языка представителям других национальностей. А также даются принципы, применяемые в учебно-воспитальном процессе.

Ключевые слова: полиязычие, культурное пространство, национальные ценности, казахский язык, подход.

Summary

The questions of multicultural education are examined in this article, to multicultural polylingual personality in society, educating to Kazakh in polylingual. The place of aspects of national values is told to educating to Kazakh. The role of linguistics is analysed in educating of Kazakh to the representatives of other nationalities. And also principles applied are given in an educational process.

Keywords: multilingualism, cultural space, national values, Kazakh, approach.

Бүгінгі білім берудегі қоғам қойып отырған талаптарының бастыларының бірі – көптілділік. Көптілділік – кез келген қоғам үшін интеграцияны негізгі ұстаным етіп алған бағытты айқындайтын жол деп танылған.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына арнаған «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Қазақстан халқы Ассамблеясы мәдениетте үндесуінің бірегей еуразиялық үлгісі болғандығын, Қазақстанның жаһандық конфессияаралық үнқатысу орталығына айналып отырғандығын» атап көрсетеді [1]. Олай болса, этникалық, мәдени және тілдік әралуандыққа қарамастан, жастарды көпмәдениеттілікке тәрбиелеу, Қазақстандық азаматтық қоғамдағы заманауи әлеуметтік-мәдени жағдайдың, оның мәдени кеңістігінің, әлеуметтік-экономикалық және саяси саласының, әлемдегі этносаралық шиеленістің ерекшелігін ескерсек, көпмәдени білім беруге арналған білім ортасын құру, көптілді тұлғаны қалыптастыру, басқа мәдениеттің өкілдеріне деген ынтымақтық қатынаста болуға тәрбиелеу мәселесі алдыға қойылып отыр.

Тілдің ерекшелігін және оның басқа қоғамдық құбылыстармен арақатынасын түсіну, ең алдымен, халық өміріндегі тілдің жұмсалымдық рөліне негізделеді. Тілдің ойлау және қатынас құралы ретінде қолданылуы адам қызметінің барлық саласының ажырамас бөлігі болуының да негізі.

Ұлттық-мәдени компонент ұлттық мәдениет контексінде тіл үйретуді көздейді, халық мәдениеті мен тарихы ерекшеліктерін, салт-дәстүрлерін игерумен байланысты білімқалыптастыруға ықпал етеді, демек, бұлар өте маңызды болып саналады. Себебі, зерттеушілердің пікірінше, өзінің ұлттық мәдениеті негіздерін білмейінше, басқа халықтың мәдениетін түсіну, көпмәдениетті қоғамдағы өзара түсіністік пен толерантты әрекеттің кілтін табу мүмкін емес.

Қазіргі филологиялық, психология-педагогикалық, әлеуметтанымдық зерттеулер көпмәдени білім беру аспектілерін, көптілділікті қалыптастырудағы білім алушылардың оқу жұмысының психологиялық-педагогикалық механизмдері мен ерекшеліктерін; кәсіби білім үрдісіндегі құзыреттілік пен құзыреттілікті дамыту мәселелерін зерделеу аспектілерін анықтауға мүмкіндік береді.

Көпмәдени білім алу ұғымымен көпұлтты әлеуметтегі білім алудың философиялық және мәдени мәселелері, мәдениет мағынасының адам өмір сүруінің феномені ретінде

анықталуы, ымыралық, диалог және ынтымақтастық қағидасы; көпмәдени әлеуметтегі білім субъектілеріне берілетін сипаттама тығыз байланысты.

Көпмәдени білім ұғымының мазмұнына адамзаттың мәдени, дүниетанымдық, діни, мәдениет типтерінің көптүрлілігі туралы көпұлтты ортада және әлеуметтік-мәдени өзгерістердің қарқындылығы жағдайында білім алуы; басқа мәдениеттің өзіндік ерекшеліктерін түсіну; түрлі ұлт өкілдерімен қарым-қатынас жасау, белсенді ынтымақтастықта болу қабілеті туралы білім кешені енеді. Көпмәдени білім көпмәдени қоғамның барлық мүшелерінің, олардың этникалық, мәдени, әлеуметтік және діни қатыстылығына қарамай, бүкіл қажеттіліктеріне жауап беруге негізделеді.

Бірақ осы жаһандану процесінде әр ұлттың өзіндік ерекшелігі, салт дәстүрлері, тілі мен дінінің сақталып қалуы басқа мәдениеттер тоғысында өз орнын жоғалтып алмауы өзекті. Қазақстанның да осы бағытта дамуындағы, өзіндік бет-бейнесін сақтап қалудағы басты жолдардың бірі – ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық құндылықтарымызды сақтап және білімді де саналы жас ұрпақ тәрбиелеу.

Әрине, білім жүйесіне қандай жаңашылдықтар енгізіліп жатса да, Елбасымыз бүкіл қоғамымызды топтастырып отырған мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін оқытудың сапасын арттыру қажеттілігіне ерекше назар аударады. Сондықтан, қазақ тілін тереңдетіп оқыту мен көптілділікті меңгеруді жолға қою – бүгінгі таңдағы білім жүйесінде педагогикалық үрдістің негізгі бағыттарының бірі болып отыр.

Мемлекеттік тіл конституция бойынша мемлекеттің қамқорлығында болып, оны меңгеру – сол елде тұрып жатқан әр азаматтың борышы саналады. Мемлекеттік тіл мектепке дейінгі білім мекемесінен бастап орта, арнаулы және жоғары білім беретін оқу орындарында, елдің қоғамдық-әлеуметтік, саяси, экономикалық т.б. басқа аяларында кеңінен қолданыста болу керек. Осы тұрғыда тағы да Елбасымыздың сөзіне жүгінейік: «Қазақ тілі – ғажап тіл... Қазақ тілі үш тілдің бірі болып қалмайды. Үш тілдің біріншісі, негізгісі, бастысы, маңыздысы бола береді. Қазақ тілі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі» [2]. Демек, қазақ тілі – Қазақстан Республикасында тұрып жатқан әрбір азаматтың тілі.

Қазақта «Өзіңдегіңді қастерлемесең, қадіріңнен айрыларсың» деген сөз бар. Біздің ең негізгі қастерлеу керек нәрсеміз – ол тіліміз, ұлттық құндылықтарымыз және халықтық игіліктеріміз.

Бүгінгі таңдағы өркениетті елдерді этнос ретінде түбегейлі танытатын тілінде қалыптасқан деректері арқылы тіл мен мәдениет, тіл мен ұлтсабақтастығында жүргізілетін лингвомәдениеттанымдық зерттеулердің өзектілігі ерекше. Осы орайда тілдік мұра арқылы ұлтты, ел мәдениетін барынша толық танытудың негізгі бір тетігі – ұлттық әлемнің тілдік үлгісін жасау, ұлттық мәдениеттің кілтін ашу. Оның мәні тілдің тек коммуникативтік қана емес, мұрагерлік те, танымдық та, танытушылық та қызметімен байланысты.

Қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде өзге ұлт өкілдеріне оқытып үйретуде де көптеген мәселелердің шешімін табуы лингвоелтану саласымен ұштастыру да өте өзекті деп санаймыз. Себебі қазақ тілі:

- түпкі түрін сақтаған түркі туыстас байырғы тіл;
- ежелден жазба мәдениеті бар тіл;
- әдеби тіл, жергілікті тіл (диалекті), сөйлеу тілі, қарапайым сөйлеу тілі тәрізді формалары бар;
- демографиялық тірегі мықты ұлттық тіл;
- құрылым-құрылысы кемелденген тіл;
- егеменді Қазақстан Республикасы өз қамқорлығына алған мемлекеттік тіл.

Осы орайда тілдік мұра арқылы ұлтты, ел мәдениетін барынша толық танытудың негізгі бір тетігі – ұлттық әлемнің тілдік үлгісін жасау, ұлттық мәдениеттің кілтін ашу. Оның мәні тілдің тек коммуникативтік қана емес, мұрагерлік те, танымдық та, танытушылық та қызметімен байланысты. Сол себепті де қазақ тілін оқытуда ұлттық құндылықтардың

маңызы зор екендігіне тағы да көз жеткіземіз. Сабақ беру барысында қолданылатын материалдарды блогтарға бөліп қарастырған жөн деп санаймыз. Атап айтар болсақ:

- «Ана уыз» блогы («Бата», «Наурыз бата», «Бата өлеңдер», «Алғыс, тілектер», «Мақал-мәтелдер»);

- «Атамекен» блогы (Ақмешіт; Алатау; Алматы; Алтай; Баянауыл; Бурабай; Бұланты; Қазығұрт; Қаратау; Қарқаралы; Отырар; Сайрам; Сарайшық; Сауран; Семей; Сығанак);

- «Атамұра» блогы («Құран», «Күлтегін», «Қожа Ахмет Иассауи кесенесі», «Арыстан баб кесенесі», Айша бибі кесенесі», «Бегазы – Дәндібай мәдениеті», «Бекет ата ескерткіш ғимараттары», «Байтерек», «Тарихи – и – рашиди», «Жамиғ ат – Тауарих», «Алпамыс батыр», «Қобыланды батыр», «Қозы Көрпеш – баян сұлу», «Қыз Жібек», «Ер Төстік», «Алтын сақа», «Аяз би»);

- «Ататек» болгы (Шежіре; Жүз; Жүздердің кестесі; Хандар кестесі; Қарға тамырлы қазақ);

- «Аташаңырақ» блогы (Шаңырақ; Киіз үй; Бесік; Дастархан; Отан – алтын бесік; Ана; Әке; Дос; Ұстаз; Қонақ; Туған жер; Төрт түлік);

- «Баба дәстүр» блогы (Салт-дәстүрдің түрлері; Қазақтың төл мейрамы; Салт-дәстүрлер мен ырымдар; Тыйым сөздер; Қазақ халқының ұлттық киімдері);

- «Бойтұмар» блогы (Қазақ сөзінің шығуы жөнінде; Қазақстан; Қазақ тілі; Қазақ жазуы; Елтаңба; Өнұран; Ту; Астана);

- «Тұлға» блогы (Асан қайғы, Домалақ ана, Өз Жәнібек, Керей хан, Қазтуған жырау, Шалкиіз жырау, Қасым хан, Хақназар хан, Тәуекел хан, Есім хан, Салқам Жәңгір хан, Тәуке хан, Төле би, Қаз дауысты Қазыбек би, Есет батыр, Бұқар жырау, Бөгенбай батыр, Әйтеке би, Қабанбай батыр, Кейкі батыр, Әбілқайыр хан, Жәнібек Тархан, Райымбек, Абылай хан, Кенесары, Махамбет Өтемісұлы, Құрманғазы Сағырбайұлы, Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Ақан сері Қорамсаұлы, Абай, Мәшһүр-Жүсіп Көпеев, Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Халел Досмұхамедұлы, Қажымұқан Мұңайтпасов, Міржақып Дулатов, Жанша Досмұхамедұлы, Әміре Қашаубаев, Оспан батыр. Мұстафа Шоқай, Мағжан Жұмабаев, Мұхтар Әуезов, Қаныш Сәтбаев, Әбілхан Қастеев, Әлкей Марғұлан, Жұмабек Тәшенов, Бауыржан Момышұлы, Қасым Аманжолов, Дінмұхаммед Қонаев, Күләш Байсейітова сияқты ұлы тұлғалар).

Осы аталғандардың барлығы біздің ұлттық құндылықтарымыз болып табылады. Оларды өз межесінде ұлықтасақ қана ұлттық тілімізге деген көзқарас өзгертін сияқты. Аталған міндеттерді жүзеге асыру үшін оқытудың жаңа технологияларын енгізу және тиімді пайдалану секілді мәселелерді анықтап алу, білім беру жүйесіндегі басты ұстаным ретінде әркімнің өзінің білім алуға деген жеке әлеуетін қоғамда барынша пайдалануға көмектесетін оқыту жүйесін дамытуды қамтамасыз ету қажет.

Ұлттық құндылықтарды іріктеп, оқыту процесіне енгізу арқылы ұлттың тұнып тұрған асыл мұралық рухани байлығынан ұрпақтарды сусындатып, ұлтжандалылық пен отаншылдыққа баулып, өз халқын, өз мемлекетін көздің қарашығындай қорғайтын тұлғаларды тәрбиелеп шығару.

Жеке тұлғаны ұлттық құндылықтар арқылы оқу-тәрбиелеуде қолданылатын ұстанымдар:

- өз халқы оның мәдениеті мен дәстүрлерін мақтаныш тұтатын Қазақстан азаматын тәрбиелеу;

- жалпы адамзаттық негіздер мен құндылықтарды құрайтын саналы көзқарастары мен қағида ұстанымдарын тәрбиелеу;

- өзінің төл мәдениетін саналы, сыни тұрғыдан игеру нәтижесінде білім алушыларды мәдениетаралық толеранттылыққа тәрбиелеу;

- Қазақстан Республикасының азаматын тәрбиелеудің үлгісіне сәйкес этнопедагогика, этнопсихология, этномәдениет негізінде тәрбие үрдісін ұйымдастыру.

«Дін мен ділді, тілді тең ұстап жүрегімізге иман ұялата білсек, қазақ үшін қой үстіне бозторғай жұмыртқалар заман болуы мүмкін, тек ондай заманның салтанат құруы қазақтың өзіне ғана байланысты», – дейді Мәшһүр Жүсіп [3: 246]. Расымен де, тіл жоғалса, тұтас ұлттың да жоғалуы ғажап емес. Сондықтан да бұл мәселеге немқұрайлы қарамаған жөн.

Тілді үйрету арқылы ана тілін, төл мәдениеті мен ұлттық құндылықтарын, жалпыадамзаттық мәдени қазынаны игерте отырып, олардың мәдениетаралық ұлттық сана-сезімі мен этномәдени сәйкестілігін қалыптастырып, төзімділігін тәрбиелеуге бағытталған білім беру әдіснамасы қажет. Бұл әдіснама мәдениеттанушылық, аксиологиялық, өркениеттілік, тұлғалық-ықпалдылық, жүйелілік, әлеуметтік тұрғыдан жан-жақты қарастырылып, құрастырылуы қажет деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТ

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты». Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана: Ақорда, 2012.
2. Егеменді Қазақстан. – 07.05.2015.
3. Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы. Шығармалары. – Павлодар: ЭКО, 2008. – 5 т. – 425.

ОҚУ МӘТІНДЕРІ АРҚЫЛЫ ТІЛДІК ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Кильдюшова И.В.

аға оқытушы,

Машинбаева Г.Ә.

ф.ғ.к. доцент

Түйіндеме

Мақалада шетелдік студенттердің тілдік тұлғасын қалыптастырудағы оқу мәтіндерінің рөлі жөнінде сөз болады.

Аннотация

В статье идет речь о роли учебного текста в формировании языковой личности иностранного студента.

Summary

The article discusses the role of educational texts in the formation of linguistic identity of the foreign student.

Тілдік тұлға деп біз сөйлеу шығармаларын (мәтіндер) тудыратын және оны қабылдауға жағдай жасайтын, тілдік-құрылымдық жағынан күрделі, терең және нақты шындыққа ие белгілі бір мақсаты бар адам мінезі мен қабілеттерінің жиынтығын айтамыз [2, С.104]. Бұл Ю.И. Карауловтың адам қабілеті мен оны тудырған мәтінінің ерекшеліктерін біріктіретін және тілдік тұлғаның үш деңгейлі вербалды-семантикалық, когнитивтік, прагматикалық моделін сипаттаған анықтамасы.

Бірінші деңгейде оқып отырған тілдің құрылымдық-жүйелік байланыстарын меңгеру қажет және ол коммуникативтік-қызметтік міндеттерді шешуге бағытталады. Екінші деңгей – лингвокогнитивті; оның бірліктері әрбір тілдік тұлғаның әлем картасында жинақталған ұғымдары, идеялары болып табылады. Үшінші мотивациялық деңгей, тұлғаның коммуникативтік қызмет қажеттіліктерінде пайда болады.

Студенттерге екінші тіл оқытуда, айталық шетелдік студенттерге орыс тілін оқытуды студенттерде «екінші» тілдік тұлға қалыптастыру деп айтамыз. Қысқаша айтқанда, екінші тілдік тұлға белгілі бір тілді оқығанда тілдік тұлғаның оқып отырған өзге тілдегі тілдің мағыналық және прагматикалық сипаттарын тереңірек, кеңінен түсінгенде «туады», бұл құбылыс жүзеге асқанда адам мәдениетаралық қарым-қатынасқа еркін түсе алып, жаңа тілдік, білімді және әлеуметтік мәдени ортада дамуы тиіс.

Тілдік тұлға тілде көрініс табатын әр түрлі деңгейдегі қоғамдық сананың формасында мәдениет кеңістігінде белгілі мінез-құлық стереотиптері мен нормаларында көрінді. Мәдениеттің базалық топтары түрлі мағыналық концептілерден тұратын ұлттық құндылықтар болады.

Тілдік тұлғаның психология-педагогикалық механизмдерінің оқу-танымдық қызмет құралдарымен қалыптасуы дегеніміз студенттер оқу мәтіндерімен таныса отырып олардағы мағыналарды кейде тура сол қалпында өзгертпей қабылдаса, кейде оларды мүлдем өзінше түсініп алуында. Мәтін материалын интерпретациялау үдерісінде және өз мәтінін тудырғанда берілген мәтін «мазмұндық қалып» ретінде қызмет етеді. Яғни студент бірінші берілген мәтінді талдайды, түсінеді де нәтижесінде сол қалыпты негізінде өз ойын мәтін етіп айтады немесе жазып шығады.

«Екінші» тілдік тұлға қалыптастыруда «басқарушы» мен «стихиялы» арасындағы қатынаста өзара мәселе туындайды. Әртүрлі мазмұндағы мәтіндермен жұмыс істеу басқаруға тұратын үдеріс болып табылады. Қарапайым түрде түсіндіретін болсақ, тілдік қарым-қатынас жасау дегеніміз мәтін алмасу деп айтуға болады. Яғни, сөйлеуге үйрету – мәтінді тудыруды және оны қабылдауға үйрету деп түсінуге болады.

Студенттерді бөтен мәтінді дұрыс, нақты, толық қабылдауға және мәтін негізінде өз мәтіндерін құрастыруды үйрету қажет. Басқаша айтқанда мәтінді қабылдау қабілеттерін жетілдіріп, мәтін құрастыру қабілеттерінің қалыптасуына жағдай жасаймыз.

Мәтін аяқталған, байланыстырылған, бүтін, ішкі құрылымы жағынан синтаксистік құрылымы бар, белгілі бір мақсатты көздейтін, шығармашылық және логикалық сипаты бар, прагматикалық нұсқауы бар тақырып пен ойдың бірлігі болып табылады. Мәтінді қабылдау тілдік бірліктер арқылы емес, сонымен қатар оның пәндік мазмұнын құратын фондық білімі арқылы да жүзеге асады.

Мәтін – коммуникативтік мақсаттардың кешенінен тұратын сөйлеу қызметінің есепке алынған өнімі. Тіл оқып отырған шетелдік студенттің белгілі бір мәтінді тудыруы оның сол тілді меңгеруінің көрінісі болып табылады.

Біз тілдік тұлғаның қалыптасуы туралы айтқанда адамның тілдік санасының ғылыми, діни, құқықтық және эстетикалық жақтарын естен шығармауымыз керек. Әрине, олардың әрқайсысы жеке өмір сүрмейтіні белгілі, олар бір-бірімен байланысты, бір-біріне кірігіп кеткен кешен деп білуіміз қажет.

Орыс тілін шет тіл ретінде оқытуда аутентикалық, бейімделген мәтіндердегі жұмыстың барлық түрлері өз мәтіндерін тудыруға кілт элементтер болып табылады. Орыс тілін шет тіл ретінде оқытуда мәтін ақпарат көзі және оқыту материалы болып табылады.

Мәтінмен жұмыста: мәтінге мәтіналды жаттығуларын, мәтінмен жұмыс жаттығуларын енгізіп, сөйлеуге шығару керек. Қорытынды кезеңде өздерінің мәтіндерін құрастырады. Алғашқы екі кезең туралы айтпай-ақ сөйлеуге шығатын қорытынды кезеңге тоқталайық. «Дорога в Россию» орыс тілі оқу құралында 2-б, 4-сабақ студенттерді суретшілер, актерлер, жазушылар туралы ақпараттармен таныстырады. Мысалы, А.А. Ахматова туралы мәтін арқылы студенттермен ақын өмір сүрген кезең туралы, ондағы тарихи оқиғалар туралы сөйлесуге мүмкіндік береді. Мәтін орыс өнерінің түрлі жанрлары туралы (живопись, икон жазулары, поэзия), жеке тұлғалар туралы (А. Ахматова, Н. Гумилев, А. Модильяни), жер аудару сияқты құбылыстар туралы мәліметтерге бай. Мұнда өнімді қызықты әңгіме өрбу үшін топтың белгілі бір дәрежеде дайындығы болуы қажет. Ауғанстан Ислам Республикасынан азаматтарынан тұратын тарихшы, физик, химиктер бар болашақ магистранттар тобында (1-жыл оқитындар) мұндай әңгіме жақсы өрбіді. Біріншіден, 20 ғасырдың бірінші жартысында Ресейде болған тарихи оқиғаларға, кеңес өкіметі жылдары орыс интеллигенциясының жою мен репрессия туралы мәліметтерге аса көңіл бөлінді. Ауғандарға азамат соғысы тақырыбы жақынырақ болғандықтан олар бұл оқиғаны өздерінің елдеріндегі жағдаймен салыстырып, қызыға әңгімелеуге тырысты. Екіншіден, студенттердің икон жазуларына деген қызығушылықтарын оятты. Олар

православты соборда болып көргендіктен бұл жанрмен таныс болды. Олар үшін икононың тылсым күші бар екендігі жаңалық болды. Дегенмен, олар мұсылман дінін ұстанушылар ретінде барлық шынайы сенім ғажайып құбылыстар жасайды дегенді айтты. Иконопистер туралы айта отырып, А.Тарковскийдің «Страсти по Андрею» фильмін көруді ұсынамыз.

Қазақ тілін шет тіл ретінде оқыту сабақтарында қазақ халқының ұғымындағы киелі сандарды оқытуға қатысты мәтіндерді оқытқанда шетелдіктерді тіліміздегі адамың туған кезінен бастап қайтыс болғанға дейінгі өмірінде айтылатын тіркестер: тоғыз ай, он күн көтеру, 40 күннен кейінгі қырқынан шығару, немесе қайтыс болғанда үшін немесе жетісін беру, қырқын беру, жылын беру сияқты салт-дәстүрлерді білдіретіндігін сан есімді тіркестермен таныстырамыз. Тілдегі осы қасиетті сандармен келетін мақалдар бар мәтінді оқытамыз:

1. Алтау ала болса, ауыздағы кетеді, төртеу түгел болса, төбедегі келеді;
2. Жеті рет өлшеп, бір рет кес.
3. Бір жылы сөз – бір күнге азық;
4. Екі жақсы қас болмас, екі дұшпан дос болмас;
5. Бес саусақ бірдей емес;
6. Жеті жұрттың тілін біл, жеті елдің сырын біл;
7. Жеті атасын білмеген – жетесіз.

Аталған қасиетті сандар туралы тақырып студенттердің ерекше қызығушылықтарын тудырады. Студенттер өз тілдеріндегі қасиетті сандарды тізіп жазып, олардың неге қасиетті екендіктерін дәлелдейді, осы қасиетті сандарды қазақ тіліндегі қасиетті сандармен салыстыра отырып өздерінің шағын мәтіндерін құрастырып шығады. Сонымен қатар сан есімдер қосылып айтылатын мақалдарын қазақшаға аударады. Олар өз елдеріндегі 8 санының қасиетті сан екендігін, және 13 санының әлемнің көп елдерінде сәтсіз сан екендігін айтып өтеді.

Бір сабақта қытайлық студенттер 4 санының жол болмаушылықты білдіретіндігін, сондықтан телефон нөмірін алғанда 4 саны бар не сол 4 санына аяқталатын нөмір алмауға тырысатындықтары жөнінде ақпараттар айтып, оны мәтіндерінде жан-жақты сипаттап жазып шықты. Мұндай тапсырмалар бергенде студенттер өзі оқып отырған тілдегі наным-сенім туралы біле алады және оны өз еліндегі көзқараспен салыстыра алады. Осындай нақты фактілермен студенттің толық мәліметке бай мәтін тудыруына себепші болады және оны басқа студенттер тыңдағанда олардың тарапынан сұрақтар тудып, оларды өзара пікірталасуға итермелейді.

Нақты осындай жолмен әртүрлі елдің адамдарының тарихы, мәдениеті, ұлттық ерекшелігі арасына көпір орнайды. Мұнда студенттің жағымды көзқарасын қалыптастырып, оны жетілдіру маңызды болып табылады. Біз бұл арада «бөтен» және «өзімдікі» деген шектеуді жоямыз. Бұл жерде оқытушының рөліне баға беру қиындау. Әрине, оқытушы тұлғалық жағынан дамыған болуы қажет. Яғни, оның белсенділік көрсетіп, қызығушылықпен қарауы тілдік сананың бөлігі болып табылатын студенттің өзіндік «менін» қалыптастырады. Мәтінмен жұмыс орыс тілін шет тіл ретінде оқытудың барлық кезеңдерінде негізгі компоненттердің бірі болып табылады.

Мәтінмен жұмыс істеуде негізгі құрал сөйлесім қарым-қатынасы болып табылады, мұнда мәтінді қабылдап қана қоймайды, сонымен қатар ол мәтінді ойдан құрастырып айта алады, тілді сезінеді, есте сақтаулары шығармашылық тұрғыда дамиды, тіл үйренушілер үйреніп жатқан тіл өкілдерінің мәдениетін танып біледі және тұлға ретінде дамиды.

ӘДЕБИЕТ

1. Антонова В.Е., Нахабина М.М., Толстых А.А. Дорога в Россию: учебник русского языка (базовый уровень). – 5-е изд., испр. – М.: ЦМО МГУ им. М.В. Ломоносова; СПб.: Златоуст, 2011. – 256 с.

2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
3. Мұсаева Г.Ә. Қазақ тілі – шет тіл ретінде. Базалық деңгей: Оқу құралы. 1-кітап. – Астана: Ш. Шаяхметов атындағы тілдерді дамытудың республикалық үйлестіру-әдістемелік орталығы, 2015. – 242 б.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Кутымбетова Э.Қ.

Түйіндеме

Мақала қазақ тілін үйрету үдерісінде инновациялық технологияларды пайдалану мәселелеріне арналған.

Аннотация

Данная статья посвящена вопросам использования инновационных технологий в процессе обучения казахскому языку.

Ключевые слова: методика, прагматика, инновационные методы, результат

Қазіргі уақытта елімізде барлық қызметтік салаларда әсіресе кәсіби қызметте мемлекеттік тілдің мәртебесі мен қажеттілігін арттыруда көптеген жұмыстар атқарылуда. Оған айқын дәлел ретінде елбасымыздың Қазақстан халқының Ассамблеясының XII сессиясында Н.Ә.Назарбаев мемлекеттік тілдің жоғары біріктірушілік рөлі, жыл сайынғы Қазақстан халқына Жолдауында тіліміздің мемлекетіміздегі қажеттілігін жоғарылату туралы сөйлеген сөзі дәлел болады. 2010-2020 жылдары мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеруге бағытталды. Елбасымыз 2015 жылғы жолдауында білім салаларында инновациялық технологияларды пайдаланудың қажеттілігін атап көрсетті.

Қазақ тілін оқытудың негізгі мақсаты – оқытудың жоғарғы нәтижесіне жету, мемлекеттік тілді оқытуда оқу-әдістемелік материалдарын мен инновациялық оқыту әдістемесін жетілдіру. Қазақ тілін оқытудың негізгі прагматикасы – тілді меңгерушілерге қазақ тіліде өз ойларын еркін жеткізу дәрежесіне жету болып табылады. Осыған байланысты әлемдік тәжірибеде тілді меңгертетін шетелдік мектептер мен орталықтарда деңгейлік әдістемесі көп тараған. Оңайдан қиынға бағытталаған принципі бойынша құрастырылған сабақтар мен оқу материалдары әдістемені тиімді және қолайлы етеді. Қазақ тілін оқытудағы тиімді әдістеме – бұл инновациялық әдістер, рольдік ойындар сияқты түрлері оқушыларға түрлі тілдік ситуацияларда: бір-бірімен қарым-қатынас, күнделікті тақырыптардағы диалогтар, телефонмен сөйлесулерде, электронды жазбаларда машықтануларына қажетті тәжірибе болып табылады. Қазақ тілін оқытатын оқытушының негізгі мақсаты – тілді меңгерушілерге қазіргі заман талабына сай оқу бағдарламаларын жасау.

Соның быр көрінісі ретінде басқа тілді аудиторияларға арналған инновациялық әдістерді пайдалана отырып жасалған, сабақтың үлгісін ұсынамыз.

ОЗТ ПАЙДАЛАНЫП ӨТКІЗІЛЕТІН АШЫҚ САБАҚТЫҢ СЦЕНАРИЙІ

Сабақтың тақырыбы

Лексикалық тақырып: Қазақ заңдарының түп-төркіні

Сабақтың мақсаты

Грамматикалық тақырып: Мақсат бағыныңқы сабақтас Білімгерлерге заңдар, қазақ хандығының заңнамалары, «Тәуке ханның жеті жарғысы» туралы мәлімет бере отырып, заңның мемлекет басқарудағы маңызын айқындау. Мақсат бағыныңқы сабақтастың жасалу жолдарын меңгерту.

Дайджест педагогических новаций

№ р/с	Оқу фрагментінің атауы Оқу фрагментінің мазмұны	Интеракция	Инновациялық толықтырулар	Студенттердің білімін бағалау	Оқу фрагментінің мақсаты	Уақы-ты
1	1.	2	3	4	5	6
1	Үй тапсырмасын сұрау. 2. «Қазақстан тарихы сыр шертеді» тақырыбында жазып келген эсселерін оқыту. 3. Қазақ хандарының хронологиясын интерактивті тақтадағы кесте арқылы толтыру.	Оқытушы ↔Білімгер	Интерактивті тақта	Білімгердің өз бетінше ақпаратты толық жеткізе білуін бақылау.	Білімгерлердің сөздік қорларын байыту	10мин.
2	Қазақ хандығы дәуіріндегі заңнамалар туралы білетін ақпараттарын БҮҮ кестесіне толтыру.	Оқытушы ↔Білімгер ↔ Оқытушы	БҮҮ стратегиясы	Сұрақ-жауап	Білімдерін шыңдау	7 мин.
3	1. «Қазақ хандығының заңнамалары» атты бейнефильм көрсету. 2. Бейнефильмге арқау болған тақырыпты ашу.	Оқытушы ↔Білімгер	Бейнефильм интерактивті тақта	Білімгерлердің ақпараттарды толық жеткізе білуін бақылау	Білімдерін шыңдау	7 мин.
4	Мәтін тарату. 1. «Қасым ханның есі жолы», «Тәуке ханның жеті жарғысы» туралы мәлімет. 2. Мәтінді оқып болған соң, алған ақпараттары негізінде кестенің екінші бөлімін толтыру.	Оқытушы ↔Білімгер	Интерактивті тақта БҮҮ стратегиясы	Тапсырмаларды орындау, меңгерген мәліметтерін толық жеткізе алу	Меңгерген мәліметтерін жүйелі жеткізе білуге жетелеу	10мин.
5	Детальдарды қосу әдісі негізінде берілген сөйлемдерді толықтыру	Оқытушы ↔Білімгер ↔ Оқытушы	Интерактивті тақта Пазл	Практикалық тапсырмаларды орындау	Грамматикалық білімдерін толықтыру, тереңдету	5мин.
6	Мақсат бағыныңқы сабақтас құрмаластың жасалу жолдарын түсіндіру.	Оқытушы ↔Білімгер ↔ Оқытушы	Интерактивті тақта	Практикалық тапсырмаларды орындау	Танымдық білімдерін толықтыру	5мин.
7	Грамматикалық тапсырма. 1. «Сөйлемдер банкі» әдісі негізінде берілген сөйлемдер ішінен мақсат бағыныңқы сабақтасты табу. 2. Сөйлем түрлерін ажырату	Оқытушы ↔Білімгер ↔тақта	Интерактивті тақта	Практикалық тапсырмаларды орындау	Грамматикалық білімдерін шыңдау.	5мин.
8	«Академиялық дау-дамай» стратегиясы негізінде «Өлім жазасын тағайындау дұры па?» деген тақырыпта пірталас.	Оқытушы ↔Білімгер	«Академиялық дау-дамай» стратегиясы	Ойларын дәлелдеу	Тіл байлықтарын дамыту, өз ойларын жүйелі де көркем тілмен жеткізуге дағдыландыру.	10мин.
9	1. «Үзінді - пікір» стратегиясы арқылы «Жеті жарғыдағы» өзі қолдануға дұрыс деп тапқан жарғыны тандай отырып, өз пірлерін жазуу 2. Жазған пікірлерінің ішінде кем дегенде 2мақсат бағыныңқы сабақтас сөйлем болуы тиіс.	Оқытушы ↔Білімгер	«Үзінді-пікір» стратегиясы	Практикалық тапсырмаларды орындау.	Грамматикалық білімін толықтыру.	10мин.
10	Картамен жұмыс.	Білімгер	Интерактивті тақта	Тапсырмаларды орындау	Білімдерін бақылау	5мин.
1	Үйге тапсырма.					

ӘДЕБИЕТ

1. Бұзаубақова К.Ж. Жаңа педагогикалық технологиялар. – Тараз, 2003.
2. Орта білім берудің мазмұны: Дәстүрлер мен өзгерістері халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция мақалаларының жинағы. – Астана, 2012.
3. Көпдеңгейлік бірыңғай стандарттық оқыту жүйесі және қазақ тілін үйретудің әдістемесі. – Астана: Келешек-пресс, 2006.

ЕКІНШІ ТІЛ ОҚЫТУДАҒЫ ТҮСІНІП ТЫҢДАУДЫҢ ОРНЫ

Машинбаева Г.Ә.

ф.ғ.к. доцент

Түйіндеме

Мақалада қазақ тілін шет тіл ретінде оқытудағы түсініп тыңдаудың рөлі туралы айтылады. Авторлар түсініп тыңдауға іріктелініп алынатын материалдарды қалай дұрыс таңдау керектігін айта отырып, жалпы тіл оқытуда түсініп тыңдауға, ол үшін қолданатын материалдарға қойылатын талаптарды бөліп көрсетіп береді.

Аннотация

В статье рассматривается роль аудирования в обучении казахскому языку как иностранному. Авторы показывают особенности выбора материалов для подготовки занятий по аудированию.

Summary

In this article the role of Listening lessons in the teaching of the Kazakh language as a foreign language is examined. The authors indicate the features of the choice of materials for the preparation on Listening lessons.

Қазақ тілін шет тіл ретінде оқытуда түсініп тыңдау мықты құрал ретінде қызмет етеді деп айтсақ артық болмайды. Ол оқып отырған тілдің дыбыстық жағын, оның фонемалық құрамын, дауыс екпінінің заңдылықтарын, сол тілдің өзіне тән ырғағы мен әуенін меңгеруге мүмкіндік тудырады. Түсініп тыңдау арқылы оқып отырған тілдің лексикалық құрамы мен грамматикалық құрылымымен танысу жүзеге асырылады.

Сондай-ақ түсініп тыңдау сөйлесім, оқылым, жазылымды жеңілдетеді. Айталық, егер адам түсінсе, ол өзіне қойылатын сұрақтарға дұрыс, нақты жауап бере алады, мағынасын түсінетін сөзді дұрыс оқи алады және ойын нақты сауатты етіп мәтін түрінде, диалог түрінде жазып бере алады.

Түсініп тыңдау тапсырмаларын орындағанда сөйлеуші мынадай қабілеттерін көрсете білуі тиіс:

1. Басқа адамдар не туралы айтатыны жөнінде алдын-ала білу.
2. Таныс емес сөздер мен пікірлердің мағынасын дабыра қылмай болжай білу.
3. Өзінің алдын-ала алған білімін түсіну үшін қолдана білу.
4. Сөйлесім тақырыбына сөйлесушінің қатынасын түсіне білу.
5. Тыңдап отырғанда керектіні жазып отыру. Екпін мен дауыс ырғағын түсіне білу.
6. Сөйлесімнің этикалық жағын білуі керек, сөзталқыға түсудің ережелерін, басқа да сөзталастыратын жанрларды дұрыс меңгеруі тиіс.

Түсініп тыңдау адамның есте сақтау қабілетімен тығыз байланысты. Есте сақтаудың өзін бірнеше топқа бөлуге болады. Қысқа мерзімді – естіген нәрсені белгілі аз ғана уақытта есте сақтау, оперативті – берілген ақпаратты алдын-ала белгіленген мерзім бойы есте сақтау, ұзақ мерзімді – берілген ақпаратты есте сақтау мерзімі шексіз болады. Оны қолдануда ойлау мен ерік күші жиі қатысады (сондықтан оның қолданылуы шексіз болып табылады). Көру

арқылы есте сақтау қабілеті көзге көрінген нәрселерді көру қабілеті арқылы қабылдаумен байланысты. Есту арқылы есте сақтауда түрлі естіген дыбыстар, музыкаларды қабылдау жүзеге асырылады. Түсініп тыңдауда бұл маңызды, себебі студент ең алдымен естіген дыбыстарды дұрыс тыңдау арқылы жеткізуге тырысады; эмоционалды есте сақтау – мұнда адамның есте сақтауы оның көңіл-күйімен байланысты болады. Мұндай есте сақтау ұзақ және сапалы болады. Жоғарыда көрсетілген есте сақтаудың түрлері түсініп тыңдаудың сәтті болуы үшін жұмыла қатыстырылады, олар іске қосылмаған жағдайда тілді меңгеру, сөйлеуді жүзеге асыру мүмкін емес. Бұл жерден дәрісханада адамның негізгі психикалық үдерістері болып табылатын ес, қиял, ойлау, қабылдаудың түсініп тыңдауды жүзеге асыру үшін қызмет ететінін, қатыстырылатынын көре аламыз. Осындай жолмен біз адамның психикасын дамыта отырып, екінші жағынан адамды жеке адам ретінде дамытып отырамыз. Осыдан кейін түсініп тыңдауды оқытудың ең негізгі ажырамас бөлігі деген қорытынды жасауға болады.

Түсініп тыңдауды меңгеру тәрбиелік, білім беру, дамытушылық мақсаттарды жүзеге асыруға септігін тигізеді. Ол оқушыларға өзгенің дыбысталып отырған сөйлеуін мұқият тыңдауға үйретеді және оның мағыналық жағын да тек шет тілінде емес өз тілінде де жете түсініп тыңдауға дағдыланады.

Түсініп тыңдау сабақтарында қандай материалдарды қолдануымыз керек дегенге тоқталып өтейік. Түсініп тыңдау сабақтарындағы берілетін материалдар аутентикалық болуы тиіс. Түсініп тыңдау сабақтарында ұсынылатын материалдар нағыз аутентикалық және оқу үдерісіне қажетті болған соң, оқытушының өзі тақырыпқа, сабақ мақсатына қарай өзі жасағандықтан оқу-аутентикалық болып бөлінеді.

Аутентикалық материалдар дегеніміз шынайы өмірден алынған аудиоматериалдар мен бейнематериалдар жазбасы. Ондағы қолданылған диалогтар мен монологтар нағыз шынайы жандаяттан алынған, оның лексикасы мен грамматикалық құрылымы шынайы, ешқандай түзетілмей сол күйінде жазылып алынған.

Оқу-аутентикалық материалдар – олар арнайы түсініп тыңдау сабақтарындағы талаптарға сай жасалынған, олар нақты бір оқу міндеттерін шешу үшін жасалынады.

Түсініп тыңдауға берілетін материалдар келесі талаптарға жауап беруі тиіс:

1. Түсініп тыңдауға арналған материалдар тіл үйренушілердің жас ерекшеліктеріне сай іріктелуі және олардың ана тілі мен шет тіліндегі сөйлеу тәжірибиесіне лайықталып алынғаны жөн.

2. Материал мазмұны студенттер үшін жаңа және қызықты ақпараттардан тұруы тиіс.

3. Онда сөйлеудің түрлі формалары қатыстырылуы тиіс.

4. Ондағы берілген жағдаяттар және оған қатыстырылған кейіпкерлер шынайы өмірден алынған болуы тиіс.

5. Алынған материал оқушыға белгілі бір көңіл күй тудыруы тиіс, сонда ол оған жауап ала алады.

6. Мүмкіндігінше тәрбиелік мәні болуы тиіс.

Қазіргі кезде шет тілін оқытуда шынайы түрде, заманауи шет тілін оқыту үшін ең бір ескеретін нәрсе ондағы қолданылатын материалдар барлық ұлттық сана ерекшеліктері қатыстырылған сол ұлт өкілдерінің өміріне алынған, ұлттық ерекшеліктері көрінетін, барлық тілдік нормалар сақталып құрылған, шынайы материалдарды қолданған дұрыс. Мұндай шынайы аутентикалық материалдар мен арнайы мақсатпен құрылған оқу-аутентикалық материалдарды шынайы тілдік шығармалар деп атауға болады және олар түсініп тыңдауға үйретуде өте жақсы нәтиже әкеледі, олар арқылы сабақта шынайы сөйлесімдік орта жасауға болады.

Бастауыш деңгейде түсініп тыңдауға алынатын мәтіндерге қандай талаптар қойылады дегенге тоқталатын болсақ, олар төмендегідей деп атап көрсете аламыз:

1. Түсініп тыңдауға алынған материал мәтіні таныс тілдік материалдан тұруы тиіс, тек 3% ғана таныс емес сөздер бола алады.

2. Түсініп тыңдауға алынған материал құрамындағы таныс емес сөздер негізгі ақпаратты емес, тек қосымша ақпарат беру үшін қолданылулары тиіс.

3. Олар мәтіннің барлық бөлігіне біркелкі бөлінуі тиіс.

4. Түсініп тыңдауға дайындалатын материалдарды іріктегенде олар тек оқылған таныс грамматикалардың ғана қатысуымен құрылуы тиіс екендігін естен шығармауымыз керек, олардың ішінде ілуде бір таныс емес грамматика болса, оның мағынасын контекст арқылы анықтай алатындай болуы керек.

5. Аудиомәтін шынайы сөйлесім жылдамдығына сай болуы тиіс және ол төменгі нормативтік норма шеңберінен аспауы тиіс. Шамамен секундына 3-4 сөз болуы тиіс.

6. Аудиомәтін дұрыс дауыс ырғағымен дыбысталуы керек.

7. Мәтін логикасы дұрыс құрылған болуы тиіс, кілт ақпараттар мәтіннің басында, аяғында, соңында кездесуі тиіс.

8. Мәтінді оқыған дикторлар ауысып тұруы тиіс, сонда оқушылар әртүрлі дауысты тыңдау мүмкіндігіне ие бола алады.

9. Түсініп тыңдау үшін арнайы бейімделіп құрастырылған, мұғалімнің дауысымен жазылған аудиотаспалар, ауызша ақпараттар қолданылады.

Қиындықтар туралы айтқанда олардың біріншілері тілдік аспектілермен байланысты болса, екіншілері сөйлеудің өзіне тән ерекшеліктеріне қатысты болып келеді.

Тілдік аспектілермен байланысты қиындықтар үш топқа бөлінеді:

1. Фонетикалық қиындықтар. Бұл қиындықтар сөйлесу легінде, сөздер құрамында кездесетін дыбыстар арасындағы қақтығысынан сөздерді дұрыс ести алмағанда және сөз бен сөз арасында және қазақ тіліндегі дыбыс үндестігінен, ілгерінді, кейінгі ықпалдың әсерінен жазу мен сөзді дыбыстағанда болатын өзгешеліктің әсеріне туындайды. Адам өз тілінде практика жүзінде ол дыбыстарды сөздерді сан рет айтатындықтан жазу мен айтылым арасындағы алшақтықты жақсы біледі. Ал өзге тілде осындай түсінетін жағдайға жету үшін ол көп рет тыңдап, жаттығуы тиіс. Әсіресе шетелдік студенттер қазақ тіліндегі дауысты **О** мен **У** дыбыстарын, **Ө** мен **Ү** дыбыстарын тыңдағанда көп айыра алмай жатады және қатаң **Қ**, **П** дыбыстарының соңынан дауыстылар келгенде **Ғ**, **Б** болып өзгеруіне қатысты қиындықтарға тап болады.

2. Грамматикалық қиындықтар. Грамматикалық құрылымдар бойынша кездесетін қиындықтар қазақ тілін де айналып өтпейді. Қазақ тілінде жіктік жалғау қосымшаларының сұрақтың құрамында келгенде түсіп қалуы, табыс септігі жалғауының жасырын тұруы сияқты грамматикалық категорияларға қатысты кездеседі. Сондықтан грамматикалық сабақтарда осындай тұстарға аса қатты көңіл бөлген дұрыс.

3. Лексикалық қиындықтар. Мәтінде көптеген таныс емес сөздердің болуы мәтінді түсінбеуге соқтырады. Сондықтан таныс емес сөздерді мәтінге қатыстырмау қажет.

Аудиоматериалдармен жұмыс істегенде тіл үйренушілердің бір мерзімде бірнеше бірнеше тілдік шеберлікпен жұмыс істеуге мүмкіндік алады.

Тыңдалым материалдарымен жұмыс істеудегі аудиомәтіндермен жұмыс жаттығуларын бернеше топқа бөліп көрсетуге болады:

1. Мәтіналды жаттығулары

2. Тыңдау кезінде орындалатын жаттығулар

3. Мәтіннен кейінгі жаттығулар.

Мәтіналдындағы жаттығулар тыңдалымға дейін орындалады, олар кейінгі тыңдалымды толық түсінуді қамтамасыз ету үшін орындалады.

Бұл кейін тыңдалатын мәтінге қатысты суреттер, диаграммалар және тақырыбына қатысты материалдар болуы мүмкін. Бұл жаттығулар арқылы студенттердің тақырыпқа қатысты лексикасы белсенді бола бастайды, сондай-ақ олардың әлеуметтік мәдени білімдері мен фондық білімдері өзекті бола бастайды.

Түсініп тыңдау – тіл үйренушінің басқа адамдармен қарым-қатынасқа түсуінің негізі болып табылады, ол арқылы ауызша сөйлесу басталады деп айтуға болады. Түсініп

тыңдауды меңгеру арқылы студент өзіне не хабарланғанын біле алады және оған өзінің жауабын дұрыс бере алып диалогтық сөйлесімнің негізін қалайды. Бұл жерде тыңдалымның сөйлеу мәдениетін меңгертетінін басып айтқымыз келеді. Мұнда тіл үйренуші сөйлесіп тұрған адамның сөзін толық тыңдап, естіген ақпаратқа қатысты оның не айтқысы келетінін қорытып, тек қана оқып отырған тілде емес, өз тілінде де көзқарас қалыптастырады. Сондай-ақ, тыңдалым шет тілін оқу үдерісінде дыбыстарды үйретуде ең маңызды құрал болып табылады. Оқытушы айқан дыбыстарды студенттер бірнеше рет дәл солай қайталап айта алулары тиіс.

Түсініп тыңдау сөйлесім қызметінің түрі ретінде оқытудың барлық кезеңдерінде басты рөл атқарады, оны оқытушы оқу үдерісінің барлық сатысына тіл оқытудың барлық деңгейлеріне лайықтап енгізіп отыруы тиіс.

ӘДЕБИЕТ

1. Конишева А.В. Организация самостоятельной работы учащихся по иностранному языку «Каро» Санкт-Петербург, “Четыре четверти”. – Минск, 2005.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. Пособие для учителя АРКТИ. – Москва, 2004.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ШЕТЕЛ АЗАМАТТАРЫНА ОҚИТУ

Мұсаева М.Г.

ф.ғ.к. доцент,

Ешимов М.П.

ф.ғ.к. доцент

Түйіндеме

Мақалада әл-Фараби атындағы ҚазҰУ ЖОО дейінгі білім беру факультетінде шетел азаматтарына қазақ тілін шет тілі ретінде оқытатын ұстаздардың ғылыми әдістемелік жұмыстары мен олар оқу үдерісінде қолданатын инновациялық технологияларына шолу жасалып, көпжылдық ғылыми ізденіс пен тәжірибеге ұласқан еңбектері нәтижесінде жарыққа шыққан оқу құралдары туралы сөз болады. Кілт сөздері: қазақ тілі шет тілі ретінде, әдістеме, жаңа технология, оқу құралы

Аннотация

В статье представлен обзор научно-методической работы преподавателей казахского языка как иностранного факультета довузовского образования КазНУ имени аль-Фараби и используемые ими в учебном процессе инновационные технологии. Также описываются многолетние научные изыскания в области КазКИ, их практическое использование при создании учебных пособий. Ключевые слова: казахский язык как иностранный (КазКИ), методика, новые технологии, учебное пособие.

Summary

The article presents a review of scientific and methodical work of teachers of the Kazakh language as a foreign of the Department of Pre-College Education (Department of International Education) of KazNU named after al-Farabi and used in educational process of innovative technologies. Also describes years of research in the area of Kazakh language as a foreign, their practical use in the creation of training manuals. Key words: Kazakh as a foreign language (KFL), method, new technology, tutorial.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті ЖОО дейінгі білім беру факультеті шетелдіктердің тілдік және жалпы білім беру дайындығы кафедрасында 1991-1992 оқу жылдарынан бастап қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесін жасауды қолға алды. Аталған факультетке алғаш қазақ тілін үйрену үшін келген шетел азаматтары үшін арнайы топтар ашылып, оларға қазақ тілін үйретудің жаңа бір бағыты бастау алды.

Шетелдіктердің тілдік және жалпы білім беру дайындығы кафедрасы құрылғанынан бастап, ұжымының ғылыми-практикалық еңбектері, орыс тілін шет тілі ретінде және қазақ тілін шет тілі ретінде меңгеру теориясының ғылыми негізін қалыптастырып, өзге тілді оқыту практикасын дамытып, өзіндік платформа жасай бастады.

1985 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін қазақстандық лингвистикадағы орыс тілін шет тілі ретінде және 1991 жылдан бастап қазақ тілін шет тілі ретінде меңгерудің қолданбалы бағытының даму кезеңі деп атауға болады. Оны XX ғасырдың соңы мен XI ғасырдың басындағы Республика өміріндегі саяси, экономикалық, мәдени өзгерістерімен байланысты экстралингвистикалық факторлармен қатысты қос және көптілділік жағдайында дамыту қажет болды. Қазір кафедрада өзге тілді меңгеру мәселелерін зерттеу бойынша теориялық қағидалары дәрісханалық жұмыс жасауда толығымен қолданыс тапқан, өзіндік ғылыми-әдістемелік мектеп пайда болғанын сенімділікпен айтуға болады.

Қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту қазақ тілін үйренушінің тілдік қарым-қатынас құзыретінің қалыптасуын қамтамасыз ететін, тиісті тілдік материалдарды меңгерудегі және оқу технологиялық сипаттағы біліктілік пен дағдылардың қалыптасуына бағытталған көп деңгейлі, көп қырлы күрделі үрдіс болып табылады.

Шетел азаматтары оқитын факультетте қазақ тілін оқытудың стратегиялық мақсаты – қазақ тілін мәдениетаралық коммуникацияның әртүрлі салаларында қарым-қатынас құралы ретінде меңгерген тілдік тұлғаның негізін қалыптастыру.

Кафедрада тіл меңгерудің жалпыеуропалық, ресейлік қалыптарына негізделген қазақ тілін шетел азаматтарына оқытудың көп деңгейлік жүйесінің моделі жасалған. Қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудың әрбір деңгейі нақты практикалық мақсаттарды жүзеге асыруға бағытталған. Ол – тілді алдымен элементарлық меңгеруді, кейіннен еркін меңгеруді қалыптастыру. Қарапайым деңгей (A1) – шектелген, бірақ коммуникативті жеткілікті деңгей. Бұл кезеңде қолданушы бағдарламада қамтылған қарым-қатынас жағдаяттары мен тақырыптар, лексикалық және грамматикалық минимумдар төңірегінде мазмұны жағынан күрделі емес тілдік айтылымдарға қатыса алады. Оқытудың базалық деңгейі (A2) тіл үйренушінің тілдік қарым-қатынас құзыретінің келесі деңгейін көрсетіп, қарым-қатынастың тұрмыстық, жалпымәдени, оқу салаларындағы негізгі коммуникативтік қажеттілікті қамтамасыз етеді. Тіл меңгерудің бұл деңгейі еуропалық елдерде азаматтық алуға құқық береді. Қазақ тілін оқытудың орта деңгейі (B1) – инофонның осы тілде сөйлейтін адамдармен қарым-қатынастағы негізгі коммуникативтік қажеттілігін қанағаттандыра алатын деңгей. Тіл меңгерудің бұл деңгейі ЖОО түсуге құқық береді.

Қазақ тілін оқытудың әр деңгейінде сөйлеу, айту, интонациялық, лексикалық, грамматикалық дағдылардың қалыптасуына сандық және сапалық талаптар қойылады. Тіл меңгерудің қарапайым, негізгі және жалғастырушы деңгейлері коммуникативті жеткілікті, аутентикалық сөйлеумен және тілдік материалдармен қамтамасыз етілген.

Шет тілін үйрету тіл үйренушілердің мәдениетаралық қарым-қатынасқа жеке және тең дәрежеде қатыса алатындай би/полимәдениеттік тілдік тұлға мінезін қалыптастыруға бағыттталып отыр. Үйреніп отырған тілді мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде меңгеру тек мазмұны шынайы қарым-қатынасқа негізделген жағдайда ғана үйрене алады. Бұл ұстаным бір-бірімен тығыз байланысқан түсініп-тыңдау, ауызша сөйлеу мен оқу және жазу әрекеттеріне тікелей қатысты. Сондақтан да қазақ тілі оқытушылары өздерінің ғылыми, оқыту-әдістемелік жұмыстарын тіл меңгерудегі сөйлеу әрекеттерінің түрлерін: *тыңдалым, жазылым, оқылым, айтылым (диалогтық, монологтық)* шынға арнайды. Қазақ тілін оқыту үдерісінде жоғарыда айтылған әр деңгейдің сапасын бақылау мақсатында сөйлеу

әрекеттерінің әр түріне арналған арнайы тестілік тексеру жүйесі жасалынған. Сондықтан қазақ тілін үйрену үшін келген әрбір азамат өзінің тілді меңгеру деңгейін арнайы тест арқылы бақылап көре алады және сөйлеу әрекеттерінің қай түрі қалыс болса, сол бағытта көбірек жұмыс істеуіне мүмкіндік ала алады.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ЖОО дейінгі білім беру факультеті шетелдіктердің тілдік және жалпы білім беру дайындығы кафедрасының оқытушылары шетелдіктерге тілді оқыту әдістемесі бойынша бай материал және үлкен жұмыс тәжірибесін жинады. Мұның бәрі оқытушыларға өз оқулықтарын және оқу құралдарын құрастыруға, өздерінің бірегей әдістемелерін жетілдіруге көмектесіп отыр.

ЖОО дейінгі білім беру факультетінің шетелдіктердің тілдік және жалпы білім беру дайындығы кафедрасында Қазақстанның жетекші университеттерінен білім алған, шетелдік студенттермен жұмыс істеуде үлкен тәжірибелері бар, жоғары маманданған қазақ тілі оқытушылары жұмыс істейді: филология ғылымдарының докторы, доцент А. Саденова, филология ғылымдарының кандидаты, доценттер Г. Мұсаева, М. Ешимов, Г. Машинбаева, аға оқытушылар Р. Дүйсенбаева, С. Нұртілеуова.

Бүгінгі таңда кафедрада қазақ тілін шет тілі ретінде меңгеруді зерттеудің ғылыми-әдістемелік мектебінің қалыптасқанын сенімді түрде айта аламыз. Осы бағытта бірнеше кандидаттық және докторлық диссертациялар қорғалды.

Кандидаттық диссертациялар:

1. Ым семантикасы: ұлттық және универсалды табиғаты – *М.П. Ешимов*, 2004 (ғылыми кеңесші – филология ғылымдарының докторы, профессор Г.Б. Мадиева);

2. Қазақ тіліндегі жай сөйлемдерді виртуализациялау (меңгеру мақсатында) – *Г.А. Мұсаева*, 2006 (ғылыми кеңесші – филология ғылымдарының докторы, профессор Ж.Ә. Нұршайықова);

3. Теледидар тілінің лингвопрагматикалық аспектілері – *Г.Ә. Машинбаева*, 2007 (ғылыми кеңесші – филология ғылымдарының докторы, профессор Б. Момынова).

Докторлық диссертация:

1. Диалогтық дискурс: қазақ тілін деңгейлік меңгеру динамикасы – *А.Е. Саденова*, 2010 (ғылыми кеңесші – филология ғылымдарының докторы, профессор Ж.Ә. Нұршайықова).

Аталған еңбектер қазақ тілін екінші тіл ретінде меңгерудің ғылыми-әдістемелік негізі деп атауға болады. Диссертациялық жұмыстардағы қаралған инновациялық технологиялар тек осы оқу орнында ғана емес, Қазақстанның басқа да жоғары оқу орындарында және шетелдерде де қазақ тілін оқытуда қолданылып келеді.

Жоғарыда аталған ғылыми зерттеулердің нәтижесінде жасалған, сонымен қатар әртүрлі елдер ғалымдарының зерттелген және қайта өңделген жаңалықтары, оқытудың жаңа технологиялары соңғы жылдары әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ЖОО дейінгі білім беру факультетінің оқу үдерісіне енгізілді.

Кафедраның қазақ тілі мамандары өздерінің зерттеу жұмыстарының нәтижелерімен ТМД елдерінде, шетелдерде өтетін халықаралық конференцияларға және симпозиумдарға, семинарларға және дөңгелек үстелдерге қатысып отырады.

Кафедра ұжымы қолынан жарыққа шыққан оқулықтар мен оқу құралдары оқу үдерісіндегі барлық пәндерді қамтамасыз етіп отыр.

1997 жылы "Сорос-Қазақстан" қоры Қазақстан Республикасының Білім министрлігімен бірлесе отырып "Гуманитарлық білім беруді жаңғырту" бағдарламасы негізінде қазақ тілінен басқа тіл топтарына арналған қазақ тілі оқулықтары мен оқу-әдістемелік құралдарына байқау жариялаған еді. Осы байқауда "Қазақша сөйлегіңіз келе ме?" кешенді оқу құралы жеңімпаз атанған оқулықтардың бірі.

«Қазақша сөйлегіңіз келе ме?» оқу кешені үш кітаптан тұрады:

Г.Ә. Мұсаева, Ә.Ә. Құрышжанова, Ж.Ш. Ахмедова, Л.В. Екшембеева. **«Алғашқы қадам»** (Алматы: Балауса, 1998. – 208 б.).

А.С. Бұлдыбаев, Л.В. Екшембеева «Сөйлей білсең – ұтасың» (Алматы: Балауса, 1998).

Ф.Е. Ағманова, Ә.Е. Ағманова, Л.В. Екшембеева «Тілді білсеңіз – елді білесіз» (Алматы: Балауса, 1998).

Факультетке келген шетел азаматтары өз қалаулары бойынша орыс тілін немесе қазақ тілін таңдайды. Орыс тілін таңдаған тыңдаушылар үшін аптасына екі сағат қазақ тіліне кіріспе курсы оқытылады. Осы курсқа арналған оқу құралы бірнеше рет толықтырылып қайта басылды.

Нұршайықова Ж.Ә., Мұсаева Г.Ә. «Бастау» (Алматы: Қазақ университеті, 2005. (екінші басылым), – 108 б.).

Нұршайықова Ж.Ә., Мұсаева Г.Ә. «Қазақ тілі» – алғаш бастаушыларға арналған оқу құралы (Мәдениет және ақпарат министрлігі. Тіл комитеті. – 2-басылым. Астана: «1С-Сервис» ЖШС, 2009. – 114 б.). Бұл оқу құралдары профессор Ж.Ә. Нұршайықова мен Г.Ә. Мұсаеваның синтаксисті алгоритмдеу арқылы беруге арналған докторлық, кандидаттық диссертацияларының негізінде жазылған. Бұл еңбекті орыс тілді дәрісханаларға қазақ тілін қысқа мерзімде оқыту үшін де қолдануға болады. Қазақ тілін алғаш бастаушыларға арналған бұл оқу құралы 2009 жылы Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі Тіл комитетінің қазақ тілі оқулықтары арасында жарияланған байқауында «жаңа технологияны» қолданғаны үшін ынталандыру сыйлығына ие болды.

Машинбаева Г.Ә., Нұртілеуова С.Р. «БАҚ тілімен танысайық!» (Алматы: Қазақ университеті). Пәннің мақсаты студенттердің тілдік бірліктердің ақпарат құралдарында қолданылу ерекшеліктерімен таныстыру және студенттерге публицистикалық стильді меңгерту. Бұл пән жалғастырушы топтарда жүргізіледі.

Мұсаева Г.Ә., Ешимов М.П. «Қазақ әдебиетімен танысайық! оқу құралы (бастаушы топтар үшін). (Алматы: Қазақ университеті, 2007. – 116 б.).

Ешимов М.П. «Қазақ әдебиеті мен мәдениеті» оқу құралы (жалғастырушы топтар үшін). (Алматы: Қазақ университеті). Оқу құралдарының мақсаты – біріншіден, шетел азаматтарын қазақ ауыз әдебиетімен, қазақ әдебиетінің ірі тұлғаларымен, олардың шығармашылығымен таныстыру; екіншіден, оқушы мен сөйлеушінің коммуникативтік құзыретін арттыру.

Мұсаева Г.Ә. «Қазақ тілі: аудиовизуалды курс» (Алматы: Қазақ университеті, 2011. – 70 б.). Оқу құралымен жұмыс істеу барысында тіл үйренушілер коммуникативтік құзыреттілігін дамытып қана қоймай, өздері үйреніп жатқан елдің әдет-ғұрып, тұрмысы, мәдениетімен де жете танысып, оқып білгендерін шынайы ортада мәдениетаралық қарым-қатынаста белсенді қолдануға дағдыланады.

Дүйсенбаева Р.И. «Іскерлік қазақ тілі» оқу құралы. (Алматы: Қазақ университеті, – 116 б.). Оқу құралының мақсаты – қазақ тілін үйренушілерді іскерлік салаға қатысты сөздермен таныстыра отырып, сөздерден сөз тіркестерін, сөйлем құрастыруды үйретіп, сол арқылы өз ойларын жетік жеткізе білуге жетелеу, яғни іскери жағдаяттарға қатысты мәтін құрастыру деңгейіне жеткізу.

Мұсаева Г.Ә. (Қазақ тілі – шет тілі ретінде (Базалық деңгей) 1-кітап оқу құралы. (Астана, Ш. Шаяхметов атындағы тілдерді дамытудың республикалық үйлестіру-әдістемелік орталығы, 2015. – 242 бет, «Полиграфкомбинат» ЖШС).

Мұсаева Г.Ә. Қазақ тілі – шет тілі ретінде (Жалғастырушы деңгей) 2-кітап. Оқу құралы (Астана, Ш. Шаяхметов атындағы тілдерді дамытудың республикалық үйлестіру-әдістемелік орталығы, 2015. – 140 бет, «Полиграфкомбинат» ЖШС). Бұл оқу құралы қазақ тілін жалпы меңгеруге арналған, яғни базалық білім мен жалғастырушы деңгейді қамтитын оқу құралы. Қазіргі таңда біздің оқу үдерісімізде қолданылып жүрген негізгі оқу құралы болып табылады.

Қазіргі таңда да бұл кафедра ұжымы үнемі ізденісте, оқу материалын берудің жаңа әрі әрқашан қызықты, тиімді тәсілдерін тауып тіл үйренушілермен жұмыс істеуді мақсат етуде.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУҒЫ ПАЙДАЛАНЫЛАТЫН ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҚҰРАЛДАР

Омаркулова Л.К.
аға оқытушы

Түйіндеме

Мақалада қазақ тілін үйретуде электронды оқу құралдарын жазу мен пайдалану мәселелері қарастырылады.

Аннотация

Данная статья посвящена вопросам создания и использования электронных учебных изданий в процессе обучения казахскому языку. Ключевые слова: Технология, процесс, метод, электронный учебник.

Summary

This article is about the making and usage of electronic textbooks in the process of Kazakh language. Keywords: technology, process, method, electronic textbook.

Қазіргі уақытта оқытушылар мен басқа мамандарға педагогикалық қызметте түрлі білім беру технологияларын қолдану студенттердің білімге деген ынтасын, сабақтың кәсіби-тәжірибелік бағдарлылығын арттырып, өздерінің кәсіби-тәжірибелік жұмысында жоспарлы кепілдемелі нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді.

Білім беруді ақпараттандыру екі стратегиялық мақсаттағы жетістіктерді қалыптастырады. Біріншісі – ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдану негізінде білім беру жұмысының барлық түрлерінің тиімділігін арттыру. Екіншісі – ойланудың жаңаша типі арқылы ақпараттық қоғам талаптарына сай мамандарды дайындаудың сапасын жоғарылату.

Білім берудің электрондық дидактикалық құралдары мен басқа да ресурстарды қолданудың негізгі дидактикалық мақсаты - мәліметті хабарлау, білімді қалыптастыру мен бекіту, шеберлік пен дағдыны жетілдіру, білімге деген ынтаны арттыру, байланыс пен меңгеруді бақылау. Орыс топтарындағы студенттерге қазақ тілін оқытудың мақсаты – мемлекеттік тілді үйрету.

Біздің мақсатқа жетуімізде электрондық дидактикалық материалдарды жасау және қолдану - үлкен рөл атқарады. Электрондық оқыту құралдарының бірнеше артықшылықтары бар: мультимедиа ретінде олардың құрамына магнитофон, теледидар, бейне магнитофонды кірігізе алады. ЭОҚ жылдам кері байланыс орнатып, қажетті ақпаратты тез табуға, студенттің білімін шапшаң тексеруге мүмкіндік береді. Студент ЭОҚ-мен жұмыс істей отыра оқыту материалын оңай басқару мүмкіндігі болады: оны бөлшектеп немесе толықтай электрондық құралдарға көшіріп, онымен қашан қалай ыңғайлы болса, жұмыс істеп, Ғамалтор желісінің көмегімен жаңа ақпараттармен толықтыруға болады.

М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университетінде қазақ тілін оқыту бағдарламасы ақпараттық технологиялар арқылы: оқу бейне фильмі, электрондық оқыту құралы, презентация, флипчаттар (интерактивті тақта арқылы), оқу жұмыс бағдарламасы тақырыптары бойынша сабақтың мультимедиялық пакеттері сияқты түрлі дидактикалық материалды пайдалануға мүмкіндік береді.

Университетіміздің «Жаңа ақпараттық технологиялар орталығы» бөлімінің көмегімен Қазақ және орыс тілдері кафедрасының оқытушылары «Тілді оқыту үдерісінде ақпараттық технологияларды ендіру» атты жоба көлемінде: «Қазақ тілі 1» (грамматикалық және лексикалық курс) және «Қазақ тілі 2» (ғылыми стиль) сияқты электрондық құралдар жасады. Қазақстан ЖОО-лары 3 курс студенттерінің оқу жоспарына «Кәсіби қазақ тілі» пәндерінің қосылуымен біздің жобамыз кеңейтілді. Нәтижесінде 2016-2017 оқу жылында «Кәсіби қызметтің түрлі салаларында өзекті мәселелерді қазақ тілі арқылы шешуге қабілетті

маманның кәсіби және коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыру және дамыту үдерісіне инновациялық технологияларды енгізу» атты мемлекеттік бюджет тақырыбы бойынша «Кәсіби қазақ тілі» пәнінен «Электроэнергетика» және «Есептеу техникасы және бағдарламалау», «Информатика», «Математика» мамандықтары бойынша электронды оқу құралы дайындалды.

Біз оқытудың электрондық-дидактикалық құралдармен жұмыс кезінде бірнеше компьютерлік бағдарламаларды пайдаландық: ActivInspire, Power Point, Abode Premiere Pro, max Flash, 3D Studio Max, Movie Maker. Бұл бағдарламалар ішінде ActivInspire, Activstudio бағдарламасымен жұмыс жасау ретін 2008-2010 жылға дейін университет көлемінде барлық оқытушыларға «Жаңа ақпараттық технологиялар орталығы» бөлімі тарапынан оқыту курстары жүрізілген. 2009 жылдан бастап кафедра мен факультет тарапынан арнайы және орта мектептері мен колледж ұстаздарына арнап тәжірибелік-оқыту курстарын өткізудеміз.

Кафедрада оқу бейнефильмдерін жасауға ерекше назар аударылған. Біздің университеттің жаңа ақпараттық технологиялар жанында оқу фильмдері мен бейнероликтер, электрондық құралдарын жасайтын, оқытушыларға өз идеяларын оқу құралдарына айналдыруға мүмкіндік беретін сектор бар. Орыс топтарындағы студенттерге қазақ тілін үйрету курсы жұмыс бағдарламасының ауызша тақырыптары бойынша: «Студент сахнасы» (ТарМУ-дің студенттік театры туралы), «Қаза киносы» (қазақ киноматографиясының тарихы туралы), «Тараздың қазіргі ескерткіштері», «Ұлттық театр тарихы», «Замандас ақын-жазушылар», «Жамбыл Жабаев» секілді оқу бейнефильмдер мен бейнероликтер жасалған.

Activstudio, ActivInspire бағдарламалық құралдары арқылы, кафедрада осы уақытқа дейін өткізген ашық сабақтарымыздың барлығына дерлік мультимедиалық пакет дайындалған. Ол ашық сабақтар «Қазақ тілі-1» (бастауыш) пәнінен 5 сабақтан, «Қазақ тілі-1» (жалғастырушы) пәнінен 12 сабақтан, «Қазақ тілі-2» пәнінен 7 сабақтан мультимедиалық пакет жасалған. Университетте 90 жуық аудитория интерактивті тақтамен қамтамасыз етілгендіктен, өз жұмыстарымызды оқу процесінде еркін пайдалана аламыз. Университеттегі ашық сабақтар, электронды құралдарды, аудио-видеоөнімдерді жалпы оқу процесіндегі пайдаланатын заманауи технологияларды бақылап, реттейтін «Инновация технологиялар бөлімі» жұмыс атқаруда.

«Қазақ тілі-1» электрондық оқу құралы жеке тематикалық сабақ түрінде құрылған. Әрқайсысына жаңа материалға түсініктеме беретін мәтінмен, грамматикалық тапсырмалармен, сөздікпен, бейнесюжетпен жұмыстар енгізілген. Электрондық құрал келесі бөлімдерден тұрады. Олар: «Авторлар», «Мазмұны», «Тестер», «СӨЖ-ге арналған тапсырмалар», «Жазбаша жұмыстар», «Демалыс бөлмесі». Біздің алғашқы беттегі оқытушымыз сізге қажетті бетті табуға көмектесіп, қай бөлімде не орналасқаны жайында баяндайды.

ЭОҚ-ның тақырыптары иллюстративті материалдармен толықтырылған, олардың біразын құрал авторлары жасаған. Бұл оқу бейнефильмдері, презентациялар, аудиоматериалдар. Жеке жұмысқа арналған тапсырмалар орындау үлгісімен, жазбаша жұмыстар аудиотүсіндірмелермен қатар берілген. «Мазмұны» бөлімінде жұмыс істей отырып, студент лексикалық, грамматикалық материалмен танысады. Гиперсілтеме көмегімен өзіне қажетті бөлімдерге ауысу арқылы мәтіндер мен тапсырмалардың аудиожазбаларын тыңдап, сөздік жұмысты орындайды. «Тестер» бөлімінде студенттер өз білімдерін тексеріп, емтиханға дайындала алады. «Демалу бөлмесінде» біз студенттерге қазақ әндерінің қазіргі бейнеклиптерін көруді ұсынамыз.

Электрондық оқыту құралдарын ендіру нәтижелері қазақ тілін оқыту үрдісінің жаңа сападағы көрінісімен, студенттердің шығармашылық жұмысын белсендірумен ерекшеленетініне көзіміз жетті.

ӘДЕБИЕТ

1. Бидайбеков Е.Ы., Григорьев С.Г., Гриншкун В.В. Создание и использование образовательных электронных изданий и ресурсов.// Учебно – методическое пособие. – Алматы, 2006. - 136 с.
2. Буторина Т.С., Ширшов Е.В. Дидактические основы использования информационно – педагогических технологий в подготовке электронного учебника // Открытое образование. – 2001. – №4. –16 с.
3. Павлова Т.В., Туманова А.Б. О применении новых технологий в обучении русскому языку студентов неязыковых вузов // Учебник третьего тысячелетия: создание, издание, распространение. – Алматы, 2003. – С. 340-345.
4. Роберт И.В. Современные информационные технологии в обучении: дидактические проблемы, перспективы использования. – М., 1994. – 50 с.

ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРГЕ ТІЛ МЕНГЕРТУДЕ ФОНЕТИКАЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Саденова А.Е.
ф.ғ.д. доцент,
Толмачева Д.С.
ф.ғ.к. доцент,
Игнатова Е.Р.
ф.ғ.к. доцент

Аннотация

В статье рассматриваются приёмы формирования фонетических навыков речи при обучении русскому и казахскому языкам у иностраннных студентов.

В статье предложены разные методические рекомендации, соответствующие разным этапам обучения. Для обучения формированию фонетических навыков речи предлагаются интерактивные формы. Система упражнений, представленная в статье, способствует развитию устного общения.

Summary

This article discusses methods of forming phonetic speech skills at training to Russian and Kazakh languages in foreign students.

This article provides various guidelines, corresponding to different stages of training. For the formation of phonetic speech training skills offered interactive forms. The system of exercises presented in this article contributes to the development of oral communication.

Тіл - тілдесу құралы ретінде пайда болып, сонымен қатар дыбыстық тіл болып табылады және оның дыбыстық құрылымын игеру (оны дыбыстау дағдысы) тілдесудің кез келген түрінде міндетті шарты болып табылады. Сөйлеу дыбыстары сөздің мағынасын және морфологиялық формаларын анықтайды, синтаксистік құрылымға және сөйлеу стиліне әсер етеді. Сондықтан тілдесудің ең маңызды бір алғышарты естігенді дыбыстау дағдысын дамыту болып табылады, яғни естілген дыбысты өзіне қатысты мағынасымен дұрыс дыбыстау қабілеті және өз кезегінде мағынасына сай дыбысты шығара алу.

Оқытудың бастапқы кезеңінен бастап шетелдік студенттердің барлық сөйлеу қызметін қалыптастыру негізі болып табылатын есту және айтылу дағдыларын дамыту керек. Дыбыстарды дұрыс айтуға үйрету жұмысы тілге үйретудің бастауыш деңгейінде тоқтап қалады деп ойлауға болмайды. Дыбыстарды дұрыс айтуға үйрету жұмысын барлық оқыту үдерісінде жалғастыру керек: шетелдік студенттің тілді қай деңгейде меңгеріп жатқанына қарамай тұрақты түзетіп отыру керек. Орысша, қазақша дыбыстарды еркін түрде дыбыстай алу – қиын орындалатын міндет екенін ескеру керек. Осыған байланысты мақсатты түрде тіл

үйренушілермен ерекше мәні бар қазақ, орыс фонетикасымен жұмыс істеу керек. Алайда, сөйлеудің барлық түріне оқытқанда, соның кез келген түрінде дыбыстарды дұрыс айтуға үйрету жұмысы қолданылады. Сөйлеудің фонетикалық жағы мақсатты түрде оқытылып қана қоймай, ол сөйлеудің міндеті мен қажеттілігіне байланысты лексикалық және грамматикалық дағдыларды қалыптастырумен бірге тыңдалымға, айтылымға, оқылымға, жазылымға оқытумен тығыз байланыста дамиды.

Дыбыстарды дұрыс айтуға оқыту барысында дыбыстар, екпін, интонация меңгеріледі, нәтижесінде практикалық мақсатта орыс, қазақ тілдерінің фонетикалық жүйесі игеріледі.

«Произносительный навык – способность осуществлять синтезированное действие, совершающееся в навыковых параметрах и обеспечивающее адекватное звуковое оформление звуковой единицы. Он состоит из двух операций: операции артикулирования и операции интонирования» [5,163].

Сөйлеудің есту-айту дағдысы деп айтылымдағы берілген барлық дыбыстарды дұрыс айту, өзге адамның сөйлеуін тыңдағанда барлық дыбыстарды тани білу дағдысын түсінеміз. Ал ритмикалық-интонациялық дағды деп интонациялық және ритмикалық дұрыс сөйлеу, басқа адамның сөзін түсіну дағдысын айтамыз. Сонымен қатар, сөзге екпінді дұрыс түсіріп айта білу дағдысы да маңызды болып табылады. Осы үш дыбыстау дағдысын олардың тығыз байланысында қалыптастыру - дыбыстауға үйретудің негізгі міндеті болып табылады.

Тағы бір міндет - бүтін бір сөйлемдегі, сөз тіркесіндегі, сөздегі дыбыстарды тани алуын қалыптастыру. Тағы бір үшінші міндет - студенттер үшін өзекті болып табылатын өзін бақылау дағдысын және өзінің жолдастарын бақылауды қалыптастыру. Төртінші міндет – сөздің жазылуынан оны дыбыстауға өту ережелерін игеру. Дыбыстарды дұрыс айтуға оқыту барысында міндеттердің қатарын ұлғайтуға болады. Сонымен қазақ, орыс дыбыстарын дұрыс дыбыстаудан бөлек тағы да сөйлеу барысында дыбыстардың тіркесуін білу керек. Екпінді дұрыс қоя білу керек.

Дыбыстарды дұрыс айтуға оқыту дыбыстарды игеру негізінде құрылады. Студенттік аудиторияда дыбыстардың айтылу ережелері түсіндіріледі. Оқытушы түсіндіру кезінде артикуляциялық схеманы, көмекші дыбыстарды қолданады. Дыбыстарды дұрыс айтуды сезіну сәттері болады – бұл дыбыстау мүшелері арқылы сезу, кей жағдайда көру. Оған еріннің, тілдің қимылы, ерін мен тістің бірігуі, барлық мүшенің қозғалысы, ауа арқылы дыбыстың шығуы, күші жатады.

Артикуляциямен жұмыс жасау қиын болғанда көмекші-дыбыстарды қолданады. Мысалы: орыс тілінің жуан [Ш], [Ж] дыбыстарын үйреткенде, [К], [Г], [Х], [О], [Ц] - көмекші-дыбыстары КШО, КШУ, ОШО, УШУ, ГЖУ, ОЖО, УЖУ тіркестерімен келеді ж.т.б.

Жұмыс нәтижелі болу үшін бұл көмекші-дыбыстарды ұзақ және көбірек айтқызу керек.

Дауысты дыбыстарды айтқызыған кезде дауысты дыбыстардың жуан және жіңішке дауыссыз дыбыстармен тіркесін және дауысты дыбыстың фонетикалық сөздегі орнын (егер көмекші есімдерге, шылауларға, есімдіктерге екпін түскен жағдайда) есепке алу керек. Дауыссыз дыбыстарды айтқызыған кезде фонемалардың тіркесуіне, қасында тұрған дауысты дыбыстың сипатына, сонымен бірге сөздегі дауыссыз дыбыстың орнына назар аудару керек.

Сабақ үстіндегі фонетикамен жұмыс барысы үш негізгі кезеңнен тұрады: дыбысты, сөзді, сөйлемді дұрыс айтқызуға үйрету. Дыбысты дұрыс айтқызуға үйретудегі негізгі жұмыс сөйлеммен жұмыс жасау барысында болады. Есту-айту дағдыларын дамытуға бағытталған жаттығулар екі топқа бөлінеді: тыңдауға арналған жаттығулар және айтқызуға арналған жаттығулар. Мақсатты тыңдату сөзді қабылдау мен түсіну қабілеттілігін дамытады. Тіл үйренушілер алдымен дыбыстарды, одан кейін сөз тіркестерін, одан кейін интонациялық құрылымдарды, соңында сөйлемдерді игереді.

Алдымен студенттер дыбыстарды дұрыс айтуға оқытудың бір кезеңін дыбыссыз үйренуі мүмкін. Бұл кезеңде тіл үйренушілер дыбыстарды үндерін шығармай іштерінен

айтады. Фонетикалық дыбыстарды студенттердің бәрі бірге хормен айтуға болады, ол кезде уақыт үнемделеді, дыбысталуы көрінеді және студенттің қорқынышы жойылады. Тілдік (даярлық) және сөйлеу (коммуникативтік) жаттығуларын қолдануға болады.

Фонетикалық жаттығулардың мақсаты – оқыту кезеңінің фонетика бөлімінде фонетиканың белгілі бір түрлеріне жаттықтыра отырып, үйрету немесе түзету жүргізу. Фонетикалық жаттықтыру жұмыстары тек қана фонетика сабағында ғана жүрмейді, сондай-ақ, грамматика сабағында да жүргізіледі. Алайда, тек қана фонетикалық жаттығуларды тек қана фонетикамен жұмыс барысында ғана қолданып қоюға болмайды. Фонетика-грамматикалық жаттығу түрлерін қолданудағы мақсат – кешенді түрде фонетикалық және грамматикалық формаларды меңгерту. Мұндай жаттығулардың тілдік немесе сөйлеу материалдарын жақсы меңгеруге көп көмегі тиеді. Фонетикалық мақсат – сөйлеу немесе грамматикалық материалын фонетикалық тұрғыдан игеру. Басқа лексика-грамматикалық және сөйлеу жаттығулары фонетикалық жаттығуға және түзетуге арнайы бағытталған материал болуы керек.

Жаттығуларды топтарға бөлуге болады – тіл үйренушінің фонематикалық естуін дамытушы және жаттықтырушы жаттығулар:

а) тыңдаңыздар; б) тыңдаңыздар және берілген дыбысты табыңыздар, бақылау түрі (мәтіннен сызыңыз, осы дыбысы бар кестені көтеріңіздер, сөйлем соңына нүкте немесе сұрау белгісін қойыңыздар ж.т.б.);

Дыбыстарды дұрыс айтуға және екпінді дұрыс қоюға арналған жаттығулар үшін келесі тапсырмалар беріледі: а) тыңдаңыздар және іштей қайталаңыздар; б) тыңдаңыздар және оқытушымен бірге қайталаңыздар; в) оқи отырып тыңдаңыздар; г) тыңдаңыздар және оқи отырып қайталаңыздар; д) тыңдаңыздар, қайталаңыздар, диктофонға жазыңыздар; өздеріңіздің дыбысты қалай дұрыс айтқандарыңызды оқытушының айтуымен салыстырыңыздар; е) тыңдаңыздар, жазыңыздар; ж) тыңдаңыздар және транскрипциясын жазыңыздар; жазбаны оқыңыздар; өздеріңіздің дыбысты қалай дұрыс айтқандарыңызды оқытушының айтуымен салыстырыңыздар; з) транскрипциядан оқыңыздар, өздеріңіздің дыбысты қалай дұрыс айтқандарыңызды диктофонға жазыңыздар; и) оқи отырып тыңдаңыздар; екпінді қойыңыздар; к) оқи отырып тыңдаңыздар; л) интонациялық транскрипциядағы мәтінді оқыңыздар; мәтінді диктофонға жазыңыздар.

Коммуникативтік тұрғыдағы жаттығулар жоғарғы деңгейде орындалады және келесі тапсырмалар берілуі мүмкін: а) бір нәрсе туралы сұраңыз; б) бір нәрсені сұраңыз; в) біреуге қарсылық білдіріңіз; г) біреумен келісіңіз; д) біреумен келіспеңіз; ж) біреумен мақтаныңыз.

Дыбыстарды дұрыс айтуға үйрету жұмысы оқытудың барлық кезеңінде жалғасады, бірақ оқытудың әр деңгейіне байланысты әр түрлі мақсаттар жүзеге асады және материалды беру формалары өзгеріп отырады. Оқытудың бастапқы деңгейіндегі негізгі мақсат – шағын лексика-грамматикалық материал бойынша есту-айту дағдыларын дамыту. Бұл мақсат кіріспе-фонетикалық курсының екі түрінде жүзеге асады: а) студенттің ана тіліндегі және орыс, қазақ тілдеріндегі фонетикалық жүйенің ерекшелігін ескере отырып құрылған курс; б) тек қана қазақ, орыс тілдерінің фонетикалық жүйесінің ерекшелігін көрсететін курс.

Кіріспе-фонетикалық курс тек қана кіріспе деп атауға болады, яғни онда шағын лексиканы, қарапайым синтаксистік құрылымдарды, сөйлеудің және тыңдалымның, оқылымның, жазылымның қарапайым түрін игергенін көрсетеді. Осындай кіріспе курсы аясында студент фонетика жүйесін, орыс және қазақ тілдеріндегі дыбыстардың дыбысталуын, екпіннің ерекшелігін және оның түрлі сөздерде келуін, интонациялық құрылымдардың негізгі түрлерін меңгереді. Сонымен бірге кіріспе курсына лексиканы және грамматикалық құрылымдарды тандау дыбыстауға оқыту міндеттеріне байланысты болады. Кіріспе-фонетикалық курсының қысқа мерзімінде есту-айту дағдысын қалыптастыру мүмкін емес, сондықтан дыбыстарды дұрыс айтуға арналған жұмысты қазақ және орыс тілдерін оқытудың барлық кезеңдерінде жалғастыру керек.

Кіріспе-фонетикалық курсынан бөлек фонетиканың ілеспе курсы бар. Бұл практикалық орыс және қазақ тілдерінің әдеттегі сабақтарының бір бөлігі (бес минуттан он бес минут уақыт аралығында өтеді) болып табылады. Бұл сабақ түрі студенттерге лексика мен грамматиканы меңгеруді жеңілдетеді. Оқытушы әр сабақтың фонетикалық қиындықтарын белгілейді және онымен әр сабақтың басында жұмыс жасайды. Бұл жұмыс фонетикалық жаттығу деп аталады. Оның мақсаты - фонетикалық естуді дамыту, фонетикалық қиындықтарды жою, студенттердің өзін бақылауын жақсарту. Сабақ құрылымына дыбыстарды дұрыс айтуға үйрету үшін және сөйлеу кезіндегі белгілі бір фонетикалық бірліктердің айтылуына жаттығу үшін арнайы фонетикалық жаттығулар кіреді.

Дыбыстауға оқытудың бастапқы деңгейінен негізгісіне өту кезеңін келесі кезеңдерімен көрсетуге болады: 1) орыс тілі базасы арқылы дыбыстауға үйрену; 2) фонологиядан фонетикаға өту (буын, сөз, сөз тіркесі); 3) жеке дыбыстарды үйренуден тез сөйлеуге өту; 4) қазақ және орыс тілдеріндегі ритмико-интонациялық бірліктерімен алғашқы танысудан коммуникативтік, стилистикалық және эмоционалды-экспрессивті жоспардағы ритмико-интонациялық жүйені меңгеруге өту; 5) бір-екі айтылымнан көп және күрделі айтылымдарға өту; 6) фонетикалық мәтінді оқудан күрделі мәтіндерді тез әрі түсінікті етіп оқуға өту.

Фонетикалық курстың тағы бір үшінші түрі бар – түзетуші. Бұрын басқа жерде орыс және қазақ тілдерін оқыған студенттер келетін болса, солардың білімін одан ары дамыту үшін, ары қарай тіл меңгеруді жалғастыру үшін қажет болады.

Сонымен, оқытушы студенттің дыбыстарды дұрыс айтуына назар аударып, жаттығуларды орындау барысында және мәтін оқудағы қателерін түзетіп отырса, сөйлеудегі қателерін жөндесе, онда студенттер қате жібермеуге тырысады және орысша, қазақша фонетикалық қатесіз сөйлеуге тырысады. Өзін бақылауды қалыптастыру студенттің сөзін жазуға, оқытушының сөзін жазуға, қайталап оқуға, аудиторияда мәтіннен түсінгенін айтуға, қате сөйлеген сөздерді өздері түзетуіне көмектеседі.

ӘДЕБИЕТ

1. Гиржева Г.Н. Фонетика современного русского языка. – Москва, изд-во «Наука». – С. 191.
2. Рогачева Е.Н., Чудинина В.В. Практическая фонетика. – Москва, изд-во «Флинта», 2015. – С. 117.
3. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам (лингводидактика и методика) – Москва «Академия», 2007. – С. 333.
- 4) Капитонова П.И., Московкин Л.В. Методика обучения русскому языку как иностранному (на этапе предвузовской подготовки). – С-Пб «Златоуст», 2006. – С. 271.
- 5) Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – Москва, 1989. – 265 с.

БОЛАШАҚ МАМАН ИЕЛЕРІН КӘСІБИ БАҒЫТТА ОҚИТУ

Сапаева Г.Е.

аға оқытушы

Тілеужанова Г.Т.

аға оқытушы

Түйіндеме

Мақалада өзге тілді дәрісханаларда қазақ тілін мамандыққа байланысты терминдер негізінде меңгерту мәселесі қарастырылады. Кілт сөздері: мемлекеттік тіл; кәсіби бағыт; тілдік құрал; мамандық, мемлекет кепілі; ғылым дамуы.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы обучения студентов (слушателей) профессиональной терминологии на уроках казахского языка в иностранной аудитории. А также рассматриваются пути формирования профессиональной направленности в процессе обучения казахскому языку.

Summary

The article reveals the goals and principles in teaching of Kazakh language. The author offers the ways of carrying out them. The problems of teaching of professional terminology at Kazakh lessons.

Елбасы жүргізіп отырған парасатты саясаттың арқасында мемлекеттік тіл – қазақ тілі де елімен бірге өзінің қайта өрлеуінің әрбір күні ғасыр жүгін арқалаған ауыр болса да – абыройлы, күрделі кезеңін жүріп өтті. Ендігі мақсат тәуелсіз Қазақстанның өсіп келе жатқан жас ұрпағын өз Отанының мемлекеттігінің кепілі – мемлекеттік тілді құрметтеуге баулу, оны оқып үйренуге деген қызығушылықтарын арттыру болмақ.

Қазақ тілін оқыту қиын да қызықты жұмыс. Қазіргі кезде қазақ тілін оқытатын ұстаздарға қойылатын басты талап – жаңа технологиялық әдістерді қолдана отырып, жас ұрпаққа саналы әрі сапалы білім беру. Олардың ойлау, есте сақтау, көру және есту қабілеттерін жетілдіру және танымдық күшін қалыптастыруға жағдай жасау, оқытушының оқу әрекетін, өтетін тақырып мазмұнын аша білу. Білім негізінен пән арқылы берілгендіктен, әр пәнді заман талабына сай өз деңгейінде игерту, қай кезде болмасын, ең қолайлылығы, оқулық деңгейімен шектеліп қана қоймай түрлі әдістерді пайдалану. Қазіргі ғылым мен техниканың дамуы әрбір оқытушыға сапалы әрі терең білім беруіне барлық жағдайды жасап отыр. Ұстаз баяндайды, әңгімелейді, түсіндіреді, ал бала тыңдайды, қабылдайды, ойлайды т.б танымдық әрекеттер жасайды.

«Жүз рет естігеннен, бір рет көрген артық» деген сөзді ескере отырып, сабақта мүмкіншілігінше мультимедиялық проекторды пайдалану да өз септігін тигізеді. Бірақ оларды да тиімді және жүйелі түрде қолдану ұстаз шеберлігіне байланысты. Қазақ тілі сабақтарын қызықты өткізуге слайдтарды пайдалануға болады, ол арқылы баланың немесе шетелдік тыңдаушының қызығушылығын тудырамыз.

Практикалық қазақ тілі сабағының мақсаты – студенттерді тек ауызша сөйлеп, айнала қоршаған ортанмен қатынас жасауға үйрету ғана емес, сонымен бірге оларға келешек маман ретінде қарап, мемлекеттік тілді кәсіби бағытта үйрету. Осыған орай, студенттер мен шетелдік тыңдаушыларды мамандыққа байланысты тілдік материалдармен практика жүзінде таныстыру, кәсіби бағытта оқыту – бүгінгі күннің талабы болып отыр. Міне, осы тұста, әсіресе кафедрамызда білім алып жатқан ауған мен оралман тыңдаушыларына өз мамандығы бойынша терминдермен таныстырып, үйретуге болады. Студенттердің сөздік қорын дамыту, мамандығына қатысты терминдерді және сөздерді жетілдіру жолдарын оқытудың белсенді әдістері арқылы жүргізу қажет. Қазақ тілін үйретудің мақсаты – қатысымдық білгірлікті меңгерту, қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесін жоғары көтеріп, оның қолданылу аясын кеңейтуді, қатынас деңгейін көтеруді мақсат тұтады.

Мемлекеттік тіл мәселесі – жоғары дәрежедегі рухани мәселе, өйткені, ол ресми қарым-қатынас қызметін атқарушы емес, мемлекеттік азаматтарын ортақ мүдделер төңірегінде біріктіретін ұйытқы.

Сонымен бірге тілдік құралдарды есте сақтап, оларды қолдану заңдылықтарын меңгертеді. Тілдерді үйрету әдісі үнемі талабына, уақыт ағымына қарай өзгеріп, дамып, жетіліп отырады. Негізінен бір тілде өзге ұлтқа үйретудегі негізгі әрекет қарым-қатынас үрдісі, сөйлеу қатынасы екендігі бүгінгі күні дәлелденіп отыр. Сол себепті де мемлекеттік тілімізді басқа ұлт өкілдеріне меңгертуде дүние жүзінің әдістеме ғылымында үлкен жетістіктерге қол жеткізіп жүрген қатысымдық бағытты ұстану – бүгінгі күннің аса өзекті

мәселелерінің бірі. Сабақ үстінде тіл үйренушіге, қажеті аз, олар өмірде қолданбайтын ақпараттардан гөрі, олардың әрқайсысының жеке өмірі мен болашақ мамандығына тығыз байланысты мәселелерді талқылау, студенттің қызығушылығын арттырып, қажеттілік туғызады. Соған сәйкес қатынас та белсенді болып, сабақ та қызық өтеді.

Тілді оқыту барысында қарым- қатынас орнату, сөйлеу жағдаяттарын қалыптастыру тіл үйренушілердің өзара немесе оқытушымен сөйлесуіне, сұрақтарға жауап ізеуіне құлшынысын арттыратыны сөзсіз. Сондықтан тілді оқытудың қатысымдық әдісі – қазақ тілін меігертуде тиімді әдіске жатады. Бұл жерде диалог түріндегі және ойындық әдістері басым қолданылады. Яғни, тыңдаушының сөйлеу мәдениетін игеруі, өз ойын жалғастыра алуы, белгілі адамдар туралы сөйлесе алуы, айтылған әңгіме, кино немесе мәтін туралы өз пікірін айта алуы болып табылады.

Терминдерді оқыту – болашақ маман үшін қазақ тілімен қатар, мамандыққа байланысты сөздерді қазақ тілінде үйреніп шығады, сөйтіп сөздік қорын байытады. Оны болашақта қызмет барысында қолдану – олардың білімді де іскер, жан- жақты, өз мамандығын жетік меңгерген терең білімді маман болуына аса қажет. Әр сабақта, тілдік және сөйлеуге қатысты материалдармен қоса, студенттердің мамандығына байланысты нақты жұмыс түрлерін молынан жүргізіп, әдіс-амалдарын түрлендіріп отыру қажет деп ойлаймын.

Елбасының Қазақстан халқына Жолдауы білім саласындағы мәселелерді шешіп, жоспарға үкімет тарапынан кең қолдау көрсететін жолдарды айқын бағыттап берді. Әрбір Жолдауында жастарды таса қалдырмайтын Елбасымыз, бұл жолы да жастар үмітін жандандырып, ертеңге деген сенімін нығайтты.

ӘДЕБИЕТ

1. Әлісжанов С. Қазақ терминологиясы: теория және тәжірибе - Астана, 2005-112 б.
2. Ақаев С.Т. Терминнің тілдік және танымдық сипаты. ДД. Алматы, 2002.
3. К.Жақсылықова Мәтінмен жұмысты ұйымдастыру. Қазақ тілі мен әдебиеті. №5-1999.
4. Қайдар Ә. Ғылым тілі және әдеби тіл статусы // Терминдер мен олардың аудармалары. -Алматы, 1990.- 216 б.
5. Қайдаров Ә. Қазақ терминологиясына жаңаша көзқарас -Алматы, 1993-43б.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тастемирова Г.А.
аға оқытушы

Түйіндеме

Мақалада қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудағы дидактикалық ойындардың рөлі туралы сөз болады.

Аннотация

В данной статье речь идет о роли дидактических игр в обучении казахскому языку как иностранному.

Summary

This article is about role of the didactic games in training to Kazakh language as a foreign language.

Кеңестік жүйе кезінде де қазақ тілін орыс тілді дәрісханаларда екінші тіл ретінде оқытып келді. Осы саясаттың негізінде біздің елімізде орыстандыру ұстанымы жүргізілді. Қазақ тілі Кеңестік қазақстан Социалистік Республикасында орыс тілді, өзге ұлттық тілді мектептерде оқытылды деген аты ғана болды. Атына сай заты болған жоқ десек те болады.

Бұл – сол кездегі тілдік саясаттың салдарынан да және жеке адамдардың қазақ тілінің болашағы жоқ деген ұстанымнан да туындаған болатын. Қазақ халқының қажырлы күресінің арқасында 1991 жылы қазақ тіліне мемлекеттік тіл мәртебесі берілді. Дегенмен де елімізде қалыптасқан тілдік ахуал бірден түзеліп кеткен жоқ. Өзге тілді дәрісханада қазақ тілі сабақтары өз дәрежесіне сай жүргізілмеді. Жаңа заман жаңа ізденістерді қажет етті. Әрине отандық лингвист ғалымдар осы салада тынбай ізденіп, қарымды еңбек етуде. Елбасының саясатымен Қазақстан халқының татулығымен де еліміз татулық пен халықаралық достықтың тұрақты мекені ретінде әлемге танымал болып отыр. Сонымен қатар «Азия барысы» атанған Қазақстан Республикасының экономикасының, білімі мен ғылымының қарқынды дамуы өзге жұрттың назарын өзімізге аударып отыр. Әлем халықтарынан тарапынан біздің тәуелсіз де жас әрі бай мемлекетімізге қызығушылықты артуы- параллельді түрде қазақ тіліне деген жатжұрттықтардың да сұранысты пайда болуына ықпал етуі заңды құбылыс. XX ғасырдың соңғы кезінен, 2000 жылдардан бастап қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту үдерісі отандық білім беру саласында дами бастады. Білім беру саласындағы кенже қалған әрі жаңа бағыт болғандықтан өзге тілді дәрісханада қазақ тілін оқытатын ұстаздардың терең ізденісін, қажырлы да тынбай еңбек етуді талап етеді.

Қазіргі таңда әлемдік және отандық тіл оқытудың үздік те тиімді әдіс-тәсілдерін зерттеп талдай отыра қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесінің отандық инновациялық жаңа мазмұндысын жүйесін қалыптасыру бойынша әртүрлі теориялық ілімдер мен практикалық тәжірибелерді басшылыққа ала отырып, сабақты ұйымдастыру дұрыс деп есептейміз. Әлемдік білім беру нарығында өзіндік қолтаңбасымен ерекшеленетін Кембридж университетінің тілдік мектептерінде тіл үйретуде тиімді тәсілдің бірі ретінде Пиаже теориясын ұсынады. Пиаже теориясы жаңа сөзді мекендік ұғыммен байланыстыра отырып тілді меңгеруді – жаңа сөзді үйренуді ұсынады. Мысалы, алма сөзін жаттау немесе ұмытпай есте сақтау үшін – алманың үстелдің үстінде, ыдыстың ішінде жатқанын, тіпті диванның үстінде, тіпті үстелдің астында жатқанын елестете отырып есте сақтау болады және осындай тәсіл арқылы адам бір күнде отыз жаңа сөзді жаттай алады дейді. Әрине, бұл әдіс - тіл үйренудің алғашқы кезінде тиімді тәсіл. Алайда әр адамның есте ұстау қабілетінің әртүрлі және әртүрлі деңгей болатындығын ескере отырып, сонымен қатар қазақ тілін үйренушінің ұлттық ерекшеліктерін де басты назарда ұстауымыз керек. Тіл үйренушінің тұлғалық ерекшеліктеріне бейімдей отыра тіл үйретуді, қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту үдерісін бағыттап жүргізу қажет. Мысалы, түркі тілдес ұлт өкілдеріне: түрік, өзбек, қырғыз, татар, балқар, т.б. ұлт азаматтарына қазақ тілі – түркі тілінің бір тармағы болғандықтан меңгеру оңай болады. Ал корей азаматтарына қазақ тілін үйрету барысында корей тілінің қазақ тілі секілді жалғамалы тіл болғандықтан, грамматикалық құрылымының ұқсастығы оларға қазақ тілін тез үйренуге себепші болады. Қазір біздің факультетте Ауғанстан Ислам Республикасынан келген шетелдік азаматтардың басым көпшілігі мемлекеттік тілде білім алуда. Ауғанстан мемлекетінен келген азаматтар көбінесе полиглот немесе билингвист болып келеді. Олардың осындай тұлғалық ерекшеліктері қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту үдерісін қарқынды түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ауғанстандық азаматтардың бәрі ұлттарына қарамастан мемлекеттік тілдерінде (екі тілде: пушту, дари тілдерінде) – соның ішінде дари тілінде еркін сөйлейтіндігіне қазақ тілі мамандары басты назар аударамыз. Қазақ- парсы тілдерінде 1 мың немесе 1 жарым мыңдай (барлығы 3 мыңдай сөз) ортақ сөздер белсенді тілдік қолданыста жүреді. «Араб, иран тілдерінен сөз ену орта ғасырлар деп шамаланады. Қазақ тіліне араб-иран сөздері тәжік, өзбек тілдері арқылы мынадай жолдармен енді: 1) шаруашылық, сауда қатынастары арқылы енген сөздер: айна, таға, базар, таба, ормал, перде, таразы, мақта, т.б.; 2) мәдени және ғылыми қарым-қатынастар арқылы, әсіресе, Фердоуси, Науаи, Омар Хаям, Хафиз шығармаларымен бірге енді. Мәселен: мектеп, мереке, емтихан, ғылым, ғалым, пән, медресе, қағаз, қалам, мағлұмат, т.б.; 3) дінмен байланысты сөздер: шарифат, ораза, намаз, аруақ, ақырет, т.б. [1, 10].

Қазақ тіліне енген парсы сөздерінің парсы тіліне енген түркі сөздерінің ортақ тілдік қатынастағы қатысым аясын, олардың аспектісін айқындау барысында отандық шығыстанушы, парсытанушы ғалымдардың еңбегіне жүгінеміз. Себебі, дари тілі - парсы тілімен туыстас тіл. «Әрине, бұл ретте парсы сөздері және сөз формалары қазақ тіліне қалай енген? деген сұрақ тууы мүмкін. Қазақ тіліне парсыдан енген сөздерге зер салып үңіле қараған адамға мұндай сұраққа жауап беру соншалықты қиынға соқпайды. Ол, біріншіден, тіл ерекшеліктерінен, екіншіден, халқымыздың басынан кешірген тарихи жағдайларына тығыз байланысты. Ишан, намаз, ораза, пайғамбар, құдай сияқты кейбір діни сөздер болмаса, қазақ тіліне енген парсы сөздері көбінесе шаруашылыққа, әсіресе, егін, су шаруашылығына, бау-бақшаға, сауда-саттық, құрылыс істеріне, тұрмыстық салт-сана, әдебиет пен өнерге байланысты болып келеді» [2, 4-5]. Бірақ бұл ортақ сөздердің екі тілдегі функциольдық-семантикалық қызметі бірдей емес. Сондықтан да біздің, тіл мамандары, тарапынан тіл үйренушілерге қазақ тілін үйрету барысында ең әуелі қазақ әріпнамасын үйретумен бірге параллельді түрде ортақ сөздермен қатар, меңгеруге жеңіл, ұғымға тез қонатын жаңа сөздер легін және күнкөрістік тілге өте қажет құрылымы оңай диалогтер ұсынылады. Амандасу мен коштасудың қазақша әдебін және танысу диалогінен бастаймыз. Содан соң қажеттілік модальдігін үйретуге, оны қажет болса – сұрай алуға, жөн сұрауға үйретеміз. Күнделікті қарым-қатынасқа өте қажетті және сауда-саттық жасауға керек диалогтерді меңгертуге бағыттап сабақтарды ұйымдастырамын. Күнкөрістік тіл деңгейін үйрету барысында рөлдік ойындарды ұйымдастырамын. Рөлдік ойын сабақтары тіл үйренуші шетелдік азаматтарға дәрісханада алған теориялық білімін практикада тиімді пайдалануға көмектеседі. Алғашқы деңгейде тілдің тек коммуникативтік функциясына бас назар аударылып, қарқынды курс осы бағытта ұйымдастырылады. Ал негізгі курста қазақ тілі сабағын ұйымдастыру барысында тіл үйренушінің білімге деген рухани талаптары мен сұраныстарын қанағаттандыруға және олардың жеке тұлғалық қабілеттеріне бейімдей отыра, қазақ тілін – қарым-қатынастың құралы ретіндегі қызметін басқа пәндермен интеграциялық жүйеде ұштастыра жүргізіледі. Шетелдік білім алушылардың еліміз бен дәстүрлі мәдениетімізге құрметін қалыптастыру мақсатында халқымыздың ұлттық құндылықтарын – бай әдебиеті мен әдеп-ғұрпын таныстыруға негіздей оқыту талабы ұстанылады. Әрине, өзге тілді дәрісханадағы қазақ тілі пәнінің басты мақсаты – шетелдік тыңдаушыға қазақ тілінде сөйлеу дағдыларын қалыптастыру, теориялық білімін практикада бекіту болып табылады. Ал дағдының сапалы болуы – ұстаздың білім деңгейіне және педагогикалық шеберлігіне байланысты үдеріс.

Қорыта айтқанда, тәжірибелі ұстаздың біліктілікпен, әртүрлі әдістемемен тиімді де тартымды ұйымдастыра білген әрбір сабағы білім алушының белсенділігі мен тілге деген қызығушылығын, икемділік дағдысын, алғырлығын, шығармашылық қабілетін арттыра түсеріне кәміл сенеміз.

ӘДЕБИЕТ

1. Бектұров Ш.К. Қазақ тілі. – Алматы: Атамұра, 2006. – Б. – 10 б.
2. Оңдасынов Н. Парсыша-қазақша түсіндірме сөздік. – Алматы, 1974. – Б. 4-5.

**ТЕХНИКАЛЫҚ ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Татиева С.С.

гум.ғ. магистрі,

лектор,

Омурзакова А.К.

ф.ғ.к. сениор-лектор

Аннотация

В статье рассматривается проблема формирования культуры общения студентов вуза. А также определены цели, направления и средства воспитательной работы, описана структура работы.

Ключевые слова: культура, образование, этика, развитие, отношения.

Summary

The article considers the problem of formation of culture of students of communication. As well as define the objectives, directions and means of educational work, described the structure of the work.

Keywords: culture, education, ethics, development, relations.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев атап көрсеткендей: «Елімізге бойына ата-бабамыздың ел мен жерге деген сүйіспеншілік қасиеті дарыған, егеменді елімізге аянбай қызмет ететін ой-өрісі кең, алғыр да жүректі, сауатты да салауатты азаматтары қажет. Ендеше, Тәуелсіз Қазақстанымыздың гүлденуі мен көркеюі үшін білімді де білікті жастарды тәрбиелей берейік» [1].

Бүгінгі қоғамда болып жатқан түбегейлі өзгерістер құндылықтарға жаңа баға қоюмен тығыз байланысты. Көптеген жылдар бойы адамның төлғума мәдениеттен, ұлттық тамырдан, дәстүрлер мен құндылықтардан жат болып қалғаны көрінді. Осыған орай бірталай әлеуметтік зерттеулердің нәтижесі көрсеткендей, студенттердің басым көпшілігі рухани-мәдени құндылықтарға емес, материалдық игілікке назар аударатынын, соның нәтижесінде мәдени қарым-қатынастан мүлдем алшақтанғаны таңқалдыратын жәйт емес. Тіпті, кейбір студенттерде рухани-мәдени қарым-қатынас құндылықтары мүлдем қалыптаспаған. Сол үшін қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру үшін қандай жағдай жасау керек?

Аталған мәселені өз дәрежесінде дұрыс шешу үшін «қарым-қатынас», «мәдениеттілік» ұғымдарының мәнін ашуды дұрыс деп есептейміз.

«Қарым-қатынас – біріккен іс-әрекет қажеттілігін туғызатын, адамдар арасындағы байланыстың дамуын орнататын күрделі көп жоспарлы процесс. Адамдардың танымдық хабарлар алмасуы, өзара түсінісуі, бір-бірін қабылдауы...» [2: 127]. Ал, «Мәдениеттілік – әдептіліктің, имандылықтың, ізеттіліктің көрінісі. Ұлттық мәдениетті қастерлеу – мәдениеттілік белгісі. Әдеп сақтау, әдеппен сөйлеу, көргендік белгісі, жан тазалығы, тән тазалығы – мәдениеттілік болып табылады» [2: 140]. Олай болса, қарым-қатынас мәдениеті – бұл студенттерді рухани адамгершілік құндылықтарға, дүниеге көзқарасын, әдептіліктің, имандылықтың, ізеттілік, сыпайылықтың негізінде баулуға мақсатқа бағытталған педагогикалық үрдіс деп есептейміз. Жақсылыққа бастайтын жарық жұлдыз-мәдениетті адам. Ал, мінез-құлықтың дұрыс болуы, қарым-қатынастың әдептілік, мәдениеттілік негізінде қалыптасуы жастай тәрбиеленбесе кейін оның оңалуы мүмкін емес. Егеменді еліміздің тірегі - білімді, еңбекқор, мәдениетті, талапты ұрпақ. Сусыз, құрғақ, таса көлеңке жерге дән ексең өнбейтіні сияқты, жас ұрпақтарымызды қарым-қатынаста мәдениетті болуға тәрбиелемесек өспейді, өнбейді. Қазіргі ЖОО оқытушылары яғни біздің алдымызда тұрған басты міндет – студенттердің қарым-қатынас мәдениетін, шығармашылық білім дағдыларын қалыптастыру. Осы орайда, болашақтың басты тізгінін ұстайтын маман иелері

болғандықтан студенттердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Жастар ертеңгі елдің иесі, олардың болашақ қызметін ойдағыдай орындау үшін ақыл-ойы мен тәрбиесін үйлестіре білуінің айрықша маңызы бар.

Біздің заманымыз - іскер, белсенді, өздігінен жол таба білуге бейім адамдар заманы. Белсенділік, қиыннан жол таба білетін іскерлік-адамды көздеген мақсатына жеткізеді. Бұл орайда адамның өз қабілет деңгейін жан-жақты көрсете алуының бір негізі - оның білімділігімен қатар ортамен іскерлік қарым-қатынас жасау сырын, ондағы өзін ұстай білу, сөйлеу этикасын меңгеруіне де байланысты. Әрине, сөйлей білу – үлкен өнер. Ол арымай–талмай, шешендік сырын зерттеуді, жаттығуды, мол білімді, ой өрісі мен қиял кеңістігін қажет етеді. Абай: “Тіл өнері – дертпен тең” , - деп, өткеннің сабағы, өз басынан кешкеннен шығарып айтып отыр. Әсем сөйлеуге көп тыңдап, көп оқып, қалықтың ауыз әдебиетін, әсіресе, айтқыштық пен терең ойдың інжу-маржандары – мақал, мәтелдерді жетік біліп, сырына үңілу, кітапты көп оқу арқылы жалығып, төселеді. Халықтың “Ақылды адам сөзді нақылсыз айтпайды, бір айтпаса нақылды – ақылсыз айтпайды” деген тұжырымы содан шыққан. “Жүздің көркі – сақал, сөздің көркі –мақал” деген де соған мегзейді. Сондықтан, жас кездерінен бастап өлең – жырлар жаттап, шешендің үлгілілерді, неше түрлі тәмсіл сөздерді жаттап өсуі, өзінің де тақпақ, өлең жазуға талпынып, үй ішінде, жиындарында тартынбай сөйлеп, ойын түсінікті, бейнелі етіп айтып жеткізуге машықтануға тәрбиелеуіміз қажет. Бұл ретте студенттерге сөз ойындарын ойнату аса пайдалы болмақ. Сөйлеудегі ең жақсы қасиет – ой-пікірін қысқа әрі дәл айтып жеткізушілік. Алтын, күміс, гауһардың қымбат санаулы – олардың аздығы, тазалығы десек, қысқа, қоспассыз, ұғымды сөз де қадірлі. Орыстың аса шебер жазушысы

А.П. Чеховтың “Қысқалық – таланттың сыңары” деуі де сондықтан. Ғұламалар “Көп нәрсенің қадірі болмайды” дегенді айтады. Мұның сөйлеуге де тікелей қатысы бар. Бұрынғының даналарынан “Қанша көп сөйлесең, сонша аз айтасың” деген нақыл қалған. “Жақсы байқап сөйлейді, жаман шайқап сөйлейді” деген нақылдардың да маңызы зор.

Студенттердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру оқытушы оқыту үрдісінде барлық тәрбие түрлерін қамтуды талап етеді. Себебі қарым-қатынас мәдениеті тұлғаның рухани, адамгершілікті, эстетикалық толығымен тығыз байланысты. Студенттердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда мақсатты тәрбиелеу - білімділік үрдісінің міндеттерін тиімді құралдарды таңдау өте маңызды.

Дегенмен оқытушының еңбегі - бұл педагогикалық міндеттердің қолайлы шешімі үшін үнемі ізденушілік, эксперименттік лаборатория, педагогикалық қарым-қатынастағы мәдениеттілік және қабілеттілік пен шеберлік. “Педагогикалық қарым-қатынас біріккен диалогтық іс-әрекеті арқылы жүзеге асырыла отырып, студенттің жаңа білімді меңгеруі мен оның жетістікке жетуі оқыту процесінде толығымен қаралады. Адамның бүкіл өмірі айналасымен қарым-қатынаста өтеді. Қарым-қатынастың барлық жақтары: қарым-қатынастық тұлғалар арасындағы пікір алмасу, интерактивтік (бір-біріне әсер ету ұжымы) және перцептивтік (бірін-бірі қарым-қатынас арқылы қабылдау және тікелей осы арқылы түсінушілікті қалыптастыру) белгілі бір жүйеліліктің бар болуын талап етеді. Осындай қарым-қатынас ретінде оптика-кинетикалық белгілер жүйесі (бет қимылы, дене қимылы, жылжымалық), паралингвистикалық (дауыс сапасы, оның көлем мөлшері, үні) және экстралингвистикалық (сөзге үзілістің, жөтел, күлкінің т.б. қосылуы) белгілер жүйесі мен ұжымның қатынас процесі кезіндегісімен уақыты (проксемика) “көздердің түйісуі визуалды қатынас кезіндегі өзінді-өзін көрсету ұжымдық іс-әрекет кезіндегі т.б. қатынас, социгендік қажеттіліктерді қанағаттандыратын операциялар (еңбектегі, білімдегі лидерлікті, аффилиациядағы т.б), қарым-қатынас техникасы деп атауға болады” – деген [3]. Студенттердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың негізгі мақсатын біз студенттің жан-дүниесінің күшін ашу деп білеміз. Сондықтан да біздің жұмыс мынандай мәселелерге бағытталған:

- студенттердің жан дүниесінің тазалығын сақтау, оның ішкі еркіндігін қалыптастыру;

- студенттің тұлғасында негізгі қайырымдылықтың түрлерін яғни кішіпейілділік, махаббат, сүйіспеншілік, достық, қоршаған орта әлеміне әдептілік, ізеттілік, әділеттілікті ояту;

- қарым-қатынас мәдениетінің негізінде студенттің бойында рухани-адамгершілікті құндылықтарды бағалау және дүниені қабылдау тәрізді қасиеттерді тәрбиелеу.

Студенттерде қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру үрдісінде біз төмендегілерді негізге алған жөн деп есептейміз:

- ойын осы жастағы іс-әрекеттің жетекші түрі ретінде;

- экспериментальді, зерттеушілік іс-әрекет танымының белсенді қайнар көзі;

- этномәдени көзқарас қазақ халқының шығармашылығы мен мәдениетімен таныстыру арқылы (мақал-мәтелдер, мейрамдар, қазақ халқының салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары);

Көптеген педагогикалық әдебиеттерге сүйене отырып, біз студенттердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың тиімді құралдары деп келесілерді бөлдік:

- эксперимент формасындағы тақырыптық сабақтар;

- әр түрлі жағдаяттар;

- тренинг формасында практикалық сабақты бірігіп өткізу;

- көркемдік құралдар (аңыздар, шешендік сөздер, әңгімелер, мысалдар т.б.);

- қазақ халық мейрамдары (әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер);

Дәл осы бағытта тәрбие жұмысының мазмұнын дұрыс таңдалуы мен оны құрудың әдісі студенттердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру мен оны тиімді дамытуға ықпал етеді.

Елімізді Азия барысына айналдырып, әлемнің бәсекеге қабілетті 30 елінің қатарына енгізетін ұлы күш – бұл бүгінгі ұрпағымыз. Сондықтан олардың мойнына үлкендердің үкілі үміті жүктеліп, Отанымыздың зор сенімі артылады. Бүгінгі жастар – бүкіл ел сенімі екенін санамыздан шығармауымыз қажет. Себебі, білім мен ғылымды ұштастырған терең ойлы, тәрбиелі, мәдениетті, білікті ұрпақ тәуелсіз еліміздің болашағына жол ашпақ.

ӘДЕБИЕТ

1. ҚР Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. – №39. – 19 ақпан. – 2005. –
2. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі // Педагогика және психология. – А.: Мектеп, 2002. –
3. Қазақстандық өркениет: Адамның әлеуметтенуі мен бейімделуі мәселелері. – Алматы: Қазақ университеті, 2005. – 297 б. –

ТЫҢДАУШЫЛАРДЫҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Тилеужанова Г.Т.
аға оқытушы,
Тастемирова Г.А.
аға оқытушы,
Сапаева Г.Е.
аға оқытушы

Аннотация

Статья посвящена вопросам обучения казахскому языку как иностранному. Рассматриваются пути и способы повышения мотивации иностранных слушателей на занятиях казахского языка.

Ключевые слова: текст, метод, слушатель, коммуникация, заинтересовать.

Summary

The article is sanctified to the questions of educating to Kazakh as foreign. Ways and methods of increase of motivation of foreign listeners are examined on employments of Kazakh.

Keywords: text, method, listener, communication, to interest.

Білімнің әрбір бөлігі тыңдаушының ғаламдық ойлауға септігін тигізіп, олардың әлем туралы ой жүйесін дамытуға негіз салуы тиіс. Білім берудің мақсаты, оның ұйымдастырушылық құрылымы, технологиялық жағынан жабдықталуын, оқыту әдістемесі қоғамның әлеуметтік сұранысынан туындайды. Сабақтарды жаңадан ұйымдастыру қажет деп ойлаймын. Біздің мақсатымыз қалай да тыңдаушылардың пәнге деген, қазақ тіліне деген қызығушылығын, ынтасын арттыру.

Сабақ-оқытушының ізденісінің нәтижесі. Күнделікті сабақты бір сарынмен өткізу-тыңдаушылардың пәнге деген қызығушылығын жоғалтады. Сондықтан сабақ ыңғайына қарай түрленіп өткізілсе, сабақтың мазмұнын ашыла түседі. Тыңдаушылардың қазақ тіліне деген қызығушылығын арттырудың бір жолы сабақты жаңа тәсілмен өткізу болып есептеледі. Сонымен қатар, әр оқытушы өзі мен тыңдаушының терең дәрежеде екенін естен шығармай, оны жеке тұлға ретінде қабылдаса және оған беретін сабақтың оқыту әдістерін түрлендіріп, жетілдіріп отырса, нәтижелі болары сөзсіз. Үйреншікті, дайын әдіс-тәсілдер бүгінгі тіл үйренушіні қызықтырмайды. Заманның талабы және сұранысы басқа.

Сондықтан қайткенде тыңдаушының ойына, сезіміне серпіліс ендіруді мақсат етіп қою керек. Сабақтың сәтті өтуі біріншіден, оқытшының біліміне, іскерлігіне, тәжірибесіне, сабақ материалына, сабақта қолданылатын көрнекілікке, оқытушы мен тыңдаушының көңіл – күйіне де байланысты. Оқытушы оқытудың нәтижесін арттыруда оқыту әдістеріне қатысты амал-тәсілдерімен қатар оның құралдарын да пайдаланады.

Оқытушының сөзі анық, әсерлі, түсінікті, тартымды, сенімді, дауыс ырғағы болғаны қажет. Сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу, білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері көзделеді. Инновациялық үрдістің негізі - жаңалықтарды қалыптастыру, қолдану, жүзеге асырудың тұтастық қызметі. Жаңа педагогикалық технологиялар тыңдаушының шығармашылық қабілеттерін арттыруға өз үлесін қосады.

Дәрісханада ұстаз тыңдаушыны қызықтыру мақсатында оқытудың қай түрі болмасын қолданады, бірақ кейде белсенділік тыңдаушыға жүктеледі.

Оқу үдерісінде әрбір тыңдаушының қызығушылығын іске асыруға кейде мүмкіндік бола бермейді. Қызықтыру үшін жекелеген тапсырмалар, шығармашылық тапсырмалар қолдану керек. Көлемі аз қазақ тілінде мәтіндерді оқуға беруге болады. Кейбір тыңдаушылар

мадақтағанды ұнатады. Оқытушы мен тыңдаушының өзара қарым-қатынасында сыйластық, сенімділік үйлесімділіксіз мүмкін емес. Қарым-қатынастың сенімді болуы, ұжымдағы психологиялық климаттың жақсы болуының - құралы. Кейбір оқытушылар бұйыру арқылы жұмыстарын іске асырады. Мұндай қарым-қатынас тыңдаушы мен оқытушының арасында негативті әсерін береді. Қарым-қатынастың әрбір мүшесі өзінің тілегі, талабы бар. Оқытушы мен тыңдаушының қызығушылығын бірлестіру оңай емес. Алдымен, екі жақтың талабын анықтап алған дұрыс. Сенімділіктің жоқ болуы - бұл әрбір адам өмірінің болашағын, даму кезеңін көрмейді, ұғынбайды. Оқытушының сенімділігі әрбір тыңдаушыға осындай кедергілерден шығуға көмектесу. Тыңдаушыға жақын, сенімді оқытушы ауадай керек. Сенімділік мен қайырымдылық - ең қажетті нәрсе. Басқа ұлт өкілдерінің тілін дамыту, ойлау қабілетін жан – жақты дамытып кеңейту – оқытуда басты нысана. Ауған аудиториясында мәтінмен жұмыс істеу тыңдаушылардың тілін дамытуда ерекше орын алады. Мәтін тыңдаушыларға білім береді, олардың ойлау қабілетін, тілін дамытады, қазақша жүйелі сөйлеуге үйретеді. Біздің негізгі мақсатымыз, сапалы білім беру. Жаңа технологияны енгізуде алдымызға қойылған мақсаттың орындалуы оқытушының ісі нәтижелі болуы. Мақсат пен нәтиже тоғысса жаңалықтың күнделікті әдіске айналғаны. Күнделікті сабаққа тыңдаушының білімін жетілдіру, ойлау қабілетін дамыту, мәтіннің тәрбиелік мәні болуы, берілген тапсырманы тыңдаушының орындап келуі және берілетін тақырыптың күнделікті бағдарламаға сай болуы. Тыңдаушы осы шарттарды түгел орындаса, сабақтың нәтижелі болғаны. Кредиттік технология алдымен тыңдаушының күнделікті даярлығын талап етеді.

Тіл – адамдардың ойлары мен сезімдерін жеткізетін және жаңалықтар мен білімді игеретін қатынас құралы. Тілдің дұрыс қатынасқа түсуі үйренуші мен үйретушіге тікелей байланысты. Тыңдаушы тілді үйренем деп талпынғанда, оқытушы сол зеректілікті дәл баса білсе тіл дамиды. Әр ұлттың салт – санасы, түсінігі, танымы, сөйлеу мәдениеті, дәстүрі әртүрлі. Жаңа технологияны қолдану, тыңдаушылардың шығармашылық қабілеттерін арттырады. Ол үшін енгізілген жаңалықты тыңдаушылардың деңгейіне сәйкестендіре қолдану қажет, себебі бір топта қабілеті әртүрлі тыңдаушы отырады. Берілген мәтінді оқыта отырып, тыңдаушылардан мәтіннің мазмұнын қалай түсінгенін сұраймыз. Одан кейін оқиғаның не жайында баяндалып тұрғанын (іс-әрекет адамның қатысуымен бе, әлде жан-жануар, құбылыс па) ұқтырамыз.

Тыңдаушының танымдылығы оқиғаның неге байланыстығын дұрыс түсінгенде ғана сөйлемнің мағынасы нені сұрап тұрғандығын біледі. Тілді меңгеру және меңгерту оңай жұмыс емес. Ең алдымен тілді тұтыну қажеттілігіне тіл үйренушінің ынтасы болу шарт. Оқыту әдісінде дәстүрлі әдіспен қатар этно, ойын, қайталау әдістерін жаңа технологияға үндестіре қолданған жөн. Ықылас пен ынта, тілді үйренем деген талап белгілі бір қажеттілікте ғана туындайды. Басқа да кез – келген іс-әрекеттер сияқты ойын әрекеті де сабақ кезінде ынталандыруды қажет етеді, ең бастысы тыңдаушылар ойынның қажеттілігін сезіну керек. Ойын кезіндегі көңіл – күй, өзара түсіністік, достық қарым – қатынасты қалыптастыру үшін оқытушы әр ойынға қатысушының мінез – құлқын, жинақылығын, ұстамдылығын ескеруі керек. Ойын тыңдаушының бойындағы жақсы қасиеттерді қалыптастыруға, адамдармен қарым- қатынас жасауға тәрбиелейді, зейіні арта түседі, есте сақтау қабілеті дамиды. Әрбір ұстаздың мақсаты – сабақ сапасын көтеру, түрлерін жетілдіру, сабаққа тыңдаушының қызығушылығын арттыру. Сондай – ақ бүгінгі таңда елімізде оқыту мазмұны жаңартылып, сабақтарда озық технологияларды қолдануымыз керек. Ойында тыңдаушы қандай белсенді болса, жұмыста да, көбінесе, сондай болады. Тиімді қолданылған ойын оқытушының түсіндіріп отырған материалын тыңдаушылардың зор ынтамен тыңдап, берік меңгеруіне көмектеседі. Ойынмен ұйымдастырылған сабақ көңілді, жеңіл келеді.

Пәнге қызығушылығын арттыратын әдістің бір-грамматикалық ойынның түрлері. Грамматикалық ойындар-арқылы сабақтарда тыңдаушылар әртүрлі жағдайды түсінеді.

Олардың ойлауын, сөйлеуін дамыту үшін түрлі ережелер мен ойнайтын ойындардың да үлкен дидактикалық мәні бар. Ойын элементтері кез – келген тыңдаушының қызығушылығын тудырады. Тіпті нашар қабылдайтын тыңдаушының өзі ойын арқылы берілген тапсырмаларды асқан қызығушылықпен, белсенділікпен орындайды. Ойындар тыңдаушылардың сөздік қорларын да молайтып, сауатты жазуға да баулиды. Білімді ұрпақ – ел болашағы.

ӨЗГЕ ТІЛДІ ДӘРІСХАНАДА МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Турсунова Г.Т.

п.ғ.к. асс. профессор,

Айтжанова С.С.

ф.ғ.к., сениор-лектор

Аннотация

В статье рассматривается роль использование пословицы-поговорок в казахском языке воспитательных целях.

Summary

In the article considering the role of using the proverb-sayings in Kazakh language of train purposes.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның болашағы қазақ тілінде» деген сөзі, тіліміздің тәуелсіз мемлекет болып қалыптасып, дүниежүзілік қарым-қатынаста өз орнын табуындағы рөлін айқындап отыр. Тәуелсіз Қазақстанға тек білімді мамандар ғана емес, елі мен жері үшін тәуекелге бел байлаған имандылық, адамгершілік, парасаттылық жанына ұялаған нағыз патриот ұрпақ керек.

Әр ұлттың өзіне тән ғасырлар бойы қалыптасқан салты мен ғұрпы, тәлімі мен тәрбиесі, әлеуметтік өмірдің әр түрлі салаларына байланысты жинақталған ырымы мен тыйымы болады.

Еліміздің ежелден дәріптеп, қастерлеп келген ұлттық тәрбие құралдарының тегін тектеп, болмысын тану, оның асылын тарихтың рухани көш керуеніне ілестіріп отыру арқылы бүгінгі және болашақ ұрпақ қамын ойлау, елімізде өмір сүріп отырған басқа ұлт өкілдеріне осы асыл маржандарымызды көрсетіп, таныта білу, осы арқылы олардың санасында қазақ халқына деген құрмет пен мақтаныш сезімін ұялатып, ұлттық рухты сіңіру, сондай-ақ қазақтың тарихын өнерін қастерлеп, халықтық салт-дәстүрлерді аялай, ардақтай білуге тәрбиелеу алдында тұрған басты міндеттердің бірі.

Ұрпақ тәрбиесіндегі ежелден қалыптасқан халқымыздың жақсы дәстүрлері мен тағылымдарын оқып-үйреніп, өнеге тұтпай тұрып, жастарды ізгілік пен парасаттылыққа баулу мүмкін емес.

Қазақ тілін өзіндік дәрежеде игерген басқа ұлт өкілдерін қазақтың мақал-мәтелдеріне, бата-тілектеріне деген қызығушылығының оянуы – заңды құбылыс.

Қазақ ауыз әдебиетінің басқа түрлері сияқты мақал-мәтелдер де ауызша шығып, ауызша таралып отырған.

Аз сөзбен көп мағына беретін мақал-мәтелдерді дұрыс қолдана білу адамның шешендік қасиетін арттырып қана қоймайды, кез-келген жағдайдан шыға білуіне жол ашады.

Мақал-мәтелдердің көп қолданылатын жері – көркем әдебиет болса, сол әдебиетіміз арқылы халқымызды дүние жүзіне танытқан, ана тіліміздің асылын жиған таусылмас қазынамыз М.Әуезовтың «Абай жолын» мақтанышпен атағымыз келеді.

Есімдері әлемге әйгілі қоғам қайраткерлеріміз өз даңқтарын күдіретті сөздің қасиетімен шығарған.

Халқымыздың сөз зергерлері Төле би, Қазыбек би, Әйтеке билердің шешендік өнерінің қазақ мемлекетінің нығаюына, шарықтап түлеуіне ерекше еңбек сіңіргені ұрпаққа мәлім.

Мақал-мәтелдер – халық даналығының, көрегендігінің айнасы, тіл байлығының асыл қазынасы. Олардың көбі өмір шындығының қорытындысы. Халықтың кейінгі ұрпаққа қалдырған өсиеті, өмір сүру әрекетінің ережесі, сенімді асыл мұрасы.

Орыс топтарында оқытылатын мақал-мәтелдерді мазмұндарына қарай бірнеше бөлімге бөлуге болады. Мақал-мәтелдердің аз сөзбен берілген, тілге жатық, жаттауға жеңіл түрлерін сұрыптап алып, әр мақал-мәтелдің жанына орыс тіліндегі аудармасын қоса беріп отырған дұрыс. Мысалы: Отан, халық туралы: «Отан – елдің анасы, ел – ердің анасы» (Родина - мать народу, народ – мать жигиту). Оқу, білім туралы: «Өмір – үлкен мектеп» (Жизнь – самая большая школа). Тіл, сөз туралы: «Сөздің көркі – мақал, жүздің көркі – сақал» (Краса лиса – борода, краса речи – пословица).

Ғасырлар бойы ізін жоғалтпай тарихымызды танытып, рухымызды көтеріп, ұрпақтық намысымызды оятып жүрген мақал-мәтелдердің мәні өте зор. Сондықтан, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан осынау асыл мұраны барынша бағалап, ізгі дәстүрдің, үлгі-өнеге мен тәрбиенің көзі ретінде бүгінгі өмірімізге орнықтыра білу парыз.

Сан ғасыр бойы халықтың өмірімен бірге жасасып, ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып келе жатқан ауыз әдебиетінің бай саласының бірі – қазақ халқының мақал-мәтелдері.

Дастан, қиссаларға қарағанда, мақал-мәтелдердің ерекше қасиеті – көлемінің шағындығы, мазмұнның кеңдігі, тілінің өткірлігі, мағынасының тереңдігі.

Тегінде мақал-мәтелдер қай халықтың да жан дүниесінің, мінез-бітімінің, тыныс-тіршілігінің айнасы, ол сол халықтың сөздік қорының байлығын танытып қана қоймайды, оның уақыт озған сайын құны арта түседі. Өйткені мақал-мәтелдердің айтары - өсиет, ұлағат, тәлім-тәрбие, парасат, ізгілік.

Республикамыздың тәуелсіздік алып, тіліміздің мемлекеттік мәртебеге ие болуына сөз мәйегін тербетуге құлшыныс арта түсуде. Ойды ұштап, қиялды қанаттандыратын мақал-мәтелдер де қайтадан рухани серігімізге айнала бастады.

Логикалық жүйемен дұрыс ойлай білу жүйелі сөйлеу білу мәдениетін қалыптастырады. «Аңдамай сөйлеген, ауырмай өледі», «Жүйелі сөз жүйесін табар, жүйесіз сөз иесін табар», т.б.

Қазіргі таңда соңғы бағыттардың, өзекті тақырыптардың бірі - өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін үйрету методикасын жетілдіру керек, қазақ мақал-мәтелдерін сөйлеу тілін дамытудың құралы ретінде алып қарастыру да тіл мамандары назарынан тыс қалмағандығы байқалады. Мәселен, Г. Қалиева орыс топтарындағы студенттердің сөйлеу тілін дамытуда мақал-мәтелдерді пікірлесімде, мәтінде, жазба жұмыстарында қолданудың ұтымдылығын ғылыми негізде дәйектейді [1].

Билікке даналықтың даналыққа шешендердің ұштасуы «Елінің береке бітімін, құдіреті мен қасиетін асқар етсем деп» армандаған саяси қайраткерлеріміздің сөз өнері халық санасында өшпес өнеге болып қалды.

Халқымыздың сөзге шеберлігін неміс ғалымы, орыс ориенталистерінің ең көрнектілері саналатын В.В. Радлов былай деген: «Қазақ ақындарының қабілетінің зор екеніне барған сайын көзім жете түсуде, қалай әсем сөйледі. Айтқысы келгеннің бәрін тез түсіндіреді, қарсыласының да сөзіне шебер тойтарыс бере біледі, балаларының ақыл-ой есі де жетіледі. Ойын дәл ұғындыра алады», - [2] деген және «Қазақтың тілі мамықтай әдемі. Сұрау беріп, жауап қатып сөйлескенде, небір ұшқырлық пен тапқырлықты танысың, кейде шымшыма, кейде мірдің оғындай өткір қайырылған тіркестерді жиі көресің. Тіпті оқымаған қазақтың өзі де сайрап кеткенде, шешендігіне таң қаласың. Мұндай өнер Еуропада француз бен орыс ұлтында ғана ұшырасады. Әңгіме-дүкен үстінде сөйлеу сөзі аспандай ашық, самалдай сүйкімді шығады» [3].

Оқымаған қазақтың сөзінің шешендігіне таң қалған ғасырлар ана тіліміздің құдіреттілігін бізге – қазақтарға – халқымыздың асыл мұрасын бағалай білуімізге итермелеп тұрғандай

Өткен ғасырдың өзінде-ақ Батыстың ғалымдарын қызықтырған сөз өнерімізді ерекше қасиетімізді, сарқылмас мол қазыналарымызды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу әрқайсысымыздың борышымыз.

Халқымыздың тұрмыс-тіршілігі, әдет-ғұрпы, салт-дәстүрі айналадағы құбылысқа деген пайымдаулары тілде көрініс табады. Тіл арқылы ұлт туралы, оның ұлттық ерекшеліктері туралы мәлімет аламыз.

Тіліміздегі санға қатысты мақал-мәтелдердің тек сөз өнерінің өрісін кеңейтіп қана қоймай, сонымен қатар өте ерте заманнан бергі барша рухани өміріміздің байлығын, оның қыр-сырларын өз бойына жинап, жан-жақты сипаттауда ерекше орны бар.

Санға қатысты мақал-мәтелдерден «әрбір дәуірде өмірге қажет болған құрал-сайманның, қару-жарақтың, киер киім мен ішер тамақтың, тұрмыстық заттар мен салт-санаға, әдет-ғұрып, ойын-күлкі, той-томалаққа байланысты ұғымдардың аты-жөні, сыр-сипатын» халқымыздың болып өткен бүкіл ұзақ өмірінің өрнегін көреміз.

«Елу жылда ел жаңа, жүз жылда - қазан». Бұл мақалдардың мәнін ғалым Ш.Сарыбаев былай деп түсіндіреді: «Халық мақалындағы мағынасы белгісіз қазақ сөзі парсының күз деген мағынада қолданылатын хазан деген сөзімен төркіндес».

Күзді күні сарғайып, ағаш жапырақтары түсе бастаған кезді өзбек, тәжік тілдерінде хазан дейді екен. Қазан қылу деген сөз бұл тілдерде бітіру, құрту, жою, тауысу деген ұғымды білдіреді.

Адамды қоршаған дүние тереңдік, кеңдік, биіктік өлшемдеріне бағынады деп қарайтын болсақ «Білгенім бір тоғыз, білмегенім тоқсан тоғыз» деген мақалда бір сан есім өте аз. Тоқсан тоғыз сан есімі өте көп деген ұғымда жұмсалып, білгенімнен білмегенім өте көп деген мағынаны білдіріп тұрғанын көреміз.

Студенттің сапалы білім алуына, сол пәннен алынатын міндетті білім дағдыларын меңгеруіне дұрыс бағытта жол ашу үшін, әр пән оқытушысы сол пәннің өзіне тән ерекшеліктеріне, сол пәнге тән оқытудың принциптеріне баса көңіл бөлгені жөн.

ӘДЕБИЕТ

1. Есенова Қ. Радлов және қазақ тілі \ Қ.Ә. – 1981. – №36.
2. Қалиева Г. Орыс топтарында студенттердің сөйлеу тілін мақал-мәтелдер арқылы дамыту. АКД – Алматы, 2003. – 24 б.
3. Радлов В.В. Алтын сандық. – Алматы, Ана тілі. 1993.
4. Қайдар Ә. Тарихи лексикология және этнолингвистика \ Қазақ тілі тарихи лексикологиясының мәселелері. – Алматы, 1988. – 34 б.
5. Сарыбаев Ш. Қазақ тіл білімі мәселелері. – Алматы: Арыс. – 2000. – 624 б.

ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ РӨЛІ

Турсунова Г.Т.
п.ғ.к. асс. профессор,
Татиева С.С.
гум.ғ. магистрі,
лектор

Аннотация

В предложенной статье, использованы работы относительно воспитания, формирования и развития качеств и чувств в подрастающем поколении как патриотизм, любовь к Родине, а также крылатые слова .

Проблемы развития воспитания, несомненно, заслуживает самого пристального внимания так как речь идет о завтрашнем дне Казахстана, ценностных ориентирах нашего общества, о национальной безопасности страны, корни которой кроются в воспитании, творческом развитии, гражданском становлении подрастающего поколения. Основным стержнем воспитания личности – жизненный опыт, а также обычаи и традиции своего народа. Будущее Казахстана напрямую связано с воспитанием молодого поколения. Поэтому главной задачей является создание необходимых условий для формирования развития и профессионального становления личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: воспитания, национальный культура, образование, этика, личность.

Summary

In an offer article, works are used in relation to education, forming and development of qualities and feelings in a rising generation as patriotism, love to Motherland, and also the winged words .

Problems of development of education, undoubtedly, deserves the most intent attention because the question is about the morrow of Kazakhstan, valued reference-points of our society, about national safety of country, the roots of that are covered in education, creative development, civil becoming of rising generation. By the basic bar of education of personality is vital experience, and also customs and traditions of the people. The future of Kazakhstan is straight related to education of the young generation. Therefore a main task is creation of necessary terms for forming of development and professional becoming of personality on the basis of national and common to all mankind values.

Keywords: education, national culture, education, ethics, personality.

Тәрбие мәселесінің қаншалықты маңызды екенін Абдолла Аблонидің тәрбиеге байланысты айтқан: “Тәрбие – біз үшін не өмір, не өлім, не құтылу, не бақыт, не қайғы мәселесі”, — сөзінен белгілі. Сондықтан, оқытушыға жүктелетін міндет ауыр. Ендіше, елдің ұлтжанды, аматын тәрбиелеймін деген кез келген ұстаз ұлттық мәдениетпен, тарихи мәдени және құнды ата-баба мұрагерлерімен қарулануы қажет.

Тәрбие – қоғамдық үрдіс, қоғам жеке тұлғаның ара қатынасын қамтамасыз ететін басты жүйе. Оның негізгі өлшемі өмірге қажетті тұлғаның жағымды қасиеттерін дамыту болып табылады. Тәрбие категориясының маңыздылығы сондай, біздің болашақ ұрпағымыз тәрбиеден ғана рухани байлық алып, тәрбие арқылы ғана Адам болып қалыптасады. Болашақты гүлдендіріп, тәуелсіздікті нығайтатын ұрпақ алдымен рухани ұлттық тәрбие нәрімен сусындауы қажет. Рухани байлық, ең алдымен, әр халықтың ұлттық әдет-ғұрыпы, салт-дәстүрі, әдебиет, мәдениеті, өнері, шыққан түп-тамырында жататыны белгілі. Сол ұлттың байлықты бүкіл адамзаттың өз ұрпағын тәрбиелеудегі, білім берудегі озақ ұстанымдарымен байланыстыра отырып, әр тұлғаның қабілетін, талантын ашу, өзіне деген сенімін нығайтып, өзіне-өзінің жол ашуына түрткі жасау. Міне, бүгінгі білім беру, тәрбие ісінің басты міндеті осы.

Педагог, психолог-ғалым Ж.Аймауытұлы тәлім-тәрбие саласында адам тек қана белгілі бір әлеуметтік топтың өкілі ғана емес, ең алдымен – тұлға. Тұлға – қоғамда өзінің орны бар, ерекше қасиет иесі. Оның ұлттық тәлім-тәрбие ісін дұрыс, тиімді ұйымдастыру мен шешуде жеке тұлғаны қалыптастырудағы зор маңызы бар екенін айтады. Қазақ топырағында ХХ ғасырдың басында тәлімдік ой – пікірлерімен ұлттық колоритке (нақыш) толы психологиялық көз қарастарымен барша жұртты тәнті еткен, қазақ жан тану ілімінің көш басшысы ретінде таналған Ж.Аймауытовпен қатар, оқу тәрбие ісіне тікелей қатысты педагогикалық психологияға ерекше ден қойған М.Жұмабаевтың еңбектерінің мәні зор. Ұлттық тәлім-тәрбиеге көп көңіл бөлген педагог М.Жұмабаевтың артына қалдырған тәлім-тәрбиелік мұраларының негізгі тақырыптарының бірі де – ұрпақ тәрбиесі мен тұлға мәселесі.

Осыған орай, педагог «түзу адам», «жетілген адам» туралы айта келіп, бұл оның шын келбетінен, жүріс-тұрысынан, нақты ісінен байқалады, бұл айтылғандар тұлғаның қандай мінезді екенін білуге мүмкіндік береді. Адам тұлға, кісі болу үшін өзін сүю, жақындарын сүюмен шектелмей, жалпы адамзатты сүюі шарт. Таза жүректі, халқын сүйген, ел мұқтажын ойлайтын, әділетпен адалдықты жақтаған адам ғана тұлға бола алады. Тұлға – сан қырлы, мазмұны да, табиғаты да күрделі, құпиясы мол әлеуметтік ұғым. Адам өсу, дамып жетілу үдерісінде біртіндеп тұлға, кісі деген атқа ие болады, деп тұжырымдайды.

Өзін-өзі тану нәтижесінде тұлға өзін-өзі тәрбиелейді, өз бойындағы шығармашылық әлеуетін танып және аша білуге, өзінің психологиялық ерекшеліктерін жетілдіруге, эмоциялық көңіл күйін басқара алуға, жеке құндылықтарын бағалай білуге мүмкіндік жасайды. Әрине бұл үрдіс тұлғаның отбасындағы және ұжымда өзін-өзі тәрбиелеу ықпалдарының нәтижесінде іс жүзіне асады.

Тұлғаның адам болып қалыптасуы тәрбиеге байланысты болса, ал отбасы-сол тәрбиенің бастауы. Мәселен, «Адамның адамшылығы – ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады», - деген қанатты сөз, отбасы, мектеп, қоғам үшеуінің дұрыс берген тәрбиесінің жемісі болмақты меңзейді.

Келешек ұрпаққа тәрбие ауадай қажет. Ертеңгі ел тізгінін ұстар азаматтар - бүгінгі студент. Жас ұрпақ тәрбиесі қай заманда болмасын уақыт сәресінен түскен емес. Тәрбие мәселесі адам баласының ғұмырындағы көнермейтін ажырамайтын баға жетпес құндылық, тұлға тәрбиелеу мәселесінің негізгі өзегі – өмір тәжірибесі, өз халқының әдет-ғұрпы. Ақиқат пен аңыздың асқарында ғұмыр кешкен Бауыржан Момышұлының мына сөзі үнемі жадымызда. «Жаудан да, даудан да қорықпаған қазақ едім, енді қорқынышым көбейіп жүр. Балаларын бесікке бөлемеген, бесігі жоқ елден қорқам. Екінші, немересіне ертегі айтып беретін әженің азаюынан қорқам. Үшінші, дәмді, дәстүрді сыйламайтын балалар өсіп келе жатыр. Мен солардан қорқам» деген атамның осы сөзі құдіретіне тәнті болып өсетін тұлғаның тәрбиеленуіне, ертегі құмарта тындап, оның қызығына тамсана білетін жеткіншектің көбеюіне, дәстүрімізді сыйлайтын намысты ұл мен қыздың өсуіне тірек болатын тәрбие жұмысы ұлттық мінез, ұлттық келбетіміздің ажарлануына жол ашады.

Үш-ақ нәрсе адамның қасиеті:

Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек, – деп Абай Құнанбайұлы айтқандай, жүректің жылуы, махаббат, ар-намыс, қайрат-жігер деген сезімдері бар рухтың мекені оқытушының жүрегі болуға тиіс.

Мәлік Ғабдуллиннің мына сөзі тәрбие туралы ой салады: «Тәрбие дегеніміз баланың үстіне кигізе қоятын дайын киім емес. Тәрбие жұмысының мыңдаған түрі мен қыры бар. Олар тәжірибеде сынала келе нәтижеге ие болады. Сондықтан тәрбие мәселесі қоғам өмірінде ешқандай маусымды, үзіліс дегенді білмейді, үздіксіз жүргізіліп отыратын процесс». Жоғарғы оқу орындарында тәрбие кеңістігін қалыптастыруда студенттерге тәрбие арқылы білім беруде қазақ тілі, қоғамдық пәндерге атқаратын рөлі жөнінде ерекше мән берілген. Ол жеке тұлғаларға отансүйгіштік, ұлтжандылық, идеялық сенімді қалыптастырады. Қазақтың ұлттық салт-дәстүрі, мәдениеті мен әдебиеті, студенттердің еңбексүйгіштік, ұқыптылықтық, моральдық қасиеттерін қалыптастырады. Тәлімгерге өнер үйретіп, кәсіпке баулу, тиянақты білім беру абзал азамат етіп тәрбиелеу әрбір оқытушының басты міндеті. Сондай-ақ отбасындағы шынайы ұлттық тәрбие қолға алынбай, тұлғаға ұлттық тәрбиенің нәрін татпай, оның ұлттық менталитеті қалыптаспайды. Ондай жағдайда ол өзін де, өзгені де сыйлап, құрметтеп, отбасының, елінің намысын ойлап жарытпайды.

Қазақстан мемлекетінің ертеңгі болашағы – бүгінгі ұрпақ тәрбиесіне тікелей байланысты. Өскелең ұрпақтың рухани жан дүниесін білім нәрімен сусындатып, халқының ерте заманнан жинақталған асыл мұрасымен байытып, ұлттық дәстүрлердің озық үлгілерін санасына сіңіріп, Абай Құнанбайұлынша сөйлесек, «көкірек көзін оята тәрбиелеу» – бүкіл қоғам болып атсалысатын жауапты міндеттердің ең бастысы. Бүгінгі күнде жастарды әдепті де саналы етіп тәрбиелеу үшін ең алдымен тәрбие ережелеріне сүйене отырып, ұлттық

дәстүрімізді, әдет-ғұрыптарымызды, дінімізді, ата-бабаларымыздан қалған насихат мұраларын студенттердің санасына сіңіре білу қажет. Осы орайда тәлім- тәрбиемен қатар, болашақ ұрпақтың бойына өз тілін құрметтеу және оны ғасырлар бойы сақтау қажеттілігін де ұғындырған абзал.

Адам баласы ұлтына, жеріне, тарихи дамуына, қауымдасуына, діліне қарай дербес мемлекеттер болып өмір сүріп жатқанда тіл мәселесінің мазмұны да, мәні де артатындығы белгілі. Бұл арада қазақ халқының саяси тәуелсіздік алып, өз алдына жеке ел болуы – оның тілінің де еркіндік алуымен, кедергісіз өрістеуімен тікелей сабақтасып жатуы керек. Қандай халықтың болсын егемендікке қол жеткізуі – өзінің байырғы ұлттық құндылықтарына оралуын білдіреді. Өйткені тәуелсіздігіміздің мәні қандай болса, тіліміз де соншалықты маңызды. Елбасымыздың өзі «мемлекеттік тіл – Қазақстан халқын біріктіруші аса маңызды фактор» деп, Ана тіліміздің қоғамдағы орнын айқындап берген болатын. Осы орайда, Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Тарих толқынында» атты еңбегінде айтып өткен терең мағыналы сөздері ойымызға оралып отыр: «Дауға салса алмастай қиған, сезімге салса қырандай қалқыған, ойға салса қорғасындай балқыған, өмірдің кез-келген орайында әрі қару, әрі қалқан болған, әрі байырғы, әрі мәңгі жас, отты да ойнақы Ана тілінен артық қазақ үшін бұл дүниеде не бар екен! Ғасырлар бойы қазақтың ұлт ретіндегі мәдени тұтастығына ең негізгі ұйытқы болған - оның ғажайып тілі». Бұл Елбасымыздың халқым деп, қабырғалы қазағым деп, тайсаң - тағаң, тарықсаң - панаң боламын деп айтқан имани сөзі.

Сонымен қатар келер ұрпақтың болашағы үшін толыққанды жетілген тұлға болып қалыптасуының маңызы өте зор. Жастардың бойында ең маңызды деген моральдық нормалар, әдет-ғұрып, адамгершілік, ар-ождан, адамға ізгілік әкелетін рухани құндылықтар және адами қасиеттерге тәрбиелеу алдыңғы қатар ұрпақтың елшісінде деген ойға жетелейді.

ӘДЕБИЕТ

1. Қазіргі қазақ әдеби тілі: Бүгінгі және болашағы // Ғылыми- теориялық конференция материалы. - Алматы: Ап. ҰПУ, 1998. - 420 б.
2. Қабдолов З. Сөз өнері – Алматы: Мектеп, 1976. – 373 б.
3. Нұрғалиев Р. Дән. – Алматы: Жалын, 1977. – 248 б.
4. Нұршайықов Ә. Деректі кітап дидары // Қазақ әдебиеті. – 1978. – 31 наурыз.

Часть 2 Материалы Международной научно-методической виртуальной конференции «ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ОПЫТ ПРОШЛОГО – ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ», 28 апреля 2017.

О РАБОТЕ С ВИДЕОМАТЕРИАЛАМИ НА ПРОДВИНУТОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ РКИ

*Айтпаева А.С.
ст. преподаватель,
Дюсетаева Р.К.
ст. преподаватель*

Түйіндеме

Мақала орыс тілін шет тілі ретінде оқытудың жалғастырушы деңгейінде қысқа түпнұсқалық бейнематериалдарды қолдануға арналған. Мақалада аталмыш бейнематериалдарды әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті қалыптастыратын құрал

ретінде қолданудың мүмкіндігі қарастырылады. Авторлар шетелдік тыңдаушылар оқитын жалғастырушы деңгейде орыс тілі сабақтарында бейнематериалдарды таңдау және онымен жұмыс жүргізуді ұйымдастыру мәселелерін де назардан тыс қалдырмаған. Мақалада аталмыш материалдарды таңдаудағы талаптар, сонымен қатар көркем телевизиялық өнімді қабылдау мен түсінуді үйрететін әдістемелік модель де ұсынылады. Авторлар орыс тілін оқытудың жалғастырушы деңгейінде оқу үдерісіне қосу үшін практикалық тәжірибе негізінде нақты мысалдар келтіріп, сабақ жүйесіне қосуға болатын әртүрлі үлгідегі түпнұсқалық бейнематериалдарды қарастырады. «Наваждения» новелласы, «Операция Ы» или «Приключения Шурика» фильмдерін көркем материал ретінде қолданып, соның негізінде сабақ сценарийінің нұсқасы да ұсынылған.

Аннотация

Статья посвящена использованию коротких аутентичных видеоматериалов на занятиях по русскому языку как иностранному на продвинутом этапе обучения. В статье рассматриваются возможности использования данных видеоматериалов как средства формирования социокультурной компетенции. Авторы статьи рассматривают вопросы подборки видеоматериалов и организации работы с ними на занятиях по русскому языку с иностранными учащимися продвинутого этапа обучения. В статье описываются требования при подборке данных материалов, предлагается методическая модель обучения восприятию и пониманию художественной телевизионной продукции. Авторы рассматривают различные типы возможных аутентичных видеоматериалов, которые могут быть включены в систему занятия и на основе практического опыта приводят конкретные примеры их включения в процесс обучения русскому языку на продвинутом этапе. В качестве иллюстративного материала работы с видеоматериалом новеллы «Наваждения» из трилогии фильма «Операция «Ы» или приключения Шурика» авторами представлен вариант сценария урока.

Summary

The article is devoted to the use of short authentic video materials at the lessons of Russian as foreign language for advanced stage of training. The article discusses the possible use of these videos as a means of forming sociocultural competence. The authors examine the issues of collection of videos and organization of work with them in the classroom for the Russian language for foreign students advanced stage of training. This article describes the requirements for the selection of these materials, a methodical model of learning perception and understanding of the art television production. The authors consider different types of authentic video materials that can be included in the system of classes and through practical experiences give concrete examples of their inclusion in the learning process as a foreign language at an advanced stage. As illustration of work with novel "Obsession" of the trilogy "Operation "Y" or Shurik's adventures" the authors presented a version of the script of the lesson.

Овладение коммуникативной компетенцией – это основная задача в процессе изучения любого иностранного языка. Этот процесс включает в себя не только умения и навыки в таких видах речевой деятельности, как чтение, говорение, аудирование, письмо, но и знание ситуаций общения, культурологических особенностей и невербальных средств участников общения, понимание коммуникативных намерений собеседников, и т.д. На наш взгляд, одним из наиболее эффективных средств оптимизации учебного процесса на любом этапе обучения иностранному языку, приближения его к условиям реального общения являются видеоматериалы разной степени сложности.

На уроках русского как иностранного языка возможно использование различных видеоматериалов: мультфильмов, художественных, короткометражных и документальных фильмов, интервью, фрагментов новостей и телепередач, рекламных роликов.

Безусловно, необходимо чётко дифференцировать видеоматериалы по степени сложности, отбор видеоматериалов должен быть обусловлен целями и задачами, которые ставит преподаватель, этапом обучения, национально-культурными особенностями учащихся, а также их потребностями, интересами и уровнем знаний. Следует учитывать, что на начальном этапе не стоит использовать фильмы, даже короткометражные, так как по большей части они не подходят из-за продолжительности, лексического, грамматического наполнения, темпа и чёткости речи.

Методистами разработан целый ряд критериев отбора видеоматериалов, предназначенных к просмотру на занятии по РКИ:

- Материал видеосюжета должен содержать необходимый и достаточный в рамках поставленных учебных задач языковой материал: лексический, грамматический, фонетический;

- Если видеоматериал имеет характер видеовставки, его содержание должно быть непосредственно связано с основной темой занятия, в нём должна содержаться соответствующая теме занятия лексика, речевые образцы, тематически обусловленный грамматический материал, ситуации общения, характерные для данной темы;

- Анимационный фильм должен представлять собой прецедентный текст, то есть фильм, известный подавляющему большинству носителей языка;

- Видеосюжет должен быть тематически интересен, соответствовать вкусам и возрасту обучающихся, уровню их практического владения языком;

- Предлагаемый к просмотру видеоматериал должен обладать структурной завершённостью.

В данной статье пойдет речь о работе с видеоматериалами на продвинутом этапе обучения. Для этой работы преподавателю предстоит подобрать для определённого контингента учащихся соответствующий набор видеоматериала. Подбор фильмов, как и процесс разработки системы заданий к ним, очень трудоемок, он занимает много времени и требует много усилий со стороны преподавателя, но, единожды собрав материал, им можно пользоваться неоднократно.

В зависимости от сюжета видеоматериала, от содержания и интонационного оформления диалогов, такая работа полезна при обучении аудированию, монологической и диалогической речи, в особенности разговорной интонации на всех этапах обучения от уровня А до С, а в особенности на продвинутом этапе обучения русскому как иностранному.

В данной статье мы хотели бы остановиться на работе с короткометражными фильмами, так как работа с ними имеет ряд преимуществ по сравнению с полнометражными фильмами. Наряду с тем, что такие видеоматериалы содержат важную культурно-эстетическую информацию об образе жизни, традициях, этикете, нормах поведения, бытовом укладе русского народа, данные материалы непродолжительны по длительности. Работа с художественными короткометражными фильмами позволяет не только расширить лексический запас учащихся, познакомить с разными стилями речи, закрепить знание грамматических конструкций, а также вывести студентов в речь, обсуждая проблемы межличностных отношений и т.д. Кроме того, благодаря видеоряду учащийся имеет возможность познакомиться с вариантами передачи русскими невербальной информации с помощью мимики, жестов, поз и т. п.

При подборе видеоматериала необходимо обращать внимание на чёткость и качественность изображения и звука, на возможность разделить материал на смысловые отрезки длительностью не больше 5-10 минут, так как работу с фильмом необходимо проводить поэтапно.

Известно, что для этой цели часто используются такие видеоматериалы, как киножурнал «Ералаш» (продолжительность сценок которого не превышает 5 минут), короткометражные фильмы из трилогии «Операция «Ы» или приключения Шурика», анимационные фильмы по мотивам русских сказок, а также в настоящее время существует

большое количество интересных российских короткометражных фильмов длительностью от семи минут до получаса. По большей части сюжеты таких фильмов увлекательно представляют жизнь молодежи, школьников. Форма подачи материала легкая и непринужденная, что позволяет делать процесс обучения занимательным и эффективным, снимает преграды и барьеры, неизбежные при изучении иностранного языка. Так как данные видеоматериалы по длительности непродолжительны, то это позволяет просмотреть фильм несколько раз в течение занятия, ставя при этом перед учащимися различные цели, например, возвращаться к диалогам по многу раз, наблюдая за поведением героев, анализируя их реплики, интонацию.

Для студентов слабо продвинутого уровня обучения предлагается работать с трехминутным сюжетом киножурнала «Ералаш», что позволит преподавателю провести на уроке полноценную лексико-семантическую и грамматическую работу, создать проблемную ситуацию и, решая ее, развить речь учащихся и навыки аудирования, при этом сохраняя высокую мотивацию к изучению русского языка как иностранного.

Проявление эмоций в различных ситуациях людьми других культур всегда интересно узнавать при изучении чужого языка и культуры. В рекомендованных выше кинозарисовках персонажи выражают эмоции несколько утрированно, что облегчает иностранцу процесс «расшифровки» эмоционального состояния героев.

Среди них хочется выделить короткометражный фильм «Остановка» (производство кинокомпании «7 Медиа», 2013 год, автор сценария Ирина Танунина), действие которого происходит на остановке и героями являются девушка и молодой человек.

Работая с этим короткометражным фильмом, студенты имеют возможность наглядно познакомиться с речевыми средствами, выражающими различную степень эмоций уверенности - неуверенности, возмущения и гнева, и т.д.

Рассмотрим этапы работы с видеоматериалами.

На первом этапе важно мотивировать студента, снять возможные сложности восприятия текста и подготовить к выполнению заданий. Для этого преподаватель сообщает название фильма, рассказывает об истории его создания, об актерах и т.д. Далее необходима работа с новой лексикой, как словами, так и словосочетаниями, которые могут вызвать трудности при просмотре видеофильма, рассмотрение примеров их употребления в предложениях, взятых из фильма, анализ грамматических структур, фразеологических единиц. По возможности до просмотра фильма студентам предоставляется текст с его кратким содержанием, а также список вопросов, на которые должны будут ответить студенты после просмотра, и задания на определение последовательности и поведения персонажей и т.д.

Второй этап – просмотр. На этом этапе возможно использование разных видов работ в зависимости от уровня группы. Нами предлагается следующее:

- В начале просмотр всего фильма без звукового сопровождения, после которого студенты на основании увиденного выскажут их предположения, о чём идет речь в фильме. Студенты должны вспомнить, какие в русском языке имеются средства для выражения различной степени уверенности, предположения, а затем придумать реплики, которые могла бы произнести героиня определённой сцены. Так как студенты на этапе перед просмотром получили список новой лексики и работали с ней, то при описании какой-либо сценки из фильма студенты должны её использовать.

- Затем студенты смотрят фильм ещё раз со звуковым сопровождением. Фильм показывают кусками, каждый из которых необходимо продемонстрировать 2-3 раза. Во время просмотра они должны запомнить и записать реплики, выражающие размышления и возмущение. Более сложное задание может представлять собой запись студентами фонограммы определённой сцены. В зависимости от количества просмотров видеоматериала возможно ролевое дублирование текста, которое научит не буквально переводить текст, а интерпретировать смысл высказывания, учитывая интонацию, мимику, жесты героев.

• В заключение студенты отвечают на вопросы преподавателя, сами задают вопросы по тексту. При наличии времени студентам предлагается самим озвучить фильм. В качестве домашнего задания студенты могут придумать возможное продолжение фильма

Как уже было сказано, среди короткометражного художественного кино в учебных целях часто используется трилогия «Операция «Ы» или приключения Шурика». На наш взгляд самым оптимальным будет использование для учебных целей сюжета «Наваждение», так как в нем рассказывается о жизни студентов. Важным этапом работы преподавателя является страноведческий комментарий о системе высшего образования в России и в Казахстане, о предметах и специализациях, которые изучаются в ВУЗах, а также о системе контроля: прохождение сессии.

Предлагается следующий план работы с данным сюжетом.

1. Преподаватель озвучивает название фильма. Далее, с помощью слайд-шоу студенты получают первое впечатление от фильма на эмоциональном уровне. Студенты высказывают свои предположения о содержании фильма.

2. Преподаватель кратко рассказывает студентам о фильме, о дате выхода на экраны, кто режиссёр, кто снимался в этом фильме. Предлагается возможный вариант текста презентации: Короткометражный фильм «Операция «Ы» и другие приключения Шурика» - это классический комедийный художественный фильм режиссёра Леонида Гайдая, который впервые вышел на экраны кинотеатров в 1965 году, и до сих пор имеет успех. Сюжет фильма составлен из трёх новелл: «Напарник», «Наваждение», «Операция «Ы». Все три новеллы объединены фигурой главного героя – смешного и неунывающего студента Шурика в исполнении актёра Александра Демьяненко.

3. Подготовительная лексическая и страноведческая работа.

Студенты заранее получают распечатанные материалы, в которых могут найти необходимую для них информацию: лексику, разбитую на группы, отрывки из диалогов, текст содержания фильма. Преподаватель проводит со студентами подготовительную работу с лексикой, необходимой для понимания контекста. Работа проводится в несколько этапов: 1) студенты переводят материал; 2) прочитывают предложенные цитаты/ диалоги; 3) читают текст содержания фильма, отвечают на вопросы или сами задают вопросы по тексту.

Список новых слов формируется преподавателем в зависимости от уровня группы. Например:

1. Новые слова:

(горячая) пора	принимать	незаметно
приятель	следовать, за кем	совершенно
сокурсник	заснуть	случайно
прозвище	проехать остановку	вообще
дуб	попасть в квартиру	кроме
наушники	перекусить	на самом деле
помехи	выпить	лишь
приём	осознавать	следом за кем
шпаргалка	погрузиться	
поиск	отрываться от чего	
парочка	отправляться, куда	

2. Цитаты. Например:

- Профессор, конечно, лопух, но аппаратура при нём - мм, при нём. Как слышно?
- А это в связи с чем? У вас сегодня какой-нибудь праздник?
- Экзамен для меня всегда праздник, профессор.

3. Далее студентам предлагается текст с кратким содержанием новеллы.

Ниже приводится отрывок из данного текста, составленного авторами по содержанию фильма.

У студентов горячая пора - идёт экзаменационная сессия. Студент, его зовут Шурик, ищет конспект лекций для подготовки к экзамену. Он заходит в комнату общежития к сокурснику по прозвищу Дуб. Там он видит его в наушниках. Дуб говорит Шурику, что слушает популярного в те годы певца Ван Клиберна. На самом деле Дуб со своим приятелем Костей придумали, как поменьше учить и без шпаргалок сдать экзамен. Они сделали радиопередатчик и приёмник, который хотели использовать на экзамене. Дуб не открывает секрет Шурику и выгоняет его из комнаты. Шурик бежит по территории университета, спрашивает всех о конспекте, но не может найти. Во дворе университета Шурик случайно увидел нужный ему конспект в руках у девушки, которая шла с подругой. Позже мы узнаем, что её зовут Лида. Девушки идут и читают конспект, а Шурик следует за ними, читая конспект через плечо девушки. Его волнует только текст конспекта. Он не осознаёт, где он, с кем. Девушки так внимательно читают, что не замечают Шурика. Они входят в трамвай. Там подруга Лиды засыпает, а Лида выходит из трамвая с Шуриком. Всё это время она думает, что с ней идёт подруга. Они с Шуриком попадают в квартиру. Но они так увлечены чтением, что совершенно не замечают друг друга. Они перекусывают тем, что ставит на стол Лида, отдыхают, затем отправляются на экзамен, продолжая читать по дороге.

Несмотря на хитрость Дуба и его друга, профессор, принимающий экзамен, раскрывает обман. Чтобы проучить студентов, он ставит глушилку, которая создаёт радиопомехи. Кроме шума в наушниках Дуб ничего не слышит. Он провалил экзамен.

Шурик и Лида, которые учатся на одном курсе, экзамен сдают успешно. После сдачи Шурик идёт к автомату с газировкой. Он выпивает два стакана, а потом выливает ещё два стакана воды себе на голову. К нему подходит его друг. Вдруг Шурик видит девушку, которая, как ему кажется, плывёт по воздуху. Он спрашивает у друга кто это, а тот, оказывается, хорошо знает её и предлагает познакомиться их. Несмотря на то, что полдня они находились рядом, Лида и Шурик не узнают друг друга.

Таким образом, можно сказать, что использование преподавателем правильно подобранных видеоматериалов при обучении русскому языку как иностранному даёт возможность успешно решать различные методические и коммуникативные задачи, направленные на совершенствование навыков аудирования и развитие речевой активности учащихся. Работа, проводимая с видеоматериалами, способствует развитию познавательного интереса, умению самостоятельной работы, умению сравнивать, делать выводы, аргументировать, логически излагать мысли, воспитывает внимательность. Методы, используемые при работе с видеоматериалами, создают условия для прочного закрепления языковых и речевых знаний студентов и осознанного усвоения материала, развивают творческие способности учащихся. Представленная выше методическая разработка по новелле «Наваждение» направлена как на расширение лексического запаса и кругозора студентов продвинутого этапа обучения, так и на закрепление знаний, полученных ими на аудиторных занятиях по дисциплинам «Лексика. Грамматика», «Языковая адаптация», «Аудио - визуальный курс».

ЛИТЕРАТУРА

1. Русский язык как иностранный. Методика обучения русскому языку: учебное пособие для высших учебных заведений/Г.М. Васильева и др./ под ред. И.П. Лысаковой. —М.:Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. —С. 219-252
2. Кашпирева Т. Б., Соловьева Т. А. Видеоматериалы на занятиях по РКИ: развитие коммуникативной компетенции в иностранной аудитории // Молодой ученый. — Казань, 2016. — №13.2. — С. 43-45.

ЧТЕНИЕ В ПРАКТИКЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Айтпаева А.С.
ст. преподаватель,
Якубаева К.С.
к.ф.н доцент

Түйіндеме

Мақалада тіл оқытудың бастауыш деңгейінде мәтінді түсінудің қажетті деңгейіне арналған оқылым түрлеріне және де мәтінді оқып үйренудің стратегиясына қысқаша шолу жасалынған. Авторлар оқылым бойынша оқытушының сабақта мейлінше тиімді жұмыс жүргізуіне мүмкіндік беретін, орыс тілін нәтижелі меңгеруі үшін студенттің уәждемесін көтеретін тапсырмалар кешенін қарастырады.

Аннотация

В статье дан краткий обзор материалов, посвященных видам чтения, необходимым уровням понимания текста на начальном этапе обучения, а также стратегиям изучения текста. Авторами рассматривается комплекс заданий по чтению, использование которого даёт возможность преподавателю наиболее эффективно проводить работу на занятии, поднять мотивацию студентов, чтобы эффективнее усваивать русский язык.

Summary

The article gives a brief overview on the types of reading, required levels of text understanding at the initial stage of learning, and strategies study the text. The authors consider a set of tasks for reading, the use of which enables the teacher to most effectively carry out the work in the lesson, motivate students to effectively learn the Russian language.

Известно, что для овладения языком необходимо участие всех видов речевой деятельности: письма, чтения, говорения, аудирования. В настоящее время существует много исследований, посвящённых методикам обучения РКИ. Особенности обучения иностранному языку всегда интересовали не только лингвистов, но и психологов. Но всё равно этот вопрос до сих пор ещё до конца не изучен. Чтобы научиться говорить, мало только знать грамматику и иметь некоторый запас слов, нужно уметь правильно этим пользоваться. Видеоряд и текстовый материал оказывают неоценимую поддержку в процессе овладения иностранным языком.

В данной статье рассматриваются некоторые особенности чтения и обучения ему на русском языке с точки зрения психолингвистики, а также предлагаются некоторые виды заданий, которые смогут поддержать мотивацию студентов при чтении, помочь почувствовать язык и, как результат, способствовать овладению русским языком.

О роли говорения в овладении речевой компетенцией написано много. Чтению отводится в некотором роде пассивная функция, хотя именно этот вид речевой деятельности в большей степени влияет на расширение словарного запаса изучающего язык человека. Физиологические особенности людей разнообразны. Для каждого человека требуется свой набор «инструментов», чтобы не просто запомнить какое-либо слово или выражение, но и правильно и к месту его использовать. Одному надо обязательно услышать, другому увидеть, третьему повторить за кем-либо. Чтение же предоставляет возможность увидеть слово, прочитав его вслух или про себя, понять, когда и как оно используется, как работает грамматика в том или ином случае. Также нужно учитывать тот факт, что воспринимать речь только на слух крайне трудно, а в особенности учащимся с визуальным типом восприятия, чья зрительная память развита лучше слуховой памяти.

В процессе чтения происходит смысловая обработка информации: её выделение, организация, предвосхищение, обобщение, критическое осмысление и оценка. Чтение

помогает развивать память, поскольку чтение связано с осмыслением содержания и в этом процессе включается в работу словесно-логический вид памяти.

Чтение выполняет различные функции: служит для практического овладения иностранным языком, является средством изучения языка и культуры, средством информационной и образовательной деятельности и средством самообразования. Как известно, чтение способствует развитию других видов коммуникативной деятельности.

Конечно, если сравнивать восприятие учащимися видеоматериала и печатного текста, то при изучении иностранного языка восприятие видеоряда даёт более быстрый результат, так как прослушивание сопровождается визуальной поддержкой, в то время как для результативности чтения необходима помощь преподавателя. Но, несмотря на видимые преимущества работы с видеоматериалами, именно чтение имеет большее значение для выработки навыков связанного высказывания, как на родном, так и на иностранном языке. Кроме того, обучение чтению даёт возможность упрочить произносительную базу, лежащую в основе всех видов речевой деятельности, а также закрепить изученный лексический и грамматический материал. В особенности это касается начального и слабо продвинутого уровней обучения. Это связано с тем, что на данных этапах учащиеся имеют очень ограниченный запас слов и знаний грамматики, поэтому тексты, в которых содержится предварительно усвоенный языковой материал, дают возможность учащимся закрепить материал, употребляя его в устной и письменной речи. Конечно, количество комбинаций из этого материала крайне ограничено. Но на начальном этапе это не недостаток, а требование для формирования всего последующей работы.

Если говорить о трудностях в обучении иностранных студентов чтению текстов на русском языке, то они, как известно, в первую очередь связаны с тем, что в речевой памяти учащихся нет достаточно прочных слухо-речемоторных образов лингвистического материала, которые имеются, например, у тех, кто обучается чтению на родном языке. Затрудняет процесс чтения необходимость овладения системой графических знаков, отличных от графических знаков родного языка, и формирование навыков соотнесения их с иноязычными звуками.

Как правило, на начальном этапе обучения русскому как иностранному, перед преподавателем и студентом стоит несколько важных задач, решение которых поможет студенту овладеть иностранным языком в достаточной мере: читать с соблюдением правил русской орфоэпии, с правильной интонацией, выразительно, с правильными интервалами между словосочетаниями, с достаточной скоростью. Если обратиться к речевым механизмам чтения, то, так же как и в устном общении, огромную роль здесь будут играть речевой слух, память и прогнозирование, где прогнозирование способствует созданию у учащихся установки эмоционального настроения, готовности к чтению.

На начальном этапе большую роль играют задания, которые связаны с имитацией и с анализом текста: 1) чтение слов, словосочетаний, предложений, повторяя за преподавателем;

2) выбор слов, в которых произношение отличается от написания. Например: друг, хлеб, его, счастье, солнце, известный, здравствуй и т.д.; 3) выбор предложений с определённой грамматической конструкцией; 4) отработка правильной интонации в зависимости от ситуации; 5) выразительное чтение. Признано, что обучение чтению складывается из двух аспектов: 1) обучение технике чтения; 2) обучение с целью получения информации. Чтобы получить и адекватно воспринять информацию, необходимо определённый запас лексики и знание грамматики этого уровня.

Ступенчатый характер понимания применительно к иностранному языку был описан З.И. Клычниковой, которая выделила четыре типа информации, извлекаемой из текста и семь уровней понимания.[1]. Говоря о начальном этапе обучения, нас интересуют только первые 4 уровня. Первый и второй уровни - уровень слов, уровень словосочетаний - свидетельствуют о приблизительном понимании. Узнавая значение слов и словосочетаний в контексте, читающий получает представление о теме, которой посвящен текст. Третий уровень -

понимание предложений. Воспринимая предложение, учащийся должен расчленить его на отдельные элементы, установить связь между ними и их роль в высказывании, опознать грамматические конструкции, и т.д. Четвертый уровень - это понимание текста.

Для того чтобы студентам достичь четвёртого уровня понимания, преподавателю необходимо чётко планировать работу, правильно и доступно формулировать цели и задачи чтения. В настоящее время получила распространение классификация чтения, предложенная С.К. Фоломкиной, которое делится на изучающее, ознакомительное, просмотровое и поисковое [2]. Если кратко характеризовать данные виды, то можно сказать, что ознакомительное чтение преследует цель понять, что именно написано по данному вопросу; просмотровое даёт самое общее представление о содержании текста; изучающее - полное понимание с последующим воспроизведением.

Таким образом, на начальном этапе обучения на первом месте стоит изучающее чтение, так как оно поможет иностранным студентам улучшить произносительные навыки, знание изученной лексики и грамматики, а также понять некоторые стороны особенности общения на русском языке, культуры и менталитета.

Рассмотрим, что представляет собой изучающее чтение. Сюда относятся:

1. восприятие языковых средств и их точное понимание в тексте;
2. извлечение полной фактической информации, содержащейся в тексте;
3. осмысление информации.

Традиционно при обучении чтению работа над текстом происходит в три этапа: 1) до прочтения текста; 2) во время чтения текста; 3) после чтения текста.

Для лучшего понимания, как текста, так и грамматических конструкций, передающих смысл той или иной ситуации, используются различные предтекстовые задания. Как известно, активность в усвоении информации происходит на основе собственных взглядов и интересов, что является основным средством мотивации учебной деятельности. Поэтому, в любом случае, предлагая для выполнения те или иные задания, преподаватель должен учитывать личностные, национальные особенности студентов, их образовательный уровень, лексический запас, соотносить речевые действия с реальными чувствами, мыслями и интересами студентов. Здесь нельзя не согласиться с французским писателем А. Франсом, который писал: «Чтобы переварить знания, надо поглощать их с аппетитом».

По мнению авторов, исходя из опыта работы, к наиболее оптимальным предтекстовым заданиям, предложенным А.А. Акишиной, относятся следующие: 1) вставьте пропущенное слово в предложении по смыслу, используя слова для справок; 2) найдите слово, которое не подходит по смыслу, и замените его; 3) прочитайте текст, найдите в нем слова, которые обозначают ...; 4) прочитайте предложения или слова, подтверждающие, что речь идёт о ...; 5) назовите слова, относящиеся к данному тематическому ряду; 6) прочитайте абзац и выпишите все глаголы с предлогами, обозначающими движение (время и место действия). [3]

Для того, чтобы расширить лексический запас студента предлагается использовать различные упражнения: 1) выделить в однокоренных словах общую основу и распределить их по частям речи; 2) определить значения этих слов; 3) найти в тексте и выписать существительные, образованные от глаголов (прилагательных).

Работа с текстами даёт возможность лучше понять и закрепить грамматические явления. Для решения этой задачи предлагаются такие упражнения как:

- прочитайте и обратите внимание на глаголы, их видовременные формы, употреблённые с ними предлоги;
- найдите подлежащее, относящееся к выделенному сказуемому, и определения, относящиеся к указанному существительному;
- прочитайте предложения и попробуйте выразить мысль по-другому;
- подчеркните главные слова в предложении, с помощью которых можно понять смысл предложения, не учитывая остальные;

- найдите слова, предложения, в которых дана характеристика его внешности, поведения;

Для проверки знаний лексики, грамматики и понимания текста в целом учащимся может быть представлен текст с пропущенными словами или незаконченными предложениями.

В таком случае задания могут быть сформулированы так:

- прочитайте текст, догадайтесь, какие слова или части предложения пропущены;
- закончите предложения или придумайте предложение, логически связанное с произносимым преподавателем; и т.д.

Как было сказано выше, большое значение имеет выполнение упражнений на прогнозирование. В этом случае, на наш взгляд, наиболее оптимальны будут следующие задания, выбор которых зависит от уровня группы:

- прочитайте заглавие и скажите, о чём или о ком будет идти речь;
- назовите вопросы, которые, по-вашему, будут рассматриваться в тексте;
- прочитайте текст и разделите на смысловые части;
- прочитайте сокращенный вариант текста и скажите, какая информация опущена;
- напишите план текста или расположите предложения в последовательности, в которой они даны в тексте;
- прочтите предложение и повторите вслух; и т.д.

Очень важны при обучении чтению упражнения, направленные на контроль понимания. Они относятся к после текстовому этапу. На этом этапе целесообразны такие задания, как:

- скажите, это утверждение правильно или нет;
- задайте собственные вопросы по тексту;
- Что в тексте вам понравилось или показалось странным, приведите примеры, описываемые в тексте; и т.д.

Обучение чтению должен быть не пассивным, а активным процессом, где коммуникативный метод используется регулярно.

Из опыта работы можно сказать, что использование на занятиях по обучению чтению технологий проблемного обучения несомненно эффективно. В результате этого вырабатывается коммуникативная компетенция, и развиваются мыслительные и творческие способности. Данное обучение основано на создании особого вида мотивации, для появления которого требуется определённое конструирование дидактического содержания материала [4]. Например, любой текст можно превратить в сценарий определённого действия. Так, например, при прочтении текста о посещении семьёй цирка из УМК «Дорога в Россию» часть 1, элементарный уровень, студенты могут разыграть ситуации, демонстрируя, обсуждение планов проведения свободного времени, возможные диалоги с людьми по пути в цирк, диалоги в кассе цирка при покупке билетов. В этих сценках студенты должны не только проговаривать реплики из текста, а дополнять их своими, комментируя всё, что могли бы видеть и чувствовать. Или, при прочтении сказки «Красная шапочка и волк» студенты выбирают себе роли и придумывают реплики диалогов. В данном случае важно, что чтение текста мотивировано поставленной задачей: прочесть, чтобы затем разыграть роли.

Кроме того, при работе с текстом закрепляется новая и старая лексика, отрабатываются пройденные грамматические конструкции. Например, студенты должны будут найти примеры пройденной грамматики; составить диалоги, используя информацию из текста. Один из эффективных приёмов работы – использование разных игр. Игра, которая мотивирует на речевые действия практически всех, называется «Пессимист и оптимист». Название говорит само за себя. Студенты делятся на две группы. В каждой группе выбирается лидер. Первая группа – «оптимисты», а вторая – «пессимисты». После работы

над текстом обе группы получают задание: ответить на вопросы: «Почему так случилось?» и «Как и почему так будет потом?» Обсуждение ответа проходит в каждой группе. Лидеры каждой группы озвучивают ответ своей группы.

Таким образом, необходимо подчеркнуть, что чтение является одним из важнейших видов коммуникативно-познавательной деятельности, которая направлена на извлечение информации из письменного текста, а систематические и планомерные занятия чтением дают возможность иностранным учащимся увеличивать лексический запас и развивать навыки устной речи. Виды упражнений зависят от того, какую цель мы ставим перед чтением. Если это чтение ради чтения, то задания будут ориентированы только на контроль содержания. Если мы хотим, чтобы у нас состоялась беседа по прочитанному, то к заданиям по содержанию нужно добавить упражнения, где учащиеся должны высказать свое мнение. А овладеть иностранным языком, бесспорно, можно только общаясь. Поэтому первоочередной задачей преподавателя русского языка как иностранного и при обучении чтению является создание на уроке атмосферы общения.

ЛИТЕРАТУРА

1. З.И. Клычникова. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке. – М.: Просвещение, 1983. – 207с.
2. Фоломкина С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе. – М.: Высш. школа, 2005. – 185 с.
3. А.А. Акишина. Учимся учить. Для преподавателя русского языка как иностранного. – 6-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз., Курсы, 2008. – с. 95 -117
4. А.С. Айтпаева. Технологии проблемного обучения. // Сборник: Авторские технологии в преподавании языков /под общей редакцией Ж.А. Нуршаиховой. – Алматы: Бастау, 2010. – С.194 -199

ВИДЫ ОПРЕДЕЛЕНИЙ

*Ахмедова А.К.
ст. преподаватель,
Койшыбаева Г.С.
к.ф.н. доцент*

Түйіндеме

Мақалада орыс тілін меңгеріп жүрген шетелдік тыңдаушыларға арналған сабақтарындағы анықтауыш қатыстары қараластырылады.

Аннотация

Настоящая статья рассматривает проблему изучения определительных отношений на занятиях русского языка как иностранного.

Summary

This article is about studying of attributive relations at the lessons of Russian as foreign.

В статье предпринята попытка систематизации грамматического материала, касающегося проблемы изучения определительных отношений на занятиях русского языка как иностранного. Прежде всего, предлагаемая ниже систематизация адресована преподавателям, работающим со студентами продвинутого уровня обучения, и призвана помочь преподавателям резюмировать знания студентов по теме.

Определительные отношения являются частью целого, называемого в лингвистике синтаксическими отношениями. **Синтаксические отношения** – это соединения слов, частей

предложения и самостоятельных предложений в тексте. **Синтаксические отношения** относятся к плану содержания языка.

Между связями и отношениями нет однозначных соответствий, то есть одни и те же отношения выражаются несколькими видами связей и наоборот.

Синтаксические отношения делятся на **предикативные** и **непредикативные**. **Предикативные отношения** реализуются при связи подлежащего и сказуемого. Определительные отношения, наряду, к примеру с объектными или обстоятельственными, относятся к **непредикативным отношениям**.

Определительные отношения предполагают квалификацию грамматического предмета, обычно выраженного существительным, с точки зрения присущих ему качеств и свойств.

Определительные, или как их ещё называют атрибутивные – это такие отношения между предметом и его признаком, которые находят свое выражение в словосочетании между его компонентами, или отношения между определяемым словом и определением, которые находят свое выражение в предложении между его членами. Слова со значением лица, предмета, явления объединяются со словами, указывающими на качество или признак, внутреннее или внешнее их свойство.

Изучение определительных отношений студентами-иностранцами начинается уже с первых занятий, когда они учатся характеризовать предмет, лицо или явление, отвечая на вопрос «какой, какая, какое, какие (кто или что)». На начальном этапе ответами на этот вопрос являются прилагательные, порядковые числительные и местоимения. Думается, что вводить термины «определяемое слово, определение» целесообразно уже на стадии знакомства студентов-иностранцев с прилагательными, порядковыми числительными местоимениями.

Определительные отношения находят своё выражение в простом и сложном предложении. Они конкретизируют связь между определяемым компонентом (главным) и определением (зависимым) компонентом высказывания. Характер связи – подчинительный. Его принято разделять на 3 вида: согласование, управление, примыкание. Рассмотрим это на примерах.

1. Выражение определительных отношений в простом предложении

В простом предложении определение может быть выражено четырьмя основными способами.

I. Определение может быть выражено:

- ✓ **Прилагательным** – *новый* костюм
- ✓ **Местоимением** (этот/тот, эта/та, это/то, эти/те; весь, вся, всё, все) – *этот* костюм
- ✓ **Порядковым числительным** – *первый* костюм
- ✓ **Причастием** – *сшитый* костюм

В этих случаях определение находится **перед** определяемым словом. Род, число, падеж определения согласуется с падежом определяемого слова и называется **согласованным**.

II. Определение может быть выражено **существительным**:

- ✓ В родительном падеже – костюм *Деда Мороза*
- ✓ В дательном падеже – костюм *к Новому году*
- ✓ В винительном падеже – костюм *в клетку*
- ✓ В творительном падеже – костюм *с жилетом*
- ✓ В предложном падеже – костюм *в красивой упаковке*

В этих случаях определение находится **после** определяемого слова. Определяемое слово изменяется по падежам. Определение не изменяется. Перед нами **несогласованное** определение с видом подчинительной связи, называемым **управлением**.

III. Определение может быть выражено:

✓ **Инфинитивом** – желание *жить*, умение *танцевать*

✓ **Наречием** – прогулка *пешком*, знание *наизусть*

В этих случаях определение тоже находится **после** определяемого слова. Определяемое слово изменяется по падежам. Определение не изменяется. Перед нами **несогласованное** определение с видом подчинительной связи, называемым **примыканием**.

IV. Определение может быть выражено **причастным оборотом**:

В магазине продаётся костюм, *сшитый к Новому году известным модельером*. Костюм, *сшитый к Новому году известным модельером*, продаётся в магазине. *Сшитый к Новому году известным модельером* костюм продаётся в магазине.

Причастный оборот может находиться в начале, в середине и в конце предложения. Но всегда **рядом** с определяемым словом. Род, число, падеж причастия (определения) согласуется с падежом определяемого слова.

2. Выражение определительных отношений в сложном предложении

Определительные отношения в сложном предложении отражают связь какого-либо лица, предмета или явления и его определения, представленного в придаточной части. Своеобразие сложноподчинённых предложений с придаточной определительной частью состоит в том, что в главной части называется какое-либо существительное или субстантивированное слово, а в придаточной – зависимая от него синтаксическая конструкция, которая определяет слово из главного предложения.

Определительные отношения имеют место в сложноподчинённых предложениях с союзными словами:

который, которая, которое, которые;

какой, какая, какое, какие или краткий вариант - **каков, какова, какво, каковы;**

чей, чья, чьё, чьи;

а также **что; где; куда; откуда; когда.**

Что касается сложноподчинённых предложений с союзными словами **который, которая, которое, которые**, необходимо сказать, что изучению иностранцами сложноподчинённых предложений с союзным словом **который, которая, которое, которые** уделяется особое внимание в курсе РКИ. Здесь мы не будем подробно останавливаться на них. Отметим лишь общие моменты, касающиеся заявленной темы. Форма падежа союзных слов **который, которая, которое, которые** не зависит от определяемого слова. Союзное слово принимает ту падежную форму, которая предписывается ему его собственными синтаксическими связями в придаточном предложении.

Обратимся к предложениям с союзными словами **какой, какая, какое, какие**. Союзные слова **какой, какая, какое, какие** ведут себя по-разному: в одних случаях они, как и **который, которая, которое, которые** согласуется с существительным в роде и числе: **мастер, какого найдёшь не сразу**; в других – при форме единственного числа существительного оно принимает форму множественного числа, что влечёт за собой отсутствие согласования в роде: **мастер, каких поискать**; река, **каких много**. Возможны и такие случаи, когда при форме множественного числа существительного **какой** имеет форму единственного числа: Таких рек, **о какой рассказываешь ты**, великое множество на земле.

Говоря о предложениях с союзными словами **чей, чья, чьё, чьи**, отметим следующее. У союзного слова **чей, чья, чьё, чьи** зависимость от предшествующего существительного выражается не формами рода и числа (которые, как и форма падежа, определяются его связями в придаточном предложении), а ограничением в употреблении: слово **чей, чья, чьё, чьи** способно заменить собою только существительные со значением лица, но не предмета или явления: Человек, **чьё имя знают все**. Пассажиры, **чьи вещи зарегистрированы**, могут пройти в зал ожидания.

У союзных слов **где; куда; откуда; когда** связь с предшествующим существительным часто смысловая: **где; куда; откуда** заменяют имена с пространственным значением; **когда** – со значением временным.

В местах, **где побывал писатель**, установлены памятные доски. Страны, **откуда приехали студенты**, находятся в юго-восточной Азии. На побережье Средиземного моря, **куда едут туристы со всех концов мира**, находятся известные курорты. То лето, **когда я закончил школу**, было очень дождливым.

Род и число существительного остаются необозначенными при замене его союзным словом **что**, в данной позиции неизменяемым: Девушка, **что бежала впереди**, от волнения часто спотыкалась. Следы, **что ведут в лес**, были не очень отчётливы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Изд. 2-е. М.: Просвещение, 1976 г.
2. Русская грамматика. Том II. Синтаксис. М.: Наука, 1980 г.
3. Крючкова Л.С. Русский язык как иностранный. Синтаксис простого и сложного предложения. М.: Владос, 2004 г.

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНОЙ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ – ОДНА ИЗ ЦЕЛЕЙ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Божко Н.М.
к.ф.н., доцент

Аннотация

В статье Божко Н.М. «Формирование полифункциональной межкультурной компетенции – одна из целей современного образования» рассматривается необходимость изучения национальных особенностей и специфики инокультурного контингента учащихся, что положительно влияет на успешность учебного процесса, а в определенных ситуациях, поможет избежать межэтнического противостояния или конфликта. Целью является достижение в условиях учебного процесса межкультурной коммуникативной компетенции. *Ключевые слова:* полифункциональная межкультурная компетенция, этнические сообщества, лингвокультурные особенности, национально-культурная специфика, культурологическое образование.

Summary

The article Bozhko N. M. "The formation of the polyfunctional cross-cultural competence is one of the goals of modern education" discusses the needs of the study of national peculiarities and the specific cultures of the students, which have positively affects to the success of the educational process, and in certain situations will help to avoid ethnic confrontation or conflict. The goal of this article is to achieve intercultural communicative competence in terms of the

learning process. Keywords: polyfunctional cross-cultural competence, ethnic communities, linguistic and cultural features, national and cultural specificity, and cultural education.

Процесс создания единого культурного, экономического, политического пространства, называемый глобализацией, начавшийся в 80-е годы XX века, всегда шел исключительно сложно.

Поначалу он означал, прежде всего, слияние рынков отдельных продуктов. Позднее он приобрел более универсальное значение и стал означать сложный процесс стадийного становления мира в качестве единого, взаимосвязанного экономического, политического и культурного пространства, существенной частью которого является пространство образовательное.

Среди множества противоречий, которые и сегодня проявляются в процессе глобализации, основными являются: а) противоречия между общечеловеческими интересами во взаимозависимом мире и национально-этническими особенностями; б) между глобализацией и устремленностью к идентичности, самоопределению народов, социальных сообществ, отдельных личностей; в) между гражданским порядком, который сохраняется внутри государства, и ситуацией, складывающейся в рамках международных отношений.

Это связано с разными ценностными ориентирами наций, различными уровнями их идеологии, различающимися формами управления и государственных устройств, различиями в культурах и ментальных пространствах народов.

Ф.В.Лазарев причину этого видит в том, что человек существует не только в социуме, но и в других антропологических измерениях, например, в хронотопах культуры со своими ценностями, смыслами и способами бытия, которые сохраняются или изменяются при прохождении через разнообразные человеческие миры – эпохи, культуры, цивилизации [2, 123]. Эти процессы идут медленнее, нежели того требует глобализация, поэтому часто сопровождаются трансформациями, которые проходят весьма болезненно.

Социально-культурной реальностью современного мира является масштабная миграция населения, в условиях которой миллионы постоянных или временных мигрантов, по разным причинам вынужденные оставить свою родину, должны делать попытки интегрироваться в абсолютно новое, культурное, языковое, ментальное пространство, приспособливаться к иным идеологическим и ценностным ориентирам.

Весьма важной и значимой составляющей миграционных процессов является студенчество, которое во многих странах мира являет собой часто многочисленные и этнически контрастно отличающиеся сообщества. Изучение национальных особенностей и специфики данного контингента положительно влияет на успешность учебного процесса, а в определенных ситуациях, поможет избежать межэтнического противостояния или конфликта. Хотя, следует отметить, что уже с начала 21 века активное распространение интернет-пространства несколько смягчило напряженность в межэтнических и межкультурных контактах, так как сделало все стороны более осведомленными относительно особенностей и характеристик их участников.

Положительно сказывается и распространение на территориях временного пребывания мигрантов различного рода этнических религиозных и культурных центров, кафе, ресторанов, где предлагаются блюда их национальной кухни, проведение празднования, например, Навруза (21 марта - праздника нового года по астрономическому солнечному календарю у иранских и тюркских народов), Дня независимости или праздника Национального флага и т.п. При этом участниками подобного рода мероприятий часто и с большим удовольствием становятся и представители других народов, что позволяет им самим приблизиться к пониманию некоторых особенностей и характеристик культур мигрантов.

Важным является и факт наличия для большинства возможности поддерживать постоянные, а иногда и ежедневные, в том числе визуальные, контакты со своими родными и

друзьями на родине и в других странах. Об этом и мечтать не могли студенты-иностранцы еще 10-15 лет назад.

Хотя подобные технические возможности имеют и свои, не всегда положительные, последствия, выражающиеся в ослаблении внутренних связей самих временных сообществ, которые практически перестали быть объединениями носителей определенных культур, называвшихся ранее «землячествами», чей статус сегодня значительно снизился.

Именно поэтому во многих странах (Украина в их числе) различие между многочисленными этническими сообществами, члены которых часто являлись всего лишь их временными участниками, пребывавшими на данных территориях только определенное время, перестали быть контрастно противопоставленными. Более того – влияние «западных» стандартов культуры очень часто изменяли коммуникативные особенности поведения и ценностные стандарты представителей, например, мусульманских стран и культур.

Это подтверждает господствовавшее в научной практике убеждение о том, что одной из важнейших тенденций глобализации является постоянно нарастающая унификация духовной и материальной культуры, а также развитие личностного индивидуализма, что, соответственно, должно привести к утрате значения этнического фактора в жизни человека.

Хотя не следует забывать, что, начиная с 60-70-х годов XX ст., во всем мире начались самые активные процессы этнического возрождения, характеризовавшиеся стремлением сохранить свою национальную самобытность, осознать свою принадлежность к данному конкретному этносу. И происходило это на всех континентах и во всех обществах – от традиционных до постиндустриальных. Поначалу это явление даже получило название этнического парадокса современности.

В рекомендациях Комитета министров Совета Европы среди других принципов устойчивого развития человечества выделен принцип сохранения культурного наследия как фактора развития.

Только это поможет сохранить национальную самоидентичность и обеспечить достижение главной цели – развитие и сохранение нашей планеты. Именно это задекларировано в качестве цели европейской концепции устойчивого развития.

А это невозможно без учета всего спектра проблем, связанных с национальными особенностями, стилем мышления, национальными приоритетами и ценностями, стереотипами поведения, создающими специфичные для каждого народа клише в интерпретации бытия.

Теория межкультурной коммуникации в последнее время стала предметом исследования многих учёных. Но, по меткому выражению С.Г. Тер-Минасовой, «его Величество Общение (или её Величество Коммуникация) правит людьми, их жизнью, их развитием, их поведением, их познанием мира и самих себя как части этого мира». Каждый язык имеет собственный способ представлять одну и ту же реальность – то есть по-разному говорящие люди по-разному смотрят на мир.

Выдающийся лингвист и культуролог Е.И.Пассов предлагает формулу изучения языка, принятую в современных условиях: «*культура через язык и язык через культуру*», то есть в процессе использования языка как средства общения происходит усвоение фактов культуры и на основе усвоения фактов культуры – овладение языком как средством общения [4].

В настоящее время в мировой практике обучения языку используются ещё несколько культуроведческих подходов, среди которых самыми популярными являются: социокультурный, коммуникативно-этнографический, транскультурный и, весьма популярный в отечественных исследованиях, этнопсихологический.

Как пишет исследователь из Луганска И.А. Сафонова: «Сегодня уместно говорить о полифункциональном культуроведческом образовании. Целью современного образования должно быть формирование полифункциональной межкультурной компетенции,

помогающей студенту ориентироваться в различных видах культур и цивилизаций, ценностных системах и соотносимых с ними коммуникативных нормах общения»[5, 139].

Именно межкультурная компетенция позволяет личности реализовать себя в рамках диалога культур, то есть в условиях межкультурной коммуникации. А.П. Садохин трактует межкультурную компетенцию как «качество личности, необходимое для ее адаптации к инокультурным условиям, для успешного и эффективного межкультурного общения, совместной деятельности и сотрудничества с носителями иных культур» [3].

Какие ценности имеют для людей важное значение и обладают большим влиянием, а какие не принимаются во внимание — зависит от их культуры.

А.П.Садохин подчеркивает, что большая часть особенностей собственной культуры, как правило, не осознается и воспринимается как само собой разумеющееся. Осознание ценностей своей культуры наступает лишь при встрече с представителями других культур, когда происходит взаимодействие разных культур и обнаруживаются различия в их ценностных ориентациях. Именно в этих случаях создаются ситуации непонимания, растерянности, бессилия и раздражения, вызывающие чувство обиды, злости, отчуждения, оскорбления, то есть может возникать межкультурное противостояние или даже межкультурный конфликт.

Исключить ситуации непонимания и добиться положительных итогов в межкультурных контактах возможно лишь с помощью знания особенностей и ценностных ориентаций партнеров. Например, не стоит забывать, что так называемая боязнь «потери лица» - особенность не только китайцев и японцев. Это свойственно и марокканцам, и азербайджанцам, и еще многим представителям кавказских и других народов. Подобное знание помогает предсказать их поведение, цели, реакции, устремления, желания; оно обеспечивает успех в общении.

Именно такой информацией должны владеть участники подобных межкультурных контактов, например, в учебной аудитории.

Существенный вклад в эту работу могут и должны сделать языковые кафедры, работающие с иностранцами и имеющие значительный опыт в межкультурном общении представителей различных народов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Казарин В.П. Глобализация и проблема сохранения языкового многообразия//Русский язык и литература в учебных заведениях. – 2005. -№ 1-2. – С. 2-11.
2. Лазарев В.Ф., Брюс А.Литтл. Многомерный человек. Введение в интервальную антропологию. – Симферополь, 2001. - 264 с.
3. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов / Под ред. А.П. Садохина. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 352 с.
4. Пассов Е.И. Основы коммуникативного иноязычного образования: методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного/ Е.И.Пассов, Н.Е.Кузовлева. — М.: Русский язык. Курсы, 2010. — 568 с.
5. Сафонова И.А. Межкультурная коммуникация в аксиологическом спектре//Духовність особистості: методологія, теорія і практика 2 (43) – 2011. – С. 136 – 144.

ДИНАМИКА ОВЛАДЕНИЯ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧЬЮ

Валеева У.К.

к.ф.н. доцент

Ахмедова А.К.

ст. преподаватель

Түйіндеме

Мақалада шетел оқушылардың жазбаша тілдегі тіл және коммуникативтік құзыреті туралы әдістемелік тәсілдерінің қалыптастыру жолдары қаралстырылады.

Аннотация

В статье идет речь о методических приемах формирования языковой и коммуникативной компетенции иностранных учащихся в области письменной речи.

Summary

The article is about the methodological tricks of formation of linguistic and communicative competence of foreign students in the writing language.

В многоуровневой и, добавим, многоаспектной системе языковой подготовки иностранцев наиболее сложным и трудоемким является процесс овладения навыками и умениями порождения высказываний в письменной форме.

Во-первых, уточним, что именно служит объектом обучения иностранных граждан на факультете довузовского образования. Как известно, на занятиях по русскому языку как иностранному основное внимание уделяется становлению и дальнейшему развитию репродуктивных навыков и умений в области восприятия информации, в то время как продуктивная речь, за исключением говорения, остается как бы за кадром, более того – письменные задания нередко выполняются во внеаудиторное время. По нашему мнению, навыки письменной коммуникации актуальны, как никогда раньше, для современного пользователя вторым (иностранным, неродным) языком.

Во-вторых, нужно определить, в чем же состоит различие между методическими понятиями письма и письменной речи.

Письмо рассматривается как знаковая фиксация речи, позволяющая в нашем случае передавать информацию относительно несложного содержания с помощью графем кириллицы. Письменная же речь представляет собой творческий акт, результат порождения первичных или вторичных текстов определенного жанра для определенной ситуации общения с реальным или гипотетическим реципиентом в графической форме.

Овладение навыками алфавитного письма – прерогатива элементарного уровня обучения русскому языку как иностранному. Оно включает в себя не только обучение графике и отчасти орфографии (что намного сложнее), но и становление навыков фиксации звучащей речи.

Для решения данной задачи элементарного уровня обучения русскому языку как иностранному используется множество обучающих операций, направленных на то, чтобы закрепить в сознании обучаемых навыки распознавания и закрепления графического образа слова, морфемы, слога, наконец, собственного имени. Вспомним, что округлые графемы кириллического алфавита нередко смахивают на клинопись, а то и фиксируются буквами латиницы.

Практикующие лингвометодисты щедро делятся своими наработками в области становления навыков русского письма. На первый взгляд, предлагаемые упражнения кажутся весьма далекими от целей и задач письменной коммуникации. Например, запись букв со слуха, поиск слов, в которых количество букв не совпадает с количеством звуков, выделение букв, не имеющих звукового аналога в кириллице, и т.п. [1, 157].

Овладение навыками письменной фиксации устной речи осуществляется благодаря выполнению различных диктантов: зрительных, зрительно-слуховых, так называемых самодиктантов и т.д. Так, при зрительном диктанте студенты-иностранцы читают слова или предложения, записанные на доске, затем записи стираются, а учащиеся фиксируют учебный материал по памяти. Во время зрительно-слухового диктанта материал, записанный учащимися со слуха, становится предметом анализа путем сравнения записей с оригиналом. Самодиктант представляет собой запись по памяти ранее изученного микротекста [там же]. Словом, целая система упражнений такого рода постепенно подготавливает обучаемых к составлению кратких письменных сведений личного характера (о себе, своей семье, родном городе или деревне, учебе в университете и т.п.), как правило, с опорой на изученные микротексты соответствующего содержания, а также к написанию частного бытового письма.

Если формирование первичных навыков письма является основной задачей элементарного уровня обучения русскому языку как иностранному, то на базовом и пороговом уровнях приобретенные навыки превращаются в средство обучения продуктивной письменной речи. Отметим, что и на базовом уровне возможно применение таких речевых упражнений, как свободный или творческий диктант. Суть свободного диктанта, на наш взгляд, состоит в том, что после однократного прослушивания текста по смысловым фрагментам учащиеся записывают его по памяти. При творческом диктанте студентам-иностранцам предлагаем прослушать и записать только часть текста-источника, после чего они должны продолжить либо дополнить текст по своему усмотрению, исходя из логики прослушанного текста, а также из личного опыта.

Изложения рассматриваются в качестве тоже одного из речевых упражнений. Обычно после первого прослушивания учащиеся записывают вопросы к основной информации текста-источника, а во время второго прослушивания они должны записать слова, словосочетания, которые служат ответами на заданные вопросы. Как вариант, можно предложить вниманию учащихся ключевые слова или схему источника информации, на основе которых они могут сконструировать свои высказывания, что также помогает воспроизведению его содержания. Полагаем, что благодаря выполнению диктантов и изложений такого рода студенты-иностранцы постепенно овладевают навыками продуцирования самостоятельных речевых высказываний в письменной форме.

Овладение навыками продуктивной письменной речи происходит главным образом на базовом и пороговом уровнях обучения русскому языку как иностранному. Собственно говоря, создание вторичных текстов (плана, конспекта, резюме, аннотации, даже реферата) есть не что иное, как изложение информации текста-источника, только сжатое в той или иной степени и в некоторых случаях с использованием установленных клише.

Самое трудное в обучении порождению вторичных письменных текстов – это научить студентов-иностранцев находить основную информацию учебного текста.

Авторы учебного пособия «Говорим об экономике по-русски» [2] ориентируют иностранных учащихся на поиск главной и фактической информации по завершении чтения практически каждого текста, дают образчики планов – вопросного, номинативного, тезисного, даже сложного характера – ради выполнения данной задачи задолго до написания конспекта.

При составлении плана в помощь студентам-иностранцам предлагаем найти в тексте-источнике наиболее часто повторяемые слова и выражения, необходимые для того, чтобы сформулировать темы его смысловых фрагментов.

Сначала учащиеся задают вопросы к выделенным словам или предложениям, выражающим основную информацию текстового фрагмента, затем трансформируют свои вопросы в утвердительные фразы. Если цель занятия заключается в составлении тезисного или сложного плана, выявляем субтемы каждого фрагмента.

Пункты записанного плана становятся опорой для составления резюме либо разворачиваются в тезисы, тезисы – в конспект, или, наоборот, конспект сворачивается в тезисы.

Разумеется, подобная работа осуществима главным образом с текстами, имеющими четкую структурно-смысловую организацию, свойственную учебным материалам курсов научного стиля речи, языка СМИ, истории и культуры Казахстана [3]. К материалам такого рода следует отнести текстовый корпус курса межкультурной коммуникации.

Кроме того, в обучении продуктивной иноязычной речи необходимо принимать во внимание личные интересы обучаемых. Так, все вышесказанное актуально для иностранных граждан, планирующих получить высшее профессиональное образование в университетах Казахстана. Вместе с тем на факультете довузовского образования обучаются те, кто или уже получил высшее образование у себя на родине, или желает в будущем заниматься бизнесом в нашей стране. Думаем, что в этом случае лингвистической основой обучения письменной речи должны стать деловые документы, такие как резюме с целью поиска работы, разножанровые деловые письма со всеми их лингвистическими и экстралингвистическими особенностями и реквизитами.

Для подготовки к творческой речевой деятельности в письменной форме целесообразно использовать эвристические методы и приемы, разработанные Ж.А. Нуршаиховой [4], Н.Г. Кизриной, Ю.А. Макаровой [5] и др.

Овладение навыками продуктивной письменной речи происходит в процессе написания сочинений, тематика которых должна быть в русле изученной информации, а также статей для научных студенческих конференций, ежегодно проводимых на факультете довузовского образования и в КазНУ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Озерская С.Н., Тимофеева Н.А., Хабарова К.В. Обучение письму и письменной речи иностранных учащихся на этапе довузовской подготовки// Журнал «Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук». - №2, февраль 2014г., С.156-159.
2. Рагульская Г.В., Круглова Г.В. Говорим об экономике по-русски. Книга для студента. – М., 2001.
3. Торохтий Л.С, Валеева У.К. Коммуникативные задачи обучения конспектированию на занятиях по РКИ// Материалы 45-й научно-методической конференции ППС КазНУ им.аль-Фараби «Интеграция образования, науки и бизнеса». – Алматы: Қазақ университеті, 2015. С.150-153
4. Нуршаихова Ж.А. Эвристическое обучение в формате РКИ//Авторские технологии в преподавании языков. – Алматы, 2010.
5. Кизрина Н.Г. Эвристические приемы в обучении иноязычной письменной речи // Журнал «Интеграция образования» // Выпуск 4, 2008.
6. Макарова Ю.А. Эвристический подход к обучению иноязычной творческой письменной речи //Альманах современной науки и образования. Тамбов: «Грамота», 2016. №2 (104).

**ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБЩЕНИЕ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ
С ИНОСТРАННЫМИ СТУДЕНТАМИ В ХАРЬКОВСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ
АВТОМОБИЛЬНО-ДОРОЖНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

Демьянова В.Г.
к.пед.н. доцент

Аннотация

В статье рассматривается опыт организации педагогического общения с иностранными студентами в Харьковском национальном автомобильно-дорожном университете. Анализируются педагогические условия, способствующие плодотворному взаимодействию преподавателя и иностранного студента в процессе педагогического общения в условиях украинского вуза. Отмечается, что условия успешной коммуникации зависят от правильного построения учебного процесса, скорейшей учебной, социально-психологической и других видов адаптации. Описываются учебные материалы, способствующие успешной адаптации, развитию знаний, умений, навыков межкультурного общения иностранных студентов. Делается вывод о том, что педагогическое общение в иностранной аудитории формируется на основе владения преподавателем специальной технологией общения, зависит от его педагогического мастерства и направлена на образование, воспитание и развитие иностранного студента.

Ключевые слова: педагогическое общение; межкультурная коммуникация; технология общения; социально-психологическая адаптация; межкультурная компетентность; коммуникативные умения преподавателя.

Summary

The article discusses the experience of the organization of pedagogical communication with foreign students in the Kharkiv national automobile and highway University. Analyzes the pedagogical conditions promoting fruitful interaction of the teacher and a foreign student in the process of pedagogical interaction in conditions of the Ukrainian University. It is noted that the conditions of successful communication depend on the proper construction of the educational process, early training, socio-psychological and other types of adaptation. Describes educational materials that contribute to the successful adaptation and development of knowledge and skills of intercultural communication of foreign students. It is concluded that the pedagogical communication in the foreign audience is based on the possession of the teacher of special technology of communication, depends on his teaching skills and is aimed at education, upbringing and development of the foreign student.

Keywords: pedagogical communication; intercultural communication; technology of communication; social-psychological adaptation; intercultural competence; communication skills of the teacher.

Иностранные студенты обучаются в нашем университете с 1949 года. За эти годы тысячи иностранных граждан из десятков стран мира получили инженерную или экономическую специальность в ХНАДУ. Накопленный опыт работы позволяет нам сделать некоторые обобщения, касающиеся особенностей обучения иностранных студентов не только в нашем университете, но и в целом в Украине.

В статье рассматриваются педагогические условия, способствующие плодотворному взаимодействию преподавателя и иностранного студента в процессе педагогического общения в условиях украинского вуза.

Актуальность темы объясняется тем, что с иностранными студентами работают не только преподаватели-русисты, но и преподаватели различных специальных технических дисциплин и иногда приходится наблюдать некоторое противоречие между основательной

подготовкой преподавателя по предмету и недостаточной подготовкой по профессионально-педагогическому общению.

Под педагогическим общением мы понимаем такое общение преподавателя с иностранными студентами, которое обеспечивает благоприятный социально-психологический климат обучения, создает наилучшие условия для развития мотивации студентов в начальный период их адаптации к новой социокультурной среде, обеспечивает управление социально-психологическими процессами в учебных группах, позволяет в максимальной степени использовать в учебном процессе личностные особенности преподавателя высшей школы» [1:52].

Вопрос о педагогическом общении с иностранными студентами довольно обстоятельно рассматривается в работах таких исследователей, как Н.Ю. Филимонова, Д.Г. Арсеньев, А.В. Зинковский, О.Л. Камардина, М.А. Иванова, однако эта проблема требует дальнейшего решения в плане повышения педагогического мастерства вузовских преподавателей на основе владения технологией педагогического общения.

При обучении иностранных студентов преподаватели нашего университета строят педагогическое общение с учетом ряда факторов, основным из которых является специфический межкультурный характер общения студентов с преподавателем.

Особое место в построении педагогического межкультурного общения отводится начальному этапу обучения иностранных студентов, который является сложным и неоднозначным периодом адаптации и социализации. К его особенностям следует отнести новую социокультурную среду, значительные психологические, эмоциональные и физические нагрузки, интенсивный характер обучения, профессиональную направленность обучения, значительную учебную занятость студентов, преемственность на горизонтальном и вертикальном уровне, т.е. между предметами и между этапами; координация обучения между учебными дисциплинами и т. д..

Проблемы иностранных учащихся на этапе адаптации связаны с новыми для них требованиями украинской высшей школы, с их статусом иностранца в Украине, с особенностями возрастной психологии, с их национально-психологическими особенностями.

Межкультурная коммуникация иностранных студентов, особенно на этапе довузовской подготовки, формируется в неразрывной связи с их адаптацией.

Учеными выделяются следующие этапы адаптации:

- преодоление языкового барьера;
- вхождение в студенческую среду;
- усвоение основных норм интернационального коллектива;
- выработка стиля поведения;
- формирование устойчивого положительного отношения к своей будущей профессии

[2:53].

Общение между преподавателем и иностранными студентами как представителями разных культур может протекать в различных ситуациях, быть успешным или, наоборот, приводить к культурному шоку. Условия успешной коммуникации зависят от правильного построения учебного процесса, скорейшей учебной, социально-психологической и других видов адаптации, контакта учащихся с преподавателем, другими студентами и окружающими их людьми, наличия учебных материалов, обеспеченности факультетов для иностранных граждан грамотными специалистами и многих других необходимых составляющих

В течение первого учебного года иностранные учащиеся адаптируются к новым требованиям украинской вузовской системы, а затем процесс адаптации продолжается на старших курсах. Задача преподавателей в первый год обучения – максимально приблизить уровень социокультурного, личностного и образовательного развития иностранных студентов к уровню украинских первокурсников.

Основная часть иностранных студентов, приезжающих на учебу в Украину, плохо осведомлена о культуре общения, о русском речевом этикете. Поэтому важный элемент педагогической деятельности – научить их межкультурному и межличностному общению в новых условиях. С этой целью на кафедре языковой подготовки созданы учебные материалы, способствующие успешной адаптации и развитию знаний, умений, навыков межкультурного общения студентов следующей тематики: «Традиции и обычаи современных украинцев», «Пословицы, поговорки и крылатые выражения», «Мимика и жесты в русской речи», «Украинская семья: традиции и современность» и др.

В нашем университете существует институт кураторства преподавателей, работающих с иностранными студентами. Поэтому педагогическое общение реализуется в аудитории, во время и после занятий, во внеучебное время. На занятиях общение преподавателя с учащимися строится с помощью условно-речевых ситуаций и поэтому носит несколько условный характер. Внеаудиторная деятельность может быть более разнообразной и естественной. Чем более успешной будет эта работа, тем быстрее представители разных культур смогут достичь взаимопонимания.

Желание иностранцев «ускорить процесс вхождения в иной социум с целью уменьшения дистанции между собственной культурой и культурой страны обучения вполне понятно и объяснимо. Но искусственно ускорить этот процесс невозможно. Неминуемо возникнут противоречия между участниками коммуникации, принадлежащими к разным культурам.

В этот период очень важны поведение и позиция преподавателя, который должен помнить о недопустимости давления, назидательности. Ему необходимо проявить особый такт, полностью исключив навязчивую пропаганду иной культуры. Главным в этот период является не пропаганда национального, не противопоставление, а сопоставление различных культур и утверждение мысли, что культура сближает народы.

В период академической и социально-психологической адаптации иностранные учащиеся претерпевают значительные изменения как личности: они становятся членами студенческого малого и большого коллектива – от академической группы до университета. В новых условиях обучения иностранных студентов преподаватель должен стремиться использовать все возможные средства эмоционального и психологического воздействия для создания нормальной атмосферы в учебной группе, избегать давления и назидательности, а также авторитарного тона в общении с учащимися.

На кафедре языковой подготовки нашего университета созданы методические рекомендации для преподавателей технических дисциплин, направленные на овладение ими технологией обучения, которая способствовала бы успешному межличностному, межкультурному и профессиональному общению с иностранными студентами.

Техника педагогического общения преподавателя должна складываться из следующих компонентов:

- стиль поведения преподавателя, называемый «интегративным»;
- обучение коммуникативным умениям;
- оценка эмоционального состояния преподавателя и студентов;
- умение справиться со стрессом и обучение этому студентов;
- формирование положительных межличностных отношений со студентами;
- умение сдерживать чувства и эмоции и помощь студентам в преодолении страха, неуверенности;
- правильная постановка голоса, управление мимикой и жестами;
- стиль педагогического общения, который преподаватель выбирает в зависимости от своего типа коммуникативности (степени общительности, манеры поведения и др.) [3:43],

Опыт работы показывает, что технология педагогического общения помогает преподавателю наладить контакт как с группой иностранных студентов в целом, так и с каждым студентом в отдельности.

Из опыта преподавания известно, что в построении педагогического общения не может быть мелочей. Даже фонетические параметры речи преподавателя (интонация, высота тона, даже тембр голоса) могут оказаться шокирующими и неприемлемыми для студентов-иностранцев. Голос преподавателя должен быть спокойным, не громким и не тихим: если студенты из азиатского региона негативно воспринимают громкий голос, принимая его за крик, то латиноамериканцев или арабов с их живостью характера утомит тихий и размеренный голос преподавателя. Чтобы поддерживать внимание иностранных слушателей, речь преподавателя должна быть эмоциональной. Дикция педагога в иностранной аудитории – максимально четкая, но не преувеличенная, чтобы студенты привыкали к естественному русскому произношению.

Мимика и жесты преподавателя должны быть понятны и приняты студентами, что не всегда является легкой задачей, так как в разных культурах мимика и жесты имеют различное, а подчас и противоположное значение.

Таким образом, педагог должен владеть технологией и техникой педагогического общения, эффективно использовать вербальные и невербальные средства и приемы воздействия на обучаемого.

Не менее важным моментом в педагогическом общении является отношение ко времени. Студенты-иностранцы, обучающиеся в Украине, в подавляющем большинстве не умеют четко планировать учебное время. Им сложно не опаздывать на занятия, особенно в первые месяцы обучения, потому что в их странах такое поведение не считается предосудительным. К тому же они не могут сосредоточиться на одном занятии, пытаются делать несколько дел одновременно. Им также трудно адекватно воспринимать временные ограничения выполнения заданий и тестов, так как в их культурах важной является сама деятельность, а не ее временные рамки.

При построении педагогического общения с иностранными студентами также важно принимать во внимание категорию пространства, которая сильно отличается в различных культурах. Прежде всего, речь идет о дистанции общения, которая устанавливается в зависимости от возраста, пола, религии, социального положения участников коммуникации. Подавляющее большинство иностранных учащихся приезжает к нам из мусульманских стран, где недопустимым является прикосновение человека, принадлежащего к другой религии.

Обратим внимание и на такой интересный для преподавателей момент межкультурного общения, как гендерные национально обусловленные представления, т. е. представления о месте и роли в социальной и образовательной жизни представителей разного пола. Не секрет, что для многих иностранных студентов в их стране преподаватель-женщина и женщина вообще не играет такой важной роли, как в Украине. Поэтому студенты должны привыкнуть к осознанию значимости женщин в украинском обществе и в украинской культуре, что происходит далеко не сразу.

Важную роль в преподавании играет стиль педагогического общения. По нашему мнению, стиль педагогического общения с иностранными студентами в разных случаях должен быть различным. Известно, что китайские образовательные традиции связаны с образом авторитарного преподавателя, поэтому китайские учащиеся с трудом привыкают к дружелюбному, демократическому стилю общения украинских преподавателей. Африканские студенты привыкли на родине к более «жесткому» стилю общения с преподавателем. Общепринятый в Украине стиль общения в аудитории они могут воспринять как заигрывание.

В интернациональной группе межкультурная коммуникация осуществляется в процессе взаимодействия не только представителей одной культуры с представителями других культур, но и в процессе взаимодействия иностранцев с преподавателем, который является носителем культуры данной страны. В процессе общения со студентами важно учитывать их ценностные ориентации и специфику национального менталитета. Можно

говорить о своеобразии процесса коммуникации представителей различных культур. Эмоциональные арабы или латиноамериканцы и внешне невозмутимые народы Юго-Восточной Азии могут испытывать одинаково сильные чувства, но их проявление будет различным. Поэтому, с одной стороны, преподавателю необходимо руководствоваться в работе знанием особенностей коммуникации представителей разных народов, с другой, учить их терпимости по отношению друг к другу, а с третьей, – обучать студентов коммуникативному поведению носителей изучаемого языка.

Разумеется, преподаватель, работающий с иностранцами, должен иметь представление о стиле и мотивах поведения своих студентов. Он также должен знать, с кем из представителей разных стран проще общаться. Например, студенты Вьетнама, Китая, Кореи и Японии (как жители стран с реактивной культурой поведения) легче других адаптируются к иным народам. Представления о стиле и мотивах поведения студентов, с одной стороны, помогут избежать конфликтных ситуаций между людьми, принадлежащими к разным культурам, а с другой – помогут самому преподавателю не делать ошибок в процессе педагогического общения. Из практики известно, что многие преподаватели предпочитают работать с определенным контингентом. Возможно, их личные особенности позволяют им легче адаптироваться к представителям этой культуры и легче принять данную манеру поведения.

Работа с контингентом иностранных студентов требует от преподавателя постоянного совершенствования психолого-педагогической подготовки. С этой целью кафедре языковой подготовки нашего университета разработаны методические рекомендации для преподавателей технических дисциплин об особенностях работы со студентами из Туркмении, Узбекистана, Монголии, Китая, стран Африки, Ближнего Востока .

Многолетнее изучение национально-психологических особенностей иностранных студентов, позволило нам выявить особенности педагогического общения с представителями разных регионов и предложить преподавателям рекомендации в организации межкультурной коммуникации.

Таким образом, опыт работы с иностранными студентами харьковского автомобильно-дорожного университета показывает, что педагогическое общение в иностранной аудитории формируется на основе владения преподавателем специальной технологией общения, зависит от его педагогического мастерства и направлено на образование, воспитание и развитие иностранного студента, а также на развитие основ межкультурной компетентности как студента, так и преподавателя.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дрокина С. В. Влияние культуры общения преподавателей на успешность психологической адаптации студентов // Материалы Всероссийского семинара. – Том 2.– Томск: Изд-во ТПУ, 2008.– С. 52-59.
2. Филимонова Н. Ю., Годенко А. Е. Проблемы воспитания иностранных студентов как проблемы саморазвития личности// Научный Вестник МГТУ ГА, Сер. Международная деятельность. – МГТУ ГА. – № 94 (12). – 2005. – С. 51-60.
3. Арсеньев Д. Г., Зинковский А. В., Иванова М. А. Социально-психологические и физиологические проблемы адаптации иностранных студентов. – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2003. –145с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Дюсетаева Р.К.
ст. преподаватель,
Айтпаева А.С.
ст. преподаватель

Түйіндеме

Мақалада орыс тілін шет тілі ретінде оқыту үдерісінде қазіргі заманғы компьютерлік бағдарламаларды пайдалану, сонымен қатар аудио- және бейнежазбаларды оңдеу үшін қолданылатын компьютерлік бағдарламалардың мүмкіндігі қарастырылады. Оқыту үдерісін жеңілдететін мультимедиялық технологияларың көмегімен көнеркілік бейнелеу құралдарын жасаудың жаңа әрі шексіз мүмкіндіктері ашылады.

Аннотация

В данной статье рассматривается использование современных компьютерных программ в процессе обучения русскому языку как иностранному, а также описываются возможности некоторых компьютерных программ, которые применяются для обработки видео- и аудиозаписей. С помощью мультимедийных технологий открываются новые и безграничные возможности создания средств изобразительной наглядности, которые намного облегчают процесс обучения.

Summary

This article discusses the use of advanced computer programs in the process of teaching Russian as a foreign language, and describes the possibility of some computer programs that are used for video and audio records. With the help of multimedia technologies open up new and limitless possibilities of creating visual clarity, which makes learning process much easier.

Использование современных технологий в обучении активизирует познавательную деятельность учащихся, обеспечивая наглядность путем привлечения различного рода материалов и способствуя тем самым повышению качества образования.

Немаловажным является использование современных информационных технологий в презентации нового грамматического материала.

Грамматика (в сочетании с лексикой и фонетикой) является тем строительным материалом, который позволяет формировать речевое высказывание как в устной, так и в письменной речи иностранца. Лексические и грамматические минимумы, составляемые для обучения иностранца русскому языку на том или ином уровне, служат ориентирами для преподавателя, ставящего целью научить иностранца общаться на изучаемом языке.

При введении учебного грамматического материала, а также при его тренировке на начальном, среднем этапе обучения используются речевые образцы. Каждый речевой образец обладает конкретностью и в то же время построен на основе абстрагированной обобщающей модели. Общая семантика речевого образца и семантика единиц, наполняющих его, должны быть понятны учащемуся, понятной должна быть функциональная роль предложения, построенного по речевому образцу [Акишина, Каган, 2010, с.133]. Достичь понимания – главная задача, которую совместно решают учащийся и преподаватель.

Овладеть иностранным языком как средством общения невозможно без знания грамматики. Это особенно актуально для русского языка, так как он принадлежит числу флективных языков с разветвленной предложно-падежной и видо-временной системой, обладает сложной системой синтаксических форм, специфическими особенностями словорасположения.

Учащийся должен принять простую истину: чтобы свободно говорить на определенную тему, нужно овладеть необходимыми формами и конструкциями [Крючкова, Мощинская, 2011]. Сознательность в обучении иностранному языку предполагает учет специфических черт изучаемой языковой системы. Каждое явление языка следует изучать не как изолированный факт, а как элемент системы, т.е. во взаимосвязи и взаимообусловленности с другими явлениями языка.

Новые и безграничные возможности создания средств изобразительной наглядности предоставляются *мультимедийными технологиями*. В настоящее время компьютер является наиболее совершенным техническим средством обучения, поскольку позволяет соединить в рамках одной системы функции нескольких устройств.

Многофункциональность компьютера при работе с источниками информации разного типа (или его *мультимедийные свойства*) позволяет создавать и воспроизводить программные продукты, основной характерной чертой которых с точки зрения обучающихся технологий является *интерактивная наглядность* – эффект погружения в обучающую программную среду и взаимодействия с ней. Это особый и высший в настоящее время вид наглядности, изначально создаваемый автором-разработчиком программного продукта, дает возможность пользователю “вступать в диалог” с компьютером за счет наличия определенного набора операций, сопровождаемых эффектами анимации – демонстрирующейся в заданном темпе последовательности сменяющих друг друга кадров. При этом учащийся *совершает целенаправленные интеллектуальные усилия*, познавая логические связи, характер взаимодействия между предметами и явлениями, т. е. усваивает не отдельные статичные образы, а смысловые схемы, и это становится приобретением опыта самостоятельного исследования [Раимбекова, Дюсетаева, 2012, 67-69].

Виртуальное присутствие пользователя в программной обучающей среде активизирует все основные каналы восприятия новой информации – визуальный, слуховой и моторный, начинающие работать параллельно и согласованно – так, как это обычно происходит в обыденной реальности. Воспринятая таким образом информация, *опирающаяся не на рассеянное, а на избирательное внимание*, эффективнее поддается обработке в результате речемыслительных операций, надежнее хранится в памяти и быстрее из нее извлекается.

Очевидно, что разработка собственных мультимедийных материалов презентационного характера является процессом довольно трудоемким и требующим особых навыков. Однако это позволяет преподавателю создавать особую обстановку на занятии – атмосферу творчества, сотрудничества, создавать ту учебную информационную среду, которая способствует возрастанию интереса учащихся к предмету, приводит к повышению качества обучения.

В нашей статье мы хотим рассказать о программах AUDACITY – работа с аудиозаписями, VIRTUALDAB – работа с видеоматериалом. Эти две программы позволяют преподавателю вырезать те фрагменты аудио- или видеозаписи, необходимые для презентации, закрепления или контроля знаний того или иного грамматического материала.

Вашему вниманию хотим представить фрагменты из мультфильма «Бегемот, который боится прививок» и аудиозаписи песен «Белые розы» (Юрий Шатунов); «Девушки бывают разные» (группа «Отпетые мошенники»), «Черный кот», (Жанна Агузарова) с помощью которых предлагаем рассмотреть следующие грамматические темы:

- 1) согласование имен прилагательных;
- 2) использование творительного падежа для характеристики человека;
- 3) использование дательного падежа для выражения состояния, чувства.
- 4) Однонаправленные и разнонаправленные глаголы движения.
- 5) Глаголы первого спряжения.

Например, для объяснения, презентации, закрепления в речи иностранных студентов **использования творительного падежа для характеристики человека, использование**

дательного падежа для выражения состояния, чувства, можно показать эпизоды из мультфильма, где главный герой (а это бегемот) в разных ситуациях меняет свою окраску (меняет цвет), проявляя состояние, чувство в той или иной ситуации. Герой мультфильма серого цвета, но когда он приходит к врачу, чтобы получить прививку от желтухи, он становится белым, т.к. боится и поэтому убегает. На следующее утро он становится желтым. В больнице бегемот краснеет от стыда, услышав историю о себе.

После просмотра этого видеофрагмента студентам предлагается несколько заданий для повторения и закрепления следующих конструкций:

Кто? + какой?

Кто? + был/ стал + каким?

Кому? + как?

СП с союзом *который* (например, *Бегемот стал красным, потому что ему стыдно; В больнице он был белым, потому что он боялся укола/прививки*).

Согласование имен прилагательных вводится на начальном этапе обучения студентов-иностранцев. Для отработки данного грамматического материала мы предлагаем прослушать аудиозаписи, приведенные выше. Прослушав аудиофрагменты, студенты должны ответить на вопросы, заранее подготовленные преподавателем (например, *Какой кот? Какие розы? Какие девушки?*).

Глаголы движения для иностранных студентов – это довольно сложная тема. Глаголы движения русского языка генетически далеки от языковых систем иностранных студентов, обучающихся на подготовительном факультете, поэтому вызывают определенные трудности в их усвоении. Поэтому цель преподавателя дать более подробную семантическую характеристику глаголов движения (Есбулатова, 2011, с.105). Чтобы облегчить усвоение этого грамматического материала, можно использовать видеофрагменты из того же мультфильма (предлагаем также посмотреть мультфильм «песенка Львенка»).

Вниманию студентов предлагаются однонаправленные и разнонаправленные глаголы. Из этого мультфильма мы берем такие глаголы, как: *идти, ходить, бежать, бегать*, а также *нести, вести*¹. Это сцены, где бегемот идет; марабу ходит по комнате; животные бегут к объявлению; бегают туда сюда в поисках бегемота; санитары несут на носилках больного (желтого) бегемота; марабу ведет бегемота к врачу.

Видеофрагмент как наглядный материал для студентов начального уровня обучения, когда в их лексикон вводятся **глаголы первого спряжения** (играть, отдыхать, танцевать). После презентации грамматического материала, студенты должны будут составить предложения по моделям:

Кто? + играет + во что?

Кто? + отдыхает + где?

Следует отметить, что мультимедийные средства являются эффективным и действенным способом интенсификации учебного процесса. Они обогащают процесс обучения, так как обладают значительным лингводидактическим потенциалом, компенсируют отсутствие естественной иноязычной среды.

В данной статье мы показали динамизм, информативность и эффективность использования мультимедийных средств в преподавании русского языка как иностранного, что дает возможность преподавателю разнообразить урок, в доступной форме объяснить, повторить, закрепить тот или иной материал, вовлечь студентов в языковую среду, при этом задействовать экстралингвистические факторы. Ведь легкое и глубокое изучение языка происходит в среде естественных его носителей. Это не удивительно, ведь в иностранной

---

¹Для отработки других глаголов движения предлагается взять фрагменты из других видеоматериалов (фильмы/мультфильмы).

среде происходит актуализация внимания, любое действие будет направлено на достижение результата. Мультимедийные средства позволяют располагать материал в любой приемлемой форме: использовать цвет, анимацию, графическое изображение, вырезать фрагменты аудио- и видеоматериалов. То, насколько преподаватель удачно подберет и преподнесет материалы с использованием мультимедиа средств в значительной степени зависит от мотивации и опыта преподавателя.

ЛИТЕРАТУРА

1. Акишина А.А., Каган О.Е. Учимся учить. Для преподавателей русского языка как иностранного / Акишина А.А., Каган О.Е. – 7-е изд. – М.: Русский язык. Курсы, 2010. – 256 с.
2. Есбулатова Р.М. Использование интернет-ресурсов и компьютерных программ в процессе изучения глаголов движения / Инновационные приоритеты в языковом образовании. – 2011. – 303 с.
3. Крючкова Л.С., Мощинская Н.В. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному: уч. пособие – 2-е изд. – М.: Флинта: наука, 2011. - 480 с.
4. Раимбекова А. А., Дюсетаева Р.К. Мультимедиа как одно из современных средств обучения в преподавании русского языка как иностранного / Раимбекова А. А., Дюсетаева Р.К. «Инновации в образовательной деятельности и вопросы повышения качества обучения» – Алматы: Қазақ университеті, 2012 г.
5. Роберт И.В. Распределенное изучение информационных и коммуникационных технологий в общеобразовательных предметах // Информатика и образование. - 2001. - №5.
6. Шуховцова Е.А. Создание мультимедийного наглядного материала и его использование в учебном процессе / Авторские технологии в преподавании языков. – Алматы: Бастау, 2010. – 297 с.

SITUATIONALITY OF PROFESSIONALLY-ORIENTED DIALOGICAL SPEECH AS A LINGUODIDACTIC CATEGORY

Kisil L.M.

Summary

This paper is devoted to the notion of situationality as a methodological category. The classification of the structure of a communicative situation is analysed. This paper focuses on the fact that the addressee and addresser are the most important components of the situation of communication. The major types of communicative tasks in the course of the teaching the professionally-oriented dialogical speech to international students are determined. It is mentioned that the nucleus of verbal interaction in communicative situations is the intentionality of communicators. The paper proves it that situationality is a basic lingvodidactic principle to study professionally-oriented dialogical speech.

Keywords: situationality, communicative situation, lingvodidactic category, intention, professionally-oriented dialogical speech, situation-based task, international student.

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению понятия «ситуативность» как методической категории. Проанализирована классификация структуры коммуникативной ситуации. В статье акцентировано внимание на том, что адресат и адресант являются важнейшими компонентами ситуации общения. Выделены основные виды ситуативных заданий в процессе обучения профессионально ориентированной диалогической речи иностранных студентов. Отмечено, что ядром речевого взаимодействия в коммуникативных ситуациях

является интенция коммуникантов. В статье доказано, что ситуативность – основной лингводидактический принцип обучения профессионально ориентированной диалогической речи.

Ключевые слова: ситуативность, коммуникативная ситуация, лингводидактическая категория, интенция, профессионально ориентированная диалогическая речь, ситуативные задания, иностранные студенты.

The general term of situation means a “condition”, “state”, “totality of circumstances”. The communication, generation and perception of texts-discourses take place in social situations. Social circumstances determine typical communication spheres such as socio-political, scientific, educational and business, a professional sphere inclusive. Different spheres have various communicative styles and genres, and the changes, which take place in each of them, cause the choice of actual themes of discourses, lexis, the structure of expressions and texts etc. The communicative part of a social situation is communicative if it causes the generation and functioning of speech as well as it characterises the circumstances of communication in general, its stimuli, communication participants, place, time etc.

The aim of this research is to analyse the roles of situationality as one of the major lingvodidactic categories and one of the most important components and prerequisites of effective teaching of students-foreigners the professionally-oriented dialogical speech during the choice of educational material, its organisation and presentation.

The topicality of the research is to define and analyse situational tasks in the course of the development of training dialogues in the professional speech-based activity of future experts in an engineering industry. Various aspects of this scientific investigation have been considered in the works of many researchers in lingvodidactics though they are not completely studied yet. So, V. Gak singles out the speaker and addressee in a communicative situation, previous general knowledge (suppositories), intentions and the aim of communication as active components of a situation, place, time, reality circumstances as the object components of a situation, relationships between communicators, their social and status characteristics as social-psychological components of a situation [1:328]. I. Susov considers the structure of a communicative situation in terms of a verbal action: “I– inform – you – at this place – at this time – by means of this expression – about this object – due to this motive or reason – according to this aim or intention – under the prerequisites or conditions – in this way” [2:34].

K. Dolinin determines the components of an extralinguistic situation and describes the scheme of a communicative action as an activity-based situation, including the addresser, addressee (and observer), a message through the communication channel and by means of the code as the object-communicative background. It takes place due to a language as a tool of communicative activity [3:5].

The classification of the structure of a communicative situation that reflects the link of relationships between the components of social-communicative activity, which show themselves as the units of the speech, enables us to determine the parameters of text creation. The classification looks as follows: general characteristic of a situation: normal/ extreme, cooperative/ conflict-based; partners: speaker – two and more, individual/ collective, a listener – active/ passive; social roles – equal/ unequal partners; a communicative situation: friendly/ official; the aim of communication: message/ instruction; the subject of communication: it needs/ doesn't need further details.

Scientists V. Bogdanov and N. Formanovska in the communicative situation, which generates discourse relationships, distinguish the phases of a contact formation, contact support and its termination. During the first phase, we use an address, a greeting, during the second phase – the means of authorization and addressing that cause and support attention, interest and emotions. During the third phase, the results of the conversation are made, parting is implemented, best wishes are expressed etc. The communicative situation is a complicated process of the external conditions of communication and the internal states of interlocutors, which are put into practice as a verbal

product – an expression and a discourse, which are aimed at the addressee. A set of external and internal states generates the speech and it is reflected in the speech as intentional components, first of all, they are the addressee, addresser, place and time. N. Formanovska determines the major components of a situation: addresser – addressee – theme – reason – aim – code – style – expressiveness – place – time – surroundings – nation, in addition, verbal face-to-face immediate communication is concretely defined as a set of components, namely, I – you – actual theme – motive + aim (intention) – verbal, speech and non-verbal means – style – emotional-expressive and evaluative attitude – here – now – among our people and strangers, in a small or large group – under national-cultural specificity [4:234].

The addressee and addresser are the most important components of the situation of communication. They are language personalities who embody the general traits of their people, culture and social environment as well as personal experience in knowledge, judgements, values and relationships. In addition, the addressee and addresser are the carriers of certain social statuses and roles and they interact according to them. It is reflected in the development and perception of texts.

The thematic constituent of a communicative situation depends on the physical surrounding of communicators and the type of communicative tasks. To implement a communicative action, the addresser will have a motivation reason and aim as an aspiration to have a positive communicative result. In its turn, the addressee receives and decodes the intention of the addresser's expression in accordance with their personal knowledge, judgements, sets, priorities and values. The component of a communicative situation HOW determines the choice of verbal and non-verbal means of the code, the component IN WHAT WAY determines the style of the speech product that specifies the social spheres of communication and the status-role positions of communicators. PLACE and TIME, which can be seen as a plan of acts that stimulate the communicators, create scenarios in the mind to plan their verbal behaviour. An important role on communication is played by social medium, that's, the literary language standards, the opportunities of the language personality and the level of the language culture.

Ye. Passov says that a speech situation is a dynamic system of communicators' interaction that is based upon the reflection of objects and acts of medium and it encourages people to purposeful activity to solve speech-related problems [5:148].

So, the speech situation is a situation that brings about any speech reaction, that's, an interaction in the process of communication of at least two participants. Their interaction is the basis for a communicative situation. However, a necessary condition of the interaction is purposefulness of its participants.

The educational process to train international students-engineers contains two major kinds of speech situations: natural (real) situations, which take place during lessons and practical activities, and special educational speech situations. The methodology considers an educational speech situation as a set of living conditions that encourage people to exteriorize their thoughts and use speech material [6:26].

The issues of situationality in speech and the creation of educational communicative situations have been investigated by V. Artemov, I. Berman, V. Buhbinder, E. Rozenbaum, G. CRubinstein, Ye. Passov, V. Scalkin et al.

Researcher V. Artemov has analysed communicative features of speech acts and proposed the component composition of an educational communicative situation: "For scene actualization of a speech act, it is important to take into consideration: who, whom, what, why, under what conditions and with what attitude informs (orders, proposes etc.)"[7:24]. According to G. Kitaigorodskaja, situations are organised by the teacher as the weaving of role expectations and informal, individual manifestations [8:7]. G. Rogova considers educational situations as ones that model the fragments of objective reality that are compared with the speech acts of partners who communicate, that's, develop and imitate typical situations of real life of communication participants [6]. The participants of the speech situations test the patterns and models of real

communication in a foreign language; it forms the speech behaviour of students, their attention is mobilized and imagination develops. In the process of such an activity, the principle of a possible standard of activity is projected and put into practice to reach an assigned aim.

As a student-engineer plays a certain social role where their typical social-communicative behaviour is implemented, the communicative situations are considered typical. The typical communicative situation is a model of a real contact where the speech behavior of interlocutors is realized in the typical social-communicative roles.

The modelling, according to A. Verbitski, means the reproduction of the gist of the professional activity of any person and the content of relationships between people when performing this activity [9:64]. When modelling a situation during an educational process, it is necessary to take into consideration the features of the modelling, have a clear aim and tasks. The criteria that influence any component of a situation during the development of the set of tasks are as follows:

- a deterministic impact upon the gist or form of an utterance;
- the support of the motivational and executive property of a speech act;
- procedural significance.

On the basis of the analysis of situationality as a lingvodidactic category, it is possible to single out the major types of situational tasks in the process of teaching a professionally-oriented dialogic speech to international students:

- 1) to answer the questions in a certain situation;
- 2) to make a multiple choice task in a certain situation;
- 3) to formulate a problem (question) in a certain situation on your own;
- 4) to characterize the object or subject of research and their relationships in a given situation;
- 5) to solve a given problem on the basis of the laws of the formal logic;
- 6) to perform the task on the basis of the knowledge, diagnostics and prognosis of the behaviour of the situation participants;
- 7) to make an investigation and model a situation using literature or the facts of real practice;
- 8) to classify the predetermined situations on the basis of the interaction between the subject and object;
- 9) to analyse actions in the conditions of a concrete situation and determine the ways to solve an assigned problem;
- 10) to analyse a situation using various combinations of creative tasks of previous types etc.

The modelling of professionally-oriented activity and social relationships in an engineer sphere in education takes place on the basis of the development of the set of various situations that meet communicative demands of future employees in a transport industry. In the course of the development of the professionally-oriented dialogic speech of students-foreigners in higher education technical institutions, it is necessary to create educational situations that, on the one hand, are professionally significant and meet the cognitive interests of international students in the process of studying major academic subjects, on the other hand, allow us to uncover and implement foreign language communicative capabilities.

So, the communicative situation in the process of the training international students to professionally-oriented dialogic speech is a situation when conditions and circumstances are subordinated to a single aim: to solve a certain professional problem of a real life in the process of communication, to make a decision, to get a desired result. Such situations involve the conscious use of interiorized educational material by students in practice.

The problem of a communicative task is in the centre of a speech situation. In our opinion, it is important to choose the communicative tasks that direct the verbal behaviour of students to attain the aim of communication, to effectively stimulate speech intentions and help students put the intentions into practice. The main substantial component to solve these tasks is the modelling of

communicative situations and their implementation in role-based and business tasks that enable students as the subjects of education to clearly understand the procedural and substantial aspects of professionally-oriented communication, express their individuality, improve their communicative and organizational capabilities.

According to the parameter of communicative orientation, researcher D. Izarenkov divides speech situations into three large groups, namely: 1) a speech situation that generates interrogative speech actions; 2) a speech situation that generates stimulating speech actions; 3) a speech situation that generates a speech action of a message [10:58]. Each group has its subgroups that will be considered when forming basic intentions of a professional engineering dialogue.

Having considered this classification of communicative situations, we emphasise it that during the practice of the communication of international students the considerable majority of speech situations generates interrogative speech actions. However, communicative situations include those that encourage stimulating or message-based speech actions. Therefore, a professional engineering dialogue is constructed within the framework of various speech situations that bring about the implementation of certain communicative needs.

One of important conditions to contribute to effective situational training is availability of authentic situations, that's, the immersion of international students into the environment of the language, which is being studied. During the studying, teachers have to create the communicative situations that are adapted to an educational process as well as close to reality. These situations are based on the educational material under studying, they reflect the foreseen acts of verbal communication and are called educational situations (L. Vasilieva, L. Palamar, N. Stankevich. O. Tarnopolski, G. Shvets et al.). An educational situation includes the instructions of the teacher, coursebooks, visual means, technical means and studying conditions. Educational situations are controlled, they involve motivational and meaningful factors, the acts of dialogic communication that are based on developed dialogic skills as well as on gained language-speech material. According to modern methodology of training, the method of the development of educational situations, their descriptive method, is frequently substituted with an audio-lingual method or video lingualone, if possible.

The nucleus of a speech interaction in communicative situations is the intention of communicators. The type of the intention determines the type of a genre as an element of verbal communication in an engineering industry. The discourse- and text-generated intentions (the concept by N. Formanovska) determine the choice of a genre and they are its main indications. The remark-generated intentions are implemented within the framework of a speech act, forming a group of intentions that are characteristics of the genre [11: 228-236]. For example, the intention "to ask" can be implemented in the genre of the dialogue-interview, the intention "to instruct" – in the genre of the dialogue-report etc. The genre has the same name as a discourse-generated intention, the speech act has the same name as a remark-generated intention (to greet – a greeting, to request – a request).

Thus, situationality is a major lingvodidactic principle to study professionally-oriented dialogic speech. Situational tasks are prioritized methodological means to develop speech skills, verbal communication behaviour in the process of the educational and speech activity of international students in higher education technical institutions.

REFERENCES

1. Гак В. Г. Высказывание и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1973. – С. 325–372.
2. Сусов И. П. Прагматическая структура высказывания / И. П. Сусов // Языковое общение: единицы и регулятивы. – Калинин, 1986. – 167с.
3. Долинин К. В. О стратегических и тактических принципах методики преподавания русского языка / К.В. Долинин // Русский язык в школе. – 1988. № 6. – С. 15–19.

4. Формановская Н.И. Коммуникативно-прагматическое описание русского языка в целях его преподавания как иностранного / Н.И. Формановская // Русский язык и литература в общении народов мира: Проблемы функционирования и преподавания. – М.: Рус. яз., 1990. – С. 228–236.
5. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Е. И. Пассов. – Липецк, 1998. – 159 с.
6. Рогова Г. В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г. В. Рогова, Ф. М. Рабинович, Т. Е. Сахарова. – М. : Просвещение, 1991. – 287 с.
7. Артемов В. О. Обучение диалогической речи (на материале английской речи) : пособие для учителей / В. О. Артемов. – К. : Сов. школа, 1989. – 123 с.
8. Китайгородская Г. А. Принципы интенсивного обучения иностранным языкам / Г. А. Китайгородская // Иностранные языки в школе. – 1988. – № 6. – С. 3–8.
9. Вербицкий А. А. Человек в контексте речи : формы и методы активного обучения / А. А. Вербицкий. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
10. Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д. И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54–60.
11. Формановская Н.И. Коммуникативно-прагматическое описание русского языка в целях его преподавания как иностранного / Н.И. Формановская // Русский язык и литература в общении народов мира: Проблемы функционирования и преподавания. – М.: Рус. яз., 1990. – С. 228–236.

НЕВЕРБАЛЬНАЯ КОММУНИКАЦИЯ В АСПЕКТЕ ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Моргунова Н.С.

к. психол. н. доцент

Аннотация

В статье анализируются особенности невербальной коммуникации в процессе педагогического общения с представителями другой культуры. Раскрывается специфика педагогического общения с некоторыми региональными группами студентов. Утверждается, что преподавателю необходимо контролировать использование невербальных средств общения и учитывать национальные специфику невербальной культуры общения студентов (мимику, дистанцию при общении, прикосновение и т.п.), чтобы избежать коммуникативных неудач и адекватно понимать студента. Делается вывод о том, что овладение преподавателем навыками невербальной коммуникации способствует более эффективному и бесконфликтному педагогическому общению между представителями разных стран.

Ключевые слова: невербальная коммуникация, межкультурная коммуникация, педагогическое общение, иностранные студенты.

Summary

Features of non-verbal communication in the process of pedagogical communication with representatives of another culture are analyzed in the article. It is alleged that the teacher need to control the use of non-verbal means of communication and to take into account national specifics of nonverbal culture of students communication (gesture, distance in communication, touch, etc.) to avoid communication failures and adequately understand the student. The conclusion is that mastering by a teacher of non-verbal communicational skills contributes to more effective and conflict free pedagogical communication between representatives of different countries.

Key words: non-verbal communication, intercultural communication, pedagogical communication, foreign students.

Новая парадигма развития современного высшего образования актуализирует потребность высшей школы в профессионалах, способных раскрыть личностный потенциал студентов и подготовить компетентных специалистов. Эту важную задачу способны решить только преподаватели, имеющие не только глубокие профессиональные знания, но и стремящиеся к эффективному образовательному сотрудничеству со студентами, знающие и владеющие спецификой педагогического общения. Особую актуальность приобретают эти качества преподавателя при обучении иностранных студентов, когда преподавателю нужно строить педагогическое общение с учетом ряда факторов, основным из которых является специфический межкультурный характер общения.

Анализ научных публикаций свидетельствует об актуальности рассматриваемой проблемы. Исследованию сущности и особенностей профессионально-педагогического общения посвящены научные труды таких ученых, как А. Бодаев, А. Леонтьев, И. Зимняя, А. Реан, А. Ильина, В. Кан-Калик и др.; формирование и развитие культуры педагогического общения стало объектом изучения в работах В. Грехнева, А. Добровича, И. Зязюна, Б. Ломова, Т. Яценко и др.; коммуникативные умения педагога исследовались В. Абрамян, Н. Бутенко, А. Капской, Н. Волковой и др. Различные аспекты педагогического общения с иностранной студенческой аудиторией рассматривались в исследованиях Н. Божко, В. Демьяновой, А. Приходько, О. Резван, Д. Рязанцевой, С. Малаховой, И. Семененко, А. Тихоновского и др.

Несмотря на то, что проблема педагогического общения с иностранными студентами нашла свое отражение в ряде научных работ, отдельные аспекты этой проблематики остаются недостаточно изученными. В частности требуют анализа особенности невербальной коммуникации в процессе педагогического общения с представителями другой культуры.

Цель статьи заключается в характеристике невербального аспекта педагогического общения в контексте межкультурной коммуникации.

Педагогическое общение, по определению А. Леонтьева, является «многоплановым процессом организации, установления и развития коммуникации, взаимопонимания и взаимодействия между педагогами и учениками, порождаемое целями и содержанием их совместной деятельности» [1:10]. Эффективное педагогическое общение должно сочетать в себе открытость, соблюдение педагогического такта; установление личностного контакта, чтобы каждый студент чувствовал обращенность именно к нему; создание ситуаций успеха через одобрение потенциальных возможностей студентов.

Высшее учебное заведение сегодня представляет собой поликультурное пространство, в котором происходит диалог культур представителей разных народов. Это обуславливает необходимость учета преподавателем высшей школы в процессе педагогического общения ряда факторов, основным из которых является специфический межкультурный характер общения студентов между собой и с преподавателем.

В исследованиях, посвященных изучению межкультурной коммуникации, этот феномен в основном понимается как «функционально обусловленное коммуникативное взаимодействие людей как носителей различных культурных сообществ, ориентированное на взаимопроникновение культурно-коммуникативных смыслов, достижение взаимопонимания с учетом и сохранением «национальной картины мира», их взаимообогащением в социокультурном и духовном планах» [2: 107]. Этот процесс связан с преодолением личностью негативных стереотипов и формированием у него готовности к диалогу и коммуникации.

Для эффективной межкультурной коммуникации в процессе педагогического общения важную роль играют определенные личностные качества педагога. Н. Марковой

[3:39] выделен ряд качеств, которые исследовательница считает необходимыми для межкультурного понимания и эффективного взаимопонимания:

- личностные качества (положительная установка и внутренняя мотивация на межличностный контакт с представителем другой культуры, признание и уважение к культурным различиям, толерантность, открытость, стрессоустойчивость и т.д.);
- креативные качества (оригинальный интеллект, логическое мышление, проявление оправданной готовности к адекватному риску, креативный потенциал и др.);
- когнитивные качества (знания о содержании культурных различий, о нормах, ценностях как родной, так и других культур, потребность в их пополнении)
- рефлексивные качества (готовность к межкультурной коммуникации, сравнение себя с другими людьми, осознание как положительных, так и отрицательных черт своей личности; адекватная оценка собственных действий, поведения, взаимоотношений с людьми другой культуры, способность осмысления межкультурного процесса и преодоление стереотипов)
- коммуникативные качества (коммуникабельность, осуществления межкультурного диалога в условиях взаимодействия, обеспечения возможности адекватного межкультурного общения на основе культурной грамотности в соответствии с предметом и контекстом коммуникации)
- этносоциальные качества (языковая культура, уважение, признание обычаев, традиций другой культуры, способность к конструктивному решению этносоциальных проблем, владение этноневербальной культурой).

При организации педагогического общения с иностранными студентами преподаватель должен стремиться использовать все возможные средства эмоционального и психологического воздействия для создания комфортной рабочей атмосферы в учебной аудитории, избегать давления, авторитарного тона в общении со студентами.

В исследовании М. Ивановой [4: 143], посвященном изучению специфики национально-психологических особенностей студентов дальнего зарубежья, определена специфика педагогического общения с некоторыми региональными группами студентов. Многолетний опыт работы с различным контингентом иностранных студентов позволил добавить некоторые штрихи к этому «групповому портрету». Так, главными особенностями африканских англоязычных студентов можно считать склонность к более медленному обучению и усвоению новых понятий, повышенную реакцию на «опасность», интенсивной внутренней жизни, мечтательность, мысли о смысле жизни. Африканские франкоязычные студенты отличаются открытостью, контактностью, но и склонностью к тревожности и недостаточным самоконтролем. Специфика педагогического общения с этой группой иностранных студентов состоит в открытости и мягкости в общении, развитии у студентов навыков самоорганизации и дисциплины. При этом не рекомендуется использовать демократический стиль общения.

У студентов из Юго-Восточной Азии развито абстрактное мышление, они имеют высокий уровень самодисциплины, контролируют свои эмоции, спокойно воспринимают изменения, в основном отличаются высокой нравственностью и хорошим поведением, им небезразлична собственная репутация. Но вместе с этим они замкнуты, неконтактны, неуступчивы. В педагогическом общении с этим контингентом иностранных студентов преподавателю не нужно избегать обсуждения сложных дисциплинарных вопросов, рекомендуется предоставлять вопросы для размышления, активно использовать в обучении самостоятельные виды деятельности, использовать морально-этическую мотивацию и мотивацию личных достижений.

Студентам из арабских стран Ближнего Востока свойственны открытость, интерес к другим людям, отсутствие боязни критики, недисциплинированность, конфликтность и раздражительность. При педагогическом общении с представителями этой группы студентов

преподавателю лучше делать акцент на дискуссии в процессе обучения, быть спокойным и деликатным в общении, стремиться развивать у студентов навыки самодисциплины.

Основным средством педагогического общения, безусловно, является речь. Педагог высшей школы должен иметь высокую речевую культуру, богатый словарный запас, владеть экспрессивными возможностями и интонационной выразительностью речи, иметь четкую дикцию. Однако педагог общается со студентами не только с помощью слов, но и используя различные невербальные средства коммуникации. Информацию в общении несет не только язык, но и жесты, мимика, взгляд, поза. Иногда они являются более выразительными и действенными, чем слова. А неадекватное использование невербального языка может дать противоположный эффект тому, что ожидает педагог.

Невербальный язык является отличительной чертой каждой культуры. Для осуществления эффективной межкультурной коммуникации необходимы знания особенностей невербального общения. В процессе педагогического общения с иностранными студентами преподаватель, особенно преподаватель по русскому языку как иностранному, широко использует невербальные средства общения: паралингвистические (темпо-ритмические и мелодико-интонационные особенности речи); экстралингвистические (смех, плач, вздохи и т.п.) проксемические (пространственные передвижения во время занятий), кинесические (мимика, жесты, пантомимика).

А. Красильникова [5:35] акцентирует внимание на том, что наряду с непосредственно невербальными средствами общения, связанными с поведением человека (выражение лица, жестикация, позы, вокальные характеристики, прикосновение, взгляд, визуальное внимание), важны и такие характеристики, как отношение ко времени, манера одеваться, тип архитектурных зданий, в которых люди живут и работают, косметические изменения во внешности человека. Такие неповеденческие формы в ходе общения также несут информацию и могут быть неверно истолкованы, что может привести к недоразумению в общении в ходе межкультурной коммуникации.

Приведем пример из собственного опыта. Когда в Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет приехала группа студентов из Германии, они были очень удивлены внешним видом преподавателей и студентов. Нарядная одежда и аксессуары, наличие косметики на лице и обувь на высоких каблуках у девушек утром и в середине дня – все это вызвало у них искреннее удивление. «Украинские женщины с утра в вечернем», – сказали европейские студенты, вкладывая в эту фразу безусловную негативную коннотацию, так как не знали, какую важную роль играет внешний вид человека с точки зрения украинского менталитета. Внешний вид для украинца – это не только признак статусности, но и часть национальной культурной традиции: человек, пришедший на учебу или работу, должна выглядеть красиво и опрятно. Это такая же неотъемлемая часть нашей культуры, как и откровенное пренебрежение представителей некоторых других культур к своему внешнему виду.

Таким образом, особенности национального и этнического сознания представителей разных культур могут стать барьером для межкультурного взаимодействия.

При межнациональном общении становятся особенно значимыми вопросы семантики жестов. Каждая лингвокультурная общность имеет свою специфическую модель динамического поведения, поэтому неадекватное использование «своих» жестов общения иностранными студентами параллельно с использованием русского языка может привести к непониманию содержания коммуникации собеседником и нарушить языковой контакт. Задача преподавателя – научить студента адекватно участвовать в коммуникации, то есть он должен учитывать и возможную интерференцию в жестовом поведении иностранных студентов. В процессе педагогического общения с иностранными студентами важно как понимание преподавателем жестов, используемых студентами, так и адекватное восприятие аудиторией невербальных средств, которые использует преподаватель. Преподаватель должен ориентироваться в страноведческом материале студенческого контингента, владеть

культурологически ценной информацией о народе, с представителями которого он работает. Ошибки в интерпретации происходят в основном при формальном их совпадении: подобный жест имеет иное значение в другой культуре.

Жесты и другие средства невербального общения можно раскодировать неверно вследствие многих причин: национально-культурной специфики; многозначности; недостаточности социального опыта и т. д. Ф. Пойатос [6: 263] иллюстрирует этот тезис на примере декодирования кинесической составляющей общения:

- кинесические средства декодируются неверно вследствие полного или частичного сходства динамических рисунков и значений жеста;
- кинесические средства воспринимаются, но не декодируются, так как не вызывают визуальной ассоциации с кинесической системой родного языка; например, оттягивание нижнего века указательным пальцем у немцев, испанцев означает «я все вижу», «я начеку»;
- кинесические средства не замечаются, так как представитель другой культуры не подозревает, что они несут какое-то значение; например, в Гонконге постукивание средним и указательным пальцем по столу означает благодарность за то, что налили чай или вино;
- кинесические средства воспринимаются, но декодируются неверно вследствие сходства динамических рисунков в родном и иноязычной культуре, но разницы в значениях; например, жест «o'kau», который выполняется не в вертикальной, а в горизонтальной плоскости, значит во французском социуме «ноль, пустое место».

Преподавателю необходимо контролировать использование мимики и учитывать национальную специфику мимики студентов, чтобы избежать коммуникативных неудач и адекватно понять студента. Мимические движения, такие как нахмуренные брови, оскал, широко раскрытые глаза, открытый рот, надутые губы, сжатые губы, подмигивание и другие, имеют фиксированные культурно обусловленные значения. Эмоциональные категории, например, гнев, радость, печаль или отвращение, являются лингво- и культурно специфическими. Поэтому в китайской аудитории преподавателю необходимо помнить, что в Китае поднятые брови – знак гнева, тогда как в Украине поднимают брови чаще от удивления. При общении в аудитории нигерийских студентов возможна ситуация, когда при осуждении за любой поступок в ответ преподавателю студент будет изображать на лице улыбку, или даже смеяться, так он будет выражать свое замешательство, сочувствие.

При работе с иностранными студентами необходимо учитывать и религиозную принадлежность учащихся. Если в Украине не придается особого значения тому, какой рукой что-то делается, то у тех, кто исповедует ислам, левая рука считается нечистой. Если вы протянете подарок или деньги левой рукой, вы можете оскорбить мусульманина.

В разных культурах существуют разные представления об оптимальном расстоянии между собеседниками. Так, китайцы, монголы, жители Северной Европы, предпочитают находиться при общении на расстоянии от собеседника, в отличие от арабов, для которых 60 см – уже достаточно большое расстояние для общения. Арабы, жители Восточной Европы и средиземноморских стран также достаточно активно используют прикосновения при общении. В азиатских культурах через прикосновение передаются чувства патронирования и преимущества. Прикосновение к плечам или спине в них означает дружбу. Проявлением братства среди мусульман являются объятия. Но есть и свои запреты: в азиатских культурах: нельзя касаться головы собеседника, это рассматривается как оскорбление. Поэтому в азиатских культурах учителя часто бьют учеников по голове, и ученики воспринимают это как обидное наказание.

Приведенная характеристика невербального аспекта педагогического общения в контексте межкультурной коммуникации свидетельствует, что овладение преподавателем навыками невербальной коммуникации способствует более эффективному и бесконфликтному педагогическому общению между представителями разных стран. Учет преподавателем в учебном процессе рассматриваемого в статье невербального аспекта педагогического общения обеспечивает педагогические условия для адекватного восприятия

социально-культурной действительности страны обучения студентов, способствует повышению мотивации межкультурного познания через общение, созданию эмоциональной атмосферы взаимопонимания в процессе учебных занятий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Леонтьев А.А. Педагогическое общение / А.А. Леонтьев. – М., 1996. – 96 с.
2. Козак А. В. Міжкультурна комунікація у контексті діалогу культур / А. В. Козак // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Філологічні науки: зб. наук. пр. / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 118. – С. 106-110.
3. Маркова Н. Г. Кросс-культурная грамотность как индикатор межнационального понимания / Н.Г. Маркова // Среднее профессиональное образование. –2009. –№ 3. С. 38-49.
4. Иванова М.И. Социально-психологическая адаптация иностранных студентов к высшей школе : Дис . ... д-ра психол. наук / М.И. Иванова. – СПб., 2001. – 353 с.
5. Красильникова Е.В. Жест и структура высказывания в разговорной речи / Е.В. Красильникова. – М., 1983. – 126 с.
6. Poyatos F. The reality of multichannel communication / F. Poyatos // The reality of multichannel verbal-nonverbal communication in simultaneous and consecutive interpretation. – 1986. – P. 249-282.

ПРЕОДОЛЕНИЕ БАРЬЕРОВ ОБЩЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Моргунова С.А.
преподаватель

Аннотация

В статье анализируются различные психологические барьеры, возникающие в процессе педагогического общения с представителями другой культуры. Раскрывается специфика барьеров общения в процессе языковой подготовки иностранных студентов. Предлагаются пути преодоления этно-социокультурных барьеров при работе с иностранными студентами. Приводятся примеры текстов и заданий, направленных на снятие трудностей этнокультурного характера, которые используются в процессе языковой подготовки иностранных студентов в Харьковском национальном автомобильно-дорожном университете. Делается вывод о том, что учет этно-социокультурных особенностей иностранных студентов в процессе преподавания им языка обучения сделает более эффективным овладение студентами знаниями, умениями и навыками, необходимыми для получения специальности на иностранном языке.

Summary

Various psychological barriers that arise in the process of pedagogical communication with representatives of another culture are analyzed in the article. The specifics of the barriers of communication in the process of language training of foreign students are revealed. We propose ways to overcome ethno-socio-cultural barriers while working with foreign students. Examples of texts and tasks aimed at removing the difficulties of ethno cultural nature, which are used in the process of language training of foreign students at the Kharkiv National Automobile and Highway University are given. The conclusion, about accounting the ethno-socio-cultural characteristics of foreign students in the process of teaching them the language of instruction will make it more

effective for students to acquire the knowledge, skills and abilities which are necessary to obtain a specialty in a foreign language is drawn.

Эффективность любой деятельности, в том числе и учебной, определяется множеством факторов, важнейшим из которых является умение преодолевать препятствия на пути к достижению цели. Такими препятствиями, заметно снижающими эффективность обучения, часто становятся разного рода психологические барьеры – «психологические состояния, которые проявляются в неадекватной пассивности субъекта, что препятствует выполнению им тех или иных действий [1:52].

Проблема различных психологических барьеров в общении рассматривалась в работах таких ученых, как И. Зимняя, О. Худобина, Л. Поварницына, О. Барвенко, Т. Вербицкая и др.

В учебном процессе психологические барьеры проявляются в виде затруднений, которые возникают у студентов при решении учебных задач, что не только снижает активность учебной деятельности, но и приводит к неудовлетворенности самим учебным процессом, его организацией, мешает реализации познавательной и других потребностей. Психологические барьеры препятствуют собранности, полной концентрации сознания, воли и внимания для решения предстоящей задачи, тормозят мыслительные процессы и не позволяют даже одаренным студентам полностью раскрывать свои способности, реализовывать приобретенные знания, умения и навыки.

В то же время, многие ученые отмечают и положительное влияние препятствий в учебной деятельности. Так, С. Рубинштейн утверждал, что «барьер создает такое внутреннее состояние субъекта, которое определяет степень его чувствительности к определенным предметам, их привлекательности. Наслаждение, которое доставляет нам процесс труда, это в основном наслаждение, связанное с преодолением трудностей» [2: 297]. В период обучения студент не только развивается интеллектуально и эмоционально, но и учится самостоятельно принимать конструктивные решения, находить выход из сложных ситуаций, решать деловые и бытовые конфликты, отстаивать свои позиции в обществе.

Т. Вербицкая, рассматривая психологические барьеры, возникающие в процессе обучения, разделяет их на барьеры общения и барьеры учебной деятельности [3:64-65]. В качестве психологических барьеров учебной деятельности Т. Вербицкая рассматривает затруднения субъективного характера, которые препятствуют успешному выполнению различных учебных заданий и выделяет социально-педагогический, личностный, физиологический, мотивационный, неконгруэнтный, познавательный, дисциплинированный, авторитарный, организационный и барьер конфликтных ситуаций, стереотипов, предвзятости и адаптационного периода. При этом под барьерами общения исследовательница понимает абсолютные или относительные препятствия, субъективно переживаемые или реально присутствующие в ситуации общения, и выделяет этно-социокультурный, статусно-позиционно-ролевой, возрастной, индивидуально-психологический, смысловой, моральный, мотивационный, интеллектуальный, ригидностный, эмоциональный, эстетический, информационный, барьер слушания и барьер непонимания речи.

Проблема преодоления психологических барьеров становится еще более актуальной при обучении иностранных студентов. Такое обучение предполагает овладение профессиональными знаниями на иностранном языке, что, безусловно, сопровождается рядом трудностей, обусловленных, во-первых, необходимостью адаптации не только к новой, вузовской, системе обучения, но и к новой системе обучения страны изучаемого языка. Трудность представляют также и специфические особенности иностранного языка, сами условия иноязычной и инокультурной среды. Все это может привести к появлению у иностранного студента ощущения непреодолимых препятствий, связанных с овладением

иностранном языке, вызвать чувство собственной бездарности, неуверенности в своих силах.

Опыт преподавания русского языка в иностранной аудитории дает право утверждать, что наиболее значимыми для иностранных студентов являются этно-социокультурный, статусно-позиционно-ролевой, барьер слушания и барьер непонимания. В этой связи актуальным нам представляется выработка рекомендаций, разработка путей, позволяющих минимизировать влияние этно-социокультурного барьера на процесс языковой подготовки иностранных студентов.

Овладение предметным содержанием на иностранном языке также требует преодоления психологических барьеров, которые возникают на разных этапах учебной деятельности, соотносимых с этапами отдельных занятий [4:84]. Так, на подготовительном этапе могут возникнуть эмоциональные, физиологические, личностные психологические барьеры. Студенты могут жаловаться на усталость, отсутствие настроения, предлагают изменить тему занятия и т.п. В процессе проведения занятия с использованием различных видов речевой деятельности у студентов возможно возникновение трудностей иного характера. Слушание часто сопровождается состояниями напряженности, паники или скуки, разочарования, боязни неудачи и т.д., что проявляется в нежелании слушать и воспринимать информацию независимо от того, кто ее передает. На процесс слушания негативно влияют фонетический, семантический, стилистический, логический барьеры. Говорение на иностранном языке может стать причиной состояния неуверенности, тревоги, боязни сделать ошибку, страха быть осмеянным, замкнутости или агрессии как защитных реакций организма на стресс. Чтение обычно вызывает наименьшее число проблем, но работа с текстом может сопровождаться ленью, скукой, апатией, нарушениями дисциплины. Письмо может сопровождаться ленью, боязнью показать незнание предмета, неспособностью грамотно выразить свои мысли в письменном виде. Опрос по изученному материалу вызывает у студентов страх, неуверенность в правильности своих ответов, боязнь сделать ошибку и даже стресс. Объяснение нового материала может стать причиной проявления иностранными студентами лени, безразличия, неуверенности в восприятии материала на слух и визуально, что чаще всего обуславливается скоростью изложения и сложностью материала. Контрольный этап, зачеты и экзамены чаще всего могут вызывать неуверенность, тревожность, страх, стресс, депрессию.

В процессе обучения иностранных студентов происходит встреча двух культур, сравнение своей культуры, своего привычного образа жизни с повседневным поведением, свойственным другой культуре. Нормы поведения, принятые в одной культуре, не совпадают с поведенческими нормами другой культуры, так что «овладение новыми нормами поведения для иностранного студента – задача, сопоставимая с овладением языком» [5: 28].

По мнению И. Зимней, затруднения, вызываемые языковой и культурной дистанцией, связаны также с особенностями этнического сознания, ценностями, стереотипами, установками сознания человека, которые проявляются в конкретных условиях его социального и культурного развития [6: 29]. Акцентируем внимание на том, что если языковой барьер в общении является абсолютно очевидным, то затруднения в общении, вызванные этно- и социокультурными особенностями его субъектов становятся явными только при столкновении родной культуры с чужими, отличными от нее. Такой барьер гораздо сложнее языкового. Он не очевиден до тех пор, пока человек не совершит культурную ошибку, которая, к слову, не забывается окружающими также легко, как языковая, и оставляет отрицательное впечатление.

Иностранные студенты, обучающиеся в полиэтнической группе, являются носителями культур различных между собой, а с другой стороны, отличной от русской (украинской). При этом некоторые культуры столь разительно отличаются от русской (украинской), что возникновение трудностей в процессе педагогического общения становится неизбежным. Часто оценка новой культуры оказывается положительной, но иногда возникают и

противоположные ситуации. В этом случае можно говорить о культурной дистанции, конфликте культур, культурных столкновениях, культурных барьерах и провалах. Как отмечает В. Риверс, когда студенты сталкиваются с отличным от своего набором поведенческих моделей и с новой совокупностью ценностей, «у них может возникнуть шок, в результате уоторого они начинают считать носителей изучаемого языка чужаками, плохо воспитанными и т.д.» [7:127].

В рамках собственной культуры у человека складывается устойчивая иллюзия своего видения мира, образа жизни, менталитета как единственного возможного и приемлемого. Интересно, что, по утверждению ученых, подавляющее большинство людей не осознают себя в качестве продукта своей культуры даже в тех редких случаях, когда они понимают, что поведение представителей других культур определяется их особой, очень часто совершенно неповторимой, культурой [8: 78]. Только входя за рамки своей культуры, т. е., встретившись с другим мировоззрением, мировосприятием, можно понять специфику своего общественного сознания, «увидеть» разницу или конфликт культур.

Яркий пример конфликта культур при восприятии зарубежной литературы приводит американский антрополог Л. Бохенен, которая рассказала «Гамлета» Шекспира туземцам Западной Африки. Они восприняли сюжет через призму своей собственной культуры: Клавдий – молодец, что женился на вдове брата, так и должен поступить порядочный, культурный человек, но нужно было это сделать сразу после смерти мужа и брата, а не ждать целый месяц. Призрак отца Гамлета вообще не укладывается в сознании: если он мертв, то как он может ходить и разговаривать? Полоний вызвал недовольство: зачем он мешал дочери стать любовницей сына вождя, ведь это и честь, и, главное, много дорогих подарков. Гамлет убил его абсолютно правильно, в полном соответствии с охотничьей культурой туземцев: услышав шорох, крикнул: «Что, крыса?», а Полоний не ответил, за что и был убит. Именно так и поступает каждый охотник в африканском лесу: услышав шорох, кричит и, если не следует человеческого отклика, убивает источник бесшумно. Таким образом, чужая культура оценивается через призму своей культуры, что и приводит к конфликту культур. [9: 38–39].

Но, несмотря на такой яркий пример, следует все же отметить, что в связи с процессами глобализации, которые происходят в современном мире, постоянным расширением межкультурных контактов, культурные различия между представителями стран, находящихся примерно на одной ступени социально-экономического развития, относительно невелики. Наиболее заметны они между жителями разных континентов: Европы – Азии, стран Ближнего Востока – Африки.

Каждый субъект коммуникации является носителем определенного менталитета и потому взаимодействует с другими людьми в соответствии с нормами, традициями, мироощущением культуры, носителем которой он выступает.

Основным способом преодоления культурного барьера коммуникации является повышение культурной грамотности обучающихся. Термин «культурная грамотность» (cultural literacy) предложен и разработан американским культурологом и педагогом Э. Хиршем. В качестве компонентов культурной грамотности он выделяет традиции и обычаи; бытовую культуру (которая в свою очередь тесно связана с традициями); повседневное поведение (привычки, нормы общения); «национальные картины мира», отражающие специфику восприятия окружающего мира; художественную культуру, отражающую культурные традиции этноса [10:67]. Трактовка понятия культурной грамотности как воспитания интереса и уважения к культуре страны изучаемого языка, стремления к пониманию наиболее важных, специфических и общих характеристик этой культуры, понимания сходств и различий между родной культурой и культурой иноязычной сочетает в себе общечеловеческий и локальный аспекты.

Безусловно, в межкультурном общении необходимо учитывать особенности национального характера коммуникантов, специфику их эмоционального склада, национально-специфические особенности мышления. Важной задачей для преподавателей

языковой подготовки является выделение элементов культуры, наиболее ярко характеризующих среднестатистического носителя русского (украинского) языка, и сравнение их с элементами культуры, носителями которых являются иностранные студенты.

В учебном процессе Харьковского национального автомобильно-дорожного университета на кафедре языковой подготовки активно используются учебные материалы, способствующие преодолению указанных трудностей, формированию социокультурной компетенции иностранных студентов и ускоряющие процесс адаптации иностранных студентов к образовательной среде университета.

Успешному формированию социокультурной компетенции иностранных студентов могут способствовать учебные материалы по русскому языку, созданные на кафедре языковой подготовки Харьковского национального автомобильно-дорожного университета.

При выборе учебных материалов социокультурного характера в первую очередь используется ряд ключевых страноведческих тем, необходимых для понимания украинской действительности и связанных с важнейшими историческими событиями и актуальными проблемами современной жизни («Высшее образование в Украине», «Наука и техника в Украине», «Социально-экономическая ситуация в Украине», «Города Украины», «Знаменитые украинцы», «Повседневная жизнь украинцев», «Обычаи и традиции украинского народа» и др.). Особое место в работе с иностранными студентами отводится теме «Система высшего образования Украины». По нашему мнению, использование на занятиях таких текстов, как «Учебный процесс в вузе», «Залог успешной учебы», «Как готовиться к лекции», «Режим дня студента» и др. способствует эффективному «вхождению» иностранных студентов в социально-педагогическое пространство университета.

Иностраных учащихся чаще всего в социокультурной сфере общения интересует бытовая культура, традиции, обычаи народа и, конечно же, сам народ, его духовные ценности, психологический склад, национальные черты. В учебных материалах нашли отражение составляющие ментальности украинцев – стремление к духовности, чувствительность, артистичность, мечтательность, доброта, специфика речевого этикета («Культура живая и неповторимая», «Учитесь властвовать собой», «Пословицы, поговорки и крылатые выражения», «Жесты и мимика в речи», «Облик человека» и др.).

Темы «Семья», «Город, в котором я учусь», «Спорт», «Моя профессия», «Традиции и обычаи» давно и традиционно входят в программу обучения иностранных студентов русскому языку, но в учебных материалах, созданных преподавателями кафедры языковой подготовки в фокусе внимания оказываются проблемы современных традиций украинцев, сложившихся в условиях новой социально-экономической ситуации («Традиции и обычаи современных украинцев»); новые явления в науке и технике («Профессии будущего», «Вечные вопросы современной науки»); изменение образа жизни людей («Украинская молодежь: проблемы и перспективы», «Что такое социальные интернет-сети»); изменение взглядов на семью, брак, отношения между родителями и детьми («Украинская семья: традиции и современность»). Так, например, при рассмотрении темы «Украинская молодежь» обращается внимание на новые ценности и увлечения современной молодежи, а также на новые проблемы, с которыми сталкиваются молодые люди. При изучении темы «Моя профессия» анализируются престижность и востребованность различных профессий на рынке труда.

Все учебные материалы позволяют удовлетворить коммуникативно-познавательные потребности иностранных студентов и проводить учебные занятия, сориентированные на дискуссию: «Что такое счастье?», «Все ли проблемы можно решить с помощью денег?», «Что такое в вашем понимании родительская любовь?», «Как дожить до 100 лет?», «Настоящая любовь – что это такое?» и др.

Особое место в учебных материалах занимают так называемые узуально-поведенческие тексты, т.е. тексты, в которых языковые сведения тесно связаны со

сведениями поведенческого характера. Тексты об использовании в речи мимики и жестов, пословицах и поговорках, нормах речевого этикета объединяют в себе представление норм речи и норм поведения, обязательных для данной речевой ситуации.

Функции различного рода заданий в описываемых учебных материалах не ограничиваются контролем социокультурной информации, а становятся инструментом ее интерпретации, концептуального осмысления. При помощи вопросов и заданий производится последовательное сопоставление родной для студентов и украинской культуры с целью выявления сходства и различия между ними и лучшего понимания неродной культуры. Так, например, в учебных материалах представлены следующие задания, ориентированные на сопоставительное страноведение:

1. Расскажите, как празднуют Новый год в вашей стране.
2. С какими проблемами сталкивается молодежь в вашей стране?
3. Расскажите о пословицах и поговорках вашего народа.
4. Какие свадебные традиции существуют у вашего народа? и др.

Таким образом, в процессе языковой подготовки иностранных студентов могут возникнуть не только языковые барьеры, связанные с трудностями освоения языка как предмета и других предметов на этом языке, но и этно-социокультурные барьеры, связанные с особенностями этнического сознания, стереотипами, традициями, нормами поведения, свойственными той или иной культуре. Учет особенностей этно-социокультурных барьеров в процессе обучения позволяет выявить области возможных затруднений иностранных студентов, предупредит их возникновение в различных педагогических ситуациях, дает возможность более эффективно организовать взаимодействие со студентами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. — 494 с.
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 200. – 720 с.
3. Вербицкая Т.И. Педагогические условия преодоления психологических барьеров у студентов в процессе обучения иностранным языкам: дис... канд. пед. наук / Т.И.Вербицкая – Калининград, 2003. – 196 с.
4. Худобина О.В. Психологические барьеры у иностранных студентов в процессе обучения в вузе / О.В. Худобина // Известия ВГПУ. –2007. –№1. – С.82-86.
5. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М., 1976. – 480 с.
6. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности / И.А. Зимняя. – М., 2001. – 432 с.
7. Rivers W.M. Teaching Foreign Language Skills / W.M. Rivers . – Chicago: University of Chicago Press, 1981. – 468 p.
8. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация / С. Тер-Минасова. – М., 2000.– 264 с.
9. Shakspeare in the Bush. Applying Cultural Anthropology. Ed. By A. Podolefsky / Peter Brown. Mayfield Publishing Company, 1991.6, с. 38–39
10. Hirsch E. D. The New Dictionary of Cultural Literacy / Hirsch E. D., Jr., Kett J. F., Trefil J. – Boston, 2002.

СПОСОБЫ ИНТЕНСИФИКАЦИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАНЦЕВ РУССКОМУ И КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКАМ

Нуриаихова Ж.А.
д.ф.н. профессор,
Азнабакиева М.А.
ст. преподаватель

Түйіндеме

Мақалада орыс және қазақ тілдерін оқытуды жеделдетудің түрлері қарастырылады. Шетелдік студенттерге бастапқы кезеңде тілді үйретудегі орыс тілі сөйлемдерінің унификацияланған модельдері және осы құрылымдардағы әрбір элементті ұсынуда алгоритмді қолдану флективті топқа жататын тілдерді оқытуды жеделдетудің ең тиімді жолы болып табылады. Қазақ тілінің агглютинативтілгі бұл мәселені шешудің басқаша жолын таңдайды. Бұл туралы мақаланың екінші бөлімінде сөз болады. Кілт сөздер: оқытуды интенсификациялау, алгоритмдерді таныстыру, біріздендірілген модель, тәуелділікке назар аударту.

Аннотация

В статье рассматриваются варианты интенсификации обучения русскому и казахскому языкам. Использование унифицированной модели русского предложения при обучении языку студентов-иностранцев на начальном этапе, применение алгоритмов при презентации каждого нового элемента этой структуры являются наиболее приемлемыми способами интенсификации обучения для языка, относящегося к флективным. Агглютинативность казахского языка предполагает иной подход к решению вопроса об интенсификации обучения, о чем говорится во второй части аннотируемой статьи. Ключевые слова: интенсификация обучения, алгоритмы презентации, унифицированная модель, акцентирование притяжательности.

Summary

The article discusses the options of teaching intensification of Russian and Kazakh languages. Using of unified model of Russian sentence in language training of foreign students at the initial stage, the application of algorithms during presentation of each new element of this structure are the most viable ways of intensification of learning for language, related to inflectional. Agglutinative Kazakh language implies the different approach to the question of intensification of teaching, as described in the second part of the annotated article. Key words: training intensification, presentation algorithms, unified model, accentuation of possessiveness.

1

Существуют различные способы унификации обучения.

Мы предлагаем 2 варианта для сравнения: обучение русскому и казахскому языкам.

Исходя из возможности генерировать свою грамматическую систему при обучении новой грамматике и предлагая определенную методику обучения русскому языку, разработав унифицированную модель русского предложения, разработав алгоритмы подачи грамматического материала и связав их с вопросами коммуникации, мы пришли к мысли, что использование унифицированной модели русского предложения при обучении языку студентов-иностранцев на начальном этапе, а затем применение алгоритмов при презентации каждого нового элемента этой структуры является наиболее приемлемым, на наш взгляд, вариантом интенсификации обучения для данного языка, относящегося к языкам флективным.

Наша модель предложения – это своего рода топографическая карта, необходимая путнику в густом лесу. В данном случае «путник» – это коммуникант, а «лес» – это дебри русской грамматики.

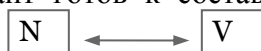
Каждого нового участника КА (коммуникативного акта) необходимо научить свободно оперировать S (предложением) и рассматривать его с функциональных позиций, поэтому каждое новое слово мы вводим не как лексему, а как функционирующий член предложения. Обучение русскому языку начинаем с ознакомления будущего коммуниканта с существительными и личными местоимениями, сразу определив их функциональность и обозначив все признаки измерения по родам, числам и падежам (N - субъект предложения в Именительном падеже, в том или ином роде и числе). Т.е. мы предлагаем начинать знакомство с языком на уровне фразы и работать со словами как с функционирующими членами предложения.

Таким образом, обучаемый непосредственно входит в КА, не заучивая незнакомую лексику для пополнения своего пассивного словаря, а включая ее в КА. Слова, предлагаемые к изучению, должны обретать форму предложения S, начиная с простых назывных предложений. Понятие N(субъект) будет совпадать в данном случае с понятием S(предложение), т.е. N=S.

Следующим шагом будет расширение предложения путем распространения субъекта при помощи вводимых А (прилагательные, а также числительные и местоимения, поддающиеся согласованию). Таким образом мы обучаем составлению простых распространенных назывных предложений:

Следующий шаг – введение V (предиката) как функционирующего сказуемого. С этого момента коммуникант готов к составлению простого двусоставного предложения, которое будет иметь вид:

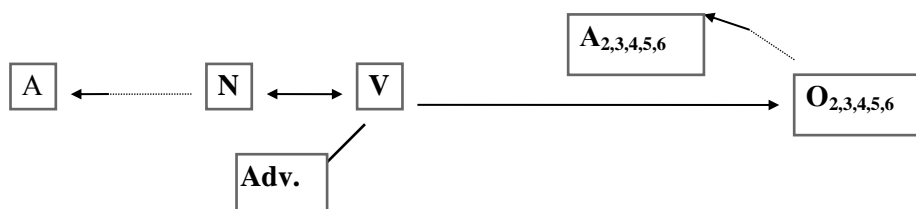

То есть мы получили базовую, глубинную структуру предложения без трансформационных компонентов, представляющих управление. Эту же модель можно распространить таким образом:

Следующий шаг – введение обучающего алгоритма (системы алгоритмизированного обучения русским падежам при глагольном управлении).

Поскольку обучение русскому языку проводится в коммуникативных целях, следует иметь в виду, что сам процесс обучения не должен замыкаться на изучении отдельных падежных грамматических форм. Структура предложения должна выявляться постепенно, таким образом, будто один тонкий слой накладывается на другой. И с первых же шагов структура должна иметь целостный вид, начиная с глубинной структуры предложения и заканчивая полной унифицированной моделью со всеми трансформационными элементами, презентуемыми алгоритмически:

Агглютинативность казахского языка предполагает совершенно иной подход к решению вопроса интенсификации обучения. В данном случае мы попробовали подойти к проблеме с точки зрения элементарного, но своеобразного сжатия грамматического материала.

Особенностью казахского языка является постоянное акцентирование «притяжательности». Звучит достаточно громоздко, но при ближайшем рассмотрении эту особенность можно эксплуатировать с методической точки зрения за счет повторяемости аффиксальных структур, по своей форме дублирующих личные местоимения.

В связи с этим обучение казахскому языку мы начинаем не с субъекта предложения, как в русском языке, а с презентации личных местоимений. Здесь же обращаем внимание на то, что в казахском языке четыре способа выражения 2-го лица.

Ср.: в английском – один: «you», в русском – два: «ты, вы». В казахском – четыре: сен – ты, сендер – ты (много), Сіз – Вы, сіздер – вы (много).

Таким образом, **1 шаг** в обучении казахскому языку необходимо начинать с презентационной таблицы личных местоимений казахского языка.

один	много
мен (я)	біз (мы)
сен (ты)	сендер (ты)
сіз (Вы)	сіздер (Вы)
ол (он,она)	олар (они)

Шаг 2. Вторым шагом у нас идет презентация притяжательных местоимений.

мен + ің	біз + дің
сен + ің	сендер + дің
сіз + дің	сіздер + дің
ол (он) + ың	олар + дың

Есть в казахском языке трудность, которая вынуждает нас начинать обучающие шаги именно с притяжательных местоимений. Трудность заключается в том, что в казахском языке существительные изменяются по лицам и числам по типу глагольного спряжения с одной стороны и называются, как и местоимения, притяжательными существительными с другой стороны.

Шаг 3. Презентация притяжательных существительных.

Менің ат + **ым**   біздің   ат   + **ымыз**
 сенің ат + **ың**   сендердің аттар + **ың**
 сіздің ат + **ыңыз**   сіздердің аттар + **ыңыз**

Что по-русски выглядит:

Меня		нас	
тебя	зовут	вас	зовут

Обращаем внимание обучаемых на то, что каждое существительное в казахском языке сопровождается аффиксами «притяжательности». Нельзя просто сказать: «моя книга» – можно только «менің кітабім», как бы «моя – книга моя».

Получив представление о «притяжательности» существительных, обучаемые легче воспримут тот факт, что при составлении вопросов «**Нешедесіз?** (Сколько вам лет?) **Кімсіз?** (Кто вы?) **Қайдансіз?** (Откуда вы?)»– и при ответе на них используются опять же аффиксы «притяжательности», которые по форме своей будут совпадать, повторяем, с личными местоимениями, различаясь лишь по глухости – звонкости, твердости - мягкости, и пройдут красной линией практически через весь грамматический материал казахского языка, на чем мы, собственно, и строим наш интенсивный курс.

Разница состоит лишь в том, что, когда мы присоединяем аффиксы к цифрам, мы узнаем возраст или отвечаем на вопрос о возрасте:

– **Нешедесіз?** (Сколько вам лет?)

Мен жиырма бірде + **мін.**

Сен жиырма екіде + **сің.**

Сіз жиырма үште + **сіз.**

Ол жиырма төртте.

Біз жиырма бесте + **міз.**

Сендер жиырма алтыда + **сындар.**

Сіздер жиырма жетіде + **сіздер.**

Олар жиырма сегізде.

(Из этого примера ясно, как переключаются личные местоимения с аффиксами «притяжательности»: мен –... -мін, сен – ... -сің, сіз – ...-сіз и т.д.)

Далее, когда мы присоединяем аффиксы «притяжательности» к названиям стран или городов, то получаем ответ на вопрос «откуда?»:

Кім?	Қайдан?	Кім?	Қайдан?
мен	Алматыдан-мын	біз	Москвадан-быз
сен	Киевтан-сың	сендер	Ресейден-сіңдер
сіз	Қытайдан-сыз	сіздер	Ираннан-сыздар
ол	Америкадан	олар	Пекиннен

Когда же присоединяем аффиксы «притяжательности» к названиям профессий, то узнаем, кем работает собеседник. Чтобы узнать, кем является собеседник по своим родственным связям, описываемые аффиксы присоединяются к терминам родства или свойства (апам, құдағисыз) или, если хотим подчеркнуть национальность, присоединяем те же аффиксы к словам, обозначающим национальность (қытаймын, арабтарсындар).

Сіз кімсіз?

Мен мұғаліммін

Сен мұғалімсің

Сіз мұғалімсіз

Біз мұғалімміз

Сендер мұғалімсіңдер

Сіздер мұғалімсіздер

Однако, вернемся к нашим алгоритмам. Опираясь на аффиксы «притяжательности» и проводя параллели между интенциями, делаем следующие шаги.

Шаг 4. Презентация числительных.

Сколько? – Неше?

Нешіңші? – Который?

Нешеде? – Сколько лет?

Видим, что при постоянном корне и смене аффикса меняется смысловая нагрузка вопроса. А если к каждому вопросу присоединить аффикс «притяжательности», получаем необезличенные вопросы и ответы:

Нешедесің? – Сколько тебе лет?

– Мен қырық екідемін (Мне 42 года).

Нешедесіз? – Сколько Вам лет?

– Сен қырық екідесің (Тебе 42 года).

– Сіз қырық екідесіз (Вам 42 года).

– Біз қырық екідеміз (Нам по 42 года).

Примеры доказывают, что аффикс «притяжательности» демонстрирует принадлежность тому или иному лицу при ответе на любой вопрос.

При помощи аффикса «іңші» мы отвечаем на вопрос «который», а при помощи аффикса «де» – отвечаем на вопрос о возрасте. То есть перед аффиксами «притяжательности» используются дополнительные аффиксы с определенными значениями, в данном случае это «іңші» и «де».

Кто откуда?

Шаг 5.

Таким же образом, чтобы показать лицо, прибывшее из какой-либо страны или города, мы используем аффиксы «притяжательности», а перед ними – аффиксы «дан / ден / нан / нен», непосредственно отвечающие на вопрос «откуда?».

Қайдансың? – Ты откуда?

Қайдансыз? – Вы откуда?

– Мен Қазақстаннанмын, Алматыданмын.

– Сен Украинадансың, Киевтансың.

– Сіз Россиядансыз, Москвадансыз... .

Кто вы?

Шаг 6.

Чтобы ответить на вопрос о профессии, достаточно к существительному, обозначающему профессию прибавить аффикс «притяжательности» и будет понятно, что речь идет о чьей-либо профессии в зависимости от лица.

Сен кімсін? – Кто ты?

Сіз кімсіз? – Кто вы?

– Мен мұғаліммін (Я учитель).

– Мен журналистпын (Я журналист).

Мы осознаем, что такой подход достаточно формален, но в нашу задачу на **этапе интенсивного обучения разговорному казахскому языку** входит лишь дать определенное алгоритмизированное видение незнакомого языка с целью научить самостоятельно строить элементарные фразы в предложенном к изучению интенциональном круге.

Кроме сказанного мы различаем алгоритмы по горизонтали и по вертикали, то есть по способу подачи материала и по способу заучивания.

Интенсификация обучения требует своеобразного сжатия, унифицирования материала. Специфика казахского языка заключается в акцентировании «принадлежности» чего-либо кому-либо. С одной стороны это громоздко, поскольку аффиксы накладываются друг на друга, создавая композиционно сложное слово, с другой стороны – очень легко доводится до автоматизма за счет постоянной повторяемости.

Поскольку сжатие материала дается по горизонтали, что, следует заметить, довольно безболезненно и легко воспринимается студентами, то основное время предлагается использовать на работу по вертикали, то есть на трениговую часть заучивания моделей, доводя до автоматизма ответы на вопросы и построение самих вопросов.

УЧЕБНЫЙ ПОДКАСТ КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ АУДИРОВАНИЮ ЛЕКЦИЙ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ

Приходько А.М.
ст. преподаватель

Аннотация

Актуальность статьи заключается в исследовании потенциала учебных подкастов как средства обучения иностранных студентов аудированию лекций по специальности; уточнена суть понятий: «подкаст», «учебный подкаст», «подкастинг»; указано, что учебные подкасты определяются рядом преимуществ по сравнению с традиционными средствами обучения иностранных студентов аудированию лекций по специальности; разработан алгоритм создания преподавателями учебных подкастов с целью обучения иностранных студентов аудированию лекций по специальности, а также рассмотрены этапы индивидуальной и групповой работы с учебным подкастом; сделан вывод о том, что использование учебного подкаста в системе языковой подготовки иностранных студентов демонстрирует мобильность современной системы образования, ее адаптивный характер и ориентацию на предоставление качественных образовательных услуг иностранным гражданам.

Ключевые слова: подкаст, учебный подкаст, подкастинг, обучение аудированию лекций по специальности, иностранные студенты.

Summary

The relevance of the article is to explore the potential of educational podcasts as a means of teaching foreign students to listen to lectures in the specialty; Clarified the essence of the concepts: "podcast", "educational podcast", "podcasting"; It is stated that educational podcasts are determined by a number of advantages in comparison with traditional means of teaching foreign

students to lecture in the specialty; An algorithm was developed for teachers to create educational podcasts for the purpose of teaching foreign students to listen to lectures in the specialty, as well as the stages of individual and group work with the educational podcast; Concluded that the use of educational podcast in the system of language training of foreign students demonstrates the mobility of the modern education system, its adaptive nature and orientation to providing quality educational services to foreign citizens.

Key words: podcast, educational podcast, podcasting, teaching of listening to lectures on the specialty, foreign students.

Современное образование остро переживает непрерывное и интенсивное развитие информационной и мультимедийной сфер. В связи с этим актуализируется вопрос использования технологии Веб 2.0, которая содержит огромный образовательный потенциал, в частности, особого внимания заслуживают такие ее разновидности, как социальные сети, блоги, вики, поисковые системы, закладки, RSS-каналы, подкасты в том числе. Однако требования современного мира к мобильности образования, в частности в развитии аудитивных умений, на передовое место ставят технологию «подкаст». Именно этот факт подтверждает нашу гипотезу о возможности оптимизации языковой подготовки иностранных студентов при помощи технологии «подкаст».

Проведенный анализ научно-педагогической литературы показывает, что научное обоснование теории обучения при помощи подкастов заложено в работах G. Campbell [8], D. Jobbings [9], G. Stanley [10], О. Игнатенко [4], Ю. Яценко [7] и др. Вопросу использования подкастов в системе обучения иностранному языку посвящены работы А. Авраменко, А. Апостоловой [1], I. Вольвачовой [2], О. Ковальской, О. Ноговицыной и др. Проблема развития аудитивных умений при помощи учебных подкастов достаточно освещена в работах М. Евстигнеева, Б. Салина, П. Сысоева, А. Соломатиной, И. Третьякова и др.

Однако, несмотря на пристальное внимание к вопросу повышения качества обучения в высших учебных заведениях при помощи технологии Веб 2.0, проблема использования учебных подкастов, в частности в организации языковой подготовки иностранных студентов, требует детального рассмотрения. Осмелимся утверждать, что использование учебных подкастов как средства развития умений аудирования лекций по специальности является сегодня оптимальным способом организации языковой подготовки иностранных студентов, поскольку от качества сформированности у иностранных студентов-первокурсников указанного вида деятельности зависит их дальнейшая успешная учебная и учебно-профессиональная деятельность.

Обратим внимание в рамках настоящей статьи на преимущества учебного подкаста по сравнению с традиционными средствами обучения, рассмотрим алгоритм создания преподавателями учебных подкастов с целью обучения аудированию лекций по специальности, а также уделим внимание разработке этапов индивидуальной и групповой работы с учебным подкастом.

Прежде всего следует уточнить, что понимают под термином «подкаст». В научно-педагогической литературе существует достаточно количество определений понятия «подкаст». Подкаст (от английского «podcast») – это вид социального сервиса Интернета нового поколения Веб 2.0, позволяющий пользователям сети Интернет прослушивать, просматривать, создавать и распространять аудио- и видеопередачи во всемирной сети [1, 2]. В отличие от обычного телевидения или радио подкаст позволяет прослушивать аудио-файлы и просматривать видеопередачи не в прямом эфире, а в любое удобное для пользователя время. Все, что необходимо, – это скачать выбранный файл на свой компьютер. Социальный сервис подкастов позволяет пользователям сети как прослушивать или просматривать уже размещенные ранее подкасты, так и создавать свои собственные на любые темы. Термин «подкаст» (podcast) создан от слов «broad casting» (пер. с англ. –

трансляция, радиовещание) и «iPod» (модель mp3-плеера фирмы «Apple»). Так, подкастами называют аудиоблоги или передачи, которые размещают в сети в виде выпусков [4]; это популярная форма распространения аудиоматериалов для прослушивания в мобильных устройствах, портативных компьютерах, MP3 проигрывателях в том числе.

По длительности подкасты могут быть от нескольких минут до нескольких часов. В сети Интернет можно встретить как аутентичные подкасты, созданные для носителей языка, так и учебные подкасты, созданные для учебных целей [1, 3]. Автора подкаста преимущественно называют подкастер. Подкаст как сферу деятельности называют подкастингом.

В центре внимания нашего исследования находится развитие у иностранных студентов умений аудирования лекций по специальности посредством подкастов, созданных преподавателем. В этой связи видится необходимым ввести термин «учебный подкаст».

Под учебным подкастом для иностранных студентов в данном исследовании мы предлагаем понимать аудио- или видеозапись, созданную преподавателем на языке обучения в соответствии с языковым и тематическим содержанием учебной программы и размещенную на сервере подкастов для дальнейшего использования в учебном процессе.

А. Соломатина в своем исследовании выделила такие свойства подкастов, которые необходимо учитывать при разработке методики обучения иностранному языку на основе подкастов:

1) возможность размещения в сети Интернет на сервисе подкастов личных подкастов пользователей;

2) возможность создания на сервисе подкастов личной зоны каждым автором подкаста (личная зона каждого автора подкаста необходима для организации сетевого обсуждения содержания подкаста);

3) возможность организации сетевого обсуждения содержания подкаста в личной зоне пользователя сервиса посредством микроблога или веб-форума;

4) создание и модерация личной зоны осуществляется автором подкаста;

5) размещение сообщений при организации сетевого обсуждения содержания подкаста осуществляется хронологически (как в блоге или на форуме); пользователи не могут вносить изменения в размещенные сообщения;

б) доступность (опубликованный на сервере подкаст может быть просмотрен / прослушан любым зарегистрированным пользователем сервиса).

Обратим внимание на то, что П.В. Сысоевым и М.Н. Евстигнеевым предложена методика развития аудитивных умений посредством социального сервиса подкастов [1, 3].

К учебным подкастам можно предъявить следующие требования:

- язык записи - изучаемый (иностраннй);

- длительность звучания - до 4 минут;

- тематика - в соответствии с тематическим содержанием учебной программы;

- тип записи - монолог / диалог / групповая запись;

- формат записи - аудио / видео.

Принимая во внимание особенности социального сервиса подкастов и методические возможности учебных подкастов в обучении иностранному языку, выявим номенклатуру речевых умений аудирования, развиваемых посредством учебных подкастов:

- понимать цель аудиотекста;

- понимать тематику аудиотекста;

- понимать логику изложения информации или аргументации (последовательность фактов, событий);

- понимать взаимозависимость между фактами, причинами, событиями и т. п.;

- определять отношение говорящего к предмету обсуждения;

- прогнозировать развитие событий;

- выражать свое суждение, мнение об услышанном [1, 3].

Учебные подкасты для иностранных студентов считаем уместным размещать на специальном подкаст-терминале (сервис Веб 2.0, на котором разрешается размещать различного рода подкасты; примеры украинских подкаст-терминалов: <http://podcaster.org.ua>, <http://Mediabomba.com.ua>). Кроме того, подкаст-терминал позволяет пользователю организовывать поиск необходимой информации, размещать подкасты по определенным темам и категориям [4]. Однако наиболее известным сервисом подкастов является YouTube. На сервисе YouTube каждый зарегистрированный пользователь может размещать свой аудио- или видеоподкаст, просматривать подкасты других авторов, комментировать их, принимать участие в обсуждении подкастов в микроблогах в том числе.

На данный момент, согласно классификации Г. Стенлі [10], выделяют четыре типа подкастов, которые используются в процессе изучения иностранного языка: автентичные (authenticpodcasts), предназначенные для изучения иностранного языка для группы студентов «продвинутого» уровня; подкасты, созданные преподавателем (teacherpodcasts), созданные для определенных целей в обучении иностранному языку; подкасты, созданные студентом (studentpodcasts) при помощи преподавателя [5]; методические подкасты (educatorpodcasts), охватывают вопросы, связанные с методикой преподавания иностранного языка.

Главным преимуществом подкастов является то, что они доступны в любом месте и в любое время, что в условиях интенсификации и оптимизации образовательных процессов является важным фактором [4].

Технология подкастов, по сравнению с традиционными средствами обучения, отмечается рядом преимуществ: доступность, актуальность (учебные материалы, которые размещены в сети, обновляются быстро и одновременно для всех студентов); обратная связь (у студента есть возможность сразу после прослушивания подкаста оставить свой комментарий, а преподаватель – дать ответ на возникший вопрос или подкорректировать следующий подкаст в соответствии с замечаниями студентов[4].

Наиболее реалистичным фактором использования подкастов для иностранных студентов в учебных целях является его использование для развития аудитивных умений, в частности для развития умения аудирования лекций по специальности [1; 5; 6].

Рассмотрим алгоритм создания преподавателями учебного подкаста для иностранных студентов с целью обучения аудирования лекций по специальности:

- анализ уже существующих образцов подкастов;
- планирование подкаста (определение аудитории, контента, формата, длительности звучания подкаста);
- запись подкаста (при помощи программы для записи файла мультимедиа, например, или Adobe Audition);
- сохранение и загрузка подкаста в интернет-пространство (на сайте преподавателя или группы, на учебном портале университета или на бесплатном подкаст-терминале);
- регистрация в RSS ленте (подкаст необходимо зарегистрировать в RSS-ленте (<http://www.feedbumer.com/>), чтобы студенты имели возможность получать новые подкасты автоматически;
- публикация (размещение на сайте текстовой публикации с данными про подкаст и с его кратким описанием, а также размещение ссылки на RSS- ленту);
- разработка серии передтекстовых и послетекстовых обучающих заданий для студентов (для индивидуальной или групповой работы).

Отметим, что особенностью создания учебных подкастов для иностранных студентов является их надиктовывание в замедленном темпе. Учебный подкаст состоит преимущественно из двух частей. Первая часть – это короткий фрагмент лекции длительностью 2-3 минуты. Во второй части предлагается лингвосемантический комментарий с дефинициями слов и словосочетаний с первой части и с использованием этих лексических единиц в речи. Текст подкаста иностранный студент может проследить по скрипту (файл в формате PDF, который содержит текст аудиоподкаста, дополнительный

словарь с примерами употреблений слов и словосочетаний, а также другую полезную информацию).

Считаем целесообразным определить этапы индивидуальной работы иностранных студентов с учебным подкастом:

- прослушивание записи для первичного осмысления текста;
- повторное прослушивание для полного понимания услышанного (возможно использование tapescript (скрипта), в случае необходимости, делать паузы и обращать внимание на незнакомые слова в предложенном словаре;
- повторение сказанного с самостоятельным использованием «пауз»; окончательное прослушивание текста без использования tapescript (скрипта).

Как утверждает А. Апостолова, алгоритм групповой работы с учебным подкастом соответствует технологии работы над аудиотекстом и имеет четкую последовательность в действиях преподавателя и студентов (в соответствии с «трехступенчатой моделью обучения») [1].

Первый этап – передтекстовый – предусматривает выполнение предтекстовых заданий, направленных на снятие трудностей (языковых: фонетико-лексико-грамматических и содержательных) с последующей установкой на прослушивание текста. С помощью словаря, который подается в скрипте подкаста, иностранные студенты выполняют предтекстовые задания, направленные на семантизацию выделенных слов при помощи синонимов, объяснения их значений и употребления в контексте.

Следующий этап – прослушивание текста. Если целью этого этапа занятия является только выработка аудитивных умений, то текст прослушивается только один раз, без этапа снятия трудностей, и сразу после прослушивания проводится контроль понимания услышанного с помощью речевых заданий, например: ответьте на вопрос, прослушайте и повторите только те предложения, которые отвечают содержанию текста; задайте вопрос, согласитесь с утверждением или опровергните его; запишите ключевые слова для текста изложения; сделайте выборку из текста: что, где, когда, что делает и т.п.; сравните содержание текста с фактами вашего жизненного опыта; перескажите текст (фронтально, «по цепочке», в парах, по принципу «снежный ком»).

На заключительном этапе занятия обязательно должна произойти рефлексия учебной деятельности. Целесообразно дать возможность иностранным студентам самим высказаться, предложив для поддержки суггестивные вопросы: понравилось ли вам работать на занятии? какие задания понравилось выполнять больше всего? чему вы сегодня научились (сокращённый записи слов, текста лекции, задавать вопросы по содержанию, анализировать текст, находить необходимую информацию, делать выводы, составлять тезисы и т.п.)

Таким образом, новая информационная технология - «учебный подкаст» - определяется рядом преимуществ по сравнению с традиционными технологиями обучения. Использование такой популярной разновидности технологии Веб 2.0 с целью развития в иностранных студентов умений аудирования лекций по специальности демонстрирует мобильность современной системы образования, ее адаптивный характер и ориентацию на предоставление качественных образовательных услуг иностранным гражданам.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вольвачева И. Г. Подкасты как асинхронное средство обучения иностранному языку / И. Г. Вольвачева // материалы междунар. науч. конф. [«Информатизация образования. Педагогические аспекты создания информационно-образовательной среды»], (Минск, 27–30 окт. 2010 г.). – Минск: БГУ, 2010. – С. 96-99.].
2. Соломатина А. Г. Методика развития умений говорения и аудирования учащихся посредством учебных подкастов (английский язык, базовый уровень) / А. Г. Соломатина : автореф. дис.... кандидата пед. наук. Москва: МГГУ имени М.А. Шолохова – 2011. – 23 с.

3. Сысоев П. В., Евстигнеев М. Н. Технологии Веб 2.0: Социальный сервис подкастов в обучении иностранному языку / П. В. Сысоев, М. Н. Евстигнеев // Иностранные языки в школе. – 2009. – № 6. – С. 8-11.
4. Яценко Ю. С. Подкасты в учебном процессе [Электронный ресурс] / Ю. С. Яценко. – Режим доступа: http://internetinefl.t.narod.ru/MK_1_3.html
5. Campbell G. There's something in the air: Podcasting in education. Educause Review / G. Campbell. – 40(6). – 2005. – 32-47.
6. Jobbings D. Exploiting the educational potential of podcasting [Электронный ресурс] / D. Jobbings // Retrieved January 17. – 2007. – Режим доступа: <http://www.recap.ltd.uk/articles/podguide.html>
7. Stanley G. Podcasting: Audio on the Internet comes of age [Электронный ресурс] / G. Stanley // TESL-EJ, 9(4). Retrieved January 17. – 2007. – Режим доступа: <http://www-writing.berkeley.edu/TESL-EJ/ej36/int.html>

СИСТЕМА УРОВНЕВОЙ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ НА ЗАНЯТИЯХ РКИ

Раимбекова А.А.
к.ф.н. доцент,
Нуриаихова Ж.А.
д.ф.н. профессор

Түйіндеме

Мақала білім алушының жеке ерекшелігін дамыту мен ашуға бағытталған саралап оқыту әрекетін ұйымдастыру мәселелеріне арналған. Білім берудегі қазіргі үрдісті есепке ала отырып, білім алушылар теория мен келешектегі тәжірибеде өз мүмкіндіктерін ойдағыдай жүзеге асыруда қажет болатын бірқатар құзыреттілікке ие болу керек. Студенттер теориялық білімді жақсы игеруі мүмкін, бірақ өмірлік мақсаттары мен күрделі жағдайларды нақты шешуде айтарлықтай қиындықтарға кездеседі, ал атамлыи әдісті орыс тілін шет тілі ретінде оқытуда іс жүзіне асыруда жаңа тілдік ортадағы әдеттегі қарым-қатынас мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: сараланған оқыту қызметі, типтік байланыс мәселелері, қажетті құзыреттерді жиынтығы.

Аннотация

Данная статья посвящена проблемам дифференцированной организации учебной деятельности, ориентированной на раскрытии и развитии индивидуальных особенностей обучающегося. Учитывая современные тенденции в образовании, учащийся должен овладеть рядом компетенций, необходимых ему для успешной реализации своих возможностей, как в теории, так и в последующей практике. Реализация данного метода в обучении РКИ позволяет решать типичные проблемы коммуникации в новой языковой среде, когда студенты могут хорошо овладеть набором теоретических знаний, но испытывают значительные трудности их использования для решения конкретных жизненных задач или проблемных ситуаций.

Ключевые слова: дифференциация учебной деятельности, типичные проблемы в коммуникации, овладение рядом компетенций.

Summary

This article is devoted to the problems of differentiated training activities, focused on discovering and developing the individual characteristics of the learner. Given current trends in education, the student must master a set of competencies necessary for the successful implementation of their capabilities, both in theory and in subsequent practice. The implementation

of this method in teaching Russian as foreign allows solving common problems of communication in the new language environment where students can master a set of theoretical knowledge, but experience significant difficulties in their use for solving specific life problems or in problematic situations.

Key words: differentiation of training activities, solving common problems of communication, mastering a set of competencies necessary.

В современное время метод дифференциации обучения иностранного языка активно используется в РКИ, так как таким образом проявляются индивидуальные способности учащихся в образовании, а это, в свою очередь, открывает широкие возможности развития личностных приоритетов обучаемого, постановке и достижении собственных целей обучения и становления. Системное использование технологии дифференцированного обучения в учебном процессе позволяет преподавателю переосмыслить цели образования, переориентировать свою профессиональную деятельность на достижение конечного результата каждого этапа урока каждым отдельно взятым учащимся.

Качество знаний учащихся во многом определяется их интересом к предмету. Интерес к предмету можно развивать во внеклассной и учебной деятельности, совершенствуя методы и формы работы. Поскольку урок - основная форма обучения, нельзя недооценивать его возможности в развитии познавательного интереса учащихся. Стремясь сделать обучение более интересным, преподаватели все чаще стараются применять элементы разнообразных интересных для них технологий. Использование в учебном процессе новейших педагогических технологий на сегодня являются актуальной проблемой. Еще Я. А. Каменский в своих трудах отмечал, что необходимо создать такую систему обучения, которая позволяла бы преподавателю готовить из обычных детей грамотных и толковых профессионалов. Учитель, по его мнению, должен овладеть педагогическим инструментарием, для того чтобы работа была эффективной, качественной и результативной.

Слово «дифференциация» в переводе с латинского означает «разделение; разложение целого на различные части, формы, ступени». Дифференциация обучения – способ организации учебного процесса, при котором учитываются индивидуально-типологические особенности личности (способности, интересы, склонности, особенности интеллектуальной деятельности), на основании которых учеников можно объединить в группы.

В реальном учебном процессе технология дифференцированного обучения – это способ реализации содержания обучения, предусмотренного учебными программами, представляющий систему форм, методов и средств обучения, обеспечивающую наиболее эффективное достижение, поставленных целей. В последнее время активно стал применяться термин «трехмерная методическая система обучения». Здесь «трехмерность» означает наличие многоуровневости, иерархии, т.е. в вертикали (высоты) относительно каждого из его компонентов (цели, содержание, методов, форм и средств обучения). Педагогическая технология характеризуется тем, что цели обучения характеризуются через результаты обучения, выраженные в действиях учащихся, которые можно точно опознать и измерить.

Сложность данной постановки цели заключается в переводе результатов обучения на язык действия. Эта задача решается двумя способами:

- 1) построением четкой системы целей, в которой выделены их категории и последовательные уровни (иерархия). Такие системы получили название педагогических таксономий (с греческого taxis- ряд, nomus –закон);
- 2) созданием максимально ясного, конкретного языка для описания целей обучения.

По характеру содержания и структуры технология *уровневой дифференциации* является более обучающей. Относительно к студенту это *лично-ориентированная технология*, ставящая в центр образовательной системы личность учащегося, обеспечение комфортных, бесконфликтных и безопасных условий его развития, реализацию его природных потенциалов.

По организационным формам *технология сочетает в себе и групповое, и индивидуальное обучение*, ее можно отнести к дифференцированной по форме организации учебного процесса технологии.

Согласно данной системе обучения преобладающими являются проблемно-поисковые методы обучения. По направлению модернизации существующей традиционной системы – это педагогическая технология, функционирующая *на основе активизации и интенсификации деятельности учащихся, поскольку в основе своей носит характер проблемного обучения*.

И, наконец, по категории обучающихся, то есть контингенту учащихся, к которым была бы применима данная технология обучения, - это технология продвинутого уровня. Преподаватель при проектировании данной образовательной среды сам определяет цель развития учащегося, стараясь учесть индивидуальность каждого, не предъявляет цель в явном виде, а концентрирует внимание на способах организации самостоятельной активности для ее достижения.

Концептуальный подход к построению данной педагогической технологии имеет прочную психолого-педагогическую основу, исходящую, в частности, из психологических утверждений С. Л. Рубинштейна о включении объекта мысли в новые связи в процессе мышления и тем самым выявления в нем новых свойств, приводящих к изобретениям и открытиям. Другой психологической основой технологии является теория Л. С. Выготского о переходе в процессе обучения умственного развития учащегося из зоны «актуального развития» к зоне «ближайшего развития», которое может быть осуществлено на основе деятельности, переходящей от репродуктивного уровня к продуктивному. Эти уровни деятельности обеспечивают разные уровни усвоения учебного материала учащимися. В. П. Беспалько уровни усвоения учебного материала делит на 4 вида: ученический, алгоритмический, эвристический и творческий.

Ученический уровень обеспечивает только такое качество знаний, как правильность (на первом уровне – это правильное выполнение аналогичных заданий, пересказа текста, формулировки правил, теорем и т.д. без собственных комментариев). Ученический уровень представляет собой «обязательный уровень», а остальные уровни – возможность выбора соответствующих знаний, умений и навыков по индивидуальному спросу учащегося. Такое обучение обеспечивает каждому обучаемому свою динамику развития.

Алгоритмический уровень усвоения обеспечивает такое качество знаний, как полнота и действенность, т.е. ученик может перечислить все ведущие элементы знаний, дать определение каждому из них, охарактеризовать основные их признаки, а также выполнить задания по теме с применением полученных знаний и умений. Эвристический и творческий уровни обеспечивают, кроме перечисленных качеств знаний, также их осознанность, системность и прочность.

Традиционное обучение не позволяет оценивать уровень по деятельностным характеристикам, т.е. насколько учащийся усвоил материал: осознанно, прочно, системно, полно и т.д. При уровне дифференциации процесса обучения разрабатываются уровневые задания для самостоятельной и контрольной работы по каждой теме соответственно требованию уровней.

Требования к заданиям:

1 уровень. Они должны быть направлены на припоминание и актуализацию уже имеющихся усвоенных знаний без их видоизменения.

2 уровень. Задания в измененной ситуации, на сравнение, описание и упорядочение ранее изученного материала, т.е. решение аналогичных задач, требующих преобразования полученных знаний. Проверочные задания, выполняющие функцию обратной связи. К таким заданиям относятся: решение кроссвордов, ребусов, логических задач. На этом уровне учащиеся способны самостоятельно воспроизводить информацию и применять ее в различных ситуациях.

3 уровень. Задания познавательного – поискового характера, в процессе выполнения которых учащиеся приобретают новые знания. Такая работа требует активизации следующих видов мыслительной деятельности: анализа и синтеза, сравнения, выделения главного, обобщения и систематизации.

Таким образом, главный акцент в развивающей модели уровневой дифференциации ее авторы делают не на деление учащихся по их способностям или уровню обученности, а на *идею согласования процесса обучения с психологической и нравственной структурой развивающейся личности учащихся*, что решается через:

1) разработку учебного материала, для которого каждый уровень его репрезентации (обязательный, дополнительный, повышенный, улучшенный и т. п.) мог бы быть предложен в многообразии индивидуально-личностных особенностей учащихся;

2) предоставление учащемуся возможности самостоятельной ориентации в многообразии учебного материала, в способах учебной работы, выбора для себя посильного уровня обучения, т. е. возможности стать субъектом познавательной, нравственной деятельности и общения.

Основу технологии разноуровневого обучения составляют:

- ◆ психолого-педагогическая диагностика учащегося;
- ◆ сетевое планирование;
- ◆ разноуровневый дидактический материал.

Одним из важных компонентов уровневой дифференциации является сетевой план – это модель учебного процесса, которая позволяет каждому учащемуся видеть наглядно все, что он должен выполнить за одно занятие, неделю, месяц, семестр и т. д. и стать личностью действующей, т. е. субъектом обучения. Педагогу сетевое планирование позволяет перейти от дискретного (прерывистого) управления деятельностью учащихся, когда задания выдаются «порциями» на занятия преподавателем, к непрерывному рефлексивному соуправлению и самоуправлению учебным процессом.

Что касается разноуровневого дидактического материала, то практика и передовой опыт убеждают, что только структурированное и дозированное по объему содержание осваиваемого курса наряду с развивающими рефлексивными педагогическими технологиями являются гарантиями саморазвития личности. Задача структурирования содержания решается при разноуровневом обучении с помощью деления текстов, заданий и т. п. на три уровня сложности:

I уровень – сохраняет логику самой науки и позволяет получить упрощенное, но верное и полное представление о предмете;

II уровень – углубляет первый и обогащает по содержанию, глубине проработки, не требуя переучивания. Это происходит за счет включения ранее намеренно пропущенных подробностей, тонкостей, нюансов и т. п.;

III уровень – углубляет и обогащает второй как по содержанию, так и по глубине проработки. Это происходит за счет включения дополнительной информации, не предусмотренной стандартами. Таким образом, эти три уровня можно охарактеризовать при проведении занятий как:

1. Проблемное изложение (учащийся осваивает образец умственных действий).
2. Частично-поисковый (формируются элементарные умения и навыки поисковой деятельности).
3. Исследовательский (формируются навыки творческой деятельности).

При этом ориентировочный алгоритм изучения темы, его пошаговое описание, основанное на особенностях процесса освоения знаний, опыта и способов деятельности и эмоционально-ценностном отношении, может быть следующим:

I шаг – проблематизация. Для этого необходимо связать изучаемую тему с актуальными потребностями учащихся, или группы с целью привлечения внимания к

изученной теме. Это реализуется путем установления связи содержания темы с опытом учащихся, их интересами, уже изученным материалом.

2 шаг – мотивация учащихся, которая включает в себя несколько блоков: работу с мотивами, целями, эмоциями, учебно-познавательной, нравственной деятельностью и общением.

3 шаг – ознакомление с информацией.

4 шаг – освоение информации, которое может происходить через проработку текста и взаимообучение.

5 шаг – контроль освоения информации.

Таким образом, основные правила технологии разноуровневого обучения можно свести к следующему:

1. Не дотягивать всех учащихся до единого уровня, а создавать условия каждому в меру его потребностей, сил и желания.

2. Последовательное освоение и отработка уровней.

3. При подготовке к практическому занятию можно выбрать любой уровень заданий и повысить свой результат.

Основными *принципами уровневой дифференциации* являются: доброжелательность, взаимопомощь, нормотворчество, право на собственное мнение и ошибку. *Дифференциация* представляет собой поэтапное обучение студентов в достаточно большой группе учащихся, подобранной по случайным признакам.

Эта форма основана на возможно более полном учете индивидуальных и групповых особенностей учащихся. Она предполагает вариативность темпа изучения материала, дифференциацию учебных заданий, выбор разных видов деятельности, определение характера и степени дозировки помощи со стороны учителя. При этом возможно разделение учащихся на группы внутри обучаемой аудитории с целью осуществления учебной работы с ними на разных уровнях и разными методами. Эти группы, как правило, мобильны, гибки, подвижны.

Особенность внутренней дифференциации на современном этапе - ее направленность не только на студентов, испытывающих трудности в обучении, но и на продвинутых студентов. Внутренняя дифференциация может осуществляться как в традиционной форме учета индивидуальных особенностей учащихся (дифференцированный подход), так и в системе уровневой дифференциации на основе планирования результатов обучения.

Традиционно сущность внутренней дифференциации состояла в применении форм и методов обучения, которые индивидуальными путями, с учетом психолого-педагогических особенностей вели бы студентов к одному и тому же уровню овладения программным материалом. Однако теперь стало необходимым применять в работе внутреннюю уровневую дифференциацию.

Таким образом, при трехмерной методической системе обучения идет совершенствование процесса обучения: он идет от учения как функции запоминания к учению как процессу умственного развития, от обучения, ориентированного на среднего учащегося к дифференцированному и индивидуализированному обучению.

Поуровневая организация процесса усвоения знаний, умений и навыков позволяет целенаправленно управлять этим процессом, развивая наиболее существенные и необходимые его характеристики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антропова М.В., Манке Г.Г., Кузнецова Л.М., Бородкина Г.В. Дифференциация обучения: Педагогическая и физиолого-гигиеническая оценка. // Педагогика, 1992, № 9-10.
2. Осмаловская И.М. Дифференциация процесса обучения в современной школе. - Москва-Воронеж, 2004 г.

3. Чупрасова В. И. Современные технологии в образовании. - Владивосток, 2000.
4. В.К. Шишмаренко. Дифференциация обучения как педагогическая проблема. – Челябинск, 1996.

ЯЗЫКОВАЯ ПОДГОТОВКА КАК СПОСОБ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ БАЗОВЫХ ФАКУЛЬТЕТОВ

Семененко И.Е.
к.пед.н. доцент

Аннотация

Рассматривается проблема активизации познавательной деятельности иностранных студентов базовых факультетов средствами языковой подготовки. Определено, что одной из основных проблем современного украинского высшего образования является необходимость повышения качества подготовки специалистов для зарубежных стран с целью приобретения статуса конкурентоспособности на рынке образовательных услуг.

В статье акцентируется внимание на специфике профессиональной подготовки иностранных студентов. Выявлено, что именно на занятиях по языковой подготовке должно закладываться отношение иностранных студентов к профессии. В частности, студентам необходимо понять, что будущая профессиональная реализация потребует от них профессиональной компетентности, которая невозможна без их активной познавательной деятельности.

Ключевые слова: иностранные студенты, профессиональная подготовка, познавательная деятельность.

Summary

The problem of foreign students' cognitive activity by means of language training on basic faculties is considered. Determined, that one of the main problems of modern Ukrainian higher education is the need to improve the training of specialists for foreign countries to acquire the status of competitiveness in the educational market.

The article focuses on the specifics of professional training of foreign students. Researched what the classroom language training has laid ratio of foreign students to the profession. Researched, that foreign students' attitude to their profession should be laid on classroom language training. In particular, students should realize that the future will require professional implementation of their professional competence, which is not possible without their active cognitive activity.

Keywords: foreign students, professional training, cognitive activity.

Смысл современного образования проявляется в формировании профессионально-компетентного специалиста, в максимальном раскрытии творческого потенциала каждой личности в современной социокультурной ситуации. Особую актуальность эти вопросы приобретают в процессе обучения иностранных студентов, поскольку одной из основных проблем современного украинского высшего образования является необходимость повышения качества подготовки специалистов для зарубежных стран с целью получения статуса конкурентоспособности на рынке образовательных услуг. Особенностью профессиональной подготовки иностранных студентов является то, что результативность этого процесса зависит от усвоения ими языка страны обучения как средства общения.

Цель статьи – рассмотреть языковую подготовку как способ активизации познавательной деятельности иностранных студентов базовых факультетов.

Проблемы становления и развития системы подготовки специалистов для зарубежных стран являются предметом исследований ряда ученых. При этом особенно активно рассмотрены дидактические основы подготовки иностранных студентов в вузах (А. Бронская, А. Никитин, А. Сурыгин) проблема формирования их познавательных потребностей (О. Резван), проблемы подготовки иностранных граждан к обучению в технических университетах (П. Баришовец, Н. Булгакова, Е. Лузик), адаптационные процессы как основа аккультуризации иностранного студента в учебной среде украинских вузов (М. Иванова, Н. Титкова, И. Ширяева).

Вместе с тем следует отметить, что в современной научной литературе не существует достаточного количества исследований по проблемам активизации познавательной деятельности иностранных студентов базовых факультетов в процессе языковой подготовки.

Главной целью языковой подготовки иностранных студентов является формирование иноязычной коммуникативной компетенции будущего специалиста, что позволяет использовать язык как средство профессионального и межличностного общения. Познавательная деятельность имеет специфические целевые, содержательные и процессуальные характеристики и направлена на реализацию иностранными студентами своих личностных целей, потребностей и возможностей в социокультурной, общественно-политической и профессиональной сферах общения. Исходя из этого, активизация этой деятельности является на современном этапе одной из актуальных методических проблем профессиональной подготовки иностранных студентов. Так, студенты должны осознать, что будущая профессиональная реализация потребует от них, в первую очередь, профессиональной компетентности, которая невозможна без их активной познавательной деятельности.

С целью активизации этой деятельности на занятиях по языковой подготовке следует организовывать отработки содержания профиограммы будущего специалиста. Профессиональная компетентность рассматривается нами как характеристика, отражающая деловые и личностные качества специалиста, уровень знаний, умений, опыта, достаточных для достижения цели в профессиональной деятельности, а также моральную позицию специалиста [1:15]. По О. Пираловой, профессиональная компетентность может рассматриваться как сумма профессиональных компетенций и социального поведения (использование профессиональных знаний, умение работать индивидуально и в группе, умение принимать решения) [2:46]. Также необходимо определить критерии профессионализма: глубокие и прочные знания по полученной специальности, их соответствие запросам практической деятельности; умение использовать весь приобретенный багаж знаний, находить выход из любой ситуации, правильно оценивать состояние дел и принимать адекватные решения; внедрение в практику работы нового, передового, нахождение путей совершенствования системы работы и настойчивость в необходимости двигаться к достижению поставленной цели; умение создать микроклимат в коллективе, уважение к каждому, знание и соблюдение правил этикета; свободное владение одним или несколькими иностранными языками с целью оперативного использования всемирного информационного материала.

В процессе анализа личностных качеств и умений, необходимых в профессиональной деятельности, концентрируем внимание студентов на том, что большинство из них определяют содержание общих профессиональных качеств человека, например, внимательность, дисциплинированность, ориентация на результат, ответственность, самоорганизация, самостоятельность, сосредоточенность, уравновешенность, усидчивость и целеустремленность. Обсуждаем со студентами общие профессиональные компетенции личности и приходим к выводу о том, что выпускник должен овладеть базовой программой дисциплин по своей специальности, быть компетентным в освоении информационного пространства; проявлять активную жизненную позицию, творческое отношение к своей деятельности; иметь представление о правах и обязанностях специалиста выбранной

специализации для профессионального самоопределения; быть способным брать на себя ответственность в отношении к своей деятельности; использовать Интернет-проекты; осознавать необходимость знаний и умений в области здоровья и здорового образа жизни; знать иностранный язык и иметь представление об этикете, о культуре поведения; владеть культурой письменной и устной речи, грамотно излагать свои мысли, уметь аргументированно представлять свою точку зрения и пользоваться понятийным аппаратом; знать процедуры профессиональной деятельности и профессионального этикета; быть самокритичным [3:14]

Поскольку профессиональную компетентность рассматриваем как качество, которое является крайне необходимым для будущих специалистов, следует формировать у иностранных студентов личные мотивы к познавательной деятельности для овладения будущей профессией именно на занятиях по языковой подготовке. При этом необходимо учитывать особенности внешних и внутренних мотивов профессиональной подготовки. Основой внешних мотивов является стимуляция деятельности извне, то есть с помощью наград, поощрения, наказания и т.д., когда факторы стимуляции поведения находятся за пределами личностного «Я»: «учусь, чтобы потом много зарабатывать». Внутренние мотивы возбуждаются познавательным интересом, связанным с определенной деятельностью: «учусь ради личностного развития, познания нового, понимания личной необходимости для общества и т.д.». Следует отметить, что уровень материального вознаграждения является одной из причин, которая влияет на трудовую мотивацию человека. Для лиц с внешней мотивацией данный фактор может иметь главное значение в принятии решения о работе в определенной сфере. А нашей задачей в процессе профессиональной подготовки является формирование внутренних мотивов профессиональной направленности будущих специалистов и нахождение способов для этого. С этой целью среди иностранных студентов необходимо активно проводить работу, содействующую в адаптации на рынке труда: отработка содержания профессиограммы будущего специалиста и ознакомление с информацией, размещаемой на портале молодых специалистов. Результатом такой работы становится убеждение иностранного студента в том, что благодаря направленности на самостоятельную познавательную деятельность, он может карьерно расти и в результате получать не только удовольствие от профессиональной реализации, но и материальное вознаграждение. Однако в процессе этой профориентационной работы следует смещать акцент именно на самовоспитание профессиональных качеств, помогающих найти время на дополнительные занятия, определить приоритеты в личных профессиональных планах. С этой целью можно предложить иностранным студентам на занятиях по языковой подготовке заполнить анкету-тест «Какой вы студент», составить программу самовоспитания для подготовки к будущей профессиональной деятельности по плану:

1. Перечень качеств, которые следует развивать в себе, чтобы сформировать пригодность к будущей профессии.
2. Перечень качеств, которые важно преодолеть для успеха в будущей профессиональной деятельности.
3. Упражнения для тренировки или, наоборот, ликвидации каждого качества.
4. Примерный срок ожидания успеха.

После составления этой программы, обращаем внимание студентов на упражнения для профессионального самовоспитания: тренинги по формированию нужного качества или, наоборот, по устранению вредных привычек с помощью самоубеждения и самовнушения. Также на занятии по языковой подготовке в процессе работы над текстом «Профессия и качества личности», предлагаем студентам определить качества, которые должен получить человек определенной профессии. То есть, на занятиях по языковой подготовке следует руководствоваться принципами воздействия на личность с целью активизации в ней таких состояний, которые способствуют поддержанию познавательного интереса: удовольствие от получения глубоких и прочных знаний и умения пользоваться ими.

Таким образом, в результате применения средств активизации познавательной деятельности на занятиях по языковой подготовке: бесед по разъяснению сути и важности будущей профессии, отработки содержания профессиональной деятельности специалистов и общих профессиональных качеств человека, профессиограммы специалиста, анализа видов профессиональных компетенций, критериев профессионализма – удается достичь осознанности иностранными студентами личных мотивов овладения профессией, внутренней мотивации, самостоятельности, устойчивого интереса к предметной области.

Активизации познавательной деятельности студентов также способствует использование информационно-коммуникационных технологий обучения, которые позволяют обеспечивать индивидуализацию и дифференциацию обучения в случае разноуровневой подготовки иностранных студентов. Следует отметить, что процесс обучения происходит наиболее эффективно при условии предоставления иностранным студентам возможности выбора уровня сложности задачи, что обеспечивает комфортность и результативность его обучения.

Наблюдение за иностранными студентами показало, что несмотря на проживание в чужой стране и обучение в украинском университете с преподаванием на неродном для них языке, культурную среду чужого города, жизнь в одном с украинскими студентами общежитии, большую часть времени они общаются на родном языке. Конечно, этот факт отрицательно сказывается на темпах и качестве профессиональной подготовки. Анализируя такую ситуацию приходим к выводу, что иностранцам трудно познакомиться с украинскими студентами из-за психологических барьеров. Учитывая это и опираясь на опыт Н. Ворониной [4:99], преподаватели по языковой подготовке могут использовать метод проектов для оказания помощи студентам наладить контакт. По А. Щукину, под проектом понимается самостоятельно планируемая и реализуемая на иностранном языке работа. Проектная учебная деятельность направлена на усиление роли студента в управлении своей учебно-познавательной деятельностью. Содержание проектной деятельности ориентировано на актуализацию творческих потребностей, интересов и потенциальных возможностей студентов, а вариативное построение проектной деятельности создает условия для реализации субъектной позиции студента [5:61]. Опираясь на основные положения проектного метода, украинские и иностранные студенты могут разработать проект «Знакомство». Основной целью этого проекта является установление контактов иностранных студентов с представителями страны обучения. Такой проект может быть реализован в классе мультимедийных технологий и содержать этапы: первоначальное знакомство - диалог украинских и иностранных студентов (вопросы друг к другу готовятся заранее с помощью преподавателей по языковой подготовке); рассказ о своем новом друге по плану; беседа на тему «Мое личное понимание дружбы». На заключительном этапе, который называется «Мои впечатления», студентам предлагается написать сочинение.

Важная роль в организации проектной деятельности принадлежит преподавателю, который выступает в роли консультанта по отдельным вопросам, источником дополнительной информации, координатором действий студентов, арбитром в подведении итогов работы.

Работа над проектом позволяет осуществлять дифференцированный подход к обучению, повышать активность и самостоятельность студентов на основе самостоятельного решения учебных задач, а следовательно способствует повышению познавательной активности. Эту же задачу выполняет использование деловых (дидактических) игр. Игра является средством активизации речевой деятельности иностранных студентов. Это обусловлено тем, что в ходе игры создаются условия, способствующие самопроизвольному усвоению изучаемого языка, развитию творческих способностей и активности иностранных студентов. Кроме того, необычность формы проведения занятий, ее нешаблонность, нестандартный характер помогают поддержанию интереса к изучению языка.

Эффективность использования игры на занятии влияет на качество взаимного общения всех участников учебного процесса и мотивацию речевой деятельности иностранных студентов.

Содержание учебных игр в процессе профессиональной подготовки должно соответствовать содержанию языковой подготовки, определяться профессиональной направленностью, учитывать познавательные потребности и интересы самого студента.

Средством активизации познавательной деятельности является обучение иностранных студентов правилам саморегуляции эмоциональных состояний. Для умения выстраивать гармоничные отношения с окружающей средой с целью регуляции эмоционально-волевой сферы, следует объяснять студентам, что выполняя определенные упражнения, можно достичь хорошей внутренней эмоциональной устойчивости, что, в свою очередь, сказывается на самостоятельности мышления. Это упражнения «Ритм», «Простые утверждение», «Расслабление», «Чувства», «Мой портрет». Использование этих простых упражнений помогает в ситуациях, вызывающих тревогу, неуверенность, подавленность, следовательно имеет положительное эмоциональное воздействие. Результатом таких мероприятий становится самостоятельно сделанный иностранными студентами вывод о невозможности достичь успеха ни в жизни, ни в профессии без умений эмоционально-волевой саморегуляции жизнедеятельности.

Активизация познавательной деятельности иностранных студентов может также осуществляться преподавателем по языковой подготовке в рамках спланированной воспитательной работы. Особенно важным считаем мероприятия по воспитанию у иностранных студентов личностных качеств и формированию знаний и умений, необходимых в профессиональной реализации. Так, в частности следует проводить конкурсы профессиональной направленности, в рамках которых определяются лучшие по профессиональной подготовке иностранные студенты. Целью такого конкурса являются: повышение профессионального уровня иностранных студентов по специальности; выявление наиболее подготовленных студентов факультета; совершенствование единых требований оценки профессиональной подготовки иностранных студентов.

Таким образом, внедрение в практику работы со студентами конкурсных воспитательных мероприятий, кроме достижения общей цели – профессиональной направленности будущих специалистов, играет важную роль в процессе формирования профессиональной компетентности, поскольку позволяет студентам находить собственное решение проблемы через регуляцию своей жизнедеятельности и дает возможность почувствовать ответственность за свое становление.

С целью активизации познавательной деятельности можно предлагать иностранным студентам на занятиях по языковой подготовке программу самообеспечения жизненного успеха согласно с которой, чтобы стать высокоразвитой личностью, следует реализовывать свой профессиональный и жизненный выбор [6, с. 30-31].

Иностранные студенты, делая вместе с преподавателем анализ этой программы, самостоятельно приходят к выводу, что каждому человеку следует заниматься своим самосовершенствованием: самообразованием, самообучением, самовоспитанием и саморазвитием и что получение высшего образования – возможность повысить качество своей жизненной и профессиональной реализации.

Также для активизации познавательной деятельности иностранных студентов считаем необходимым формировать рефлексивные умения будущих иностранных специалистов и умение осуществлять самоанализ и самокоррекцию личных ресурсов. При этом студенты должны научиться осознавать требования к уровню профессиональной подготовки со стороны преподавателей, работодателей, коллег и направлять собственные усилия на коррекцию собственной профессиональной компетентности согласно этим требованиям.

Выводы. Языковая подготовка способствует активизации познавательной деятельности иностранных студентов через осознание ими необходимости этой деятельности

для формирования профессиональной компетентности, психологической готовности к профессиональной деятельности и профессиональной идентичности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Митина Л. М. Профессиональная деятельность и здоровье педагога: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М.:Издательский центр «Академия», 2005. — 368 с.
2. Пиралова О. Ф. Современное обучение инженеров профессиональным дисциплинам в условиях многоуровневой подготовки [Текст] : монография / О. Ф. Пиралова. — М. : Издательство «Академия Естествознания», 2009.
3. Педагогика профессионального образования : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. П. Белозерцев [и др.] ; под ред. В. А. Сластенина. — М. : Издат. центр «Академия», 2004. — 368 с.
4. Воронина Н. А. Использование метода проектов в процессе обучения русскому языку как иностранному / Н. А. Воронина. // Профессионально направленное обучение русскому языку иностранных граждан: сб. науч. тр. / материалы Международной научно-практической конференции, т. 1. — Москва: МАДИ, 2010. — 198 с. — С. 99 – 103.
5. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам : Теория и практика. — М.: Филоматис : Издательство «Омега-Л», 2010. — 480 с.
6. Общая педагогика: Учеб.-метод. комплекс / сост. Е. А. Коновальчик — Мн.: БГУ, 2002.— 112 с. — С. 30 – 31.

ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ С ИНОСТРАННЫМИ СТУДЕНТАМИ

Торохтий Л.С.

доцент,

Мацко И.В.

ст. преподаватель

Түйіндеме

Мақала әл-Фараби атындағы ҚазҰУ ЖОО дейінгі білім беру факультетінде сабақтан тыс уақытта шетелдік студенттермен тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруға арналған. Сонымен қатар мақалада студенттердің аз тілдік мүмкіндіктеріне байланысты тәрбиелік іс-шараларды ұйымдастыру мен өткізуде туындайтын қиыншылықтарға талдау жасалынады және де аудиториядан тыс іс-шараларды өткізудің кейбір нұсқалары қарастырылады. Аннотация.

Аннотация

Статья посвящена организации воспитательной работы со студентами иностранцами во внеаудиторное время на факультете довузовского образования КазНУ им. аль-Фараби. В статье анализируются трудности организации и проведения воспитательных мероприятий, связанные с ограниченными языковыми возможностями студентов, а также рассматриваются некоторые варианты проведения внеаудиторных мероприятий.

Summary

The article is devoted to the organization of educational work with foreign students during extracurricular time at the faculty of pre-university education of KazNU. The article analyzes the difficulties of organizing and conducting educational activities related to the students' limited language abilities, as well as some options for conducting extracurricular activities.

Воспитательная работа - это организация различных видов деятельности учащихся во внеаудиторное время, обеспечивающая необходимые условия для социализации личности. В настоящий момент воспитание занимает всё большее место в образовательном процессе и является неотъемлемой частью воспитательной работы на кафедре казахского и русского языков для иностранных граждан факультета довузовского образования.

Работа по организации и проведению внеаудиторных воспитательных мероприятий с иностранными учащимися имеет свою специфику и сопряжена с целым рядом трудностей.

Сама дефиниция «воспитательное» мероприятие в иностранной аудитории не может позиционироваться идентично определению «воспитательное» мероприятие, применительно к воспитательному процессу для казахстанских студентов.

Цели воспитательной работы с иностранными учащимися, естественно, несколько отличаются от тех, что определены для молодёжи нашей страны. Невозможно не учитывать национальные традиции, менталитет, культуру страны, откуда приехал студент, а иногда и наличие определённого образования, специфику имеющейся профессии, жизненный опыт.

Так на нашем факультете обучались студенты африканского племени, которым нельзя было петь или принимать участие в каком-либо публичном выступлении, и невозможно было привлечь их к участию в концертах, вечерах, праздниках - это воспринималось как оскорбление. Иногда приходится сталкиваться с тем, что иностранным студентам не интересны наши мероприятия, потому что не близки и не понятны, а мотивация, побуждающая их принимать участие в воспитательных мероприятиях, часто носит внешний характер (приказ декана, преподавателя). Некоторые задачи воспитательной работы (такие как воспитание патриотизма, профессиональная ориентация) и вовсе теряют смысл в иностранной аудитории, в большинстве случаев наши студенты имеют профессию, высшее образование и давно определили свой жизненный путь.

Бесспорно, есть общечеловеческие ценности, доступные пониманию любого человека, и задача преподавателей нашей кафедры заключается в том, чтобы на основе толерантности приобщить иностранцев к нашей культуре, нашим ценностям, вызвать интерес и желание как можно больше узнать о Казахстане, помочь им адаптироваться в условиях экзогенной культуры. Среди приоритетных направлений воспитательной внеаудиторной работы можно выделить следующие:

1. Социально-культурная адаптация иностранных студентов к условиям новой социальной среды и к условиям обучения.
2. Содействие социальному, культурному и физическому развитию.
3. Использование языковой среды для повышения эффективности обучения и результативности процесса социально-культурной адаптации.
4. Создание условий для полного участия иностранных студентов в учебно-воспитательном процессе университета.

Для успешного решения поставленных целей большую роль в организации внеаудиторных воспитательных мероприятий имеет выбор формы проведения. Без преувеличения можно сказать, что, пожалуй, самым популярным вариантом работы является проведение экскурсий. У студентов экскурсии всегда вызывают неподдельный интерес и желание получить как можно больше информации о Казахстане, а это в свою очередь стимулирует интерес к изучению истории Казахстана, к изучению языка, воспитывает у иностранных студентов понимание и уважение к чужой стране, культуре.

За годы существования факультета здесь обучались студенты из разных стран: Америки, Африки, Юго-Восточной Азии. Было проведено большое количество интересных встреч и вечеров. Оживленно и интересно проходят праздники «Давайте познакомимся», «Фестиваль культур», «Фестиваль национальной кухни», олимпиада «Говорим по-русски».

В большинстве случаев, внешняя мотивировка участия студента в мероприятии перерастает в неподдельный интерес, желание проявить себя.

С первых дней пребывания иностранных граждан на нашем факультете преподаватели помогают студентам привыкнуть к новой обстановке, ориентироваться в городе, знакомят их с различными сторонами нашей жизни. Традиционно проводятся празднования дней рождения студентов, организуются беседы о русских и казахских праздниках, искусстве, песнях, традициях и обычаях казахского и русского народа.

Большой объем информации самого разнообразного характера получают иностранные студенты после посещения выставок, музеев, театров, экскурсий. Интересные страницы жизни иностранных студентов находят отражение в фотографиях. Это фотообзоры вечеров, экскурсий, конференций. Студенты с удовольствием пишут на русском языке о себе, о своей стране, о своих впечатлениях, о Казахстане.

Стало традицией проводить среди иностранных студентов ежегодную научно-практическую конференцию «Земля – наш общий дом».

Все мероприятия проводятся в непринужденной и дружеской атмосфере. Студентам не только нравится учиться, но и отдыхать, вместе с преподавателями студенты могут обсудить проблемы, поделиться радостью. Вся воспитательная работа с иностранными студентами направлена на расширение страноведческого кругозора и углубление лингвокультурной компетенции, а также стимулирование студентов к изучению РКИ.

На факультете функционируют студенческие клубы, возглавляемые преподавателями кафедры. В рамках деятельности этих клубов проводятся различные мероприятия: литературные вечера, конкурсы, фотоконкурсы, фотовыставки.

Подготовка мероприятия – большой и трудоёмкий процесс. Она включает в себя:

1. Определение целей и задач, проводимого мероприятия.
2. Определение формы проведения (экскурсия, олимпиада, круглый стол, конференция, и.т.д.).
3. Написание сценария.
4. Тренинг выступающих.
5. Организационные моменты.

Трудности организации и проведения воспитательных мероприятий во многом определены и ограниченными языковыми возможностями студентов.

При написании сценариев необходимо учитывать лексический минимум, доступный пониманию иностранцев, факт разноуровневого владения языком аудитории, эффект неподготовленности восприятия, неаутентичное звучание речи. Для того чтобы частично снять перечисленные трудности понимания спонтанной речи, представляется целесообразным обязательное сопровождение текстового материала зрительным рядом, что особенно актуально для таких видов работ как конференции, круглые столы, различные беседы.

Общеизвестно, что через непродолжительное время внимание ослабевает, тем более, что при любой подготовке в иностранной аудитории невозможно добиться стопроцентного понимания. И если в таких мероприятиях как экскурсии, концерты, фестивали наличие зрительного ряда подразумевается априори, то конференции, круглые столы, беседы требуют дополнительных усилий, для того чтобы поддержать интерес и не потерять аудиторию.

Вся внеаудиторная воспитательная работа факультативна для студента, не является жестко запрограммированной и часто не имеет обратной связи, но носит образовательный, профессионально-ориентирующий, воспитательный и развлекательный характер.

Внеаудиторные мероприятия часто готовятся самими студентами, а преподаватель создает благоприятные условия для проявления творческой активности студентов и возможности самовыражения. Кроме того, подготовка и проведение такой работы стимулирует речевую деятельность, когда создается атмосфера идеального общения преподавателя и студента.

Таким образом, перед преподавателем русского языка как иностранного стоят многочисленные и многоплановые задачи: это организация интеллектуальной деятельности

студентов, совершенствование личности в духе лучших традиций гуманизма и интернационализма.

ЛИТЕРАТУРА

1. Беспятова Б.З организация и содержание воспитательного процесса. М. «Просвещение» 2006г. 235 стр.
2. Смирнов С.А. Педагогика. М., 2001г. - 420 стр.
3. Беспалько В.А. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 1989 г. -120 стр.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: - М.: Народное образование, 1998 г. – 235стр.
5. <http://www.vedu.ru/news-vneauditornaya-vospitatelnaya-rabota-so-st>

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ФОРМЫ ВНЕАУДИТОРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ С ЦЕЛЬЮ ИХ УСПЕШНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ

Уварова Т.Ю.

Аннотация

В статье рассматриваются организационные формы внеаудиторной деятельности иностранных студентов с целью их успешной самореализации. Уточнена суть понятия «внеаудиторная деятельность», определены ее цели и преимущества, приведена ее структура. Установлена связь между аудиторной и внеаудиторной деятельностью. Приведены данные проведенных среди иностранных студентов опросов об их заинтересованности во внеаудиторной деятельности, а также фактического участия в ней. Описаны некоторые из внеаудиторных мероприятий, организованные для иностранных студентов с целью их последующей самореализации.

Ключевые слова: самореализация, личность, иностранные студенты, внеаудиторная деятельность.

Summary

The problem of searching for new forms of organization of extracurricular activities of foreign students for the purpose of their successful self-realization was discussed in the article. The meaning of the concept of «extracurricular activity» has been clarified, its objects and advantages have been identified, the connection between the classroom and extracurricular activities has been established. These surveys, which were carry out among foreign students about their interest in extracurricular activities, as well as the actual participation in it, have been given. Some of the extracurricular activities, which were organized for foreign students with a view to their self-realization, have been described.

Keywords: self-realization, personality, foreign students, extracurricular activities.

Постановка проблемы в общем виде. В современных условиях развития Украины высшее образование должно быть направлено не только на качественную профессиональную подготовку, но и на всестороннее развитие личности каждого студента, поэтому создание условий для развития и самореализации студентов в течение обучения в высшем учебном заведении остается весьма важной проблемой современности.

Вместе с тем неотъемлемой частью образовательного и воспитательного процессов является внеаудиторная деятельность, во время которой могут наиболее проявляться мотивация, целеустремленность, самостоятельность, уверенность в себе, толерантность и другие личностные качества, которые в дальнейшем будут способствовать личностному и

профессиональному росту студентов, а также станут основой для дальнейшей успешной самореализации. Поэтому обсуждение роли внеаудиторной деятельности студентов в настоящее время является достаточно актуальным вопросом.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема самореализации личности, а также отдельные ее аспекты исследовались многими мыслителями разных времен (Сократ, Сенека, К.Гельвеций, Д. Дидро, Я. Коменский, Д. Локк, Руссо, И. Песталоцци, Я. Корчак и др.), философами (Г. Гегель, Кант, Г. Сковорода, И. Фихте, Л. Шестов и др.), психологами (Л. Коростылева, А. Леонтьев, А. Маслоу, А. Петровский, В. Франкл, Э. Фромм и др.), педагогами (А. Макаренко, В. Сухомлинский, К. Ушинский и др.). В современной педагогике она исследовалась рядом таких ученых, как И. Бех, Ж. Воронцова, В. Демиденко, А. Киричук, Н. Комиссаренко, И. Краснощек, Н. Кривда, М. Недашковская, В. Радул, С. Сысоева и др.

Что касается вопроса внеаудиторной деятельности студентов, то весомый вклад в разработку обозначенной проблемы осуществили такие ученые, как А. Акименко, А. Валева, С. Витвицкая, Н. Гурулева, А. Ерошенкова, М. Донченко, Н. Желябина, В. Завгородний, А. Казьмерчук, А. Киричук, Н. Козликовская, Л. Кондрашова, В. Лозовая, И. Ляшенко, А. Марушкевич, А. Максимец, А. Пехота, Л. Петриченко, В. Попова, Л. Смерчак, И. Соколова, В. Таранова, Г. Троцко, Г. Устинина и др.

Однако, несмотря на это, вопрос внеаудиторной деятельности иностранных студентов до сих пор остается недостаточно изученным и в то же время представляет большой интерес в плане педагогического анализа учебной деятельности как студента, так и преподавателя.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Как доказано учеными, на нынешнем этапе развития общества особенно актуальна потребность в воспитании человека, способного к самореализации. В частности, проблема самореализации в студенческом возрасте оказывается достаточно важной, ведь именно в этот период у молодых людей происходит становление активной жизненной позиции и выбор дальнейшего жизненного пути. Отдельным важным вопросом остается самореализация иностранных студентов, приезжающих на обучение в украинские ВУЗы.

Успешной самореализации иностранцев способствует не только аудиторная, но и внеаудиторная деятельность, поскольку она является неотъемлемой частью образовательного и воспитательного процессов. Вместе с тем анализ научной литературы показывает, что очерченный вопрос не нашел достойного отражения в педагогической теории и практике. Это доказывает актуальность темы статьи.

Целью статьи является раскрытие специфики и рассмотрение определенных организационных форм внеаудиторной деятельности иностранных студентов с целью их успешной самореализации.

Изложение основного материала исследования. Анализ современной справочной литературы дает основания утверждать, что под внеаудиторной деятельностью чаще всего подразумевается разнообразная образовательная и воспитательная работа, организованная педагогами во внеаудиторное время, которая обеспечивает необходимые условия для социализации личности студента, а также форма организации свободного времени студентов, направленная на их всестороннее развитие. Обычно такая деятельность имеет целью расширение и углубление знаний, умений, навыков развития студентов и их индивидуальных способностей, формирование личностных качеств и, главным образом, направлена на удовлетворение интересов и запросов каждой личности [1].

В частности, В. Демчук и М. Соловей, определяя внеаудиторную деятельность составной частью учебно-воспитательного процесса, ставят вопрос о системе воспитательной работы ВУЗа, задача которого заключается в создании определенной социокультурной среды, в которой личность развивается и приобретает социальный опыт, получает помощь в социальной самоидентификации и самореализации врожденных задатков [6, с.33].

Стоит также обратить внимание на выводы ученых о том, что внеаудиторная деятельность студентов имеет определенные преимущества. Внеаудиторная деятельность не предполагает наличия жестких ограничений во временном, организационном и содержательном планах, а потому в процессе ее осуществления есть больше педагогических резервов для создания у студентов основы для дальнейшей успешной самореализации.

Смысл внеаудиторной деятельности определяется деятельностью студентов во внеурочное время такой ее организацией, когда творчество и инициатива студентов выступают на первый план. Внеаудиторная деятельность создает положительные условия для понимания, усвоения и обсуждения знаний, а также для получения знаний, которые не включены в образовательную программу.

Общеизвестно, что искусно организованный процесс воспитания в высшей школе системно охватывает как аудиторное, так и внеаудиторное взаимодействие со студентами, а потому к основным требованиям, предъявляемым к внеаудиторной учебной деятельности, относится обязательная взаимосвязь аудиторной и внеаудиторной работы. Также необходимыми условиями внеаудиторной работы является добровольность участия студентов, внеаудиторность ее проведения, большая самостоятельность, целеустремленность и регулярность, массовый охват студентов [2].

Однако не стоит забывать, что внеаудиторная работа продолжает, но не дублирует процесс обучения. «Внеаудиторная работа позволяет студентам применить свои знания, умения вне аудитории, расширить их общий кругозор. Кроме того, иностранным студентам она дает возможность увеличить объем времени для практики в общении на украинском языке, что очень существенно для получения прочных умений и навыков» [7, с.34].

Опираясь на вышесказанное, можно утверждать, что под внеаудиторной деятельностью студентов понимается педагогическая целесообразная организация свободного времени студентов, которая обеспечивает не только приобретение ими специальных знаний, навыков, умений и опыта, которые соответствуют характеру профессии, но и способствуют дальнейшему развитию личностных качеств, реализации их склонностей и способностей.

Очевидно, что разные виды познавательной деятельности дают возможность иностранным студентам не только усваивать определенные знания. Организация подобной деятельности становится основой для воспитания в иностранных студентах таких социально необходимых черт характера, как взаимоуважение, толерантность, вежливость и т.д., помогает им овладеть умениями сотрудничать, высказывать свою точку зрения и вести диалог, а также способствует самоопределению и самореализации личности студента в будущем. Поэтому внеаудиторная деятельность имеет значительные потенциальные возможности для удовлетворения потребностей студентов в содержательном досуге и их участия в общественно-полезной деятельности. Она ориентирует педагогов и студентов на систематический творческий поиск форм и способов совместной деятельности, продуктивное сотрудничество, взаимодоверие и взаимоуважение.

Взгляды исследователей на структуру и направления внеаудиторной деятельности несколько отличаются между собой. Например, Г. Овчаренко определяет следующие направления внеучебной деятельности в вузе [4, с. 35-36]: научно-исследовательское, общественно-политическое, художественно-эстетическое, трудовое, историко-культурное и этнографическое, физкультурно-спортивное, организационно-управленческое, соответствующие специфике стадий социализации студенческой молодежи. Центральное место во внеучебной деятельности занимает содержательный компонент, который имеет свойство меняться в зависимости от традиций вуза и специальности будущего специалиста.

Л. Петриченко [5, с. 36] отмечает, что система внеаудиторной работы должна сочетать такие компоненты, как внеаудиторная учебно-исследовательская и научно-исследовательская работа студентов, «чисто» воспитательная внеаудиторная работа творческого характера и студенческое самоуправление. Исследовательница считает, что

научно-исследовательская работа как составляющая внеаудиторной работы направлена на углубление мотивации творческой профессиональной деятельности студентов, способствует углублению теоретических знаний студентов о творчестве, развитии творческого мышления студентов, вооружению студентов исследовательскими умениями для осуществления этой деятельности. Во-вторых, поощрения студентов и участие их в научно-исследовательской работе способствует, по ее мнению, развитию у них самостоятельности и инициативности, индивидуального профессионального стиля, творческих способностей, без чего невозможно осуществление профессиональной деятельности на высоком уровне. «Чисто» воспитательная составляющая системы внеаудиторной работы студентов способствует формированию высоконравственной и интеллектуально развитой личности, способной быстро и безболезненно адаптироваться к сложным условиям; умеет раскрывать, анализировать и активно использовать свои потенциальные возможности.

Несколько иначе структуру внеаудиторной деятельности студентов представляет А. Стоян [8, с. 21], который выделяет в ней четыре группы:

1. Самостоятельная работа по повышению профессионального уровня (конспектирование первоисточников, подготовка к лекциям и семинаров, выполнение курсовых работ, чтение специальной литературы);

2. Участие в формировании культурных ценностей (общественная работа, занятия на факультете общественных профессий, научно-исследовательская работа, участие в художественной самодеятельности, любительские и творческие занятия);

3. Усвоение культурных ценностей (чтение художественной, документальной и научно-технической литературы, журналов и газет, прослушивание музыкальных записей, посещение кино, театров, концертов, музеев, встречи с писателями, журналистами);

4. Отдых и развлечения (занятия спортом, встречи с друзьями, знакомыми, родственниками, посещение ресторанов, кафе, встречи с любимым человеком, прогулки по городу, загородные выезды и т.д., настольные игры, бездействие, отдых).

Вопросы организации внеаудиторной деятельности студентов, которая способствовала бы дальнейшему развитию их личностных качеств и самореализации, остается актуальным не только для украинских студентов, но и для иностранцев, которые приезжают учиться в украинские ВУЗы. Для них непосредственно сам процесс обучения в чужой стране связан со многими трудностями. Что же касается возможности самореализации, то у иностранцев вероятность данного процесса заметно ниже, по сравнению с украинскими студентами. В частности, фокусируясь на профессиональной самореализации, иностранные студенты в силу многих причин не развиваются на должном уровне личностно и социально.

Проведение различных внеаудиторных воспитательных мероприятий в рамках вышеупомянутых направлений, а также участие в них иностранных студентов, позволяет осуществить эффективное воздействие на их сознание и расширить их понимание сути самореализации и ее связи с активной деятельностью, которая реализуется человеком для своего блага и блага других людей.

Однако, как свидетельствуют полученные результаты опросов, эти резервы на практике используются слабо, а внеаудиторная воспитательная работа остается слабым звеном современной деятельности высшей школы, поскольку она не имеет систематического целенаправленного характера. А эпизодичность проведения воспитательных мероприятий с участием отдельных иностранцев приводит к тому, что участие многих студентов в жизни вузов завершается вместе с последней парой.

Кроме того, в современных ВУЗах наблюдается расширение сети предметных секций и курсов (курсы иностранных языков, курсы водителей, компьютерные курсы, спортивные секции), целью которых является исключительно обучение, улучшение знаний по отдельным дисциплинам, или организация спортивных соревнований. Также актуальными остаются проведения концертов и конкурсов талантов, или красоты. Вместе с тем происходит

уменьшение количества кружков по интересам, все реже организуются обсуждения, встречи с интересными людьми, круглые столы, литературные вечера, и тому подобное. В результате этого студенты теряют интерес к внеаудиторной деятельности, считая ее неинтересной, навязанной преподавателями.

В частности, по результатам опроса, около 70% иностранных студентов признали, что они с неохотой посещают воспитательные мероприятия, ибо при организации не учитываются их интересы и проводятся они довольно скучно и однообразно. Было также установлено, что обычно эти меры не связаны с последующей успешной самореализацией иностранных студентов.

С учетом вышеизложенного, можно сделать вывод, что важным условием дальнейшей успешной личностной самореализации иностранных студентов является организация такой внеаудиторной деятельности, которая включала в себя полезную и познавательную деятельность иностранцев, учитывала бы их интересы и способствовала дальнейшей личностной самореализации иностранных студентов во время их обучения в украинских ВУЗах.

Воплощение этого условия может осуществляться при реализации таких методов и форм организации воспитательной работы: диспуты, «круглые столы»; студенческие мини-конференции; проведение интернет-моста со студентами других стран на тему «Самореализация без границ»; встречи с представителями интересных профессий; конкурсы, турниры, КВН; экскурсии, посещение театральных спектаклей.

В частности, интересной для иностранных студентов формой внеаудиторной просветительской деятельности на тему самореализации может стать Интернет-мост, организованный для студентов 3-4 курсов. Одним из таких мероприятий в рамках Интернет-моста может стать организация он-лайн встречи между студентами 3-4 курсов и их сверстниками, студентами из разных стран: Австрии, Марокко, Монголии, Казахстана, Узбекистана и др. Чтобы упростить процесс общения, в помощь студентам на мероприятие стоит пригласить студентов, говорящих на языках этих стран, и преподавателей, которые владеют немецким, французским и английским языками. Запланированное мероприятие может проходить с помощью скайп-конференции. Темой Интернет-моста может стать «Самореализация без границ», а само мероприятие может включать в себя обсуждение следующих тем: «Самые счастливые страны мира», «Маленькие секреты счастливой жизни, или научите нас самореализовываться», «Как сделать каждый день полезным» и др.

В ходе Интернет-моста нужно обратить внимание на то, что очень часто успешная самореализация человека связана с ощущением себя счастливым человеком и наоборот, счастье человека часто невозможно без такой деятельности, в ходе которой человек может самореализоваться. Представители разных стран могут выразить свои мысли об уровне счастья в их стране и о том, чего не хватает людям их страны для того, чтобы чувствовать себя счастливыми. Участникам интернет-моста стоит поделиться также информацией об обязательных делах, из которых состоит их день, и о том, как интересно и с пользой провести свободное время. В качестве минутки отдыха участникам предлагают вспомнить крылатое выражение о счастье, которые чаще всего используют люди в их стране.

Таким образом, при планировании и организации внеаудиторной деятельности иностранных студентов, важно учитывать их профессиональную и личностную направленность, что позволяет повысить воспитательные возможности этой деятельности, а также способствует самоопределению и самореализации личности иностранного студента в будущем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – К. : Академвидав, 2009. – 616 с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология : Учебник для вузов / И.А. Зимняя. – Изд. второе, доп., испр. и перераб. – М. : Университетская книга; Логос, 2009. – 384 с.

3. Казьмерчук А. В. Внеаудиторная деятельность как средство интенсификации профессионального обучения в высшем учебном заведении / А. В. Казьмерчук // Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). – Вып. 9 (137). – 2013. – С. 54-60
4. Овчаренко Г. Е. Позанавчальна діяльність студентів у вищих навчальних закладах: сутнісні характеристики, структура та особливості. / Г.Е.Овчаренко //Освіта Донбасу. – 2008. – № 5-6 (130-131). – С. 35-38.
5. Петриченко Л. Система позааудиторної роботи, спрямованої на підготовку майбутнього вчителя до творчої професійної діяльності / Л. Петриченко. – Вип. LI. – Слов'янськ, 2010. – С. 33-40.
6. Соловей М., Демчук В. Система виховної роботи у вищому навчальному закладі як фактор цілісного виховання особистості / М. Соловей, В. Демчук. – № 8. – Рідна школа, 2004. – С. 33–37
7. Степина Т.М. Организация внеаудиторной работы со студентами в неязыковом вузе / Т.М. Степина // Актуальные проблемы обучения иностранных студентов. Материалы VIII межвуз. научно-практ. конф. – Днепропетровск, 2006. – 92 с.
8. Стоян А. Н. Организация досуга студенческой молодежи. / А. Н. Стоян. – Киев : Вища школа, 1984. – 41 с.

СОВРЕМЕННЫЙ УЧЕБНИК В ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКЕ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ

Цимбал Т.Н.

ст. преподаватель

Аннотация

В статье рассмотрены основные особенности современного электронного учебника русского языка для иностранцев как комплекса. Проанализированы его функции и место в образовательном процессе. Выделены требования к компонентам учебно-методического комплекса и возможности его использования в обучении русскому языку иностранных студентов.

Ключевые слова: компьютерные технологии, учебно-методический комплекс, модульность, интерактивность, вариативность, сбалансированный подход, речевая деятельность, smart учебник.

Summary

Main features of Russian language modern e-book for foreigners as complex are considered in the article. Its function and place in the educational process were analyzed. Requirements to the components of the educational complex and its use in teaching Russian language to foreign students were allocated.

Key words: computer technologies, educational-methodical complex, modularity, interactivity, variability, balanced approach, speech activity, smart tutorial.

В наши дни происходят фундаментальные изменения в системе высшего образования, связанные с гуманизацией, демократизацией, активным внедрением компьютерных технологий в процесс обучения. Расширение экономического и культурного сотрудничества в мире, необходимость в быстром и эффективном овладении языком предъявляют новые требования к обучению языкам, в том числе и русскому как иностранному (РКИ).

По-новому осмысливаются и основные положения коммуникативно ориентированной методики обучения РКИ. Необходимость существенно повысить качество формируемой коммуникативной компетенции требует применения новых методологических приемов для совершенствования процесса обучения. Формируются новые концепции,

систематизирующие упражнения как особые средства обучения, выявляются новые подходы к построению моделей восприятия и понимания иноязычных сообщений, уточняется коммуникативная природа общения, его психологические, лингвистические и методические особенности, определяется роль индивидуальных факторов в овладении языком. Особое внимание придается диалогу культур, обучению на этой основе межкультурной коммуникации. Все это открывает новые направления использования компьютерных технологий, обеспечивающих вариативность обучения, приближающих технологию обучения к индивидуальным особенностям учащихся, создающих новые стимулы для успешного изучения иностранного языка. Уже стало аксиомой признание вариативности целей обучения, воздействия условий обучения и коммуникативных потребностей на формы и содержание обучения, учета различных стратегий овладения языком.

По мере совершенствования коммуникативной методики технические средства обучения РКИ приобретают все большее значение для создания и обеспечения интерактивности обучения, моделирования специальной обучающей среды. Это, с одной стороны, реализуется в новых требованиях к существующим средствам обучения (прежде всего к учебникам), с другой, в наибольшей степени реализуется с помощью компьютера (интерактивного и моделирующего по своей природе средства обучения). Все большее значение приобретает принцип индивидуализации, который находит свое методическое решение с помощью разных видов средств обучения и имеет свои способы реализации в компьютерной системе в соответствии с психологическими закономерностями восприятия звучащей речи, видеоряда, текстов и рисунков с экрана монитора. Методисты считают, что современные компьютерные программы в наибольшей степени могут учитывать индивидуальные потребности и интересы учащихся, различные стратегии усвоения/овладения языком, дифференцировать способы предъявления учебного материала, обеспечивать индивидуальные формы тренировки, создавать широкий диапазон стимулов для вовлечения учащихся в иноязычную речевую деятельность, увеличивать время контакта с изучаемым языком (Азимов 1999). Такие проблемы не может решить даже самый лучший бумажный учебник. Современные компьютерные технологии позволяют предлагать новые методические решения в этой области. Интерактивность, самостоятельность, индивидуализация и как следствие всего этого личностно-ориентированный на иностранного студента подход к обучению формулируют новые требования к характеру использования компьютерных учебных материалов на занятии.

Отличительной чертой современного учебного процесса по дисциплине русский язык как иностранный становится использование различных форм компьютерных технологий. Правда, на вопросы и проблемы, связанные с компьютеризацией обучения, пока еще нет однозначного ответа. Остаются малоизученными многие аспекты данной проблематики, в частности теория и практика создания современного электронного учебника.

Таким образом, актуальность исследования основана на том, что информационные технологии становятся в настоящее время одним из ведущих аспектов научной деятельности высшей школы, требующих изменения содержания, методов и форм обучения русскому языку как иностранному и разработки новых электронных и smart-учебников.

Целью данной статьи является анализ системы теоретических и научно-методических требований, лежащих в основе создания и оценки современного учебника (учебно-методического комплекса) по русскому языку как иностранному.

В настоящее время можно говорить о становлении теории современного электронного учебника по РКИ как комплекса. Следует отметить, что в мировой практике учебник считается учебником, только если это учебно-методический комплекс (УМК), т.е., как минимум, состоит из книги для студента, рабочей тетради и книги для преподавателя. Идея комплексности за более чем 30 лет доказала свою продуктивность. В методике преподавания русского языка как иностранного под типовым учебным комплексом понимается «совокупность учебных пособий, рассчитанных на конкретный профиль или этап обучения и

реализующих идею дифференцированного управления учебной деятельностью преподавателя и учащихся» [1; 367].

Информационная ситуация сегодня такова, что образование меняет свои традиционные функции: из способа усвоения готовых и общепринятых знаний оно превращается в способ информационного обмена личности с окружающими людьми, который предполагает не только усвоение, но и, в значительной мере, передачу и генерирование собственной информации в обмен на полученную. Поэтому изменения в методиках и технологиях преподавания, вызванные внедрением информационных технологий (ИТ), могут существенно изменить парадигму педагогической науки в целом и методику создания УМК в частности. Во всяком случае, объект дидактики, которым традиционно считался процесс обучения как акт передачи социального опыта, знаний, умений и навыков, на сегодняшний день может быть охарактеризован как педагогическое взаимодействие, обеспечивающее развитие и реализацию интеллектуального потенциала студента, адекватного современному уровню информатизации общества [4; 56].

Современные студенты – это продукт глобальной компьютеризации, они активные пользователи Интернета, телевидения и видеопроизводства. Большинство из них отличается «клиповым» сознанием. А это означает изменение способов и видов получаемой информации и диктует необходимость изменений в образовании. Сегодня его нужно делать более приспособленным для людей с современным восприятием и активно использовать ту модель познания мира, те когнитивные механизмы приобретения новой информации, которые у них сложились. Поэтому содержание образования тоже должно измениться.

Будущее видится не в учебниках, не в традиционных учебных комплексах, а в мобильных и динамичных учебно-методических комплексах нового поколения, учитывающих изменившуюся парадигму образования, изменившийся портрет языковой личности студента, современные технологии обучения, современный взгляд на процесс обучения как на технологический процесс.

Современный образовательный процесс видится интегрированным, объединяющим различные подходы, методы, модели и формы обучения. Использование технических средств, таких, как мультимедиа, электронная почта, компьютерные обучающие программы, обучающие видеокурсы, интернет и интернет-технологии позволяют обеспечить взаимодействие (интерактивность) всех участников образовательного процесса. Если несколько лет назад УМК по иностранному языку представлял собой основной учебник и пособия по развитию четырех видов речевой деятельности (РД), каждое из которых развивало один вид РД, то современный УМК – это учебник и пособия на бумажных и электронных носителях. Как правило, пособия на электронных носителях развивают не один, а несколько видов РД.

Для нового поколения УМК комплексность сохраняется как принцип, но в теперешней обстановке в связи с развитием информационных технологий она наполняется новым содержанием. Современный УМК — это совокупность учебных и дидактических материалов, опирающаяся на все имеющиеся технологические возможности. С каждым новым поколением комплексов меняется наполнение их технологиями. Сегодня УК должен соответствовать стандартам нашего времени, в частности давать учащимся возможность взаимодействовать не с редуцированным полем представленного в данном учебнике грамматического и лексического материала, а с единым информационным полем стоящей за данным УМК научной дисциплины [3; 10–25], в нашем случае с РКИ.

Основные функции и взаимодействие компонентов УМК могут быть описаны кратко в соответствии с задачами реализации основных черт сбалансированного подхода [5]. Они определяются нами на основании положения о том, что для более полного и более быстрого усвоения материала в рамках процесса обучения должны быть задействованы все доступные составляющие познавательной деятельности обучаемых. Следовательно, компоненты УМК должны отвечать следующим требованиям:

- дополнять друг друга с целью закрепления материала, используя тот или иной канал восприятия и наиболее удобный способ работы для обучающихся;
- обеспечивать достаточную повторяемость материала для его прочного запоминания;
- обеспечивать разнообразие контекстов употребления изучаемого материала для выхода в реальную коммуникацию;
- обеспечивать тренировку разнообразных языковых навыков с помощью интерактивных курсов, мультимедиа и технологии гипертекста.

Особо следует подчеркнуть, что в наше время уже невозможно представить учебный комплекс по языку без сопровождающих его интерактивных компьютерных курсов, где у авторов есть возможность «вступать в диалог» с пользователем, ситуативно и индивидуализировано «вести» обучаемого по программе в предпочтительной для него манере. Дополнение методического комплекса электронным сопровождением приводит к явлению, которое психологи назвали синергетизмом педагогического воздействия (термин Н.М. Таланчука). Оно проявляется в том, что каждый элемент комплекса в отдельности не обеспечивает того эффекта влияния на студента, который достигается синтезом воздействий всех элементов. Этот синергетизм [4; 56] педагогического воздействия вполне объясним, так как отражает интеграционные возможности сенсорики человека. Интеграция возможностей компьютера, систем мультимедиа и печатных пособий позволяет объединить в одном бумажно-видео-электронном продукте разные виды информации (слайды, движение, звук, текст, видео, графику).

Таким образом, информационные компьютерные технологии (ИКТ) предоставляют методистам многоаспектный инструментарий, который позволяет оказывать психолого-педагогическое воздействие на все органы чувств учащегося, имеющие отношение к языку, чего никогда не было ни в истории развития методики, ни в истории развития образования.

Воздействие идет сразу на все анализаторы: слуховой, зрительный, кинестетический. Сочетание бумажно-видео-электронных тренажеров в одном УК дает качественный психологический и методический эффект. Создается многоаспектная лингводидактическая среда воздействия на студента, которая позволяет воспринимать и усваивать учебный материал, обеспечивая колоссальную по силе интенсификацию развития интеллекта и творческих способностей.

Современный УК развивает сразу все четыре вида речевой деятельности (РД). Здесь особое значение приобретает идея цельности, интегрированности, многоаспектности. Задача каждого элемента УК многоаспектна. Например, интерактивный курс развивает навыки аудирования, письма, чтения, автоматизирует навыки употребления грамматических форм, лексики. Учебный фильм активизирует навыки аудирования, говорения, письма (при выполнении заданий по фильму). Компьютерный курс — навыки употребления грамматических форм, лексики, письма и т.п. Так как каждый элемент многоаспектен, то система существует и в том случае, если какой-то элемент еще не создан или находится в работе. Такая модульность делает современный комплекс гибким и мобильным. Этому способствует и интерактивность для преподавателя, то есть возможность пополнять курс новыми упражнениями в зависимости от нужд того или иного учащегося, возможность получать замечания и пожелания от пользователей. [5]

Современный УМК позволяет решать следующие задачи: повторение одного и того же лексико-грамматического материала в разных ситуациях, контекстах, развитие механизмов речемыслительной деятельности с наибольшей эффективностью, так как интегрированная лингводидактическая среда во много раз усиливает психологическое и методическое воздействие на учащегося, обеспечивая в то же время с помощью ИКТ условия психологического комфорта. Наличие элементов УМК на электронных носителях соответствует привычным для современных учащихся условиям получения информации. УМК нового типа развивает те механизмы, без которых невозможно успешное овладение иностранным языком, и оформляет этот процесс в привычные для учащихся

технологические формы. Кроме того, предоставляется возможность выхода на гипертекст, т.е. на единое информационное поле изучаемой дисциплины, в нашем случае РКИ. Создание огромного массива упражнений, которые можно выполнять самостоятельно на компьютере или в тетради, дает возможность каждому учащемуся автоматизировать тот или иной навык, тратя на это столько времени и усилий для автоматизации, сколько нужно каждому конкретному человеку.

Еще одним резервом повышения эффективности обучения является вариативность, то есть создание «своего» учебника для учащихся с различными стилями усвоения иностранного языка. При конструировании учебной информации необходимо учитывать различия студентов в восприятии и переработке ими учебной информации: ведущие каналы восприятия (зрительный, слуховой, кинестический), когнитивные стили, функциональную асимметрию полушарий головного мозга. [4; 97]. Возможность создания учебника по принципу «Printondemand» (PoD – «печать по требованию»), то есть в зависимости от индивидуального стиля усвоения и способностей ученика, позволит варьировать подачу материала. При таком подходе преподаватель получает полный набор учебных материалов, из которых затем, по результатам тестирования, отбирает индивидуальный комплекс материалов для каждого студента. Это также позволяет при необходимости легко вводить в учебный курс дополнительные упражнения, тексты и так далее, если исходного их количества недостаточно для конкретного учащегося. Таким образом, PoD — это и есть индивидуализация всех материалов (в том числе, печатных), сопутствующих обучению. Но прямым следствием таких возможностей оказывается необходимость декларировать объективизацию процесса обучения в смысле освобождения от несовершенства преподавателя. Это значит, что если мы реализуем PoD полностью, то за преподавателем останутся функции тонкого «человеческого» контроля, указания направлений, анализа непредвиденностей, совершенствования самого УК.

В реальной практике преподавания РКИ на сегодняшний день функционируют три разных типа учебников: традиционный бумажный, электронный и смарт, каждый из которых нашел свою нишу в обучении, а смарт учебник только начинает разрабатываться и внедряться в учебный процесс.

Таким образом, создание новых учебников – необходимый процесс. Меняется жизнь, меняются окружающие нас реалии, развиваются смежные с методикой преподавания РКИ науки (лингвистика, психология, психолингвистика). Изменяется сам язык, прежде всего его лексический запас. Изменяются ситуации общения, обогащается тематика. Все это должно находить отражение в современном учебнике и способствовать тому, чтобы учебный процесс шел в ногу со временем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов. СПб., 1999.
2. Атабекова А.А. Новые компьютерные технологии в преподавании русского языка как иностранного: Учеб. пособие / А.А. Атабекова.– М.: РУДН, 2008. – 245 с.
3. Дунаева Л.А.. Дидактическая интегрированная информационная среда для иностранных учащихся гуманитарных специальностей, Автореф. ДД, М., 2006.
4. Лаврентьев Г.В., Лаврентьева Н.Г. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалиста, Барнаул, 2002.
5. Николенко Е.Ю.. Современные методы обучения как основа создания учебного комплекса по русскому языку для иностранных учащихся (начальный этап обучения). КД, М., 2005.

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ КАК ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ РАЗЛИЧИЙ КОРЕЙСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ

Чой Джин Су

магистрант КазНУ им. аль-Фараби

и университета «Гёнги»,

Кильдюшова И.В.

ст. преподаватель

Түйіндеме

Мақала корей және орыс фразеологизмдерінің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін анықтауға арналған. Мақалада екі тілдегі фразеологиялық жүйенің ерекшеліктері, корей және орыс тілдеріндегі фразеологиялық бірліктерді салғастырғандағы туындаған қиындықтар қарастырылады. Шет тілін оқушы үшін түрлі тілдердегі фразеологизмдерді салғастыру тілдік жағынан да, елтану аспектісінде де практикалық тұрғыдан маңызды болып табылады.

Аннотация

Статья посвящена выявлению национально-культурной специфики корейских и русских фразеологизмов. В статье рассматриваются основные отличия фразеологических систем двух языков, трудности, возникающие при сопоставлении русских и корейских фразеологических единиц. Сопоставление фразеологизмов различных языков имеет практический смысл для изучающих иностранный язык, как в лингвистическом, так и в страноведческом аспекте.

Summary

The article is devoted to revealing the national-cultural specifics of Korean and Russian phraseological units. The article characterizes the main differences between the phraseological systems of the two languages, the difficulties that arise when comparing Russian and Korean phraseological units. Comparison of the phraseological units of different languages has practical meaning for those who study a foreign language, both in linguistic and in a regional aspect.

Национальная самобытность языка проявляется наиболее ярко и выпукло во фразеологических единицах, поскольку они напрямую соотносены с внеязыковой действительностью и являются отражением образного мышления этноса.

Фразеологизм (фразеологическая единица) – это лексически неделимое, устойчивое в своем составе и структуре, целостное по значению словосочетание, воспроизводимое в виде готовой речевой единицы [1:377]. Данное сочетание слов не всегда определяется значением слов, входящих в него. Термин *фразеологизм* обозначает несколько семантически разнородных типов сочетаний:

1) *идиомы*, характеризующиеся переосмыслением их лексико-грамматического состава и обладающие целостной номинативной функцией (*остаться с носом, по горячим следам, положить руку на сердце, из рук вон и т.д.*)

2) *фразеологические единства*, в которых целостное значение в той или иной степени мотивировано значениями отдельных слов (*зарыть талант в землю, играть в прятки, заткнуть за пояс, семь пятниц на неделе и т.д.*)

3) *фразеологические сочетания*, в которых значение словосочетания вытекает из значения отдельных слов (*одержать победу, насунуть брови, потупить голову, тоска берет, щекотливое положение и т.д.*) [1:378].

К этим группам примыкают крылатые слова, пословицы, поговорки.

В контексте изучения иностранного языка (в частности, русского языка корейцами) проблема понимания фразеологизмов кажется нам заслуживающей внимания. Своеобразие

национальных культур, значительные их отличия создает определенные трудности, связанные в первую очередь с адекватным переводом фразеологических единиц и пониманием их смысла. В корейском языке, как и в любом другом, невозможно обойтись без

фразеологизмов, т.к. они придают языку яркую эмоциональную окраску, в их лаконичной форме содержится глубокий смысл.

По своему происхождению фразеологизмы связаны с конкретными историческими событиями, народными обычаями и традициями, с бытом и укладом жизни народа. В корейском языке фразеологизмы часто связаны с частями тела человека. Человек представляет собой центральную фигуру в картине мира, которую нам рисует язык. Фразеологизмы, в состав которых входят названия частей тела, непосредственно участвуют в формировании культурологической картины мира, и, следовательно, отличаются в культурно-национальном отношении. Там, где в корейских фразеологизмах используются душа и тело людей, в русских аналогах используется совсем другая лексика. Проиллюстрируем это примерами. Остановимся на фразеологизмах, связанных с головой человека – 머리. Голова по праву считается самой главной частью тела. Ведь в черепе находится головной мозг, а на лице располагаются основные органы чувств (глаза, уши, нос и язык). В представлении современного человека голова – прежде всего центр переработки информации, от ее избытка у русского человека она может *идти кругом, гореть (голова горит), кружиться*. Голова может свидетельствовать об умственных способностях и степени важности человека, например: *всему голова (о важном), золотая голова (об умном человеке)*.

Корейские фразеологизмы с компонентом «голова» обозначают различные функции этой части тела и через эти функции характеристику человека вообще.

Мыслительная функция мозга:

머리를 쓰다 – думать головой; 머리를 쥐어 짜다 = 머리를 싸매다 = 머리를 썩이다 – ломать голову; 머리를 굳다 – (букв.: твердая голова) 1) иметь плохую память; 2) быть несообразительным, слабо соображающим, недогадливым; 똑똑한 머리보다 얼떨떨한 문서 – Важная бумажка лучше умной головы; 머리 좋다 – (букв.: хорошая голова) быть умным, смысленным; 머리가 돌다 – (букв.: голова кружится) быть сумасшедшим, безумным; 머리가 크다 – (букв.: большая голова) показатель благоразумности, понятливости, рассудительности.

Возраст человека:

머리가 굵다 – (букв.: крупная голова) взрослый; 머리에 피도 안 말랐다 = 머리에 피도 안 마르다 – (букв.: кровь на голове не обсохла) молодой, несмысленный. Ср. с русск. *молоко на губах не обсохло*.

Состояние преклонного возраста выражают фразеологизмы 검은 머리 파뿌리 되도록 – Черная голова становится белой, словно головка лука (т.е. сильно постареть), или 머리에 서리가 았다 – 머리에 서리가 내리다 – 머리에 서릿발을 이다 – Голова инеем покрылась (о седой голове).

В отношении молодых девушек – возраст перехода девушки в состояние замужества: 머리를 엮다 (букв.: уложить волосы в специальную прическу, которую полагалось носить только замужним женщинам) выйти замуж.

Поведение, манера держаться, социальное положение, образ жизни: 머리가 수그러지다 – (склонить голову) выражать почтение; 머리를 숙이다 – (букв.: опустить голову) вести себя скромно; 머리 검은 고양이 귀치 말라 = 검은 머리 가진 짐승은 구제 = 머리 검은 짐승은 남의 공을 모른다 – Животное с черной головой не знает других заслуг; 머리 꼬리 없다 – (букв.: без хвоста на голове) – употребляется в отношении того, что не имеет порядка, последовательности; 현 머리에 이 박이듯 – Как вши на паршивой голове; 머리 큰 양반, 발 큰 도둑놈 – Человек с большой головой – яньбан, а человек с большой

ногой – вор; 용의 꼬리보다 닭의 머리가 낫다 – Куриная голова лучше, чем хвост дракона; 중이 제 머리를 못 깎는다 – Монаху не обрить своей головы; 머리 없는 놈이 댕기 치레한다 – Безволосый украшает голову лентой (*В старой Корее девушки и юноши носили длинные волосы, которые перевязывались цветными лентами*). Изречение имеет смысл – «пышно украшать что-нибудь некрасивое, безобразное»)

Состояние страха: 머리 공중으로 올라간다 – Волосы вверх встают (*Волосы дыбом встали*), невезения: 내 머리 깎으니 모기 생긴다 – Как только подстригся, комары появились. С мытьем головы также связано суеверие: 비 오는 날 머리를 감으면 대사 때 비가 온다 – Если вымыть голову в дождливый день, то и в день свадьбы пойдет дождь.

Фразеологизмы с компонентом 입 – рот. Их значение связано с процессом говорения. Фразеологизмы с этим компонентом и с компонентом «глаза» являются самыми многочисленными. В эту группу входят и фразеологизмы со словами, которые являются в корейском языке однокоренными, такими как 입술 – губы, 입담 – красноречие и т.п.

Таким образом, фразеологизмы с главным компонентом «рот» выражают способность говорить, склонность к красноречию и т.п. Исследователь Ким Окбун, в рамках фразеологии, уравнивает такие понятия, как *рот* и *речь*. Номинация 입 (рот) входит в состав сочетаний, которые выражают: начало или окончание момента речи:

입을 열다 – (*букв.*: открыть рот) заговорить; 입을 다물다 – (*букв.*: сжать рот) замолчать; склонность к красноречию: 입담이 좋다 – (*букв.*: хорошо умеет говорить) красноречивый; 입이 여물다 (*야무지다*) – (аккуратный (крепкий) рот), о содержательной и красивой речи.

Красота речи также выражается через ее чистоту, непристойная речь выражается фразеологизмом 입이 더럽다 – (*букв.*: грязный рот), сквернословие – 입이 걸다 – (*букв.*: вешать язык). О человеке, умеющем хранить тайны, скажут 입이 무겁다 – (*букв.*: тяжелый рот). Когда мы очень возбуждены, мы доказываем свою точку зрения *с пеной у рта*: 입에 게거품을 물다 (*букв.*: Взбивать пену во рту). От долгой болтовни во рту пересыхает: 입이 마르다. Боязнь стать темой разговора других людей, боязнь огласки находит отражение в идиоме «страшный рот»: 입이 무섭다. Отсутствие доводов (оправдания) выражается синонимичными фразеологизмами: 입이 열정채 구멍만큼 많아도 말할 구멍은 하나도 없다 = 입이 광주리 만해도 말 못 한다 = 입이 열둘이라도 말 못 한다 – Рот с корзину, а сказать не может. «Медленный рот» – 입이 뜨다 – характеризует неразговорчивого человека. Закрывать рот – 입(을)막다 или запереть на замок – 입에 자물쇠를 채우다 – значит замолчать. Заткнуть рот кому-либо – 입을 틀어막다 – значит заставить замолчать.

Переосмысленные словосочетания, описывающие рот как голосовой аппарат человека, выражают болтливость: 입이 다사하다 – У него язык работающий; 입이 가볍다 – легкий рот; 입방아를 찧다 – молоть языком; любовь к спору, полемике: 입씨름하다 – (*букв.*: бороться ртом).

Слово «рот» в корейских фразеологизмах часто выступает в значении «говорящий человек», например: 입이 빠르다 – (*букв.*: быстрый рот) или 입이 재다 – (*букв.*: проворный рот) – о человеке, который не умеет молчать; 입만 살았다 – (*букв.*: только рот живет) – о том, кто любит попусту молоть языком. Слово язык во рту – 입 안의 혀바닥 같다 – говорят о тех, кто покорно слушает. От повторений одного и того же по несколько раз только язык болит – 입만 아프다. А если слышим то, что нам нравится, значит, эти *речи медом намазаны* – 입에 꿀을 바른 말. К осторожности призывает выражение 입은 닫혀 두고 눈은 벌려 두라 – Закрой рот, открой глаза.

Семантика приятных, радостных эмоций, вызывающих невольные широкие улыбки, смех, передается корейскими фразеологизмами: 입이 귀 밑까지 이르다 – Рот до ушей; 입이

광주리 만하다 – Рот шире корзины; 입이 밥 함지 만하다 – Рот шире корыта, 입이 (딱) 벌어지다 – Открыть рот, 입이 가로 터지다 [짜지다] – Рот до краев, 입이 터진 팔 자루 같다 – Словно лопнувший мешок с фасолью, в значении «разразиться смехом».

В корейской фразеологической картине мира рот еще и «инструмент» распространения слухов, сплетен, поэтому: 입 건너 두 집 – букв.: Рот прошел два дома; 입이 여럿이면 금도 녹인다 – Если языков много, они и металл расплавят; 입에만 반지르르하다 – (Работал) одним языком – и все гладко; 입이 칼이다 – Язык что нож, 입이 원수 – Язык – враг.

Однако корейский этнос воспринимает «рот» как сокровище: 입이 보배, поскольку рот не только служит органом, передающим звуки, слова, но благодаря ему в желудок поступает пища, соответственно, ряд устойчивых выражений так или иначе указывает на эту функцию.

Если человек еле сводит концы с концами, влачит жалкое существование, то говорят, что рот оплетен паутиной – 입에 거미줄 치다 или же 입에 풀칠을 한다 – (букв.: заклеить рот), т.е. эти фразеологические единицы заключают в себе семантику нищеты. Надо отметить, что корейцы считают голод источником несчастий, поэтому говорят, что рот и живот – враги: 입과 배가 원수다 (смысл в том, что, если через рот не попадает пища в живот человека, это наносит вред человеку как в духовном, так и в физическом отношении). В этом плане «рот» можно определить в качестве символа достатка, зажиточности. Вообще считается очень плохой приметой, если у мужчины маленькие и тонкие губы.

Соматизм «рот» может означать (как и в русском языке) – «едок, член семьи», о чем свидетельствуют изречения: 입을 덜다 – уменьшить рот (сократить количество едоков); 입이 늘다 – увеличить рот (увеличить количество едоков), 입이 하나 줄다 – уменьшить на один рот. О ленивом человеке, который *ждет, когда яблоко само упадет в рот*, т.е. не прилагать никаких усилий: 입에 떨어지는 사과를 기다리는 식. Об изобилии еды на столе: 입이 풍년을 만나다 – Рот встретил урожайный год.

О молодом, неопытном можно услышать 입에서 젖내난다 – Губы молоком пахнут. *Если нет губ, зубы замерзнут* – 입술이 없으면 이가 시리다, этот фразеологизм выражает отношения взаимопомощи, а также тесную связь, которую нельзя разорвать.

В случае, если вы с кем-то сошлись во мнении, значит *целуетесь* – 입(을) 맞추다, а если говорите в один голос, то *собрали рты* – 입(을) 모으다. Однако следует помнить о том, что 한 입 가지고 두 말한다 – *Одни и те же уста изрекают разное*, но говорить всегда следует правду: 입은 가로 찢어져도 말을 바른 대로 하라 – *Хоть рот лежит поперек лица, но говорит прямо* или *입은 비뚤어져도 말은 바로 하랬다* – *И с кривым ртом говори правду*.

Таким образом, при сопоставлении фразеологизмов двух языков, можно выделить несколько групп, различающихся разной степенью сходства: от полного совпадения семантики, стилистической окраски и исходного образа до абсолютной безэквивалентности фразеологических единиц. Для изучающих русский язык корейцев такое сопоставление имеет практическое значение, как в лингвистическом, так и в страноведческом аспекте. Поскольку расширяет фоновые знания учащих и активно способствует формированию лингвострановедческой компетенции.

ЛИТЕРАТУРА

1. Розенталь Д.Е., Теленкова М.А. Словарь – справочник лингвистических терминов: Пособие для учителя. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1985. – 399 с.
2. Лобач В.В. Национальная специфика фразеологизмов корейского языка, содержащих номинации, обозначающие части тела // Современные корееведческие исследования в Дальневосточном государственном университете. Вып. 3 / отв. ред. И.А. Толстокулаков.

Владивосток: Изд-во Даль-невост. ун-та, 2004. № 2 (7). С. 94-103.

3. Sang-Hun Choe, Torchia Ch. How Koreans talk // A collection of expressions. Seoul: Publ. by Unheng Namu, 2002. 307 p.
4. n'세대도 궁금한 우리 속담 풀이. 원 영 섭 엮음. 서울: 세창미디어 = [Толкование интересных пословиц] / сост. Вон Ень Соп. Сеул: Сэчханъ мидио, 2000. 449 с.

ТЕСТОВЫЕ ЗАДАНИЯ ДЛЯ ПРОВЕРКИ НАВЫКОВ АУДИРОВАНИЯ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ

Якубаева К.С.

к.ф.н. доцент

Айтпаева А.С.

ст. преподаватель

Түйіндеме

Мақалада сөзді, сөз тіркесін, сөйлемді және сөйлеу механизмін тыңдап қабылдау дағдыларының қалыптасқанын тексеретін тесттік тапсырмалар сипатталады.

Аннотация

В статье описываются тестовые задания, проверяющие сформированность навыков слухового восприятия слов, словосочетаний, предложений и механизмов речи.

Summary

The article describes a test task, checking Maturity skills of auditory perception of words, combinations, sentences and mechanisms of speech.

Аудирование, т.е. восприятие и понимание звучащей речи, представляет собой активный творческий процесс и состоит из многих компонентов или уровней. Основные уровни аудирования – это различение фонем, узнавание слов, различение интонаций, понимание содержания высказывания. От того, как будут узнаны элементы, составляющие поток речи, зависит правильность и точность понимания.

На начальном этапе обучения РКИ основной задачей аудирования является развитие навыков интонационного и фонетического слуха, слуховой памяти, прогнозирования. Учащиеся должны научиться распознавать и воспринимать языковые формы, извлекать содержание из звучащего текста, перекодировать полученное.

Для проверки степени сформированности навыков аудирования кроме традиционных форм проверки, т.е. контрольных работ различной степени сложности, используются тестовые задания. Под тестированием понимается «способ проверки (контроля), позволяющий количественно и качественно оценить уровень владения учащимися родным или иностранным языком (дифференцирование по отдельным компонентам этого владения – умениям, навыкам и т.д.) и возможности учащегося к овладению речью на иностранном языке (также дифференцирование по различным ее аспектам)» [1:56]. Кроме своей основной функции контроля, тесты могут служить средством диагностики трудностей языкового материала для учащихся, мерой определения эффективности обучения и способом прогнозирования успешности или не успешности обучения.

1. Тесты по определению способности к слуховому восприятию, по диагностике звукового анализа и синтеза слов и ритмико-интонационного оформления речи.

Диагностика способности к слуховому восприятию предполагает:

а) определение количества звуков в слове; выделение звуков в слове; называние звуков в слове, стоящих до или после определенного звука; выделение последнего (или любого другого) звука в анализируемом слове; называние слов, состоящих из трех, четырех и т.д. звуков;

б) выделение определенных слов в ряду других (сходных по звуковому составу, различных по звуковому составу);

в) узнавание, различение и сравнение простых фраз; восприятие ритмических структур и особенностей интонационного оформления высказываний. Например, это задания типа:

Тест 1. Прослушать следующие слова. Написать, какой звук слышится в начале (в конце) каждого слова.

Тест 2. Прочитать пары слов, написанные на карточке:

зовут – завод, посол – пошёл, нож – нос, сто – что, вес – весь, двенадцать – девятнадцать, тебя – тебе, слышать – слушать, пара – фара, флаг – враг, мыл – мил, пить – бить, время – бремя.

Подчеркнуть то слово, которое произнесет преподаватель.

Тест 3. Прочитать на карточке слова, близкие по звучанию (карточка выдается каждому студенту):

суп – зуб, сок – шок, тот – тут, цвет – свет, были – били, говорит – говорить, тень – день, масса – Маша, машина – мужчина, девушка – дедушка, рысь – рис, каша – касса.

Прослушать предложения, в которых встречается одно из этих слов. Определить, какое слово употреблено в предложении, и подчеркнуть его:

1. В столовой я ел суп.
2. Я люблю апельсиновый сок.
3. Сейчас я работаю тут.
4. Ты любишь белый цвет?
5. Вчера мы были в театре.
6. Мой друг хорошо говорит по-русски.
7. Сегодня хороший день.
8. Её зовут Маша.
9. У него хорошая машина.
10. Это мой дедушка.
11. Рис стоит 200 тенге.
12. Скажите, пожалуйста, где находится касса?

Тест 4. Слушайте слоги парами, если они произносятся одинаково, ставьте знак «+», если нет - «-»:

па-ба, за-са, ца-са, ро-ло; та-та, да-да и т.п.

Слушайте слова, если они произносятся одинаково, ставьте знак «+», если нет - «-»:

клуб - глуп, живот - живёт, завод - завод, работает - работает, брат - брат, считает - читает и т.п.

Слушайте слова и словосочетания, если вы считаете, что их лексическое и грамматическое значение одинаковое, то ставьте знак «+», если нет - «-»:

в лес - в лесу; дом - дома; в руках - в руках; в шкаф - в шкафу; школьник - школьный; в гостях - в гости; хорошо - хороший и т.п.

Тест 5. Прослушать вопросы. В зависимости от центра интонационной конструкции ответить на каждый вопрос одним словом.

Тест 6. Прослушать диалог. Поставить знаки препинания:

- Лия это ваш брат
- Да брат
- Как его зовут
- Дуон

- Он учится или работает
- Работает
- А где он работает
- В компании «Самсунг» Он экономист Раньше он учился в Казахстане
- В Казахстане А где он учился
- В Алматы в КазНУ.

2. Тесты по определению способности к вероятностному прогнозированию высказывания, степени сообразительности, языковой догадки.

Тест 1. «Исключение лишнего». Студенты слушают несколько наборов по 5 слов, записать то слово, которое не относится к данной теме:

- 1) химия, история, музыка, русский язык, математика;
- 2) теннис, хоккей, кино, футбол, баскетбол;
- 3) колледж, магазин, школа, университет, институт;
- 4) мать, отец, друг, сын, дочь.

Тест 2. Вы услышите 4 вопроса и 4 ответа, если ответ правильный, ставьте знак «+», если нет - «-».

- А. - Где вы живете сейчас?
- В Казахском национальном университете.
- Б. - Этот автобус идет в центр?
- Да, идет. (Да, в центр).
- В. - Что вы изучаете сейчас?
- Тексты и диалоги.
- Г. - Что вы любите делать в свободное время?
- Играть в футбол, смотреть фильмы.

Тест 3. «Обобщение». Прослушать ряд слов (5) и записать слово, общее для всех слов ряда. Например:

- Антон, Анна, Мухтар, имя, Алия.
- Алматы, Астана, Москва, город, Бишкек.
- стол, стул, диван, мебель, шкаф.
- автобус, метро, транспорт, троллейбус, трамвай.
- мясо, рыба, продукты, молоко, сахар.
- экономист, юрист, учитель, профессия, переводчик.

3. Тесты, определяющие объем оперативной памяти и долговременной памяти, запоминание логических связей.

Тест 1. «Аудиопамять». Данный тест определяет объем оперативной памяти, сколько слов может запомнить и воспроизвести учащийся. Преподаватель предъявляет (на слух) три набора по десять слов. Слова известны учащимся, предъявление каждого набора отдельное и однократное. Затем студенты в течение одной минуты должны воспроизвести письменно эти слова в произвольной последовательности:

I	II	III
брат	балет	билет
газета	фильм	адрес
инженер	библиотека	язык
университет	музыка	рассказ
книга	письмо	телефон
магазин	театр	сообщение
музей	семья	проспект
журнал	словарь	автобус
тетрадь	цирк	завтра
дом	стихи	остановка

Тест 2. Прослушать несколько наборов по восемь слов и записать те, которые относятся к одной теме. Преподаватель читает один раз один набор слов. Например: книга, стол, стакан, доска, мел, хлеб, карандаш, ручка. Затем студенты должны написать в контрольном листе: книга, стол, доска, мел, карандаш, ручка. Слова:

- город, киоск, комната, проспект, здание, словарь, гулять, улица;
- пальто, сумка, шапка, стул, куртка, рубашка, урок, шкаф;
- аудитория, стол, молоко, преподаватель, ручка, парк, студент, мел;
- поликлиника, библиотека, медицина, медсестра, биология, водитель, стихи, врач.

Тест 3 «Смысловая память». Проверяется, как обучаемые запоминают логические связи. Преподаватель дает прослушать десять пар слов для запоминания (интервал 2 секунды). Через 10 секунд преподаватель читает только первые слова пар, студенты пишут вторые. Например:

I	II
год - месяц	класс – урок
семь – число	стол – обед
библиотека – книга	театр – артист
врач – поликлиника	час – время
картина – художник	студент – университет
конверт – письмо	ручка – тетрадь
молоко – масло	карта – страна
музыка – концерт	стадион – спорт
грамматика – падеж	улица – дом
страна – город	предложение – слово

Данные, полученные преподавателем в результате тестового контроля, содержат информацию о качестве усвоения учащимися учебного материала и о соответствии методики его работы конкретным потребностям обучения. Анализ полученных результатов тестов позволит корректировать учебную работу, совершенствовать преподавательскую деятельность и методическое мастерство.

ЛИТЕРАТУРА

1. Леонтьев А.А. Использование тестов при обучении русскому языку иностранцев (психологические основы и некоторые выводы) // Психолингвистика и обучение русскому языку нерусских: Сб. статей / Под ред. А.А.Леонтьева и Н.Д.Зарубиной. – М.: Русский язык, 1977.
2. Лаврова Н.В. Тестирование как средство измерения сформированности коммуникативной компетенции в русском языке как иностранном в сфере профессионального общения: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1999. – 20 с.
3. Кисиева В.Н. Применение тестовой методики при контроле аудиоумений иностранных студентов на начальном и среднем этапах обучения. – www.translate-pro.ru.

РАЗДЕЛ 2

☞ ЛУЧШИЕ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ И ШКОЛЬНИКОВ

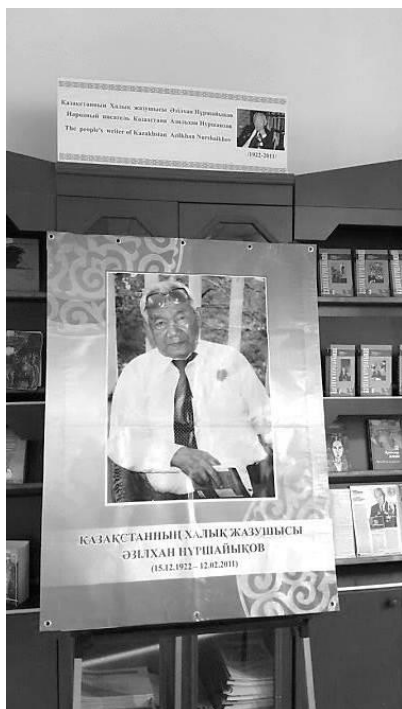
КОНКУРС ПРОДОЛЖАЕТСЯ ...

Нуршаихова Ж.А.

д.ф.н. профессор,

Мусаева Г.А.

к.ф.н. доцент

15 декабря 2016 года ветерану ВОВ, лауреату Государственной премии им. Абая, лауреату Международной премии им. А.А. Фадеева Народному писателю Казахстана Азил'хану Нуршаихову исполнилось бы 94 года. Его не стало 12 февраля 2011 года.

В 2012 году в честь 90-летия писателя его семья решила провести конкурс памяти среди молодежи города на лучшее эссе по произведениям А. Нуршаихова. В первом конкурсе приняло участие около 70 человек. Это были магистранты, студенты и школьники из разных вузов и школ Алматы. Победители конкурса получили дипломы и дорогие призы, участники – книги и сертификаты.

В 2013 году семья А. Нуршаихова предложила учредить ежегодную стипендию имени Народного писателя Азил'хана Нуршаихова, которая должна вручаться победителям творческого конкурса. Решением Ученого совета факультета довузовского образования КазНУ им. аль-Фараби стипендия была учреждена. Конкурс получил свое продолжение в более официальном формате. Этот конкурс

ежегодно проводит кафедра языковой и общеобразовательной подготовки иностранцев факультета довузовского образования КазНУ им. аль-Фараби.

В декабре 2016 года был проведен 5-ый юбилейный конкурс.

В первые два года конкурс был посвящен жизни и творчеству писателя. В последние годы учредители конкурса решили не замыкать творческие искания молодежи на определенной тематике и расширить тематический диапазон работ. В это же время участники конкурса собирались в аудиториях КазНУ, чтобы писать свои сочинения. Это было похоже на экзамен, а не на творческий процесс. А учредителям хотелось, чтобы молодежь свободно делилась с читателями своими мыслями, своими поэтическими и прозаическими возможностями. Поэтому формат конкурса был изменен: расширен тематический диапазон, работы стали приниматься по электронной почте. Конкурс получил название «Мир и человек».

Благодаря возможностям Интернета, география конкурса расширилась. В юбилейном конкурсе приняли участие не только творческая молодежь города Алматы, но и студенты и школьники со всей республики.

Радует, что в конкурсе приняли участие юноши и девушки не только из городов, но и из далеких аулов. Также как в начале прошлого века в столичные молодежные газеты отправлял свои первые стихи мальчик Азил'хан, так и нынешняя молодежь, пользуясь Интернетом, с надеждой посылает на конкурс свои первые творческие пробы пера.

В Конкурсе-2016 приняли участие 76 претендентов на призовое место с 209 произведениями на казахском и русском языках. В этом конкурсе участвовала молодежь из 5 областей Казахстана. Это представители 18 учебных заведений страны: 52 студента вузов, 7 студентов колледжей, 17 учеников из 11 средних школ Казахстана.

Призовые и наиболее интересные работы опубликованы на сайте <http://nurshaihov.kz/ru>, а также по старой традиции они включены в 5-ый номер ежегодного журнала «Дайджест педагогических новаций». Экспертизу работ проводило жюри Конкурса-2016. В его состав вошли ведущие профессора и преподаватели КазНУ им. аль-Фараби. Они определяли победителей по жанрам ПРОЗА и ПОЭЗИЯ на казахском и русском языках. Выбрать победителей было нелегко – настолько высок уровень представленных работ.

В 2016-м году администрация Национальной библиотеки РК, в которой в ноябре 2016 был открыт мемориальный кабинет Народного писателя Азильхана Нуршаихова, предложила свою территорию для проведения заключительного мероприятия Конкурса-2016. Подведение итогов конкурса и вручение стипендий имени А. Нуршаихова прошло в конференц-зале обновленной современной Национальной библиотеки РК.

Имена победителей Конкурса «Мир и человек» – 2016 на стипендию имени Народного писателя РК Азильхана Нуршаихова за лучшее творческое произведение:

Прозалық шығармалар бойынша жүлделі орындар:
1-орын. **Бақыткелді Думан** – диплом және 50 000 теңге ақшалай сыйлық. Л. Гумилев атындағы ЕҰУ

2-орын. **Әжіғалиева Анар** – диплом және 40 000 теңге ақшалай сыйлық. Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

3-орын. **Айдархан Еңлік Оралғалықызы** – диплом және 30 000 теңге ақшалай сыйлық. Абай атындағы Республикалық мамандандырылған дарынды балаларға арналған қазақ тілі мен әдебиетін тереңдете оқытатын орта мектеп-интернаты

Поэзиялық шығармалар бойынша жүлделі орындар:

1-орын. **Әлия Іңкәрбек** – диплом және 50 000 т. ақшалай сыйлық. Сулейман Демирель атындағы Қазақ-түрік университеті, 2-курс студенті

2-орын. **Асыр Данагүл Бақытқызы** – диплом және 40 000 т. ақшалай сыйлық. Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті Экономика және бизнес жоғары мектебі.

3-орын. **Нұрбол Мұратбек** – диплом және 30 000 т. ақшалай сыйлық. Абай атындағы ҚазҰПУ.

Орыс тіліндегі шығармалар бойынша жүлдегерлер:

1-орын. **Қайырлы Данагүл Қайырлықызы** – диплом және 50 000 теңге ақшалай сыйлық. Атырау облысы Исатай ауданы Исатай атындағы орта мектеп.

2-орын. **Байбосынов Арман Абиљеитович** – диплом және 50 000 теңге ақшалай сыйлық. Астана НУО "Экономический лицей"

«Жас қаламгер» номинациясының жеңімпаздары:

1. **Сәкен Сматұлы** – Қарағанды мемлекеттік медицина университеті

2. **Әлхан Света Төлендіқызы** - Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік

университеті

3. **Есімбай Әділхан** - Алматы Технологиялық университеті
4. **Атабай Қуанышұлы** - Гумилев атындағы Еуразия университеті
5. **Жалел Бауыржан** - Қ.И.Сәтбаев атындағы ҚазҰТЗУ
6. **Қабдрашитов Ерден Темірбек** - Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы

«Жас ақын» номинациясына ие болған қаламгерлер:

1. **Досмұхаммедова Амангүл** - Құдайберген Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлі мемлекеттік университеті
2. **Салтанат Жарас** – Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ ЖОО дейінгі білім беру факультеті
3. **Құрбанәлі Амангелді** - М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті
4. **Тұрсынәлі Серікбол** - Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ ЖОО дейінгі білім беру факультеті
5. **Макешова Адель Қанатқызы** - Павлодар облысы Ж.Аймауытов атындағы мектеп
6. **Қасымбекова Нәзира** - Халықаралық Ақпараттық Технологиялар Университеті
7. **Әзілбек Гүлден** - Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
8. **Нұрлан Абдиқаримов** - Дулати атындағы Тараз мемлекеттік Университеті
9. **Уәлибекова Ділдә** - Гумилев атындағы Еуразия университеті
10. **Сауытбек Расул** - Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ колледж
11. **Ақбота Тілеужан** - Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ. Бейіндік лицейі.

БАЙҚАУ ШЫҒАРМАЛАРЫ

ПРОЗАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАР БОЙЫНША І ОРЫН ИЕГЕРІ

Бақыткелді Думан

*Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия Ұлттық
Университеті
4-курс студенті,
enduke@ya.ru*

АНА ЖҮРЕГІ

Ғалия түсінен шошып оянды. Түсінде кешегі Жәкен әкелген бөрінің азу тісі мен бөлтіріктің асығын қаншық қасқыр сұрап жатыр. «Ырр-рр-р екі аяқты хайуандар, бөлтіріктеріміздің тірсегін қиып асығын, арланымыздың азуын алдыңдар. Жасаған жақсылығымызды табиғи міндетімізді сендерге жамандық етіп танытқан, жансыз сүйек асық пен азу тістерімізді айбар қылып көрсеткен, шексіз жатқан ақ қарды емес, киелі көк бізді көретін көздерінді қылғытам а-у-ууу, - деп ұлығанда қаны қашып шошып оянды. Есіне күйеуінің ырымдап асықты жіпке өткізіп Қайрақтың мойнына тағып жатқаны түсті. Сосын күйеуі Жәкеннің базарға тері өткізуге кеткені де ойына оралды. Кенет жалғыздықтың қорқынышы жүрегін дір еткізді.

Таң рауандап келеді, терезеден жарық түсіп тұр. Кең көрпенің астында қатар-қатар жатқан балаларына қарады. Қайрақ шетінде. Көрпесін сырғытып, бажайлап қарады, мойнында тағылған асық бар. Шік жағында шикі болғандықтан ба сіңіріне аралас қан қатыпты. Ерсі көрінсе де елемеді.

Бүгін түнде кешегі түсін тағы көрді. Қайталап көргенінен әлдененің тегін емесін сезсе керек көңілі тіптен құлазыды. Күні бойы ой құрсауында жүрді. Ақыры кішкене саң түбінен келіге түспеген бидайдан уыстап ақ шытқа түйді де дән шашып ырымдауға бел буды. Кешқұрым балаларының тамағын дайындап жатқан. Қазан астына отты үдете жағып, үйді

суытпай кешкі тамағын күндегіден ертерек беріп, ойына алған дән шашу ырымын жасап, кекілік шілдер үрікпей қонатын молаға барып келмек. Қабірдің үстіне көктемде шөп шықса, не құстар дән теріп жесе жатқан аруақтың сауабы артып риза болады екен.

Арша түбірімен бықсыған қиды көсеп маздатқалы жатыр еді, кенет шошынып оянған Қамардың дауысы бейқам ойға шомып отырған оны селк еткізді. Қолындағы аршасы шокқа түсіп, өзі пеш ернеуіне қолын қарып алды. Қолының күйігін бауыр еті баласын ойлағанда байқамай да қалды. Ана үшін тән жарасы - баласының бір іңгәсінен садаға. Ханталапай ойнап отырған Қайрақ пен Санат та қорқып кетті. Көздері атыздай боп, аузынан шыққан үздіксіз «бісімлә, сақта Алласын» айтып, қайта-қайта шырылдаған қарындастарын бауырына қысып сүйіп жатқан аналарына қараған қалпы. Түсінен шошып оянғанын түсініп, қаңтарулы бесіктің басынан бұзаудың томпайындай қорғасынды әкеп қалаққа салып, ендігі маздап жанған отқа тосты. Баласының неден шошығанын «қорықтық» құйып білмек. Жаулығын шешіп көзінен жас парлап жатқан қызының бетіне жапты. Жаулықта ана иісі. Ана иісі кез келген баланың мауқын басады. Жаннат әтірімен пара парғой. Шырылдап жылаған бөбек сәл саябырсыды. Тағатсыздықпен Қайраққа темір табақты алдырып Қамардың жанына қойып құманнан аз су құйғызды. Қорғасын әбден ерігесін білетін дұғасын оқып, баласының басынан үш мәрте айналдырып табаққа құйды. Бу бұрқ етіп быжылдап шыққанда өксіп жатқан бала шорт басылды. Қорытылған қорғасын жалпақ табаққа лезде жайылып, су түбінде сәл көлкілдеп тұрып қатты. Ғалия салынған бейнені көріп сең соққандай есеңгіреп, тізесінен әл кетіп, бетін басып отырып қалды. Тағы да қасқыр. Бұжыр-бұжыр бөрінің бейнесі. Аһ ұрып қарғыс айта жаздап, балаларының зәресін одан бетер алғысы келмей, ернін қыршып өзін әрең басты.

Қанша отырғаны белгісіз, Санат келіп иығынан ырғағанда ғана ой шырмауынан құтылып өзіне келді. Жанындағы қызы бетіне жапқан жаулықты бір қалыпты деммен жеңіл бүлкілдетіп ұйықтап қалыпты. Көже иісі танауын қыдықтады. Суық сумен бетін жуып сергіді де, бейуақта шаршап ұйықтаған қызын оятты. Дастархан жайып асқа бас қойды. Дала әлі жарық болғанымен бөлме іші жаңадан күңгірттене бастаған. Кеш түспей дән шашып үлгерсе жақсы. Соны ойлап, орталанған ыдысын үрлеп суытса керек қызының алдына қойып, ұлдарына қарындастарын тойғызуды тапсырып, өзгеде ескертулер жасады. Қазан түбіндегі бір керден көжені сарқа құйып, Жәкен келер деген үмітпен асадалдағы балалардың бойы жетпейтін ыдыстар арасына қойды. Дән түйілген шытты қолына қысып, - Қайрақтай, әкең келіп мені сұраса тау жақты нұсқа, жарай ма құлыным? Есікті іліп ала ғой, шамаң жетпесе сыртынан өзім бастырып кетем, – деп шығып кетті. Қайрат жүгіріп барып тақа жабылған есіктің ілгегін тұтқасын тартып тұрып, ілгекті төмен басып еді, әдеттегідей емес тез ілінді. Алайда анасына ілгекті оңай ілгенін қалай жеткізерін білмей, «сыртынан бастырма» деп те айта алмай, ештеңеден бейхабар бауырларына қарады. Әлдене айтпақ боп аузын ашқанда мұң ұялаған көзінен жас тамды. Анасының тау жақты «нұсқа» дегені мен оның үнсіз қалып жанарынан жас тамған себебі - Қайрақ мылқау еді.

Жеті жасар Қайрақтың тілі күрмеулі болса, одан екі-үш жас кіші Санат жарытып не сөйлесін. Ал Қамар әлі сәби ғой.

***

Бүгін түнде тағы түсіне кіріп мазамды алмасын деп отырғанда, Қамарды шошытып түсіне енген қасқырларды аластау үшін дән шашу ырымын тезірек жасауға асықты. Шығарын шықса да балаларын, әсіресе қорқыныштары әлі арылмаған күйде тастап кеткеніне өкініп келеді. Орта жолдан қайтайын десе түн құрсауынан тағы қорқады. Шешінген судан тайынбас, аталарының моласына дән шашса, ол кісілердің қабірінен құстар ризықтанса, одан Құдай разы болса, жаман түстер көрмейтін болады. Әжелерінен естіген ғұрып. Қандай болсын ем-дом, ырым-ғұрыптардың қасиетті болып, шипасын беретіні оған деген адамдардың сеніміне байланысты.

Екі өкпесін қолына алып, көйлегінің етегі омбылап келе жатқан қардың бетін сызып келеді. Таудың күнге етегіндегі төмпешіктердің басына орнатылған тастар жалғыз басты әйелге сүркейлі көрінді. «Құдайым кешіре гөр, бәле жаладан аулақ, аруақтар разы болсын, бісміллә Алла», - деп түйіншектегі дәндерді қабірлер үстіне шашып бітірді. Үйден шыққандағы жарық сейіліп, күн еңкейіп барады. Жел шығып, құрғақ қасаттың бетіндегі қарларды ұшырып жүр. Шытын қағып қалтасына салды. Тұрған жерінде жүгініп, ернін жыбырлатып пәтихасын бағыштап сауабы тисін деп, бетін сипады. Осы кезде зарлана шыққан қасқырдың ұлығаны естілді. Құлағынан кіріп бойын шымырлатып қанында жүгіріп өткендей болды. Бетін сипаған қолы дір-дір етеді. Орнынан тұруға күш жоқ.

Бейуақта, моланың басында, жалғыз, қарусыз, қауқарсыз әйел қасқыр үнін тағы да естіді. О тәңірім-ай, мынау дауыс тура түсіндегі қасқырдікінен бір аусашы. Жазбай таныды. Ауық-ауық естіген сайын құлақ еті үйренгендіктен болар, ұлыған қасқыр екендігі болмаса дауыста үрей жоқ, есесіне зарлылық пен жалыныш бар. Құдды сөйлесіп тұрғанындай. Ғалия қасқырдың қақпанға түскенін білді.

Екі күннен бергі дауысы үйіне жетпесе де түсінде жетіпті-ау. Бөрінің киесі. Кеудесін белгісіз батылдық билеп орнынан көтеріліп дауыс шыққан жаққа бет алды. Дөңге шыққанда көрді. Келесі сай табанында үлкен тастың қуысы апаны болса керек, алдында басын көтеріп бұған қарап жатыр. Енді ұлымайды. Қасында өзге қасқырлар болса талап тастар деген күдігі сейілсе де, сақтық үшін маңайынан көз жетер жерге дейін шолып еді көлденең ағаш жоқ. Бөлтірігінен айырылған аналық қасқырды балаларынан айырылудың алдында тұрған ана жан дүниесімен түсінді. Сол үшін де оны құтқармақ болып жақындай берді. Таяқ тастам жерге келді. Ызалы, аш қаншық. Тірсектері қиылған төрт бөлтіріктің өлексесі. Үшеуі апанның аузында, терілері сыпырылған асығы алыныпты. Біреуі қасқырдың жанында жатыр. Жәкен әдейі біреуін қалдырған. Кекті қасқыр өздеріне шаппас үшін, біреуі аман қалса соны бағу үшін алысқа әкетеді. Қыңсылаған бөлтіріктің дауысынан қаншықтың міндетті түрде келетінін, келсе қақпанға түсерін білген. Сірә бөлтірігіне жаңа апанға ауыстыру үшін, желкесінен тістеп көтеріп бара жатқанда абайсызда қақпанды басқан. Алдыңғы сол аяғының жілігін сындырып жіберіпті. Ауыр қақпанды үш аяқтап болса да сүйреп кетпек екен. Екі-үш адым жердің қары тапталған. Қан ізі қатыпты. Көз алдында дәрменсіз күйде, бөлтіріктерінің қыңсылап жатып азаппен өлгенін көру қандай қиын.

Ғалияның тізесі қарға кірді. Басынан жаулығын сыдырып алды. Аштық пен тән жарасы қажытып әлін кетіріпті. Алайда қасқыр көмекке мұқтаж емес. Тектілігін тән жарасының ауырғанына айырбастамайды. Сынған сирағын шайнап тастап кете берер, бөлтіріктерін қимаған. Жақын келіп қолын созып еді, арс етті. Ауа қапты. Қақпанды алып аяғын таңып көмектескісі келген Ғалия қалай жақындарын білмей біраз тұрды. Тағдырлас аналар игі ниетте арбасып көрді. Түз тағысының ақылды болатынын ойлап, анда санда сынған сирағын жалап алдына салып жатқанында қарусыз жалаң қолымен өзінен келер қауіп жоқ екенін білдіру үшін қақпанға қол тигізді. Ырылдап жатып ұмтыла бергенде қолын тартып алады. Ызасын келтірсе де үйретті. Кезекті созғанында қақпанды ұстап еді, қасқырда ұмтыла береген де тартып қалған қолының бағанағы пешке қарып алған жері жырылып кетті. Қан шықты. Қанды көрген қасқыр құтырынып кетті. Айбатын шегіп жатыр. Сонда да ол ессіз батылдықпен қолын қайтадан созды. Екпінімен арс етіп қолынан тістеді. Қомағайлана қапқан екен сол қолы қасқырдың көмейіне кіріп кетті. Құдай сақтап оңынан бергенде Ғалияның білезігі қасқырдың жағын қарыстырып тұрып қалды. Алдыңғы оң аяғымен осып қалғанда Ғалияның бетін тұяғы жырып кетті. Ащы дауысы шықты. Алақанына тиген ұзын тілін ерекше батылдықпен қысып ұстады. Қақалып жұтқына алмай амалсыз берілді. Ептілігіне өзі таңданып, жамбастап отырып аяғымен астыңғы таңдайын басып қақпанды ашты. Сынған аяғын жаулығымен қысып орап, шашындағы ағаш екі түйреуішін тірек етті. Жалғыз қолымен бешпентінің омырау түймесін ағытты. Суық қолы аш етіне тигенде бойы дір етті. Мойнындағы маржан көз тағылған алқаны жұлқып алып, анасынан қалған жалғыз асыл сиымен қасқырдың аяғын орады. Бұл кезде қасқырдың да демі бітіп

қырылдап қар тарпуын үдете түсті. Енді жарып кетсең де жазығым жоқ, борышымды өтедім, дегендей қасқырдың аузынан қолын сілкіп шығармақ болды. Арандай ашылған ауызға емін еркін кірген білезік қарысып жабыла бергенде алдыңғы ұзын тістеріне ілініп қалды. Ауа жұтып жан шақырғасын аяқтарын тіреп артына тартты. Оң қолымен құлағынан басып қасқырдан «шәпалақ» жемеуге тырысты. Енді тисе анық көзін ағызады. Қасқырдың аузындағы қолын көмейлетіп барып қайта сілкіді. Қарысқан жақ ашылып, арс етті. Баж еткен әйел үні қатты шықты. Білезік шыққанымен қас қағым сәтте суырылып болмай тістің арасында қалған саусақтарының көбелі буыны шайналып кетіпті. Серіппемен аралары алшақ кетті. Қасқыр қайта тұрып атылмақ еді, алдыңғы аяғына салмақ түскенде ауырсынып кідірді. Әрі ауыр қақпаннан құтылғанын сезді білем артына шегінді. Әйел де жанарын қадап мізбақпай тұр. Кері бұрылып бөлтірігін тістеп сылтып басып бара жатыр. Беті жырылып, саусағынан айрылып тек ет қызуымен азапты ауырсынғанын әлі аса қатты сезінбеді. Әбігерленіп жүріп байқамапты кеш батуға таянған. Батыр әйелден қорқыныш атаулының өзі үрейленетіндей.

Жүріп келеді, жүріп келеді. Саусақ орнынан аққан қан тоқтар емес. Суық та сорып барады. Бойынан әлі кетіп көзінің алды қарауыта бастады. Кең даланы қараңғылық тарылтып көз байланған шақ. Бақытсыз бейшара, бағытсыз басы ауған жаққа сіңіп бара жатты.

ПРОЗАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАР БОЙЫНША ІІ ОРЫН ИЕГЕРІ

Әжіғалиева Анар

Абай атындағы ҚазҰПУ
филология факультетінің
3-курс студенті
anar_96ark@mail.ru

ЖАНЫМ – ЖАРЫМ

Дарын мектептен шыға салысымен жүгіріп үйге келді. Есік жабылмапты. Үй іші қараңғы. Жарық өшіп қалған сияқты. Төр үй жақтан жылаған дауыс естіледі. Ақырын басып, мойнын созып қана қарады. Жерде киімі алба-жұлба, шашы ұйқа-тұйқа болған анасы отыр. Бір қолымен аяғын ұстап, бір қолымен аузын басып жылап жатыр. Қатты дауыстап та жыламайды. Ішін күйдіріп бара жатқан өкініші бардай анда-санда басын шайқап қояды. Кейде тәні ауырғансынып, қыңсылап жылайды. Осы көріністі Дарын ұзақ бақылады. Анасының бұл қылықтарын түсіне алмады. Біраз уақытқа дейін мелшиіп қарап тұрып қалды. Сәлден соң жан-жағына назар аудара бастады. Көзі үстелдің үстіндегі шөлмекке түсті. Әлі кішкентай болса да оның жақсы нәрсе емес екенін сезген болар, түсі сұрланып, сұп-суық болып кетті. Анасының қасына келіп, қолын ұстап еді, оның аяғынан аққан қанды көрді.

- Анашым, неге қан, неге? – деп жаны шығып айқайлай бастады. Анасы баласын енді байқады. Жалт бұрылып:

- Бар, кет, әрі ойна, менде шаруаң болмасын, - деп зекіріп тастады.

- Ана, сізге не болды? Аяғыңыз ауырып тұр ма? Әкем қайда? – деп жалынышты халде жыламысырап сұраған Дарынды анасы:

- Мазамды алмашы, - деді де, итеріп жіберді. Өзі орнынан тұрып, ирелеңдеп келесі бөлмеге кіріп кетті. Осы кезде әкесі де келді. Анасының жағдайын баяндамақ болып жүгіріп барған бала әкесінен «Оған аз әлі» деген жауап алды. Тілі күрмеліп әрең жауап қатқан әкенің де жағдайы қуантарлық емес. Күртесінің түймелері тағылмаған, үсті-басы шаң-шаң. Қолындағы шөлмегін алып анасы жатқан бөлмеге қарай кетті. Дарын осы түні ұйықтай алмады. Анасының шыңғырған дауысы, әкесінің айқайы оған тыныштық бермеді. Жанары жасқа толып тұрса да, сыртқа шығармайды. Бір нүктеге қадалып, қасқайып отыра берді. Болған оқиғаның бәрі батқан түнмен бірге кетеді деп сенді. Бірақ атқан таңның шуағы бұл

үйге нұрын сеппеді. Осындай оқиға тағы болды. Келесі күні де, арғы күні де, одан арғы күні де...

Диванда қолын басына қойып, төбеге қарап Дарын жатыр. Баяғы Дарын емес, ержетіп, күш жинаған Дарын. Бала Дарынмен ұқсастығы: қабағында мұң бар. Ал үй ішінде өзгеріс жоқ. Сол қараңғылық, сол үстел, сол шөлмек пен стақан.

***

Дарынның анасы мен әкесінен айырылғалы талай жаз, талай күз, талай қыс, талай көктем өтті. Қатал өмірдің сынақтарынан жалғыз өтіп келеді. Мойымауға, жеңілмеуге бекінген. Алайда сол оқиға жадынан кетпейді. Қазір де соны ойлап жатыр. Ата-анасын кінәламайды, бірақ өкпесі бар. Өмір сыйлағандары үшін сыйлайды, үлкен жара қалдырғандары үшін жек көреді. Қателіктерін кешіруге дайын, бірақ олардан жиіркенеді. Күн сайын осылайша ойы сан-саққа кетеді. Мүлде ойламауға, ұмытуға тырысады. Дегенмен, үйге келгенде бәрі кеше ғана болғандай қайтадан есіне түседі. Әрі дәл бүгін ол жайды еске түсірмеу мүмкін емес еді. Өйткені бүгін – анасының туған күні.

Дарын орнынан тұрып, үстелге келіп отырды. Қабырғада ілініп тұрған ата-анасының суретіне қарап:

- Сіздер бұл күнді дәл осылай атап өтер едіңіздер, мен де солай істеймін. Сіздердің іздеріңізді қуайын. Мүмкін сонда маған риза боларсыздар, - деді де, шөлмекке қарай қолын соза берді. Осы кезде:

- Дарын, - деген дауыс естілді. Жұбайы Шырын екен.

- Дарын, өтінемін, - деп оның қолынан шөлмекті баяу тартып алды. Нәзік саусақтарын Дарынның иығына қойып, «болмайды» дегендей басын шайқады. Дарын көздерімен Шырынға қарап:

- Кешіріші, - деді. Шырын үндеген жоқ. Ақырын ғана жымыды да, басын изеді. Шырын үш күн бұрын Дарынның қылықтарынан әбден шаршап, ренжіп үйден кетіп қалған болатын. Дарынды барынша ащы судан алшақ ұстауға тырысқанымен, ол ырқына көнбей, шарасыздықтан кеткен еді. Ақылға келіп, өз қателігін түсінер деп үміттенген-ді. Алайда Дарынға деген сезімі үш күннен артық шыдай алмады. Үйден кетіп қалса да, алып-ұшқан көңілі сабасына түспей, бүгінгі болар оқиғаны сезгендей үйіне жүгіріп келді. Есік ашық тұр екен. Дарынның соңғы сөздерін құлағы шалып, төр үйге кіріп келген бойы осы. Дарынның есімін атағандағы нәзік үнінен аздап діріл байқалады. Бұл үн Дарынды үш күн бұрын жалғыз тастап кеткені үшін өкінгендіктің белгісін танытты. Десе де, еш сыр білдірмей, оның қасына келіп, аса бір байыптылықпен шөлмекті тартып алды.

Шырын шам әкеліп жақты. Дарын әйелінің жүзін енді анық көрді. Ақ көйлегінің иық жағынан бастап беліне дейін төгілген қою қара шашы өзіне жарасымды-ақ. Томпиған жүзі, көкшіл көздері үй ішін нұрға бөлейді. Үш күн бойы көрмегендіктен бе, әлде бұрын мән бермеген бе, әйтеуір, оған жары сұлуланып кеткендей көрінді. Одан көзін бір алар емес. Бір жағынан, сонша өкпелеп кеткен әйелінің ашуы үш күнде тарқап кеткеніне сене алмай отыр. Тіпті, түк болмағандай, жүзінен бір реніш байқалмайды, бұрынғыша жымыып жүр. Ол Дарынның қасына келіп отырып:

- Бәрі жақсы болады. Әлі-ақ бәрін ұмытып кетесің, - деп күйеуінің қолдарын ұстады. Бұл «бәрін бірге жеңеміз» деген нышаны еді. Бойындағы жақсылықтың жалынымен Дарынның кеудесіндегі үміт отын тұтандырды. Бір-бірінен көз алмай, сүйіспеншілікпен қараған екі жас қиындықтардан бөгелмей өтегіндеріне сенімді. Ал, шөлмек пен стақан сенімдері мол жас жұбайлардың шамның жарығымен еденге түскен көлеңкесінде қалды. Махаббат күші жүректегі ауыр дертті емдеп жазуға жол тапқандай...

***

Адамдар толып жүр. Бірі кішкентай баласын жұбата алмай әлек. Бірі тісін басып жылап отыр. Дәліз бойымен дәрігерлер ерсілі-қарсылы жүруде. Бірақ Шырын мұның біріне де мән берер емес. Оның екі көзі тура алдында тұрған есікте. Бүгін Дарын екеуі дәрігерге келді. Соңғы оқиғалардан кейін Шырын Дарынды көндіріп, алып келген болатын. Енді қазір

өзі тағатсыздана Дарынның шыққанын күтіп отыр. Сөмкесін екі қолымен қысып ұстап алған. «Не болып жатыр?» деген сұрақ мазалап барады. Дәрігер ауыр сөз айтып қалып, Дарын ашуланып, райынан қайтып қалмаса екен деп қорқады. Бір кезде көптен күткен есік те ашылды. Шырын орнынан атып тұрып, күйеуінің қасына жүгіріп барды. Дәрігердің көңіл-күйі жақсы. Дарынды арқасынан қағып, жылы сөздерді жаудырып жатыр. Дарын үнсіз. Екі беті қызарып кетіпті. Күйеуінің қабағын баққан әйеліне тура қарай алмай, көзін төмен салған күйі дәрігермен қоштасып, екеуі үйге қарай беттеді. Екеуінде де үн жоқ. Шырын бір нәрсе сұраса, ашуланып қала ма деп жасқанады. Дарын осыншама уақыт оның бүкіл қылығына шыдап келген әйелінен ұялады. Ойлары сан-саққа шашырап, екеуі көше бойымен жүріп келеді. Қаншама уақыт Шырынды қинағаны үшін Дарын өз-өзіне өкпелі. Дәрігердің «өзін үшін өмір сүргің келмесе де, өзінді сүйетін жандардың сезімін сыйла» деген сөздері жанына батқан-ды. Осы кезде Дарынның ойын орта жастағы әйелдің зор дауысы үзді:

- Гүлсіз болса қыз мұңды, жігіттер, сүйгендеріңе гүл сыйлап, қуантыңдар!

Дарын басын төмен салбыратып келе жатқан Шырынға бір қарады да, жүгіріп барып сатушыдан бір шоқ гүлді сатып алды. Шырын аң-таң болып қарап тұр. Дарын ақырын басып, Шырынға қолындағы гүлді ұсынды. Шырын жұбайлық өмірінде күйеуінен туған күніне де сыйлық алып көрмеген болатын. Қыз-жігіт боп қол ұстасып жүрген күндерінде де мұндай жағдай болмаған еді. Сондықтан оның көздерінен бір тамшы жас үзіліп барып жерге түсті. Бұл, әрине, қуаныштың жасы. Дарынның жүрегінде қалған мұздың жібігенінің белгісі. Айналасына қаталдықпен, өмірге ренішпен қарайтын, сұлулықты, әдемілікті көрмейтін Дарынның бұл әрекеті оның жаңа өмірге басқан алғашқы қадамы болатын. Дарын бәрін енді түсінді. Алдында не жыларын, не қуанарын білмей тұрған кішкентай ғана әйелдің өмірінің мәні екенін түсінді. Осы әйелдің сезімі, сенімі өзін құтқарғанын түсінді. Шырынды құшағына алып, бір ауызды қайталай берді:

- Сен – менің жанымсың...

ПРОЗАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАР БОЙЫНША ІІІ ОРЫН ИЕГЕРІ

Айдархан Еңлік

*Абай атындағы Республикалық
мамандандырылған
дарынды балаларға арналған
қазақ тілі мен әдебиетін
тереңдете оқытатын
орта мектеп-интернаты
ІІ сынып оқушысы
enlik.aydarhan.00@mail.ru*

КВАРТИРАНТ

әңгіме

"Біздің ел қандай ғажап, керемет ел! Сонау ертеден өзінің дархандығын жоймаған, ерекшелігі баршаны танырқатары сөзсіз. Біздің елде бәрі бар! Ия, барлығы рас. Оған ешқандай дау жоқ. Жеріміздің асты, үсті толған байлық. Ал елімнің үлкен бастан кешкен тарихы барын ешкім жоққа шығара алмайды. Ал өздері неге? Неге кедей тұрады? Осының себебі неде?" деген сөздерді бастырмалатып, екі қолын жайып салып, көсіліп отырған, ақ жейде, қызыл галстук таққан кісіні көріп отырған Сабыр теледидарды өшіре салды.

- Жыным келеді осыларға,- деп келіншегіне қарап: - Танисың ба, мына кісіні -деді. Сен білмесең мен қайдан білемін. Сен ғой бізде оқыған - деп дауысын көтеріп, ашулы екенін білдірді.

- Сен ылғи теледидар көрсең неге жынданасың осы? - деп келіншегі үстел үстіндегі заттарды реттеп жатты.

- Үнемі көрем осы кісіні, өзі ақын ба, әлде жазушы ма екен? Кекілін бір жағына қайырып алып, қызара бөртіп, қызыл кеңірдек болып, айғайлап жатқаны. Сөз көп, бірақ істері көрінбейді, өкінішке орай, - деп Сабыр реніш түрмен сөйлей жөнелді.

- Оның ақын-жазушы екенін қайдан білдің? - деді жұлып алғандай әйелі, шай құйып жатып.

- Ой, мұндай сөздерді тек ақын-жазушылар ғана айта алады - деген күйеуінің сөзін тыңдамастан: - Қой енді, көп сөзді қайтесің, шайыңды іш. Ертерек бар ана жұмысқа - деп Сабырға тағы да күйбең тірліктерді есіне түсірді.

Сабыр былтырғы жылы күзінде осы Алматыға көшіп келген еді. Тұрған жері де жаман емес еді, бірақ қолайсыз жағдайлар көп еді. Араласатын ортасы, тұрмысы, ауа райы демекші... Ия, бәрінен бұрын ауа-райын айтсаңшы... Жарты ғасырдан бері істеп келе жатқан зауыт оның түтіні, одан шығатын газ тағы басқа улы заттардың әсері болса керек. Әйелі аурушаң, балалары да жөтелден көз ашпады дейді. Әрі ойланып, бері ойланып, ақыры, көшуге бел буған.

Сабыр өзі көзі ашық, көкірегі ояу жігіт. Аздап оқығаны, көрген-білгені бар, мінезі тұйық, сырт бейнесі қарапайым. Отыздың ортасынан асқан жігіттің бір ұл, бір қызы бар. Жасынан жетімдіктің зардабын сезініп өскендіктен бе, мінезі ауыр. Қабағы бір ашылмайды. Сыртынан көрген адам, оның бұл келбетін ренжулі деп ойлайды. Енді қайтсын әке-шешеден жастай айырылған Сабырдың бойында қатыгездіктен гөрі, мейірімділік көбірек ұялағанға ұқсайды. Үнемі қайырым жасап, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсетіп жүргені. Ол үлкен көрсе болғаны, әсіресе шал-кемпірге үйірлеу келеді. Бұл қасиеттерінен көп нәрсені ұғатының белгілі. Олардың сөздерін ұйып тыңдап, әңгімелері жарасып, әйтеуір жылдам тіл табысады ғой. Оның бәрі әкенің сөзі, мейірімі, ананың аялы алақанын енді ғана біліп, сезініп жатқанға ұқсайды кейде маған. Қазір соны толықтырып жатқандай.

Мен Сабырмен құлын-тайдай бір ауылда ойнап өстім демеймін. Бірақ, оның өмірін басынан өткен қиыншылықтарды бір кісідей білетінім рас. Бізді таныстырған Алматы, айырып, қайта табыстырған да, осы Алматы.

Біз КазГУ-де бірге оқыдық. Студенттік кезіміз бір бөлмеде өтті. Осыдан он бес жыл бұрын тура осы қалпында келген. Ол әлі өзгермеген. Өзі бір оң бермейтін, қараймаса, ағармайтын қазақтың "капченный" еді. Өзі қарапайым болса да, өз ісіне келгенде пысық болып келеді ғой. Өте тиянақты, ұқыпты, таза жүретін. Сабағын да жақсы оқуға тырысты. Оқуды ойдағыдай бітірді.

Міне, содан ұшты-күйлі жоқ болды. Өлі- тірісі белгісіз. Хабар-ошар да жоқ. Байланыс үзілді. Сөйтіп жүріп, арадан он жылдан астам уақыт та өтіп кеткенін байқамаппыз.

Үлкен қаланың тірлігі кішкене болмайтыны сияқты, таусылмас қимылы біте ме? Жұмысбасты болып, күндегі әдетіңмен жүгіріп жүрген кезім. Ұялы телефоным шырылдап қоя бергені. Бөтен нөмір. Өзімнің әдетім болатын бөтен нөмірге жауап бермейтін. Тағы да қоңырау. Одан соң тағы да. Телефоным қояр емес. Көтермесімді білді ме: "Орбит! Неге көтермейсің? - деп жазғанын қайтесің. Енді менде маза жоқ. Бұл кім болды екен? Студенттік кезде, қазірде, анда-санда аузыма бір нәрсе салып алғандай, екі езуімді шайнаумен болатынмын. Сол әдетімді байқаған айналамдағылар, достар бәрі мені осылай атап кеткен. Бұлай атамағалы мені он жылдан асып кетті емес пе? Бұлай тек бірге оқыған курстастардың бірі айтуы мүмкін деген оймен бірден қоңырау шалдым. Сөйтсем, өзім көптен көрмей, көз жазып қалған досым Сабыр екен.

Содан, міне, Сабыр досым өзінің бала-шағасымен Алматыда тұрып жатыр. Өзі қызық, Алматыға жасынан, студент кезінен ғашық.

- "Менің өмірге деген құлшынысымды ұштаған, бала сезімімді нығайтқан, көкірегімдегі арманымды оятқан осы қала"- деп жүретін сол кезде. Қазір сол Алматы өзін әбден жанын жүдетіп, жүйкесін күйзелтіп, әбігерге түсіргенін өзі біле ме екен? Сол Алматы үйден-үйге көшіртіп, "квартирант" атандырғанын өзі сезіне ме десеңші? Осы Алматы таңның атысы, кештің батысына дейін катализаторда мал сойып, елдің бірде алғысына, бірде

карғысына ұшыратып жүргенін үш ұйықтаса түсіне кіре ме? Е, қайдам...

- Неге хабарласпайсың? Үйге келсеңші!? - деп бүгін қоңырау шалған еді. Бір аптада екі-үш рет қоңырау шалатыны бар. Сөзін екі етпей барайын дейсің ғой. Бір шаруалар шығып қалады да, кейінге қалады. Бірақ ұяласың кейде. Өздері жалдап, аядай бөлмеде екі баласымен сығылысып тұрып жатқанда... Тыныштықтарын бұзатын сияқтысың. Қоймайды бірақ, өзі. Үнемі шақырумен әуре. Міне, енді, бүгін жолға шықтым, бара жатырмын.

Қаланың шетіндегі развилка маңында тұратын досыма әдеттегі жолмен келемін. "Түскен соң, маяк таста"- деген соң, телефонмен әуре болып жатыр едім: - Ой, Орбит! Келіп қойдың ба? Қалайсың? - деп, көтеріңкі көңілмен құшақ жая қарсы алды. Құшақтасып, арқа қағысып, аяңдай жөнелдік.

- Қыстағы өзің келген үйден кетіп қалғанбыз. Қазір басқа квартираға шыққанбыз ғой - деді. - Е, дұрыс, өздеріңе жайлы болса болғаны, - деймін мен досымның көңіліне қарап. Оның айтары көп екенін байқап келемін. Менің сөзімнен соң лезде іліп әкетіп, өзінікін айта бастайды. Аялдамадан үйі біраз жер болса да әңгімемен қалай жеткенімізді аңғармай қалдық. Қакпадан кіре берісте, "арс" еткен иттен секем алған маған: - Қорықпа! Байлаулы. Жат ей, жат! - деп айғайлап қойды. Сыртынан қарағанда өзі иелік ететін үйге кіріп келе жатқандай сезіндім.

Әйелі Үміт те өте жақсы келіншек. Алматыға келгенде таныстым. Көпшіл, қонақжай, жайдарлы, ашық мінезді әйел. Мені келген бетте төрге шығарып, жаны калмай амандық-саулық сұрап жатқаны. Үйлері бұрынғы квартирадан тарлау, бірақ тарлау болса да "уютный" екен. Бәрі өз орнында, әдемі, таза.

Сөйтіп, досымның үйінде болып, тағы да оның өмірінің куәсі болдым. Бұрын бір мекемеде істепті. Жалақысы аз болған ба, әлде уақытында алмаған ба, тұрақты айлық болмаса квартираға да төлей алмайды ғой. Қайталана берген соң шығып тыныпты.

- Қазір катализаторда мал базарында қасапшы болып жүрмін. Кешке дейін екі-үш мың табамын. Оның үстіне бас, ішек-қарын, кәкүр-шүкірлерін үйге алып келемін, - деп әңгімесін айта бастады. Мен де досымның сөздерін мұқият тыңдаумен болдым. Сөзі қарапайым, жалаң болғанымен, астарында үлкен мәні бар сөздер еді. Оның үстіне газет-журнал, теледидардан көргені бар. Бәрі қосылып келіп, бір арнаға құйылатын.

- Орбит, қарашы, байқадың ба? Осы ауданда тұратын көпшілік тұрғындарға қарағанда, студенттер көп емес пе? Неге дейсің ғой? Осының жауабын ойланып көрдің бе? Жок, әрине. - Біздің кезімізде оқу, жақсы еді ғой. Ә... Оқуымыз тегін. Тоғыз қабатты жатахана. - Ия, дұрыс айтасың,- деп қоям мен арасында досымның сөзін жалғағандай болып. Ол да бұл сөзден ләззат алғандай, шабыттанып, қанаттанып, бүкіл ғаламды шарлап кеткендей күйге енеді. Ондай кезде бәрі айтылады. Өмір. Қоғам. Саясат. Келешек тағы басқа... Ондайда екеумізде ашыламыз. Біріміздің сөзімізді біріміз қоштап, түйіп-пішіп, қорытынды шығарамыз. Сырт адам бізді түсінбейді. Сондықтан бір тілде сөйлесе алмайды.

Сабыр досымның әңгімесінің негізгі арқауы үй болатын. - Алматыда баспаналы болу үлкен бақыт қой. Ол бақыттың ауылы сендерге алыс емес,- деп олардың жабырқау көңілдерін көтеріп қоямын. - Негізі Астанаға көшпекші болғанбыз,- деп келіншегі сөзге араласып. - Е, ол жаққа барғанда таза тақырға отырар едік қой. Дұрыс болған ағайдың тілін алғанымыз,- деп қабағын түйіп, досым әңгімесін жалғай түсті. - Біз, көшеміз дегенде көп ойландық. Астанада бір ағай тұратын еді. Соған звандап, ақылдастым. Астана қалай деп баяғы. Ол кісі сөзін салмақтап: - Астанаға келуші болма. Бұл жақта күн көріс өте ауыр, қиын. Қиналып қаласындар, балаларды жүдетіп аласындар,- деп. Содан, құрысыншы бәрі деп, Алматыдан бірақ шықтық. "Жеміс жесем де, Алматыда өлмеспін" депті ғой бір кісі. Сол сияқты мен де Алматының "ащы" жемісін татып жатқан жайым бар. - Әсіресе,- деп ренішін білдіріп: - Балаларыма қиын болды. Мектепте балалар да бөлінеді екен. "Квартиранттар" деп мазақтайды екен үйі бар балалар. Мына аулада ойнап жүріп, балалармен келіспей қалса болды үй иесінің баласы, жұлып алғандай өзінің мақамына көшеді. - Сендер "квартирантсындар", бұл біздің үй,- деп. Осыған шыдамаған қызым бір күні жылап келді де:

- Папа, үй алыңдаршы! Мыналар мазактай береді,- деп ренішін білдірді. Не дейсің балаға. Сәл шыда балам. Бізде бәрі болады деймін сабыр сақтап. Бірақ... баланы алдап тоқтатқанмен, өзіңді, іштегі дәрменсіздігіңнен туындаған намыс отын қалай тоқтатасың?- деп достым бір күрсініп алады.

- Сабыр бол! Бір жөні болар. Бәріне уақыт қажет! -деп досымның көңілін жұбатумен болдым. Сөйтіп, досымның: - Қонып, бірақ қайт! - деген сөзіне көнбей, қонақ болып, кеңінен, әріден әңгімелесіп, аз уақыт болса да досыма рухани медеу болып қайтқаным қуандым.

Автобустың ішінде келе жатып, Сабырдың күні бойы айтқан әңгімесін қорытындылағандай көп нәрсеге көзім жетті. Шынында, өмір қызық. Қызығынан, шыжығы көп!

Терезе жаққа отырғаннан ба, көзім көшеге түсе береді. Іші толған автобус, жолдың ойқыш-ойқыш жолдарынан теңселіп, ырғалып әзер қозғалады. Ырғалған сайын қысылған адамдар, өз орнын тапқандай жайғаса түседі. Ауданның ұзын, кең көшесімен келе жатып, үйлердің тұсында жазылған хабарландыруларға көзім түсе береді. "Квартирант аламыз", "Квартира беріледі", "1 бөлмелі квартира", "Квартира - 15000 тг.", "Квартира арзан" тағы басқа маңайында ұсақ жазулар бар. Ол жазуларды оқымаса да түсінікті. Осының бәрін көріп келе жатып, Сабырдың назы еріксіз есіме түседі.

- "Е, Алматы, кімдердің ғана тағдырымен ойнамадың сен?! Адам тағдырын, тұрмысын саудаға айналдырдың ғой сен?! Бейнетінді жеңген адам үйлі, жеңе алмағаны құмды болары анық!" - деген ойда келемін. Мына үйдегі жазулар өз алдына жарнама ғой. Оны қойшы... Оның ішіндегі тұрып жатқан, өсіп келе жатқан "к в а р т и р а н т т а р д ы ң " келешегі не болмақ десеңші?!

Сарғайған күздің өтімді желі тондырды ма, көпшілікпен бірге менің де кірпігім айқасып кетіпті. Түс көрсем керек. Сабырдың үйіндемін деймін. Іші кең. Бала-шаға жүгіріп жүр. Әйелінің қуанышында шек жоқ. Сабыр досым көңілді. "Кел, отыр Орбит!" деген досымның шақырған дауысы. Кенеттен оянып кеттім. Көзімді ашсам, автобуста ешкім қалмапты. Түсе сала, келесі автобуста жүгірдім. Автобус толған адамдардың арасында кетіп бара жатып, "Үйлі болса екен Сабыр" деген тілеу ғана болды менде...

СИБЫРЛАР СОҚПАҒЫ

әңгіме

- Әй, қажытты - ау, осы күйбең тіршілік, - деп іштей ғана айтатын әдеттегі сөзімен ақсақал сиыр соңына ілесті. Қолындағы таяғы алыстан қарағанда жер өлшеп жүрген адамға ұқсайды. Әр тастамы түзу, мығым болып көрінеді.

- Бұл қарасан келгір, мәліктер! Барарда әурелетпейді, қайтарда баспай қоятыны, - деп қадамы көбейген сайын ұзап кеткенін сезіп, артында қалып бара жатқан кішігірім ауылына бұрылып бір қарады. Бұл да күнделікті әдеті. Бұл ақсақалды сыртынан бақылаған адам болса, көп әрекеттерін көрер еді. Олардың бәрі өзгермейтін әдеттер. Соның ішінде күнде өзгеріп тұратын бірі - ой. Күнде әр алуан ойларға шомып тұрады. Ойлары ақсақалдың көкірегіне бірде үміт отын жақса, бірде қабағына қаяу түсіріп, ренжітеді. Кейде сол ойлардан ыстығы көтеріліп, ауылына әзер жететін күндері болатын. Балаша қуанып, көтеріңкі көңілмен қайтқан күндері де аз емес.

Ой адамды семіртеді де, арытады да. Үлкен адамдардың ойы өте ауыр болады ғой. Көреген, әріден ойлайтын, кемел сөйлеп, дұрыс жолды көрсететіндігі, оның үстіне өмір тәжірибесі қалыптасқан Нұргелді ақсақал секілді бүкіл болмысы адамдық табиғатына сіңіскен дүниелер.

Бүгінгі күн де, одан әріден де еш айырмашылығы жоқ еді.

Таң. Ауылдың желі тұрса абалай жөнелетін "бөрі алар" иттері. Адамның дыбысынан гөрі сауын бедіренің сықыры көбірек естіледі. Сиыр желінінен суылдап құйылып жатқан

сүттің сылдыры. Аяғыңды басардай, аузы ақ көбікке малынған, енесіне ұмтылған бұзаулардың еміренген бұлқынысы.

- Ой, қарасан келгір, тұзу тұр! - деп айғайлап жатқан ауыл әйелдерінің ащы дауысы. Бәрі ... күнделікті тіршілік, бәрі ... әншейін әдет.

Әр үйден бір-екілеп жиналған сиырлар қасынып, жаласып, үйреншікті көшелеріне шыға бастайды. "Біздің шал қайда?" дегендей жан-жаққа қараумен тұрғаны. Шарбақта сауындыдан қалғанды еміп, жарымай қалған бұзаулар. Олардың мөңірегені. "Сені шығарып салайық, шал" дегендей, әр тұстан бір нәрседен құрғалғандай, сіңірлері ырсиған, бұралаң - бұралаң еткен иттер шығады. Олар орта жолға дейін еріп, содан кейін кері қайтады.

Иығында асқан добасы бар жаяулаған Нұргелді ақсақал бүгінде кезекті қызметіне кірісті. Оны шығарып салған бір адам жоқ. Бәрі тірі мақұлықтар маңайы. Енді кіммен тілдеспек. Әрине, өзімен-өзі.

"Нұргелді Назаров" дейді өзінше іштей. Мұны кім біледі. Әрине, ешкім. Өмірінің куәсі өзі ғана. Өз ойын өзі ғана талқылайды. Ол өз ойының қожайыны. Бары да, нәрі де, өмірінің мәні де сол. Бұрындары бір көпті көрген қариядан: - Адамдар неге ерлі - зайыпты, жалпы тіршілік жұпталып өмір сүреді, - деп сұрапты. Сонда әлгі қария сәл ойланып: - "Бір-бірінің өміріне куә болу үшін" деп жауап берген деседі. Сол айтпақшы, құдай қосқан қосағы, өмірінің куәсі кара кемпірін он жылдан асты, кара жерге тапсырғалы. Міне, жалғыздықпен алысып, жетпістің желкесіне жеткенін де байқамапты да.

Сонау қырықыншы жылдары өмірге келген. Балалығы "соғыс" деген шекпеннің астында тұншыққан. Әкесіз баланың тауқыметі, күйеуін күткен әйел мұны, жалғыз ұлынан айырылған ана зары, кара қағазды көріп жоқтаған халық... Осының бәрін бала күнінен сезініп өскен кара бала еңбекке өте ерте араласты. Оның ойынша кеңес заманы тұсында өмір сүру анағұрлым жеңіл болғанға ұқсайды. Ол кезде бәрі басқаша еді ғой. Үкімет оқытады, киіндіреді, ішіндіреді, қызмет істетеді. Тек еңбек етсең болғаны. Ия, еңбек етсең болғаны. Басқаның бәрі өзінен-өзі бола береді. Басшы емес, жұмысшы бірінші орында тұратын еді ғой, шіркін, ол уақытта. Газет-журнал, радио, теледидар бәрі де еңбек арқылы ер атанған жұмысшылар туралы сөз болатын. Ал, қазір таң атқаннан, кеш батқанға дейін еңбек етсең де түк өзгермейтіні несі? Әлде адам еңбегі құнсызданып кетті ме? А... Бұл қалай? Бұл ойларынан соң "Е, қайран, жарқын өмір-ай, сені тосып жүріп, өткізіп алыппыз ғой" деп бар демін сыртқа шығарумен тынады. Одан кейін көп үнсіз қалады. Одан соң бір ой тереңіне тағы сүңгіп кеткенін байқамайды.

... Бүгінде, міне, сиыр соңындамын. Бұл қарасандарды баққаныма жиырма жылдай болып қалыпты. Бәрі көз алдымда. Әрқайсысының қанша рет бұзаулағанын, қай өгіз неше жаста, қай айда туғанын, бәрін-бәрін білемін. Осының бәрі елдікі. Соңында арық кара қасқа сиыр мен мұрындық тағылған былтырғы көтерем бұзау ғана маған тиесілі.

- Ей, өк! өк! - деп айғайлап қояды ақсақал анда-санда. Жолдың бойы қауіпті. Зуылдаған машиналар. Ондайды көрмеген шал өткен машинаның соңынан көз алмай ұзақ қарап тұрады кейде. Түр-түсін де көріп үлгермейді.

- Жылдамын-ай, не деген керемет! Бізден шыға ма екен осы зуылдақтар? Уақыт бір орында тұрмайды деген осы да. Заман көшкенге ұқсайды ғой. Е, бір Алла біледі. Тыныштық болсын! деп тоқталды.

Біздің Домбыралы менімен қатарлас өмір сүріп жатқан ауыл. Өзі аты дардай Астана қаласынан алыста емес. Екі жүз шақырымның әрі не бері жағы. Бірақ осы ауылдан ұзап шыққан емеспін. Бір балам бар, Кәрім. Өзі жасына зерек еді. Сонысына қарап, оқысын, адам болсын деп қалаға оқуға берген едім. Сол қала дегенге бір кірсе, шықпайды ғой деймін адамдар. Соның бірі менің ұлым. Қазақтан табылмағандай, орыс ұлтынан келін бар. Мен қарсы болып ем, марқұм кемпір алғызды. Оның өзі бір-екі мәрте көрдім. Өмірі жоламайды. Ол қайтсын, тегі, заты басқа неме. Ұлым да орыстан қатын алғаннан ба, орыс болып кеткен ғой. Әйелі тілі келмей ме, әлде еркелете ме, Кирил дейді. Жетіскен екенсің деймін ішімнен. Екі немерем бар. Бір ұл, бір қыз бала. Олар енді әкесі қазақ дегені болмаса, нағыз орыс.

Өздері үй жалдап тұрады екен. Ол жақта солай дейді. Басқа ел зәулім, керемет үлкен үйлерде тұрса, біздің қара домалақтар пәтерде үй жалдайды екен. Ол бәленбай мың ақша. Сұмдық. Масқара. Ұят-ай! Өз тілін жетістіргендей, кәпірдің ба, басқаның ба тілінде шүңгірлейді ғой құрғырлар. Біреуі менің ұлым.

Бұрын осы біздің ауыл сияқты ауылдар үлкен қаланы асыраушы еді, ал қазір... Е, ауылдың сиқы мынау... Жастар жоқтың қасы. Олар тапқан- таянғанын пәтерге төлеп, күндерін көріп жүр. Бәрі орта жастан асқандар. Оның өзі бес-алты малын бағып, жан сақтап отырғаны. Мектеп, аурухана, клуб сияқтылар тек ауданда. Бізде күн көріс тек мал...

- Е, айтпақшы былтыр папуктамен бір-екі шал Астанадағы Қарабайдың қырқына барғанбыз. Ия, дұрыс былтыр... Сонда көрдім Астананы. Бұрынғы біз білетін қала емес. Әлемнің бар жарығын тұла бойына жинағандай жарқырайдай ей! -Шіркін-ай! Қазағымның бар қаласы осындай болса екен,- деп армандап еді құрдасым Әбекең.

Қарабай бізбен қатарлас, бірге оқыды. Ия, солай. Көрші ауылдан келіп оқитын. Екі аяғы салақтап, кішкентай тайынан бір түспейтін. Жастығымыз бірге өтті. Кейін іріленді, қызметке араласты. Еңгезердей, ірі еді. Кең маңдайлы, үнемі жарқын жүзін жоғалтпайтын. Жастайынан айлакер, қулау еді. Заманы мінезіне майдай жақты ғой дейін... Қызметтен бір түспеді ғой, әйтеуір!

-Е, қазір оқығанның емес, танысы көптің асығы алшысынан түсіп тұр. "Танысы бар есік іздейді, танысы жоқ несін іздейді" дегеннің кері келіп тұр.

Ақсақал жолдан сиырларды өткізгенде осындай ойларға батады. Жолдан өткен сиырлар Сарыарқаның даласына түстім ба дегендей көсіле түседі. Қалың көгерішті, сулы жайылымға түскен сиырлар ұзай береді, ұзай береді.

Ал жол бойында ойға шомған шал қимылсыз қалады. Қозғалса болды, жан серігі болған ойынан айырылып қалатындай. Бұл да күндегі әдеті.

Шал қозғалды. Қимылға келді. Терең тыныс алды. Жан-жағына көз жіберіп, мұқият қарап шықты. Тыныштық. Тек сиырлардың анда-санда мөңірегені, ұсақ құстардың шикылдағаны, бақа ма, шеңіртке ме, зор дыбыс білдіреді. Басқа тірі нәрсе көрінбейді. Алдында жауынның суы шайып өткендей, тарам- тарам болып жатқан ұсақ-ұсақ соқпақ жолдар. Тармақталған бұл жолдарда үлкен мән бар. Сиыр табанынан әбден пісіп, тапталған бұл жолдар енді өзгермейтініне көзі әбден жетеді. Шөп өспейді. Жауын жауса- арық, сиыр жүрсе, жол болып қала бермек. Нұргелді ақсақал бұл жолмен жиырма жылдан астам уақыт жүріп жүр. Бір өзгермейді. Керісінше, ол жолдардан басқа жаңа жолдар пайда бола бастайды. Үлкен сиырлар үлкен жолмен, кішілері, майда-шүйделері жаңа жол жасап алатынын қайтесің.

Қызық өмір, ә... Ақсақал сиырларға қарай аяндап бара жатып, тағы ойға кетті. Бұл ойы енді бұрынғы ойлардан басқаша екенін шал жақсы біледі. Бәлкім, бұл соқпақтың құпия сырын өзінен басқа ешкім білмейтін де шығар...

... Сиырлар. Соқпақ жол... Осыларда бір жақындық бар. Қазақтың төрт-түлік малында осы Зеңгі баба малының соқпақ жолмен, бірінен соң бірі жүретіні несі. Осы кәсіппен біраз жыл әуреленсем де осыған неге көңіл бөлмегенмін ә... Өмірдің заңдылығы шығар бұл деген. Бала әкеге, қыз бала шешеге, соңғы арба, алдыңғының ізін басады емес пе? Сиырлар жарықтық, төрт аяқты ақымақтың ақылдысы ғой нағыз. Ең үлкені, ортаншысы, кішісі тағы-тағы солай бірінен соң бірі тізбектеліп, күйістерін қайтарып, жолдан шықпай жүретінін қайтесің. Қауып төніп, ит-құсқа тап болғанда да сиыр малы ақылдылық танытады екен. Кішілерін ортаға алып, үлкендері дөңгеленіп, мүйіздерін кезеп тұра қалатын болған. Сонда ешқандай жау олардың бірлігін бұза алмағанға ұқсайды. Сол соқпақтан бір жастауы суырылып, алдыға шығайын десе, алдыңғы сиыр оны қарағайдай мүйізімен қағып жібереді. Сол реттілікпен өріске барады, сонымен ауылға қайтады. Неткен, ғажап! Өмірдің өзі солай шығар. Кім білсін! Адамдар... Қоғам... Заң... Билік... тағы басқа сияқты, кім біледі?

- Әй, мәлік келгір! Өк, өк, өк деймін, - деп ақсақалдың бар дауысы шығып, жүгіре баса жөнелді. Сиырлар жатқан жаққа бұзаулар да жақындап қалған екен. Бұл жаққа жібергендері

қалай деп ақсақал ішкі досымен қоштасқандай, сиырлар салған үлкен соқпақ жолға қалай түскенін өзі де аңғармаған еді.

«ЖАС ҚАЛАМҒЕР» НОМИНАЦИЯСЫНЫҢ ЖЕҢІМПАЗДАРЫ:

Әлхан Света

Қожа Ахмет

Яссауи атындағы

Халықаралық қазақ-түрік

университеті

Svetagov@inbox.ru

ӨМІР - ЦИРК АЛАҢЫ

Таң атты ... Бұл таңның басқа таңдардан ерекшелігі жоқ. Баяғыша Мақпалды ұйқысынан мейірбикенің «обход» деген сөзі оятты. Бүгін де көзі ісіңкі, түнімен жылап шықты. Тек дәрімен ғана көз ілді. Осылай төсекке таңылып жатып қалғаны небәрі он тоғыздағы қыз үшін ауыр жағдай болса, оның болашағы одан да бұлыңғыр. Ауруханаға түскелі үшінші күн болса да үш жылға бергісіз ғұмырын өткізгендей көзі жастан құрғамады. Жыламай қайтсін, оқуына бара жатқан жолда аялдамада бір, оқу орнында барғанда екінші рет есінен танып, ауруханадан бір-ақ шықты. Бұрын бұндай жағдайды бастан өткермеген Мақпалдың өзі де бұл жағдайдан сескеніп қалды. Дәрігерлердің тоқтаусыз тексерулерінің нәтижесі де бүгін белгілі болды. Талма кесел. Сұмдық-ай, мұндайға қалай ұшырадым? Неге? неге, мен? Енді өмір бойы қай жерде есімнен танып қалам деп, үйден шықпай, төсекке таңылып өтемінбе?.. Бір-біріне жалғасқан түпсіз ойлар таусылар емес. Жауабы жоқ ойлар қажытқан сайын ұйқы да сенен алыстайды екен. Мақпал өзінің тағдырын кінәларын білмей, я бүгінгі дәрігерлер анықтаған ауруының атын естіп пе екен ұзақ жылады. Бұл өмір Мақпалға азап сыйлау үшін ғана жаратылғандай, өте ауыр көрінді.

«Жаныңдағының жағдайын көріп, өзіңдікіне шүкірлік етесің» деген сөздің жаны бар-ау шамасы. Үш күн бойы өз ойымен алысқан Мақпал үшін дүниедегі ең ауыр дерт өзінікіндей болып еді. Енді ғана байқады, жанындағы науқастар тек төсекке таңылғанымен қоймай, аяқ-қолынан жан кеткендері де бар екен. Кеше ғана тамырын таппай жанына батырып салынған екпелер емес, «сені жаза алмауымыз мүмкін» - деген дәрігердің сөзі ғұмырын тас-талқан еткендей еді. Жанындағы палаталастарын көріп бойы үйренейін деді ме, әлде түске таман мейірбике берген дәрінің күшімен ұйықтап тұрғандікі ме, ояна сала бетінен көрпені жұлып ала салмай, жан-жағына көрпенің шетінен барлап қарап шықты. Бірінші күнгі бойды билеген үрей жүрегін ұрғылап, бұрынғыдай шошыта түскен жоқ. Төрт қабырғадан тұратын тек ауру туралы әңгіме айтылатын палатада Мақпалдан өзге екі науқас бар. Біреуі бір жылдан бері аурухананы үйіне айналдырған мінезі ашық-жарқын Катя апай. Бұрын ауруханадағылар күлмейтін шығар деуші едім, Катя апайға қарасам, қорқыныштан да қуаныш тауып, жымиюға болады екен. Екіншісі мен ұйықтап жатқанда түскен болу керек, жасы сексенді алқымдап қалған қарт әже. Оның да жағдайы ауыр халде. Есін білмейді. Жан-жағында бала-шағасы, немерелері жылап шулап жүр. Мейірбике оларды «Бәрі жақсы болады, уайымдамаңыздар, мұнда басқа науқастар жатыр, мазасын алмаңыздар», - деп әрең шығарды. Сол кез тыныштық орнады, алайда керісінше, Мақпалдың жүрегін әлде бір шырмаулы мұң-қайғы басты. Қарт әженің жағдайы қиын болғандықтан оның жанына түнде қонуға кіші келіні қалды. Ол кісі де түнімен ұйықтамай енесіне қараумен отырды. Мақпалдың көзіне еріксіз жас келе бастады, жанындағылар байқап қоймасын деп ол көрпесіне тығылды. Түнгі сағат екілер шамасы, ол әлі көз ілмеген еді, кенет есік ашылып, ішке қарт әженің Мақпал қатарлы немересі кіріп келді. Ол да түнімен әжесінің жанында отырды. Бұл жағдай отқа май құйғандай Мақпалға одан ауыр тиді. Іштей күйінді:

- Менімен қатар қыз, әжесіне қарауға келді, ал мен төсек тартып жатырмын, ол қыз әжесіне рухани көмек беруде, сүйікті немересі-ау деймін. Оның қолдарын уқалап барынша қолдан келгенін жасауда. Ал мен не істеп жатырмын? Ар жақта анам әлі сенбей не істерін білмей жылап жүр, себебі осы уақытқа дейін мен бұл дертім туралы ешкімге айтқан емеспін. Анам бұл дертіме өзін кінәлап жүр! Жаз айында Алматы қаласында үш ай демалыс кезінде үйдегілерге көмектесемін деп жылдағыдай жұмыс жасаған болатынмын. Мен аспазшы болдым, кейде түнгі ауысымда да жасаған едім. Оны анамнан қанша жасырсам да түбінде біліп қойды. Дәрігерім бір сөзінде түнгі ұйқы ұзақ уақытқа бұзылса осы дертке түрткі болуы мүмкін деген. Соны анам миына құйып алған. «Сені бекер жұмыс істеттім, істетпеуім керек еді, үйде ініңе қарап, сонымен ойнап отыра берсең-ді» деп, тек өзін жазғырады. Ал, әкем «қызым, көп нәрсе ойлай берме» дейді. Мені көрсе есі кеткен адамдай тек осы сөзді қайталайды. Ағам «Сені ең үздік деген дәрігерлерге көрсетемін, мен бір мықты дәрігердің номерін алдым, ол кісіге хабарласып, міндетті түрде барамыз»деп әр хабарласқанында айтады. Ініме үйдегілер ештеңе айтпаған маған қоңырау шалып «Әпке қашан келесің? Менің телефоным бұзылып қалды, келгенде жөндеп берші я?», - деп сол баяғы еркелігін қоймаған.

Әлгі әжейдің отбасы мүшелері менің отбасымды есіме түсіріп жіберді. Ата-анам, бауырларым үшін ештеңе жасай алмай әттең тонның келтесі-ай, деп төсек тартып жатқаным мені жегідей жеп барады...- деп жастығын құшақтап өз-өзімен сөйлесіп түнін көзінен жас, жүрегінен қан тамызумен өткізді. Көзінің ілініп кеткенін байқамады.

Міне түні осылай өткен,ол таңертең көзін әрең ашты,түнімен аққан жасы оның бұзаудың көзіндей үлкен көзін кішірейтіп жіберді. Катя апай:

- Жылағансың ба? - деді, әрқашан 32 тісі ақсып күліп жүрген қызды көріп үйреніп қалған ол таңырқаған дауыспен.

- Жоға, тас жыласа да Мақпал жыламайды, - деп жалған күлкісін киіп алып қолын жұдырықтап көрсетті, батыр әрі батыл қыз болып көрінгісі келіп.

Түскі ас уақыты жақындап қалған еді. Оның жүзіне қуаныш үйрілді. Ас ішемін деп емес! Сағат он екі мен бір арасы науқастарға жақындарының кіруіне рұқсат берілген уақыт еді. Ол ата-анасын достарын күтті, көзін қадала есік жақа бұрып отырды. Әкесіне хабарласты анасы бүгін оның сүйіп жейтін әсібін беріп жіберемін деген еді,ол оны асыға күтті. Қоңырау кетті...

- Алло, әкешім.

- Мен Әлиханмын ғой, қалайсың?

- Жақсы шүкір Аллаға, әкем қайда? Телефон неге сенде?

- Әкем ұйықтап жатыр.

- Осындай уақытта ма? Әкемнің ондай әдегі жоқ еді ғой. Маған әсіп әкеп беремін деп уәде берген еді, саған ештеңе айтпады ма?

- Жоқ, саған барайыншы, қай жердесің?

- Жоқ ,не істейсің мұнда, таппайсың бәрібір ертең әкеммен келесің, - деп телефонды орнына қойды. Ол інісінің телефонды алғанынан-ақ әкесінің мас болып, ұйықтап қалғанын түсінді. Осыған өзін тағы кінәләй бастады. Әкесі жаман әдеттерден тиылып мешітке аяқ басып жүргеніне біраз болған еді, енді қызы үшін күйініп тағы да бір сәт нәпсіге беріліп қойғанын ол іштей сезіп көзіне жас алды. Бірден баяғы әдетінше көрпесіне жасырынды. Сол кезде тағы да шудың дауысы естілді, олардың палатасына тағы бір науқас әкелді.Ол науқасты бәрі таниды екен. Бәрі «Бота, Бота келген ба?» деп шулап жүр. Мақпал құдды бір қылмыскердей жәй көрпеден басын шығарды. Қараса 25-30 шамасындағы келіншек, оны науқас арбасымен алып келді, өз аяғымен жүріп тұра алмайды. Мақпал Ботаға: «мен сені түсінемін» дегендей үңіле қарап тұрды.Оның жанында анасы бар еді, жасы келіп қалған кісі. Қызына қандай қамқор болып жүргенін,анасының қызының жүріп кетуі үшін бастан не кешпегінін көзіне елестетіп ұзақ қарады. Анасы заттарын орналастырып үйіне қайтты.Бота жалғыз қалды.Өзі күліп қалған,жүзіне қарасаң: «Әй қиындық, мен сенен қорықпаймын, мен сені күліп жеңемін. Сенен мүлдем қорықпаймын» деген сөзді оқи аласыз. Бірде Бота сөйлей

бастады. Мақпал және жанындағы әже бәрі Ботада тек аяқ-қолы емес сөйлеу және психологиялық дамуы да төмен екенін байқады. Мақпал осы кезде көз жасына мүлдем жауап бере алмады:

- Мен әзірге ең болмаса өз аяғыммен жүріп, өз қолыммен тамақ жеп жүрмін ғой, күндердің күнінде осылай жүре алмай қалсам ата-анам мені тастап кетер ме екен? Ешкімге керек болмай қалсам қайтем? Қашанғы дәрінің күшімен жүрмекпін? Мен неге өз қатарластарымнан қалмай солар сияқты бақытты өмір сүре алмаймын? Мен неге бұндай жағдайға тап болдым? Бота...мен ол үшін уайымдаймын... Бота мен оның болашағын ойлаймын...Бота неге өзі қатарлас әйелдер секілді әйел бақытын, ана болу бақытын көре алмайды? - деп іштей өз-өзіне сұрақ қоюмен жылап жатып, жастығын өзінің басынан үлкен етіп көл-дария қылғанын байқамай қалды...

- Мақпал саған қыздар келіп тұр, шығасың ба? Мына жерде науқас көп, шуламай сыртта сөйлесе аласың ба? - деген дауысты естіп барынша мына қорқынышты жерден қашайын деп, өзіне жүруге тиым салғанын ұмытып, орнынан атып тұрып кетті. Сыртқа шықты, көзінің іскенін білдіртпеу үшін аузына маскасын киіп алып. Қыздарымен енді қызық әңгіме басталғаны сол еді, қыздарының арасында Мақпалдың баяғыдан келе жатқан оны бес саусағындай танитын Маржан бар еді:

- Саған не болған, жылағансың ба?

- Жоға қайдағы, тас жыласа да, - деп баяғы мақалын бастағаны сол еді:

- Қойшы Мақпал, сені білмейді дейсің бе? Айт бәрін, жағдайың жасалмай жатыр ма? Дәрігерлер дұрыс қарамай, - деп сөзін аяқтап үлгермегені сол еді Мақпал есінен танып қалды. Есін жинағанда өзінің сол баяғы төсегінде жатқанын көріп қайта мұңайып қалды.

- Қара пальтодағы шалың келіп кетті, оны Бота кіргізбей қойды, сосын біз оған ұрыстық, - деп Катя апай оны баяғыша мазақ етті. Жымиып қойды. Сосын қолына телефонын алып Катя апайдың шалың деп мазақ қылған досына хабарлама жазды. Ол кейірек келетінін ескертті.

- Ой менің келінім жалқау, мені сыйламайды, - деп Катя апай әңгімесін бастады. Мақпал әжелердің әңгімесін тыңдап отырып ұйықыға кетті. Кеш болды оны телефонына келген хабарлама оятты: «Кірейім бе? Әлде шығасыз ба?» Бұл Мақпалдың «маймыл» деп мазақ ететін қара пальтодағы досы. Катя апайдың мазағына қалмайын деп ол сыртқа шықты. Екеуі науқасқа келушілерге арналған орындыққа жайғасып сөйлесе кетті. Мақпал бұл жолы да көз жасын жасырмақ болып маскасын тағып шықты. Алайда бұл жолы да жасыра алмады. Әлгі қара пальтодағы досы оның жылағанын бірден байқап қойды. Ішке кіретін уақыт таяды. Екеуі палата есігіне қарай жақындады. Есік алдында қоштасып қолын бұлғаған Мақпал тағы да есінен танып қалды. Ол есін жиғанда қатты ыңғайсызданды, себебі Катя апайдан оны әлгі досы көтеріп кіргізгенін білді. Ол өзінің біреуге бұлай масыл болғанын қаламайтын. Әрқашан бәрімен ойнап, тіпті кейде төбелесіп шауып жүрген Мақпалға бұлай бірден төсек тартып жатып қалу ол үшін ауыр еді... Сол түні тағы да жылаумен өтті...

Арайлап таң да атты, «Шүкір, Аллаға сансыз шүкір» деп бұл жолы мейірбикелер келместен бұрын күліп оянды. Жанына профессор Қайырла ағай және де жас дәрігерлер қаулай жиналды:

- Қалайсың қызым? Тәуір болайын дедің бе? - деді тамырын ұстап.

- Иә, жақсымын ағай, - деді баяғыша көзін төмен салмай, бұл жолы күлімсі жүзбен.

Ағай басқа науқастарды қарап палатадан шығып кетті. Мақпал көзін алып терезеге қарағаны сол еді өзінің дәрігері кіріп келді.

- Қалайсың Мақпал? Жақсы болып қалдың ба? Кеше не болды саған? Қайта-қайта құлапсың, саған жүруге болмайды деп ескертілген еді ғой! Неге өзінді ойламайсың?

- Білмеймін апай, өзім де түсінбедім не болғанын, - деді тілін шығарып еркелеп.

- Жарайды, үйде үлкендерден кім бар? Шақырт, сен қалайда бүгін МРТ-ға түсуің керек! Бірақ оған шыдай аласың ба?!

- Жарайды, апай! Үйде әкем бар, мен ол кісіні шақыртайын.

- Я, келгенде маған жібер, мен өзім ол кісіге бәрін түсіндіремін.

Әкесі іштей жылап тұрса да қызының мұңаюға болмайтынын біліп, көңіліне қаяу түсірмейін деп палатаға ыржиып кірді. Қызына кейде өтірік күлу осы әкесінен келген-ау.

- Қалайсың? Саған не әкелгенімді қара! Өзің жақсы көретін әсіп, анаң дайындап берді. Өзі жұмыста, саған жұмыстан соң соғамын деді. Сен жей бер, мен кәзір дәрігеріңе барып келейін. Қасыңдағы апаларға да бер.

- Иә, әрине, - деп күлімдеп әкесін есікке дейін көзбен шығарып салды.

- Апа жеңіз, Катя әпше жейсіз ба? Динара әпше апаға беріп жіберіңізші, - деді.

Бүкіл аурухана бойынша ең жасы, тіпті ерке қызы десем де болады, Мақпал еді. Жас дәрігерлер:

- Қарындас апай тоқсан алтыншы жылғысыз ба? Тоқсан алты жастасыз ба? - деп ойнайтын еді, Мақпалдың сәл нәрсеге тез жымыя күлетінін біліп!

- Қызым жинал, екі күн үйге барып келуге рұқсат берді, - деген жайдарлы дауыспен әкесі кіріп келді. Мақпал қатты қуанды, әй шәй демей заттарын жинай бастады, екпенің уақыты келіп қалғанын ұмыта кетіп. Кенет Мақпалдың сүйікті мейірбикесі кіріп қалды. Оның жадыраған жүзіне аң-таң:

- Әй, көжек қайда жиналдың? - деді, бетін шымшып.

- Ой, апай ұмытып кетіппін. Екпем барын мүлде естен шығарып алыпмын. Мен үйге кетіп бара жатырмын. Тез-тез салып беріңізші, үйге кетейін, - деп күлімдеп заттарын жинай берді. Әкесі жанына жақындап:

- Қызым-ау, біз, достарың, құрбыларың, туыстар алып келген тамақты да, жеміс жидекті де, еш бір затты жемепсің ғой! Бұл қалай қызым? Неге өзіңді ойламайсың? Біз саған осы азықты бір шкаф қылып жинап қойсын деп әкелдік пе? Мұнда бір ай бір отбасыны асырайтын тамақ бар ғой.

- Үйге апарам, Әлиханмен жим, міне қараңыз 5 кг алма жинадым, - деп танауын көтеріп мақтана күлімсіреді.

- Әй, сен қыз да, - деп басын қасып қойды. Артынша мейірбике келіп әкесін дәрігер тез шақыртып жатыр деп алып кетті. Мақпал қатты қорықты, таң ертең тағы да тексеруден өткен болатын. Қатерлі дертке шалдықтым ба деп іштей қорқып тұрды. Әкесі кірді, өңі қашып кеткен:

- Қызым жүр үйге қайтамыз. Сені ауруханадан шығарды. Әкесіне олар барынша емдегенін басқа қолдарынан ештеңе келмейтінін, тек қана дәрі жазып беретінін, оны үзбей ішіп жүру керектігін ескерткен. Ал оның жазылып басқа адамдар сияқты өмір сүріп кететініне кепілдік бере алмаған. Бірақ оны қызына айтпады. Мақпал бірақ оны жақсы білетін, ол бас миірбикеден бәрін біліп алған болатын. Тексерілуден өтіп үйіне барды. Ескі әдетінше жалған маскасын киіп ыржиып жүрді, ата-анасы да! Кешкісін ғұсыл алып намазын оқыды, ұзағынан оқыды. Он бірлер шамасында дәрісін ішіп жатып қалды. Үйіндегілер оны ұйықтап қалды деп мазаламады. Ол ойланып тұңғиыққа кеткен болатын. Бәрін ой елегінен өткізді: Әлгі әжейдің туыстары, Ботаның өмірге деген талпынысы, өзінің сонша ауруға беріліп әлсіздік танытқаны, намаздағы жеңілдігі, ата-анасының оған деген махаббаты, бауырларының, достарының сүйіспеншілігі оны соңғы рет қатты жылатты... Соңғы рет... Ол өз-өзіне:

- Мақпал неткен әлсіз едің? Неткен қорқақ, безбүйрек едің? Сен ата-ананың бауырларыңның достарыңның осы махаббатына тұрасың ба? Олар үшін не істедің?...

...Арада үш жыл өтті. Күрең күз... Мақпалдың көзінен үзілген жас пен қоса үміті секілді ағаштардан да жапырақтар үзіліп түсіп жатты.

- Ай, қызым ай! - деп көрпесін тартып, - Тұрсайшы сары қыз, - деген анасының сөзімен оянды.

Ол сол үйіне барған күнінен бастап өзін өзгерткен болатын. Осы уақытқа дейін қалай ауруға беріліп жақындарын ұмытып кеткенін түсініп жаңа өмір бастаған еді. Баяғыдай тек күліп жүретін қалпына келді. Дәрігердің айтқанын екі етпей орындап, уақытылы қаралып

жүрді. Оқуыңды тастайсың, саған ауырлық қылады деген сөздерді құлағына ілмей оқуын басқа группаластары сияқты оқып, тіпті қызыл дипломға бітіріп алды. Оқу кезінде өзі жақсы көретін шығармашылық жарыстарына қатысты. Одан мемлекеттік шәкірт ақы жеңіп алып ата-анасын қатты қуантты. Оқуын бітіре сала өз мамандығы бойынша Кентау қаласына жұмысқа кірді. Сен мына дертіңмен өз мамандығыңда жұмыс жасай алмайсың деген дәрігердің сөзін біле тұра сол үшін үш жыл күресті. Бүгін тағы да баяғы дәрігеріне барады, ол және оның жақындары қатты қобалжулы, бұл соңғы баруы екенін ешкім болжамаған еді... Ешкім дәрігерден мұндай жауап күтпеді...

-Енді маған келмеңіз Мақпал, қатты айтсам кешіріңіз. Бірақ мен шындықты айтуым керек. Біз сізге енді көмектесе алмаймыз, ренжімеңіз, бізге келмегеніңіз дұрыс. Біз де сіз де үш жыл бойы аянып қалған жоқпыз, барынша қолдан келгенін жасап бақтық. Сіз сап-саусыз құлан аяқ жазылдыңыз! Сізді жеңісіңізбен құттықтаймыз! Енді ауырмаңыз. Мүлдем келмеңіз мұнда! Бәрі еріксіз жылап жіберді.... Қорықпай сүйген адамыңызға тұрмысқа шыға беріңіз!!! - деп дәрігері, - Сен тұрмысқа шықсаң қиналасың, - деген өз сөзіне қарсы шығып күлімдеді. Мақпал үш жыл бойына үлкен отпен арпалысты, алайда еш қиындыққа қарамастан ол жеңіске жетті. Ол бұл күресте жалғыз болмады. Оған ата-анасы, бауырлары, туыстары, достары, тіпті бірге жатқан Бота да көмектесті. Мақпал мен Бота жас ерекшелігіне қарамастан жақын құрбы болып кетті. Олар бір-біріне рухани көмек беріп отырды. Олар күреспесе ештеңені жеңе алмайтынын түсінді. Бота жазылған соң тұрмысқа шығып, жар болу ,ана болу бақытына ие болды. Олар Мақпалдың отбасымен туыстан артық жақын араласып тұрды. Катя апайдың үлкен келіні босанғанда екеуі барып қайтты. Катя апай келінін ұнатпайтын,алайда ауруханада жатқан кезінде келінінің күнде келіп оған жасаған қамқорлығы оның ойын өзгертті ме екен аралары жақсы болып кетіпті.Өз қызындай қуанып жүр. Бұл жағдай Мақпал мен Ботаны қатты қуантты. Сол жағдайлардан кейін Ботаның да Мақпалдың да жүзінен күлкі кетпеді. Кез-келген жағдайда... Себебі Аллах адамдарға қиындықсыз өмір болады деп уәде бермеді. Тек әр қиындықтан соң жеңілдік барына,екі есе қуаныш боларына уәде берген. Олар алда талай қиындық боларын білді, бірақ онымен мойымады. Тек алға ұмтылды.... Оқиға желісі мұнымен аяқталмады!

Катя апайдың үйінен Мақпал көңілді күйде келе жатты,алдынан тағы да үлкен сый күтіп тұрғанын ол білмеді. Есігінің алдында өзінің бойынан үлкен жұмсақ маймыл ойыншық тұрды,оның үлкендігі соншалық артындағы адам көрінбейді. Мақпал сол үш жылдан кейін алғаш рет қуаныштан жылап жіберді, себебі көрмесе де артындағы адамның кім екенін іштей сезді... Я, я ол әлгі қара пальтодағы Мақпалдың маймылы еді...

Өмір цирк алаңы. Біреулер сайқы мазақ болады, біреулер торда отырған арыстандай қолынан ештеңе келмей қауқарсыз болады, ал біреулер акрабаттар секілді жоғарыда жүреді жерге қарағысы келмей, енді біреулер оттан секіретін барыс секілді, алда оттың күтіп тұрғанын біле тұра тек алға қарай жүгіреді, себебі ол оттан өтетініне сенімді. Ең алғаш үйренген кезінде талай рет күйген болатын, алайда өзіне деген сенім оны алға жетеледі. Кез-келген қиындықты да ауру кеселді де жеңуге болады... Себебі барыс оттан қорқып жүгірмей қалмайды.Тек сене білу керек... жеңе білу керек...

Цирк алаңындағы өз әртісіңізді дұрыс таңдай біліңіз!!!

Есімбай Әділхан

Алматы Технологиялық

университеті,

1 курс студенті

adilhan.yesimbay@mail.ru

МИЛЛИОН АРАСЫНДАҒЫ ЖАЛҒЫЗ

Аспан түбі тесіліп кетті ме, жаңбыр шелектеп төгілді. Жер - жер емес, ми батпақ. Көне шатырдан сорғалаған су терезеге тырс-тырс тиіп жатыр. Тұлдыр күзді ұнатады. Күз ғана Тұлдырды түсінеді. Одан басқа ешкім емес.

Терезе түбінде тұр. Екі көзі сыртта. Нөсер тамшыларында. Жаны әлденені аңсады. Ол мына жерден кеткісі келеді. Себебі, мұнда суық. Бірақ, кете алмайды. Кеткенде қайда барады? Барар жері жоқ. Жіпсіз байлану деген осы шығар. Мұнда әзер жүр. Тірі өлік секілді. Өзін адаммын дей алмайды. Егер ол расында адам болса онда күлмей ме? Әрбір атқан таңға қуанбай ма? Жоқ, ол өйте алмайды. Түн баласы көз жасы құрғамай жылайды. Есін білгелі өмірден баз кешті. Әрбір атқан таңға лағнет айтады.

Жаңбыр тамшылары терезені тырс-тырс қағуда. «Тұлдыр, біз жыласақ та, тек, сен жылама» дейтіндей. «Қайтып жыламаймын мен, айналайындар-ау?!» дейді Тұлдыр жыламсырай. «Сендер көпсіңдер. Мың, жоқ, миллионсыңдар. Мүмкін миллионнан да көп шығарсыңдар. мен жалғызбын. Тек, сендер ғана жарымжан көңілімді аулайсыңдар. Бірақ, мен сендермен көп сырласа алмаймын. Тек, күзде. Және көктемде ғана. Қалған мезгілдерде сендер сирек келесіңдер. Тереземді сирек тоқылдатасыңдар. Мен тек жаңбыр жауғанда ғана қуанамын. Шын қуанамын. Өйткені, сендер мені уатуға тырысасыңдар. Мен тек сендерге ғана ішімдегіні ақтара аламын».

Жаңбыр үдей түсті. Бар жапырағынан айрылған тал байғұстар мына нөсерден зәрезап болғаны сонша, «көмектесіңдер! Ойбай-ай, көмектессеңдерші, соншалықты зұлым болып кеткенсіңдер ме» деп ары-бері шайқала берді. Сынып кетердей.

«Бұл - балалар үйі. Бірақ, жұрт көбінесе бұл жерді – жетімдер үйі дейді. Жетімдер деген шындыққа жанасымды. Әйтпесе, мұнда ешқандай бала жоқ. Менің түсінігімде бала деген бұл дүниедегі ең бақытты жан емес пе? Менің ешкімім жоқ. Ал, ешкімі жоқ адамды - бала емес, жетім дейді...»

Тұлдыр тұратын қосқабатты балалар үйі сонау Кеңес Одағы тұсында салынған дейді. Қазір өте ескі. Тоз-тозы шыққан десе болады. Жөндеу көрмегелі қай заман. Ол үңірейген сынық терезеден сыртқа жиі қарайды. Жан-жағы қоршаулы болса да, қала көшелері көзге анық көрінеді. Көшеден ары-бері өтетін өзі секілді қыздарды көреді. Тұлдырдан жалғыз ғана айырмашылығы - ата-аналары бар.

"Тамшылар, айтыңдаршы, неге бұлай болды? Неге менің әке-шешем жоқ? Неге басқаларда бар, тек, менде, мына үйде тұратын бізде жоқ? Мен неге осы жерде туылдым? Енді өмір бақи осы жерде, балалар үйінде жүремін бе? Абақты ғой. Мен тұтқынмын. Жоқ, мен еркіндікке шыққым келеді. Құс секілді самғап ұшқым келеді. Бізді тәрбиелейтін апайлар айтады: «Әкем жоқ, анам жоқ деп қамықпаңдар. Оларың бекер. Білесіңдер ме, сендер кішкентай кездерінде бұзық болдыңдар. Сол себепті, ата-аналарың сендерді осы жерге әкеліп тастады. Егер, жақсы болып жүрсеңдер, бізді тыңдасандар ата-аналарың сендерді қайтадан өздерімен бірге алып кетеді».

Бірақ, Тұлдыр қанша әдепті, тәртіпті болып жүрсе де анасы, я әкесі іздеп келмеді. Өзімен бірге әкетпеді. Шаршады. Күтуден. Қашан келеді?

* * *

Түні бойы қара жел шыны терезені соға берді. Қиыршық тастар терезеге тарс-тарс тиіп жатты. «Тұлдыр, аш. Ішке кірейік». Бірақ, Тұлдыр ештеңе естімеді. Ол қалың ұйқы құшағында жатыр. Бүгінге дейін дәл бұлай ұйықтамап еді...

... Көшеде жапалақтап қар жауып тұр. Сұр қала аппақ болып кеткен. Аппақ қар арасында қап-қара киінген бір келіншек ебіл-дебіл болып бара жатыр. Жоқ, келіншек емес, жап-жас қыз. Неге жылап барады? Қызық. Көшедегі адамдардан ұялды ма, бір қалтарыс бұрышқа жалт бұрылды. Оңашада дұрыстап жылап алғысы келген шығар Жоқ, ол тоқтамады. Бір жерге асығып бара жатқан секілді. Ымырт қараңғылығы қоюланып барады. Мұндай уақытта қыз деген үйінде отырмай ма? Жоқ. Қыз ешкімнен қорқар емес. Құдды жаяу емес, аяқтары жерге тимей ұшып бара жатқан секілді. Қолында жүк бар. Оны қос қолымен құшақтап алыпты. Қыз қос қабатты үй алдына келіп тоқтады. Өзінің үйі ме? Жоқ, бұл үй емес, мекеме екен. Қыз жақындап келді. Мекеме маңдайшасында "Балалар үйі" деп жазылып тұр. Қыз қолындағы жүкті жерге қойды. Енді көрінді, бұл жүк емес, көрпемен қымталған,

құндақтаулы сәби. Тып-тыныш ұйықтап жатыр. Қыз сәбиге қарап жылай берді. Жылай берді. "Кешір, кешір" деді. Сәбиді бетінен сүйіп орнынан тұрды да, қараңғылыққа сіңіп жоқ болды. Анасының қасынан кетіп қалғанын сезді ме, сәби шарылдап жылай бастады.

... Оянып кетті. Түсі екен. Үсті-басын тер жуып кетіпті. Денесі зіл батпан. Енді қайта ұйықтай алмасын білген қыз терезе алдына келді. Бұл жер оның сүйікті орны. Сыртқы әлемді терезеден бақылағанды ұнатады... Дала қап-қараңғы. Жылт еткен сәуле жоқ. Айнала жым-жырт. Жұлдыздар айсыз аспанды жаудай басыпты. Бірақ, олар қанша көп болса да, айды алмастыра алмайды екен. Ата-анаң болмаса осы. Айналаңда миллион, миллиард адам жүрсе де, әке-шешесіз өмір – өмір емес. Қараңғы бір көр. Бала үшін. Ана сүті аузынан кеппеген бала үшін. Жетім қашанда шерменде күй кешеді. Іштері шерге толады. Шер деген адамды іштен шірететін тажал. Құрт секілді ішінен аямай кеміреді. Бала – бала болып ойнай алмайды. Бала болып ойлай алмайды. Олар тым ерте есейеді. Өмірге деген көзқарастары күрт өзгереді. Мейірімге мұқтаж болып өскен олар өзгелерге қатігездік танытқысы келіп тұрады. Өмір заңы солай. Олар жалған сөздерге сенбейді. Тек, бір-ақ жалғанға сенеді. «Аналарың келеді» дегенге.

* * *

Әлгінде у-шу болған балалар үйі комиссия кеткен соң тынышталды. Балалар дастарқанда үн-түнсіз кешкі астарын ішіп отыр. Тек салдыраған қасық дауыстары ғана естіледі. Бәрі көңілсіз. Түсте сәл де болса көтерілген көңілдері қазір су сепкендей басылған. Ылғи осындай. «Таз ашуын тырнадан алады» дегендей, комиссия келіп кеткен сайын жетімхана басшылары: «Неге бағана сұр жылан секілді жүрдіндер?» деп бұларды бір сілкіп алады. Сондайда бұлар ойлайды. «Бүкіл Жетімдер үйінде осындай ма? Әлде тек бізде ғана ма? Бізде ғана болса, жақсы. Тым құрығанда басқалар біз кешкен күйді білмей өседі.»

Бүгін қарны әбден тойды. Көбіне ашқұрсақ жүруші еді. Балалар үйі бұларды күнде жарылқай бермейді. Тек, комиссия келерде ғана. Сол күні олар таңертең бір стақан шырын, қып-қызыл алма, дәмі тіл үйіретін ботқа жейді. Ал, түсте және кешке табақ-табақ қуырдаққа сықия тояды. Әйтпесе, күн сайын бір ожау дәмсіз жүгері сорпа іше-іше бірішек болып қалған еді. Бұларға жаны ашитын кейбір мейірімді апайлар: "Қайтесіндер енді, шыдаңдар. Қазір заман қиын. Нарық бізді қыспаққа алды. Уақыт өте бәрі қалпына келеді" дейді. Тұлдырлар түсінбейді. "Заман қиыны несі?" деп ойлайды түтесі шыққан жұқа күртеше ішінде бүрісе. Терең ойлауға өрістері жетпейді. Бала ғой, әлі. Әрі сыртқа қадам аттап шықпайды, шығармайды. "Үй ішіндегі үй" дегендей, Балалар үйі - қоғам ішіндегі қоғам. Бақытсыз қоғам.

Түнде терезе шынысы шашылып түсті. Сөйтсе, сыртта дауыл басталыпты. Дауыл екпіні қатты. Бір соқса, бір апта соғады. Жылда төңіректі астаң-кестең етіп жатады. Бірақ, соған қарамай, балалар үйіндегі балалар дауыл соққанда ерекше қуанады. Өйткені, дауылдан соң, үзіліп бара жатқан үміттері қайта жалғанғандай күй кешеді.

Іздедім сені, қарамай дауылдарға,

Іздедім сені, қарамай жауындарға.

Табармын сені, әйтеуір, бір күні

Әзірге, жаным, сен мені, сағынба...

Осы бір шумақ өлеңнен нәр алады. Осы өлеңге олар сенеді. Әр сөзі жандарына ыстық. Жауын жауған, дауыл соққан сайын олар терезе алдына үймелейді. Нөсер жаңбыр астында үсті-басы су-су боп аналары келе жатқандай болады.

1998 жылы күз жылап тұрды...

* * *

... Арада бірталай жыл өтті. Бұл аралықта бір-біріне мүлдем ұқсамайтын талай жаңбыр құйды, талай дауыл соқты. Жыл деген жылғадай зымырады. Балалар үйін Тұлдыр әлдеқашан тастап кетті. Бұл күнде Тұлдыр қайда жүр екен?

Сонау бір жылдары күзде жетімхана алдында нөсерге ұрынған ағаш бүгін бүршік атыпты. Бұтасында Отанына қайтып келген шымшық шықылықтап отыр. Қыстыгүні жылы жаққа ұшып кетіп еді...

Кабдрашидов Ерден

Жүргенов атындағы

Қазақ ұлттық өнер

академиясы

Kaznai9600@gmail.com

АРУАНА

Бошалап ұзап кеткен Аруананың соңынан еріп он бір түйе келе жатыр. Айнала шекарасына жете алмастай көрінетін құм дала. Төбеге шыққанда құмға тік қадалып, одан қайта шағылатын күннің ыстығында алдыларынан соққан самалға мойындарын созып, желдеп келеді. Араларындағы ең кәрісі, жайылымда, көші-қонда алға түсіп алып көш бастайтын жалғыз өркешті ұрғашының артынан ерген он бірі матау ережесін сақтағаны болмаса, қайда баратындары жайынан бейхабар. Қажетінде, тескен танаудан тартып айдасаң да бақырып аяқ баспайтын қу шелектердің аналықтың артынан қарсылықсыз еріп келе жатқанын қарасаңызшы. Қанында бар ғой, қанша тырыссақ та жеңе алмаймыз. Тек олардың орнын алмастыратын, қарсылық көрсетпейтін нәрселерді ойлап таптық.

Бұлардың ізін шала, манағы самалдың лебіне мінген, сенімсіз, әлсін-әлсін мұрынға келетін түйенің иісін алған үш аш қасқыр тұмсықтарын жерге сала жортып келеді. Бархан құмдардың арақидік салған әндерін құлақтары шалып, бастарын жерден жұлып алады. Бұлар қашанғы өздері қаламаса да біздің қиялымызда орман тазалықшысы болып жүре береді? Көктемде бір тойдым, Көбік қарда бір тойдым дейтін тоқтының әңгімесі осылар хақында айтылған-ау. Тоқты өтірік айтады. Қарынның қамы қайда жетелемейді. Бұлар алған иіс айқындала бастады. Жақын жерде. Кінәлі болмаса да, таяқ жеп жылаған бала, тамағына тығылған шерді жұтып жіберейін десе, өтпей қоятынындай, бұлардың да жұтынуы қиын болып келе жатыр. Түйенің бір майлы жері болса, сұлу қыз сипағандай тамақтарынан жұмсақ жүгіріп кетер еді. Ыстықта құмнан көтерілген сағымның құрсағында қарайған өркештілерді көріп, тік құлақтылар қарқын қоса бастады. Алаңсыз маң басып келе жатқан он екі түйенің артынан үшеуі қуып жетті. Дала сахнасында бұлардың қатысуымен болып жатқан қойылым басталды. Көрермені жоқ. Бұлар біреу үшін ойнап жатқан жоқ, әркімнің өз қызығушылығы бар. Әрқайсы өз басының саулығын ойлап жан- жаққа, алып денелері ұзын мойындарын бағындыра алмай қашып жүр. Бағанағы бірліктің, бағыныштылықтың көрінісі өзінің шынайы бейнесін ашты. Біздің үш ойраншы мұнша олжаға кенелгендеріне іштей сенбей, көздері жайнап, кезек-кезек түйелерді қуып береді. Мұндайда таңдау жасау қиын ғой. Қарға қарқ етті, ірімшік жерге салп етіні болдырмастың амалын жасап жатыр. Бөрілерге қарағанда әлдеқайда пысықтау қаншық, жанай барып теңселе жорғалап бара жатқан Аруананың тамағына жабысты. Матау ережесін ұмытқан қалған түйелер бөрілердің Аруанамен алданғанын пайдаланып бытырап қаша жөнелді. Бұлардікі қулық емес, сатқындық. Әлі де болса қайраты бар Аруана қаншықты ары-бері шайқап ұшырып жіберді. Бошалап жүрген түйенің алысқа қаша алмауының себебі-буаздығы. Қасқырлар орындарында ентігіп қарап тұр. Біраз жер жүріп барып Аруана теңселе жерге құлады. Мойнынан сорғалаған қан, жерге тамар-тамбастан бұлт көлеңкесін күткен, шөл қарсақ болған құмның шөлін қандыра сіңіп, құрғап кетті. Қаншық қайтадан манағы тістеген жерінен жабысып алды. Жауырындап құлаған түйе шартпаған бүйірінен соққы алды. Бір жағынан соққы, бір жағынан іште жатқан төлінің болашағын ойлаған Аруананың боталайтын сәті келіп жетті. Үйірбасы бөрі Аруананың дәл алдына келіп, маңайға алақ-жұлақ көз тастап отыр. Олжасын қорғайды, онымен қоса, аналық хақындағы басымдық. Екінші бөрі Аруананы айналып келіп, артына

жақындап келе бергенде басын бірден жерден жұлып алып Аруана сол аяғымен тұмсықтан көсіле тепті. Шалқая ұшып құлаған бөрі, қайта тұрып ырылдай жүгіргенде Аруананың алдында отырған Үйірбасы арс ете қалды. Айбаттанған ырылмен, азуын ақсита тік қарап, тырнағымен жерді өзіне қарай сызды. Манағы бөрі кілт тоқтап, қыңсылай түсіп басын салбыратып жерге жата қалды. Қаншық та Аруананың мойнын босатып, арыға барып шоқшиып отыр. Боталап жатқан түйеде мүлдем әл қалмады. Қаншықтың тісі батқанымен бірге, жарыққа дәл қазір шығам деген ботасы бұның бойындағы соңғы күшті алуда. Үшеуі күтуде. Аруана мөлдіреген жанарымен үйірбасына қарап жатыр. Ана ғой.

Дүниеден бейхабар, жаңа көзін ашқанымен, ештеңені көрмейтін бота бауырлап, басын әрең көтеріп жаратылысымен желін іздеп жатыр. Төлін иіскеуге де қауқары жоқ Аруананың көзінен жас тамды. Өкінішке тұншығып, танаудан шыққан ыстық дем құмды шұқырайтып шаң көтеруде. Ботасын аяғымен сырғытып, желініне ауыз салдырды. Төлі енесінің сүтін еме бастағанда, еміреніп, елжіреген Аруана соңғы күшімен құмды ауаны толтыра жұтып күрсінді де, көзі ашық күйінде қимылсыз, дәрменсіз бейнемен қатып қалды.

Мұны көріп отырған үшеуі енді иіскелеп келіп Аруананы маңайлай бастады. Енді оларға кедергі ештеңе жоқ. Манадан бері ауызашарды күткендей болған үшеуі, сәресіден кейінгі аштықтарын басудың қамына кірісті. Бота бұлардың қатарында емес. Табиғатынан да мақсатынан да бұлардан бөлек. Бірақ, ол да Аруананың сүтін ішіп жатыр. Құқығы бар.

Түйенің қарнын жарып тастап, қаншық пен үйірбасы қолдарын жалап шеткеріде жатыр. Екінші бөрі болса ашкөзденіп, түйенің ішіне кіріп тұрып, қарны қампайса да жеуін тоқтатар емес. Бұл үйір есебінен тірі қалудың амалын жасап жүр. Қамсыз ұйықтап жатқан қаншықтың мұрнына манағы самалмен жеткен, жұтылып шыққан жылқының кісінегені мен иттің иісі келді. Тегі бір болғанымен тіршілігі басқа итті сезген қаншық жалт бере орнынан тұрып, келген ізін бір айнала иіскеп тауып, сол жаққа қарай кетіп барады. Қаншықтың тыпырын сезіп жатқан Үйірбасы да, өзіне тән мінезбен, керіліп, құйрығын қайырып алып Қаншықтың соңынан бір жағына қисая жортып кетті.

Қасына итін ерткен, мылтық асынған атты адам, бытыраған түйені жинап болып Аруананы іздеуге шыққан. Аңғал бөрі бұлардың қалай жеткенін байқамай да сезбей де қалды. Алыстан иіс алып келе жатқан ит жақындай бере иесіне бір қарап қойып бұлғаңдап жатқан құйрықтыға қарай лап қойды. Келе сала сыртынан тап берген ит пен қасқыр біраз алысты. Бұл қақтығыстың кезінде астында қалған бөріні шірене кеп ұрған иттің тырнағы бота еміп жатқан желінін іліп, жарып кетті. Аруананың сүті жерге тамшылап жатыр. Өлі денеден шыққан суық сүт шөлді тез басатынына қарамастан құм да төгілген ақты ішкісі келмейді. Сүт сіңбей, беймәлім бағытта жол салып, ағып барады. Тойып алған бөрі тым болмаса қорқаудай қауқар көрсете алмады. Денесіне иттің тісі әбден батқан қасқыр, қансырап сүйретіле жорғалап барады. Алыстан атылған мылтықтың оғына, жалт бұрылған бөрі, сырт етіп қосөкпеге тиген дыбысты ғана естіп үлгерді.

Атты адам итін ертіп кетіп барады. Қанжығада бөктерілген қасқырдың терісі мен, алдында өңгерген ботасы бар. Бота енесінің сүтін ішіп, біршама әл жинаған. Ұзын мойнын көтеріп, тағы да желін іздеп адамның аяғынан асыра тіміскілеп жатыр. Бөктерілген теріге жолықты, көзі әлі көрмегендіктен оның дүниені танып-білу тәсілі иіс қана. Басын шұлғи жұлып алып, ытқып-ытқып, тыпыршып қалды. Бұлар ұзап кетті. Бірақ алыстан әлі де тыным таппаған ботаның аяқтары адамның сұлбасынан бөлектеніп қозғалып жатыр.

ҮМІТ АРЕНАСЫ

Ауылдағы жалғыз құдық. Су толтырып алуға келген сансыз ауыл тұрғындары. Жастары басым, кәрісі де жоқ емес. Құдық басында орта жастағы әйел. Бар күшімен совет салған темір құдықтың тұтқасын басып тұр. Оның шелегіне жарты литрдей ғана су

құйылып, тоқтап қалды. Тұтқаны қайтадан басты, қорылдаған ауаның дыбысы ғана. Кезектегілер гүрілдей жөнелді. Кәрілері советті жақтаса, жастары даттап дүрбелең басталды. Манағы әйелдің алған суы соңғы су дегенге ешкімнің сентісі келмейді. Арам ойдың жетегіне барлығы еріп барады. Шелектегі суға жапатармағай жармаса кетті. Күнде көрші болған, араларынан қыл өтпестей тату дос болғандар ендігі адамгершілік дегенді бір жаққа ысырып қойып, соңғы суға таласып, бет жыртысып жатыр. Ала қашқандарын алысқа ұзатпай ұстап алады. Қажыры мен қайраты жоқтары жығылып жатыр, бұған қарсы, қабілеттілерінің құлап жатқандарда шаруасы жоқ. Бұларды итермелеген не, үміттің болмауы ма? Жылпыңдау жастар бірінші болып суға жетпекші, ал қарттары қайтпек, олардың амалы қандай? Кәрі деп шетке ысырып қоямыз ба, өмірдің алмакезек екенін ескеретін сәт осы. Ендігі оқиға соңғы үміттің, халықпен бірге шөлдеген кара топыраққа төгіліп, сіңіп кеткен кезі. Ендігі істер амалдары қалмады. Бұларға үміт пен сенім патшалығынан телегей теңіз суды төгіп келіп жіберер ме еді. Ондай құдірет адамзатқа бұйырмаған. Сөнген үміт, таңырқап, орындалмағанына өкінген әрқайсының арманы, үйіңе қайт, енді әркім өзімен өзі болады деп жетелеп кетіп барады. Бұлар бұл істегендеріне іштей өкіне ме? Сол суға біреуі ие болып жатса қайтер еді? Бар болғаны жарты литр. Қанша уақытқа жетеді? Ол біткен соң өмір не болады? Жарты литр жарты абыройдан айырмай ма! Бұл сұрақтар мен ішкі толғаныс ендігі әрқайсының көкейінде жанайқай салып жатыр.

Бұлардың суы болмағанмен, бірлік атты құламайтын туы болған. Оның құлауына кешегі болған оқиға себеп болды. Енді ауылдың қызу тіршілігі құрғап қалған. Арланғандары көрші қолаңнан ұялып көшеге шықпай, үйінде отыр. Олар арланғандар емес, амалы қалмағандар. Ыстық пен құрғақтан құтылудың жалғыз жолы осы. Бүкіл ауыл бір-бірімізден ұялып жүрміз деген қате пікірдің жамылғысын жапқан. Бұл күндіздің амалы ғана. Кеш батысымен салқын түседі. Жұрттың құрғақтан қорғануының жалғыз амалы малының сүті болмақ. Мал басы көптерінің үміт жібі біршама ұзындау. Малы аздардың, қай тұстан қарасақ та қолы да қысқа, амалы да аз болмақ. Ол әрқашанда солай. Адамның күні де енді малдың күнімен теңесті. Біле білсеңіз малға да су қажет болады. Келесі күні малдың іштері кепкендері біртіндеп теңкие бастады. Ендігі малдың саны маңызды емес, сапасы алдыңғы орында. Күйлілері біразға шыдауы мүмкін. Бірақ ол да дәлелденбеген. Үміт тағы да су сепкендей басылды. Бірақ судың жоқтығы қынжылтады.

Бұл ауылда бір шал бар еді. Алдында болған ұятты жағдайда кезектің соңында тұрып қалған. Аздаған мал басы бар. Менің көршім. Бірақ жалғыз. Советтің тікелей өкілі. Шал болғанымен бір бәйге алатын қайраты бар. Осыдан екі күн бұрын неге шаппады екен? Бәлкім бәйге алар ма еді. Сабырлы ғой. Сондықтан болар, тысқары қалған. Сол кезде шалда үміт болмады ма? Қартайғанда қайтемін дегені болар. Бұл күнде үйінде болмайды, таң ата кетіп келесі таңда оралады. Жаспын ғой, қызықтым. Қартайғанында қаңғыйтындай бұның маңызды несі бар? Қатардағы қарт арғыны ойлап жүр. Мұның әрекетінің мен үшін сұрағы көп. Ауылдың алыс маңда шұңқырлау жер бар. Бұл да сонда барғанды ұнатады екен. Қызығушылығым жетелеп келеді. Мен еріксізбін. Көргенім таң қалдырды. Қасына топырағы үйілген шұңқырға шал түсіп кетті. Енді бастағаны айдан анық. Сол сәттегі менің ойым сіздердікімен бірдей болуы мүмкін. Жалғыз ғой. Арғының қамы деп ойлағанмын. Менің келгенім оны таң қалдырғанымен қоймай, үміт пен шаттық сыйлаған секілді. Үміті- бастағанын аяқтайтын болар дегені шығар. Ол елден тысқары, шұңқырдан құдық қазып жатыр. Ешкім білмейді. Оны сұрап жатқан да ешкім жоқ. Себебі жалғыз. Бірақ, жалғызбын демейді. Шұңқырдан қазғаны, суға жақын болайын дегені. Мен оның жанынан қалмайтын болдым. Құдық тереңдеген сайын біздің үміт құсымыз қанатын тағы бір қағып қояды. Мен алғашқыда бақылаушы болатынмын, төбеден қарап тұратынмын. Өмір алмакезек. Енді оған көмектесіп, топырақты тартып шығаратын болдым. Бұл күндері менің көкейімде, егер құдық тереңдесе ол топырағын өзі шығара ма деген сұрақ болды. Өзімнің керек екенімді сезінгенім, менің жаныма медет болған жалғыз

дүние. Күндер өтіп жатыр, біз де тереңге бойлап барамыз. Үміт бәйгесінің тұлпары арқасына қондырып, шаршау дегенді бізге сездірмей келе жатыр. Күн түнмен алмасады. Бірақ демалу дегенді білмейтін шал үшін, күн шуағы түспейтін терең құдықтағы қараңғылық мәңгілік түнмен тең. Тереңдеп барамыз. Екеумізді бұл күндерде шөлден құтқарған шалдың малының жиналған сүті болатын. Ол өзгелерден озды. Күнделікті қажеттілікпен өмір сүруді дұрыс деп есептейтіндерден.

Біраз күн өтті. Құдықтың түбі көрінуден қалды. Шал да көрінбейді. Ол арманының соңынан кетіп барады. Токтатудың қажеті жоқ. Пайдасы барлығына тиюі мүмкін. Бүгін таңертең үмітпен қайттық. Құдықтан шыққан тас дымқылдана бастаған. Үмітіміз тағы биікке қарай ұмтыла берді. Өзгелерге қарағанда бізде үзілмеген үміт бар екені қуантады.

Дәл бұрынғыдай басталатын кезекті күн. Асығып келдік. Шал арқанмен құдыққа түсіп кетті. Түбі көрінбейтін терең. Оның тасқа соғылған күрегінің дыбысы әлсін-әлсін жоғары көтеріліп келіп сыртқа шықпай, жұтылып қалып жатыр. Мен сыртта отырмын. Көкейімді сансыз арман билеп алған. Су шығып, жұрттың бәрі маған алғыс білдірсе деген бала арман ол. Орындалмасын кім білген? Үйреншікті әдетпен, болды ма деп арқанды сілкіп қоямын. Жауап жоқ. Әдетте ол да сілкіп жауап қататын. Төменге қарай басымды сұғып айқайлап та көрдім. Ешқандай белгі жоқ. Менің үмітім мені алдағаны ма? Бағанағы армандар қайда? Олардан бұрын мені шалдың халі толғандыруы керек емес пе? Ол неге үнсіз? Әлде менсіз қуанып отыр ма? Екеуміздікі бір арман мен бір үміт еді ғой? Менің үмітім үзілді.

Сол уақытта мені толғандырғаны менің емес, менен гөрі арман асуы біршама жоғары болған шалдың үміті еді. Ол өз ғұмырында кім болды? Жалғыз қалатындай тағдырға деген жазғаны не? Өмірінің осымен бітерін сезгендей, артынан із қалдырғысы келгені ме? Бірақ, ол үміттің құсын аш қасқырдай болған аңшының біреуі атып алды. Үміт елі ол үшін темір қақпасын тарс жауып құлыптап қойды. Қараңғыға мойынұсынбаған қос сәуленің біреуі сөніп барады. Кетуім керек. Мен шаршадым. Алдамшы үміттен шаршадым. Сәулесін төгіп, өзіне баурап жетелеп шыңға шығарып, төмен қарай лақтырып жіберетін алдамшы үміт ол. Қартайғанында су іздеймін деп ауаның жоқтығын байқамаған шалдың жанайқайы осы болмақ.

Шалды тосып таң атқанша отырдым. Мен шаршадым. Алдамшы үміттен шаршадым. Ол шықпады. Біздің үміт үзілді. Енді қайтуым керек. Үмітінің шыңынан тұңғығына бірақ құлаған шалдың үстіне бір уыс күрек топырақ шаштым. Оның армандары мен үміті сол құдықтың ішінде өзімен бірге қалды. Осы уақыт ішінде маған үміт сыйлаған адам өзінің үміт аренасында жеңіліс тапты.

ПОЭЗИЯ БОЙЫНША ЖҮЛДЕЛІ І ОРЫН ИЕГЕРІ

Әлия Іңкәрбек

Сулейман Демирель

Университетінің

2 курс студенті

aliya_inkarbek@mail.ru

МОЙЫНДАУ

1

Асаулау шығар тағдырым,
Өзім де момын емеспін.
Айтар ем бүкпей барлығын,
Түсінбейді, әттең, мені ешкім.

Ақылы жетпей Айдың да,
Жүр ұқпай әлі жұлдыздар.
Шұғыла сынды қайғым да,
Шаттығым шалыс түнгі ызғар.

Жазмыш жолына көніп құр,
Беттеп барамын елсізге.
Жүрегің сенің соғып тұр,
Өмірің ғажап менсіз де.

Сырқатым-өлең, түсі аппақ,
Сен білсең, қане, айт емін.
Қасіретімді құшақтап,
Кете берем бе қайтемін?!

2

Қайда, қайда,
Алаңсыз ерке күндер?
Ерке күндер, жанымды өртедіңдер.
Күйге толы өмірдің сырын енді,
Шанағымен жүректің шертемін, кел...

Аққу ұшып үлгерді, қазың қайтып,
Ал мен жүрмін мезгілге назымды айтып.
Сағынып кел, аңсап кел тұрағыңды,
Жәудір жырым қалмасын жазылмай түк.

Сенсіз нені ұмыттым, нені ескердім,
Ертеңімнің ызғарлы желі ескен мың.
Саған барар жолдардан өзіңді емес,
Естелікпен жұптасқан елес көрдім.

Көңіліме өзіңді көмдім, көндім,
Қимастықтың шырағын сөндірген мұң.
Бір мен емес үмітін үзбей жүрген,
Оралмасын білсе де сол күндердің..!

3

..маған оңай деймісің?
Күн батарда түсірем көңілімнің пердесін,
Қайта келмес сәттерді көкжиектен көремін.
Мына жалған сиқырлы күлкісімен жеңбесін,
Саған ғана мен бүгін шынымды айтсам деп едім-
Сыздағанын жүрегім,
Мұздағанын жырымның.
Түзу жолмен жүр едім,
Суық сөзден сүріндім.
Құламадым, алайда,
Құлатқан жоқ, Тәңірім.
Күнмен келген арайдан,
Болмысымды таныдым.

Тапаншасын бұл Тағдыр тақағанда тосыннан,
Ұрланып кеп артымнан дыбысын еш шығармай..
Мен де сендей тосылғам-
Жылай да алмай, күле алмай!
Жалғасады дүрмек бұл,
Қонар басқа тағы бақ.
Маған өмір сүр деп жүр,
Өлеңдерім жамырап!
Өкінішке жолдаспын, құрбысымын Үміттің,
(Сәттік көңіл-күйіме сеніп қалдың сен несін?!)
...Маған оңай деймісің шыққан кезде күліп күн,
Түк болмаған секілді ашу көңіл пердесін??!

4

Мені көрдің бе әлемнен,
Мені көрдің бе аспаннан?
Жауындай жұмбақ жан ем мен,
Жанынан мөлдір жас тамған.

Жасымды көргін теңізден,
Жасымды көргін бұлттардан.
Мұңым мен сырым егіз боп,
Қуанышымнан «құтқарған».

Жанартау көрсең сөнбеген,
Дертті жүрегім - мазасыз.
Ешкім жоқ оған дем берген,
Сіз бәлкім емдеп жазарсыз?!

Болмысым осы - драма,
Көремін десең, ал билет.
Жазмышым үшін жылама,
...Әлем түр мені әлдилеп.

5

Тәттісіне тағдырдың таласамын,
Қарайламай кеткесін бала шағым.
Жезтырнақ-жылдар мені бүреді кеп,
Ғұмырыма болады араша кім?!

Күпірімен жаратқан пендені егіз,
(Құдай-еке, бар еді менде неңіз!)
Өмірді ойыншық деп ойлайды әлі
Қуыршаққа қызығып көрмеген қыз.

Адастырды арманым ақкөңіл боп,
Дей алмаймын сонда да әттеңім көп.
Оралғанмен сезім де, өкініш те,
Оралмайды мөп-мөлдір сәттерім тек.

Мейірімінді аяма, сараң Әлем,
Аярлықтан аршыдым сананы әрең.
Сатқындығы уақыттың ерте есейтіп,
Ақын етіп жіберді, шарабы – Өлең!

6

Ағаттығыңды кешкенмен,
Кімге өмір оңай дес берген?
Менен де өтіп барады,
Он сегіз дейтін көш-керуен.

Бақытты қайтем кеш келген,
(Тағдыры неге өш дер ме ең?)
Айыбым шығар Өлең деп,
Адасып кетсем есті елден.

Болмасам –дағы баққа құл,
Сүріппін өмір тәп-тәуір.
Адамның бәрі – жанашыр,
Адамның бәрі – жатбауыр.

Тірліктің білем, түбі мұң,
Жану мен сөну бір ұғым.
Ащы болсаң да сүйер ем,
Тәп-тәтті менің ғұмырым!

ТІЛЕК

(Қастерлі Тәуелсіздікке арнаймын)

Бақыт құсы едің сен,
Қайта қонған қазаққа.
Қалай төздік, құдай-ау,
Біз осынша азапқа?!

«Ерегіскен дұшпанның» ниетінен түршігіп,
Еркіндікке құштар мың көңілдерден күн шығып...-
Шуақ шашты. Тұрды мың
ғажап күндер қарсы алып...
Ұл мен қызың жүр бүгін,
Тарихына тамсанып.

Суарылған алдаспан, тек намыстың қанымен,
(Жең ұшынан жалғассаң, тектіліктің мәні не?)

Сара жолын бабамның,
Сақтау парыз көнерген.
Қазақ болып жаралдым,
Қазақ болып өлем мен!

Сен де ес жи, бауырым, Тәуелсіздік – аппақ қар,
Ерітпей де, таптатпай болашаққа сақтап қал!

Тәуелсіздік, бақыт ең
Қайта қонған қазаққа.
Тағдыр, енді жұртымды
Айналдырма мазаққа!!!

АСПАНТАУҒА АРНАУ

Өлең атты өр өлкеге ендім кең,
Маған осы асқақтықты бердің сен.
Бір көргенге қыран болып көрінер,
Құшағыңда балапаның мен білсем.

Уысымнан бақыт сырғып, қалды мұң,
Жылуыңмен өлшенеді бар құным.
Тырысқанмен өзгертуге өмірін,
Адам сірә, таңдаған ба тағдырын?

Жараланған күйін кештім киіктің,
Тағдырым да дәл өзіңдей биік тым.
Тарам-тарам көздің жасы секілді
Жолмен жүріп бір ұлыңды сүйіпмін.

Сандығыма сырым сақтап келдім шын,
Өзің тыңда, мейлі сосын ел білсін.
Жүрегімді әкеп тұрмын кірлетпей,
Себебі сен – мөлдірсің!

Маңдайдағы бұлтыңа өскен гүл едім,
Баурайдағы тасың сынды ірі едім.
Арманынан аласа емес қызыңның,
Тыңдашы бір тілегін!

КЕЗДЕСУ

1

Өмір-ойын...
тағы да мен ұтылдым,
Сен кеткелі үйірсек боп бүкіл мұң.
Жастығымды айырбастап алдым мен
Қанатына ұйқысы жоқ үкімнің.

Таппағасын дауа болар емге түк-
Қара түннің қасіретін тең бөліп,
Ұрттап алып, өлең жазып отырмын,
Сен болып...

Қабағына қарамадым жалғанның,
Осы сәтте өз-өзіме таң қалдым.
Сезім тіккен көңілімнің кестесін,
Сен кеткелі сетінетіп алғанмын.

Жаратқанның жазуына көнген ек,
Тағдырымыз бөлек деумен жол бөлек.
Тілеуінді тілеп жүрмін түндерде,
Таң алдында күбірледің сен не деп ?!

2

Сенен хабар жеткізді құстар бүгін,
Ынтызармын, қаламас ұшқанды кім.
Ұмытуға бекіндім..
тағы міне,
Күрмеуге келмей қойды қысқа жібім.

Ұмытуға ғажайып күйімді әлгі,
Шимай көңіл аңсаумен шиырланды.
Қолын бұлғап барады біз күткен бақ,
Кетпейді дейді ғой жұрт бұйырғанды...

Мен есімнен адасып барам-ау шын,
Тірімін ғой, өзің де бар адамсың.
Ұмытамын!
қайғы-мұң бәрі кетсін,
Саған деген Сағыныш ғана қалсын.

Құс секілді ұшудан үмітті боп,
Жерде соғу қиынын біліп Жүрек.
Сезім жібін амалсыз үздім қазір,
- Ұмыттым.. Ұмыттым, - деп.

3

Беймезгіл тарқатқасын бақ бұрымын,
Күлі де көкке ұшты шаттығымның.
Сен жайлы қаламымның ақиқаты,
Жас болып жанарымнан ақты бүгін.

Екеуміз екі бөлек самғау үшін,
Қош айтыстық тындамай жан дауысын.
Осылай болғаны да дұрыс шығар,
Өлеңді өкінішке малмау үшін.

Сыңары бар сырына сай бәрінің,
Үзбей жүр ғой үміттің Ай да жібін.
Әттең-ай, көрсең өзің сағыныштан,
Әр күнімнің түнекке айналуын.

Қатар ұшу көгіне бұйырмаған,
Сірә, мен көңілімнің күйін бағам.
Менің жалғыз қанатым сынғандықтан,
Енді сенсіз қалықтау қиын маған.

4

Қатал мезгіл өзгерткен ұстанымын,
Күз-гүлінің ғұмыры қысқа, күнім.
Қоштасқанда тек үнсіз кете бардым,
Қажеті болмағасын тіс жарудың.

Қашықтадың...
Сиқырың бар-ау сенің,
Шарпыды кеп кеудемді алау-сезім.
Ұмыттың ғой әйтпесе жанарыма,
Ең соңғы рет, соңғы рет қараушы едің.

Кім ұмытса күнәсі басымырақ,
Қимастықтың басыма тасы құлап,
Өсегі көп, сөзі көп бұл ғаламнан,
Жүрегімді мен жүрмін жасырып ап.

Жүрек-кеме, сезім-жел, сана-желкен,
Іздеп сені шалғайға барам ертең.
Өзіңді аңсап бұлқынған мына жүрек,
Келсең егер кілт тоқтап қалар ма екен?!

5

Кездесейік екеуміз -
Көшеге емес, көңілге күз келгенде,
Еріген сәт сезімің мұз-кеуденде.
Тұманына тірліктің сіңіп кетпей,
Іздегенге не жетсін, Ізделгенге...

Жалғыздықтан.. (о, бәлкім, сорым қалың),
Тамып кетті көз жасым тандайға ащы.
Қандай жақсы Өмірде сенің барың,
Менің барым өмірде қандай жақсы!

Айналаңа сен де бір қарадың ба?
Күйбеңінен арылмас қала мына...
Кездесейік екеуміз адамдардың
Ізгі ойынан жасалған ғаламында!

ТОПЫРАҚ

Білмеймін, бұл күндері білдім нені,
Сан сұрақ санамда әлі дүрлігеді.
Өмір атты бұрмасы көп соқпаққа,
Қалай, қайтіп келгенін кім біледі?!

Білмеймін, келе сала жыладым ба,
Арзу айтып Әлемнің шуағына.
Ырымдап үш қайтара есімімді,
Әлдекім айтқан шығар құлағыма.

Жөргектен-ақ бәрін де ұқпақ едім,
Сүрлеусіз соқпағыңда күтті әлегің.
Өмір сырын сол кезде білген болсам,
Бесік жырын тыңдауды құптар едім.

Жазмышымның желіне лескеніммен,
Тоғыспас тағдырлардың естелігі ем.
Әр сәби гүл болса егер солмау үшін-
Топырағына өзінің өскені жөн!

ИЛЛЮЗИЯ

Түнегіне тәу еткізді Дүние,
Сен - жарықсың, айнал менің Күніме.
Өлең дейтін - ащы шарап секілді,
Ешбір ақын жете алмайтын түбіне!

Қасіретін көп құштырды бұл ғалам,
Сен - әуенсің, (періштелер тыңдаған)
Сағым болып, аялдаған аз уақыт
Бақыт емес, балалыққа бұлданам.

Ұшып келем, көңілімнің көгі мұң,
Сүреңі жоқ өмірімнен жерідім.
Шеруінде мағынасыз күндердің,
Маған осы жолықтырды сені кім?

Гүлге ораса шаттығы мол нұрлы сәт,
Қосылып біз бал ғұмырды жыр қылсақ.
Өлең, шіркін, құдіретін қисапсыз,
(Қиялыма сеніп қалдым шынға ұқсап)..

АЛМАТЫ

Алматы, өзің айтшы жөн бе мұңым,
(Өлеңнен озып кетсе пенделігім?)
Жанымды жауын жуып жылайын бір,
Қосылып аспаныңа мен де бүгін.

Даңғылыңдай тағдырдан бос өтер кім,
Жалғыздықпен туғалы дос екенмін.
Алматы, ию-қию көшелерің,
Шимайы емес пе екен пешенемнің?!

Жаңбырыңды аяулы құрбым еттім,
Күттік біз тағат таппай жырды көп күн.
Лүпілінен қуат ап, тірі жүрмін,
Алматы, сенде соққан мың жүректің.

Асқарыңнан өзімді таныдым мен,
Жан дертіме бәрібір ауылым ем!!!
Алматы, дәл осылай тұрсаң болды-
Шығарып сап, қарсы алып жауыныңмен...

МЕНИҢ ЖЫРЫМ

Иығына жыр қонды сезімімнің,
Сәуле-сәлем жолдайды өзі Күннің.
Қаламымды матырып қара түнге,
Ақ қағазды мен талай мезі қылдым.

Жырым менің жаныммен егіз білем,
Толқындары тулаған теңіз білем.
Жаратушы жаратса сені қалай,
Өлеңім де жаралған ең ізгіден.

Мейлі өмір өкінтсін, әурелесін,
Асып келем сан қырын, сан белесін.
Жүрекке сен, сүй соның нұсқағанын,
Осы менің айтатын бар кеңесім.

Ойларымның отауы, үйі – күмән,
Үміт күліп қояды миығынан.
Сипап тұрмын шошытып алмайын деп,
Сезімімнің жыр қонған иығынан.

ОНЫҢ МОНОЛОГЫ

Мүмкін емес сағынбауың мені енді,
Жанарыңда мұң малтыса, ой жүзіп.
Өксігіңді, маған жазған өлеңді,
Жүрегіңнің ошағына қой тізіп.

Өміріңді, сен іздеген Өзіңді,
Бізге мәлім естеліктің барлығын,
Мені.. сосын шат-шадыман кезінді,
Сәл сараңдау сабырыңның жарлығын,

Бәрін-бәрін.. өзектегі өкпенді,
Бізді қоспас бұл қатыгез ғасырды,
Бір жүріп те үлгермеген көк белді,
Өртеп жібер, тамызық қып жасыңды.

Солай ғана «бақыт» тауып бір уақ,
Солай ғана қателігің түзелмек.
Жалын құшқан жүрегіңді жұлып ап,
Сағынышқа егілерсің тізерлеп.

АҚЫН

Біз кездескен жерде мына –
Ақын жүрген деседі,
Сұлулыққа жастайынан жақын жүрген деседі,
Мұңайыпты, белшесінен бақытқа,
батып жүрген кешегі,
күндер үшін оралмайтын, сағымды,
Сөйтіп ол да уақытқа табынды.
Кенет, кенет әлдекімді сағынды,
Өлең жазды құлпытастың бетіне,
Жүз қайталап оқи берді өкіне.
Мезгілінде айтылмаған сөздері,
Сезім гүлін солдырғанын сезді енді.
Өмірі де өзгерді, -
Жіберіпті жүрек сырын сүргінге,
Жыр жазбайды ол бұл күнде!

Маңдайының бағы да жоқ бес елі,
Біз кездескен жерде осы,
Ақын жүрген деседі ...

ПОЭЗИЯ БОЙЫНША ЖҮЛДЕЛІ Н ОРЫН ИЕГЕРІ

Асыр Данагүл

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Экономика және Бизнес
Жоғарғы Мектебі (III курс)
assyр.danagul@mail.ru*

ЖЫР ЖАЗҒЫМ КЕЛІП ТҰР, ҚАЙДАСЫҢ, ҚАҒАЗ, ҚАЛАМЫМ?!

Жыр жазғым келіп тұр, қайдасың, қағаз, қаламым?
Кеудеге сыймай барады шабыт, талабым.
Тұншығып барам, жазбасам болмас, тулаумен
Жүрегім ыршып, тұсаудан қашып барады.

Жыр жазғым келіп тұр, қайдасың, қағаз, қаламым?
Ай жүзі болды қауышпағалы, қарағым!
Қаншама ой жатыр түбінде мендік сананың,
Өрімін жазып, тарқата алсам, жарадым.

Жыр жазғым келіп тұр, қайдасың, қағаз, қаламым?
Мендегі сырға үңілгін, бері қарағын!
Ай жүзі болды сарқыттай сақтап жүрмін ғой
Ақтарамын деп өзіңе ғана қапа-мұң.

Жыр жазғым келіп тұр, қайдасың, қағаз, қаламым?
Жырменен терем қызғалдақ гүлін даланың,
Жырменен кезем кең көшелерін қаланың,
Қаласам, жырмен ғарышқа аспандай аламын.

Айтатыным көп, жазғым келеді дара жыр,
Тұтансам қаулап, лапылдап мен де жанармын.
Қаламды емес, өткір ғып ойды ұштайын,
Жыр жазғым келіп тұр, келсеңші, қағаз, қаламым!
22.05.2016 ж.

СӨЙЛЕЙДІ ЕКЕН БОЯУ ДА

Қаншама түрлі түстер бар, қанша бояу бар,
Қызыл да жасыл, ақ пенен қара бояулар.
Сөйлейді деуші ем тек тірілер мен ояулар,
Сыр шертеді екен, тіл қатады екен бояу да.

Бір бояу сөйлер хор қызы болып үзіле,
Басқасы тастар қаланың күңгірт күзіне.
Өткеннің жырын жырлайды үздіксіз жарыса,
Айбаты болып Амангелдінің жүзінде.

Тұңғыық мұң боп жанарындағы Шоқанның,
Әжімі болып тауымның, үстірт, жотамның.
Шежіресінен тарихтың сарнар күй қылып,
Қобызы сынды көне көз Қорқыт атамның.

Бояу тұр, әне - Жамбылды қойған тыңдатып
Қоңырлау күйге домбыра тиегіндегі.
Бояу тұр, әне - оюы болып қазақтың
Күләші киген камзолдың жиегіндегі.

Сөйлеп тұр бояу бірде боп Наурыз жаршысы,
Бірде боп шапқан бәйгеде ұлдың қамшысы.
Өзге бір тұста көш боп тұр атамекеннен
Еріксіз ұзап, тамызған көздің тамшысын.

Сөйлейді бояу үні барлармен таласып,
Үйлесе, әрі үндесе ән сап, жарасып.
Сөз жетпес ойды бояумен айту - биіктік,
Бояумен сөйлеу - тілсіз-ақ сөйлеу, шамасы.

07.11.2016

*Кеттің. Енді жанымна жанашыр кім?
(Мен сорлы да өрліктен шарасызбын).
Содан бері жанарым мұңға толы,
Содан бері әйтеуір шарасызбын!
Фарица Оңғарсынова*

МЕН ҰНАТАТЫН ЖАҚСЫ АДАМ

Сәлем! Аман ба? Жағдайың қалай, жақсы адам?
Құшағына алып, аймалап жүр ме Астана?!
Алматы сені сағынып жатыр, ал өзім...
Сағынғанымды айтуға ұялам, жасқанам.

Қыс ызғарымен жан жүрегінді мұздатып,
Желдің өтіне тоңдырмады ма бас қала?
Көктемі кештеу келеді деуші ед, жоқ әлде
Жылытып жүр ме жалыныменен басқа жан?

Өзіме келсем, хал-күйім жақсы, амандық,
Есендігімді білдіріп сәлем жолдасам.
Өзіңді ойлатқан мазамды алып сәт сайын
Асқынып кеткен ауруым ғана болмаса.

Уайым жемегін, қолыма қалам алғалы
Ол дертімнен де сәлдеп айыға бастағам.
Түсімнен сені аластаттым ғой, алайда
Дұғаларымнан есіміңді еш тастаман.

Болса да қайда тұрағың, үйің, баспанаң,
Аман-сау жүрші, мен ұнататын жақсы адам.
Күлімдеп жүрші, шаттыққа бөлеп тербесін
Мен емес, мейлі, менен де жақсы басқа адам.
Бақытты болшы!
Бақытты болшы, мен ұнататын жақсы адам!
19.04.2016

ҮНСІЗДІК

Сөз қатпайсың, жауабың да, үнің жоқ,
Неткен қатал, неткен мылқау тілсіздік.
Мен өзіңе жыр арнап ем, сен маған
Қалдырғансың үрей сыйлар үнсіздік.

Ағаттығым үшін берген жазаң ба,
Сонша қатал болар ма еді үкімің.
Қандай айып тақсаң-дағы көнермін,
Тек алып кет үнсіздіктің күдігін.

Айыпташы, кінәлашы, ұрса бер
Ренішінді, өкпеңді айт, қымбаттым.
Тек үн-түнсіз кете берме, өзіңнің
Үнсіздігің маған ауыр, тым қатты.

Сұрамаймын жылы сөз, жан азығын,
Демей-ақ қой мені сәулем, нәзігім.
Тек тіл қатпай отырмашы, мен сенің
Айқайыңа, табаңа да разымын.

Үнсіздіктің жібін үзші, қыйсаңшы,
Үнсіздігің - маған дұшпан, жау сынды,
Сөксең-дағы, бір ауыз сөз сыйлашы,
Тым болмаса солай естірт даусыңды.
18.10.2016

ҚАСҚЫР БОЛЫП БАРАМЫЗ БА?

Қай халықты, қайбір жұртты қараңыздар,
Жердегі бар ұлт, ұлысты санаңыздар.
Ұқсатады тегін балап аң мен құсқа,
Аң-құс - мықты, біздер содан қаламыз ба?

Аңға балап өзін қазақ атамыз да
Бөрі рухын сіңірген өр санамызға.
Көк бөріден тараған әз бабамыз да
Деп сыр шерткен ұрпақтарға бар аңыз да.

Қасқыр рухпен жарты әлемді қаратуға
Жеткен екен ертеректе шамамыз да.
Өзге түгіл бүгінгінің айдаһары
Басын иіп, бағынған ғұн бабамызға.

Қанша ғасыр жатса-дағы арамызда,
Бұл ерлікті, сірә, ұмыта аламыз ба?!
Қасқыр мінез, қасқыр тұрпат, қасқыр қылық
Бүгінде де көрінеді балаңыздан.

Көрінеді жыртқыш аңның түр-сипаты,
Бабамызға бірақ ұқсай аламыз ба?
Қасқырлықтан қайсарлықты алған олар,
Біз еншіге қатігездікті аламыз ба?!

Бір сұраққа жауап беріп көріңізші,
Назар салып айналаға қараңыз да.
Жыртқыш аңға еліктеумен адасып біз,
Шынымен-ақ, қасқыр болып барамыз ба?

Ойланбастан ырылдасып, ұрсысамыз
Болмашыға сөзге келіп қаламыз да.
Адам басын сыйламастан қол көтеріп,
Өзді-өзді жармасамыз жағамызға.

Тілді еркіне жібереміз ғайбат пенен
Өсек деген "әдемі" әнге саламыз да.
Ғайбат - пенде етін жеумен бірдей деуші ед,
Сонда қалай адам болып қаламыз, ә?!

Қасқырдың өр тұлғасынан барлық хайуан
Сипаттарын бойға жинап аламыз ба?
Ғибрат алмай терең тарих тағылымынан
Лайықсыздау ұрпақ болдық бабамызға.
Адамдықтан қасқырлықты биік қойып,
Шынымен-ақ, қасқыр болып барамыз ба?

05.03.2016

БҮЛДІРШІН

Бұ қаланың "11" деген көк піліне
Жолаушы боп мінер қалың жұрт білінер.
Барар жерім біраз алыс болғаннан соң
Еніп кеттім троллейбустың түкпіріне.

Жол жүріске көңіл тұр ед бүлінгелі,
Әдеттегі кептеліске түңілгелі,
Назар ауып кетті алайда басқа арнаға,
Мен түгілі басқа жұрт та күлімдеді.

Күлімдеді, сөйлеген соң бір-ақ кісі,
Күлдірсе егер бізді біреу - сол күлдірсін!
Әкесімен бірге бала бақшасынан
Қайтып келе жатқан тәтті бал бүлдіршін.

Баурап алды ол көңілдерді, құлақтарды,
Даусы жарқын-жарқын шығып сыр ақтарды.
Бірақ артқы орындыққа жайғасқан бір
Егде әйел бұл қылықты ұнатпады.

"Басы ауырып" тұрғанменен балаға айтқан
Сөзі оның қатал, ауыр, біртүрлі еді.
"Үніңді өшір! Сен -қоғамдық көліктесің!", -
Деді-дағы ол бүлдіршінге зіркілдеді.

Мүмкін, рас, қашырды елдің мазасын да,
Бірақ қатал болып кетті-ау жазасы да.
Айтып жатқан еді бала барша сөздің
Риясызын, кіршіксізін, тазасын да.

Айтып жатқан жоқ еді ғой бір өсекті,
Балағаттап жатпаған ед ересекті.
Тіл қатқан ед кірленбеген қардай аппақ
Көңілінен ағылтып бір сыр-кесекті.

Бүлдіршінге араша боп жанталасар
Әкесінен өзге бір жан байқалмайды.
Дәл осылай қоғам "үнін өшірсе" егер,
Ертең бала ҰЛТТЫҢ "әнін" айта алмайды.

Бала болып сөйлей берсін, бала деген,
Бал тіліне бүлдіршіннің жұрт шөлдеген.
Бабалары 300 жылдай үндемеп ед,
Тәуелсіз боп бұл сөйлемей, кім сөйлеген?!

Сөйлесінші, қазағымның домалағы,
Жұрты да оған назар салып бұрылсыншы.
Тыңдайықшы, еркін өскен бала үнін,
Басқа әуен, басқа әндер құрысыншы! 2016

БІР-АҚ РЕТ

Қатар құрбы әңгімесін тыңдап едім,
Күліп тұрсам-дағы іштей жылағым кеп.
Деген еді сонда: "пара беріп көрдім
Өмірімде бір-ақ рет, бір-ақ рет".

Таңданбадым оның пара бергеніне,
Күнделікті жайт болды ғой бұл бір індет.
Зығырданды қайнатқаны бір ауыз сөз -
Ақталам деп айтқан сол бір - "бір-ақ рет".

Бір-ақ рет!
Бір-ақ рет айтамыз біз өтірікті,
Көршімізді жамандаймыз бір-ақ рет.
Бір-ақ рет анамызды ренжітеміз,
Бауырменен ұрсысамыз бір-ақ рет.

Мың мәрте біз қайталаудан жалықпаймыз
Жасаған соң қателікті бір-ақ рет.
Қайбір ұры бір-ақ рет ұрлық жасап,
Кейін қылмыс атаулыдан сақ жүріп ед?!

Бір-ақ рет!
Бір-ақ рет адам келер дүниеге,
Өмірменен қоштасады бір-ақ рет!
Бір деген ол аз да емес, көп те емес,
Бір деген ол өлшем емес, бір құдірет!

Қателіксіз жан болмайды дүниеде!
Жаңылысу - әбден қанға сіңген әдет.
Бірақ қылған әрбір ағат қадам үшін
Жауап беру - заңды парыз, заңды міндет!
Бір-ақ рет жасаған әр қылмыс үшін
Күн туады жауап берер бір-ақ рет!

2016

КІТАБЫ ЖЕРДЕ ЖАТПАСЫН...

Сенбілік бесін күлім көз
Айқара ашты қақпасын.
Келемін таныс көшемен,
Үйренген, болған жаттасын.

Тоқтадым көз сап жан-жаққа
Жарымын жолдың асқасын.
Көз түсті жайма базарға -
Кете алман бұрмай ат басын.

Кете алман төбе-төбе боп,

Том-том боп жайма базарда
Қаз-қатар тізіп кітабын
Қазақтың игі жақсысы,
Данасы әрі бастысы,
Қабірде жатқан өліктей
Қара жер құшып жатқасын.

Кейідім, көңіл пәс болды,
Не сұмдық, Құдай сақтасын!
Қадірін ұлы бабаның
Ұрпағы білмей жатқасын.
Өлшемге құны сыймайтын
Мұрасын, бата-жазбасын
Төрт күндік нанға бағалап
Саудаға салып сатқасын.

Таядым, жұқа қалтадан
Аз-маз пұл, тиын тапқасын.
Құшаққа қысып қос томды,
Қолға алдым тағы басқасын.

Әкеттім үйге, қазақтың
Жыр-бұлақ, өзен, ақпасын
Соңымнан ерген қос қара,
Қос қара - бауыр қос бала
Сүредей сүйіп жаттасын!
Төріне қойсын сөренің,
Көзіндей көріп сақтасын!
Қазақтың сөзі осы деп
Мақтансын, әрі мақтасын!

Ақынның аты ұмытылып,
Кәрі шаң бетін жаппасын!
Жатса да көрде сүйегі,
Кітабы жерде жатпасын!
23.10.2016

АЗАН

Тап-таныс әуен тарады таныс маңайға,
Намаздың уағын ескертіп жатыр талайға.
Дабыстап жатыр маған да, қане, жүр-жүрлеп,
Бара алмай жүрмін, жете алмай жүрмін алайда.

Тап-таныс әуен тарады таныс өлкеге,
Жатысым мынау – оранып алып көрпеге.
Шырылдап дауыс қамы үшін шыбын жандардың
Өзіңді оттан құтқар деп жатыр, өртеме!

Тап-таныс әуен тарады таныс мекенге,
«Уақытты, - дейді, - өткізіп жүрме бекерге!

Ғұмырды қызыл-жасылға, босқа сарп етіп,
Өкініп жүрме, өкпелеп жүрме кетерде!»

Тап-таныс әуен тарады таныс аймаққа,
Намазға келгін жүрсең де мейлі қай жақта.
Раббыңмен тілдес, табаның жерде тұрғанда!
Іздеме кейін – көпірде, тап боп тайғаққа.

Тап-таныс әуен кернеді жақын-қашықты,
Естілер жаппай жайнамазына асықты.
Шарасыз, үнсіз мен тұрмын, Раббым, кешірші!
Шақырған жерге бармайтын мендей пасықты.

03.05.2016

РАМАЗАН

Қауышқан ек кеше ғана сағынысып,
Қуаныштан жан жүрегім алып-ұшып.
Бітпейтіндей көрініп ең Рамазаным,
Қап, әттеген, қалғанымды-ай жаңылысып.

Аламанда жарысқан топ арғымақтай
Отыз күнің өтті-ау зулап, сабылысып.
Қоштасамыз енді өзіңмен он бір айға
Уақыт деген әміршіге бағынысып.

Соншалықты қымбатты ма ең, ардақты ма ең,
Қимай барам, аялдашы тағы да аз күн,
Айтылған жоқ әлі талай дұғаларым
Тазарған жоқ жүрек, тіл, ой, әлі пәс тым.

Үлгермедім әлі қанып шырыныңа,
Өкініштен күйіп барам жанып-ысып.
Біле алдым ба әр күніңнің қадірін деп
Күмән, күдік мазалайды жабылысып.

Сүйіктісің, қадірлісің, Рамазаным,
Сен - Раббымның мейірімінің ағынысың.
Сендегі әр ізгі амалдың сауабы - көл,
Раббым берген нығметтердің алыбысың.

Қауышқан ек кеше ғана сағынысып,
Қуаныштан жан жүрегім алып-ұшып.
Сапарлатып сені алысқа күтем енді,
Күтуге әбден лайықтысың, сағынышым...

05.07.2016

ӨЗІММЕН КҮРЕС

Мазасыз күн, мазасыз түн, шала түс,
Ойды торлап қанатымен қара құс.

Күмән, күдік ұялайды кеудеге,
Сана - сарсаң, аяғы жоқ, жалаң - іс.

Ықылас пен ниет - шикі, піспеген,
Мазмұны пәс әрекеттің істеген.
Жүрегімде жалын аздау, жылу жоқ,
Күз бітуде, жақындауда қыс деген.

Орындалмай қалған арман, мұраттар,
Жете алмаған асу, белес, қырат бар.
Жылжып жатыр минуттар мен сағаттар,
Алда жатыр соқпақ жолдар, тараптар.

Қол байлаған бір қорқыныш, бір үрей -
Қайратыма бөгет жасар күш дүлей.
Белді бекем буып, қылып тәуекел,
Жайратамын бәріңді де бір күні, ей!

17.10.2016

ПОЭЗИЯ БОЙЫНША ЖҮЛДЕЛІ ІІІ ОРЫН ИЕГЕРІ

Нұрбол Мұратбекұлы

Абай атындағы ҚазҰПУ

nurbol.muratbek@mail.ru

АТА ЖҰРТТАҒЫ ОЙ

Көк белесте құт іздеген арланмын,
Жүрегінде тулап аққан арман – мұң.
Қадам бастым қаламшасы болмаққа,
Ата қоныс бақ дарыған ордамның.

Ата қоныс бізге мақтан бақ қоныс.
Жер шарыннан іздемеймін басқа өріс.
Ата жұртта ұлтан болып кетсемде,
Соның өзі дәл мен үшін мақтаныш.

Ата жұртқа жол тартқанда кімде-кім,
Еске алар нақ тарих іздерін.
Қанды тарих тасқа жазған тізбегін,
Кешегі өткен «қайың сауған, алқа көл».
Көргендеймін сол сұлама сүрдегін.
Өзегіме тамылы өксік орынап,
О, ата жұрт, белдеріңнен іздедім,

Келіп кеше қан көшеден өткенде,
Бір сырлы ой туылған еді көп менде.
Өз елім деп өріс іздеп келгемін,
Бұдан басқа еш бір талап жоқ менде.

О, ата жұрт ойға түстім мен талай,

Сәбилігім содан артқан марқалай,
Құт мекенді құлай сүйген үшінде,
Келдім міне ұлы арман арқалай.

Сәби кезім батысқа сан қараймын,
Күйін естіп күй таспадан адайдың.
Жидебайда жүргендей боп қалуым,
Романын оқығанда Абайдың.

Сол сарынды ойлай-ойлай мұң кешем,
Дәм тарттыда мұнда келді пешенем.
Ұлы Абайды көргендей боп марқайдым,
Жүргенімде Абай атты көшемен.

Сүрдек тарих, шұбап ойда із қалың,
Топырағыңда ойға батып мызғадым.
Сезінгендей болдым содан кешегі,
Жүрек – қанжар желтоқсанның ызғарын.

Ата жұртым азаматпын от кеуде,
Ант ішейін құшағыңнан кетпеуге.
Мейлі қандай күй кешседе өмірден,
Ата жұртын ұмыта алмас еш пенде.

Күн кешсемде ел ішінде иірім,
Ата жұрт деп бұрылушы еді бүйірім.
Адасқан бір құлын келіп қосылды,
Қайта тауып мекені мен үйірін.

Осы ойымды құт мекенге беттетіп,
Алмасамда жер шарыннан еш несіп.
Ата жұртым, елім үшін, ұлт үшін,
Берсемде кем өз денемнен ет кесіп.

Арман көшім бұлдырайды алда сан,
Отан сені жүрегіме орнатам.
Атым өшсін уәдем сол ата жұрт,
Көк туыңа тамшыдай тер қоспасам.

Салтанат Жарас

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
ЖОО дейінгі білім беру
факультеті*

ТУҒАН ЖЕРГЕ

Сұрғылт аспан, сары дала, түн суық,
Тұман бұлтқа тауларың тұр тұншығып.
Бір шетінен ысырып сан сұр бұлтты
Келе жатыр көкжиектен күн шығып.

Ояна алмай тәтті ұйқыдан мүлгіген,
Алып таулар қалғып-шұлғып тұр білем.

Ну орманың жатыр мынау жазықта,
Сүт бетінің қаймағындай кілкіген.

Сенің мынау сырға тұнған далаңнан,
Таңғажайып тұңғиықтар таралған.
Ақша бұлттар ақ арманнан жаралған,
Асау өзен асқар шыңнан нәр алған.

Жасырайын сағыныштың несін мен,
Жан емеспін санамнан сын өшірген.
Туған жер-ау, сенің ыстық топырағыңды,
Шығармаспын өлсем дағы есімнен.

ЖЕТІҚАРАҚШЫ

Аспанымнан ай қарайды, жымыңдайды жұлдыздар,
Сол жұлдыздар арасында көңілімде бір қыз бар,
Жүрегімді жаулап алған қарақшыдай тасада
Тұңғиықта жасырынған бір қарақшы жұлдыз бар.

Ол аспанда, мен жердемін, созсам қолым жетер ме?
Ол асқарда, мен көлдемін, сарыламын бекерге.
Таң атқанда сені қимай сенделеді бұл сана
Жерін қимас жыл құсындай оңтүстікке кетерде.

Тың тіршілік, асқақ арман, қиялдарды басқанда,
Жібітемін жүрегімді мұз оранып, тас болған.
Бар ма екен деп қарай берем жеті жұлдыз аспанда,
Аспанымда көріне ме көздерімді ашқанда.

Көк аспанда көп жұлдыздар әсем еді, ой, қандай,
Махаббаттың бал шарабын қанып жұтып тойғандай.
Қарақшыны аспандағы сонау тәңір жетеу қып,
Біздер үшін көк аспанға куә етіп қойғандай.

ЕЙ, ЖІГІТІМ

Ей, жігітім, көтер басты, түрегел,
Не күн туды тығырыққа тірелер?
Қабат-қабат қан қайғыны қайырып,
Сақ-сақ күліп жүру - бір өнер.

Ей, жігітім, күлімдегін, түңілме
Болашақта яки ертең, бүгін де.
Тұрмыс деген зілдей батпан жүгіңнен
Арыларсың ақыреттің күнінде.

Ей, жігітім, кішірмегін, түсірмеген еңсенді,
Қуанайық, күлейікші, жадырайық, күлші енді.
Түнермеші, түңілмеші, томсыраймай, досым-ау,
Көңіліңнің қос тізгінін мына маған берші енді.

Ей, жігітім, айтшы маған, мұңаясың несіне
Жолың - мынау, атың - анау, шаппайсың ба көсіле.
Қайрат жиып, қаһар төгіп, күңіренгіп көк жүзін
Салмайсың ба бұл халықтың бабаларын есіне.

Ей, жігітім, үрле отты, алауласын, маздасын,
Көн бәріне көн тірлікті маңдайына жазғасын.
Қу тірліктің қоңыр үнін құлағыңа құясың,
Көнеді де, көтереді соның бәрін әз басың.

«ЖАС АҚЫН» НОМИНАЦИЯСЫНЫҢ ЖЕҢІМПАЗДАРЫ:

Макешова Адель
Павлодар облысы,
Баянауыл ауданы,
Ж.Аймауытов атындағы
жалпы орта білім беру
мектебінің
11-сынып оқушысы
adel_makeshova@mail.ru

ТӘУЕЛСІЗДІК ТӘҢІРДЕН!

Тарихтың тарам болған парақтары,
Далаларды кезіп жүр сыр ақтарып.
Етек жайған осынау байтақ дала,
Ата-баба қонысы қазақтардың!
Сыр шертейін тарихтан мен де бүгін,
Баяндап қазағымның өткен күнін.
Алланың берген сыйы – тәуелсіздік,
Қазағымға қастерлі жақын ұғым.
Ол уақыт далам нұрға бөленген кез.
Дүбірлеп ат тұяғы тебінген кез.
Хандар менен билерім билік құрып,
Бейбітшілік халқымнан көрінген кез.
Кенеттен жауларымыз көзін тігіп,
Анталап, аш қасқырша түршіктіріп,
Қол сұқты азаттыққа, еркіндікке,
Отарлап, бейбіт елді дүрліктіріп.
Алғанда жау жағадан, бөрі етектен,
Ел үмітін үзбеген келешектен,
Әз халқым жұдырықтай жұмылғанда,
Тәңірдің нұры жауды зеңгір көктен.
Азаттық келді бізге ұзақ таңда,
Тілегімен елімнің жаратқанға,
Осы жолда ерлерім қаза тапты,
Аналардың көзінен жас аққанда.
Қазағым еркін ұшқан текті қыран,
Ұмтылған азаттыққа бұрынғыдан,
Тәңірдің сыйы болған туған елге,
Тәуелсіздік - ол менің асыл мұрам!

БАЯНАУЫЛ

Баянауыл...

Мен өскен жер, қасиетті ол мекен,
Көк тәңірі тауларыңа нұр еккен.
Әлемдегі әсемдікті жинап ап,
Таратқандай шашу қылып жер көктен.

Баянауыл...

Табиғаты тым ерекше көрінген,
Ақбет тауы бұлтты аспанға тірелген.
Жасыбайы жерде жатқан айнадай,
Сабындыкөл көмкерілген көбікпен.
(Айналдым мен қасиетті жеріңнен)

Баянауыл...

Талай дүл-дүл түлеп ұшты өзіңнен,
Жырға түскен тарихыңнан сыр шертем.
Ақындардан Сұлтанмахмұт, Жүсіпбек,
Мәшһүр атам қасиетіңді сезінген.
Мұса атам жаяу кезіп далаңды,
Сәтбаев пен Марғұландар зерттеген.
Бекмаханов, Бектұров, Шөкиндерді,
Өшпейтұғын жұлдыздарға теңесем,
Өркендеткен киноны асыл ерді,
Елімнің біртуары Шәкен дер ем.
Сондай-ақ Шашкин, Шанин, Кенжетаев,
Талантты тұлғаларым дес бермеген.
Оза шапқан жүйріктер бәйгедегі,
Артқа тастап ешкімді жеткізбеген.
Жазушыларым тағы бар еңбегі ерен,
Баянауыл тумасы дарындарым,
Қос қаламгер Дихан атам Зейтінменен.
Әрқайсысы бір-бір арыс, бекпен тең.
Менің өлкем ұлыларды өсірген,
Ұлылармен мақтанамын, үлгі етем,
Ұлылардың ізіменен мен келем!

Касымбекова Назира

*Халықаралық Ақпараттық
Технологиялар Университеті,
электрондық журналистика
мамандығы
2-курс студенті
kasimbekova97@mail.ru*

ӘЛЕМДЕГІ ЕҢ ӘДЕМІ БІЗДІҢ ТУ

Күлтегін мен Бумындардан басталған,
Тусыз қазақ тарихта еш болмаған.
Бейнеленген әрбір сызық, өрнекті
Жатқа білу керек екен бар адам!
Бейбішілік нышаны – аспан түсі,
Біледі оны жердегі барлық кісі.

Көк аспанды қара бұлт торламасын
Оңғарылып бәрінің жарқын ісі.
Жарқын өмір белгісі алтын күнім,
Нәр алатын өзіңнен барлық гүлім.
Алтын күн жарқырасын тек мәңгілік,
Басталатын өзіңнен бар тіршілік.
Көк аспанда самғасын алып қыран,
Мықтылық пен еркіндік біздің ұран.
Тағдыры қазақпенен ұқсас туған
Алашқа ұқсап бостандықты сүйед қыран.
Ою-өрнек орын алған бір бұрыштан,
Бұл өрнекте бабамың ізі қалған.
Қошқар мүйіз салынған әр ошақта сырмақ бар
Әжеміздің өз қолыменен тоқылған.
Көтерілсін әрқашан да биікке,
Желбіресін әркез ұлы биікте.
Танытатын қазағымды әлемге
Ең әдемі біздің ту бұл әлемде!

АППАҚ ҚЫС

Аппақ ұлпа ақша қар,
Төніп жатыр төбеме.
Қараш(ы) қандай ғажайып
Әдемілік орнапты мына
біздің әлемде.
Бәрі де аппақ,
Үй де, шатыр дала да.
Қыс кеп жетті,
Менің ару қалама!
О, құдірет!
Неткен пәктік қарашы,
Бәрі таза, адал, аппақ
Дархан қазақ даласы.
Махаббат та қысқа ұқсап,
Жүректерде ұзағынан орнасын.
Тек ешқашан қыс секілді
Суық, аяз, ызғар шашып тұрамасын!

Түрсінәлі Серікбол

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

ЖОО дейінгі білім беру факультеті

КҮЗ-ҒҰМЫР

Жаз өтіп жасыл желек, гүл бедерлі,
Көңілге – қыс, көзге, міне, күз де келді.
Мынау күз ғұмырым болса егер,
Мен жоғалтқан көктемді кім береді?

Арманындай жас жүректің күдер үзген,
Күдер үзген сияқты күзде өмірден...

Жап-жасыл шыршалары Алматының,
Ғұмыры ғой сар жапырақтың іздеп жүрген.

Бұрыннан уайымшыл, көңілсіз күз келді,
Бар нәрсе сезінер іштей мұңлы енді.
Жирма жыл ғұмыр кештім дегеніммен,
Күз маған жүз кетіп сірә, жүз келді...

Булықтырып бір сағыныш қысқанда,
Күзді іздеуші ем көкткем, жаз, қыстан да.
Күзге айналған ғұмырымды қайтейін,
Қосылып, әттең, жыл құсына ұшсам ба?

Жаңбырлы жазда сонау қалтырап тәні,
Жапырақ жылап жатушы еді жасыл бақтағы.
Ғұмырымның көз жасып сарқып-ап,
Жауып жатыр күздің жапырақтары.

КЕЙДЕ...

Біле бермей көсілме бірақ кейде,
Танып жетпей белгілі шамаңды анық.
Ұнатасың өмірді жылап кейде,
Сараңдыққа жете алмай аман қалып.
Күрсінесің қолыңды қоя беріп,
Ойың болмай өмірдің тиянағы.
Жасым ағып бетіме оянды үміт
Ол өзінше біреуден ұялады.

Мүмкін бе екен тағдырдан бас тартуға,
Мылқау батыр қарақшы тас қалпында.
Бірақ оған көнбейді нөкерлерім,
Жаратылыс тәртібі аш жатуға.

Қимыл қажет терлетер буындарды,
Заңдылыққа жанасып ұғымдағы .
Жатыр әне, көрдің бе, бар сәтсіздік,
Қайта артына сеніммен бұрылғалы.

Бедеріне бетінің түгі шығып,
Жеңілдете бастады тынысымды.
Көктен түскен найзағай нұры сынып,
Жарқылдаса көрінер шығысымды.

Өмір менен өлімнің бар арасы,
Тіркеледі көңілге зарядталып.
Бар еркіндік сен оны аралашы
Жағдай жаса өзіңе қайраттанып.

Әзілбек Гүлден

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

ЖОО дейінгі білім беру факультеті

Жантайып жатқан аппақ дүние бөктерде,
Сағым самал ұл етіп бетін өпкенде.
Қимастықпен қош айтысып қалдық-ау
Күміс қарлар қымсына еріп кеткенде.

Хат жазып жібергендей кептерге,
Табыс ет деп барлығына көктемге.
Тез асығып қытымыр қыс барады,
Өкінбестен өр көңілі өткенге.

Япырымау, мынау келген көктем бе?
Шыныменен, ерте келіп жеткен бе?
Жеті дәмі қайнап қара қазанда,
Жатыр елім қош айтысып өткенге.

Жыр тербедім көңілді мынау көктемге,
Көз салумен мұрты Өскен көктерге.
Үзіп алып бәйшешекті теретін,
Балалықта қош деп бізге кеткенбе?

Қаз бауыр бұлыт аспанға шөккенде,
Мөлдір моншақ төгілды-ау кеткенде.
Бүкіл әлем жасыл желек оранса,
Қуаныштан басқа не бар тек менде?

Өткір жауын өрекіп өткенде,
Құстар үні құлаққа тиіп жеткенде,
Біз қалдық-ау алақайлап ән салып,
Қалам басып алтын арай көктемге.

Досмұхаммедова Амангүл

Қ. Жұбанов атындағы

Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті

1-курс, tiko_sweet@mail.ru

БАБАМНАН ҚАЛҒАН МОЛ МҰРА...

Шырылдап жаным, тулап бір қаным,
Шабытпен қанат қаққанда...
Биіктей самғап, өткенді талдап,
Оралып өткен шақтарға...
Жүректің нұрын сезіммен баурап,
Әр сырын сырлы ететін...
Өмірде жалған қара-ала мынау,
Ақындар баспас бақ бар ма?!

Бақтар да жатыр сарғайған сары,

Сан түрлі алтын жапырақ...
Қарасаң бәрін, тербелер жаның,
Тарихқа сырлы шақырат...
Біреуін алдым қолыма менде,
Үңіле тұрып қалғаным...
Жартылай бүтін, жартылай жамау,
Тіл екен тұрсам бақылап...

Ойландым кенет бұл тілім неге,
Қырық-жамау болды екен...
Жақсы емес-ау,
Кетеді жаман ой бөтен...
Жамауға келмес, тігуге келмес,
Қастерлі мұра бірақта...
Демесім бар ма,
Бірдеңе қылып жөндетем...

Сол тілім менің кешегі тарих емес пе,
Қанымен жазған ақындар қайда,
Түсірші бәрін сен де еске...
Кешегің-тарих, бүгінің-тарих ертеңге,
Тілсіз өткен әр күнің тозақ емес пе...

Бұл тілім менің кешегі Ахмет сөйлеген,
Тіл болған тіпті Абайға сонау,
Дегенді «ойды түй менен»...
Білмесең егер, қорлама тілді,
Одан дағы үндемең!!!
Бұл тілім менің кешегі Мұхтар жырлаған,
Жігерлеп жасты, өз жолын тапты түрлі адам,
Бұл тілім менің Кремілде сөз сөйлеп,
Шындықты бәрі білсең сен, үнсіз тыңдаған.

Асыл тілім ақынға шабыт қақтырған,
Сөзіме дәлел бүгінгі Ринат нар тұлғам,
Өткен мен кеткен, бүгін мен ертең жыр болып,
Көкейден орын, жырлайтын жүрек тапты ұлдан.

Тарихы сырлы қазақ тілі бай мұрат,
Ұқтырған оны халыққа аға Бекболат,
Егерде қазақ өзінің тілін білмесе,
Қанымен жазған тарихын көзсіз жоқ қылат.

Дегендей сөзі, сүйекке таңба салғандай,
Қалары анық саңырау болса аңғармай,
Тілінді сүйгің, қастерлеп қадір тұтқайсың,
Достасып жүргін, жаныңа қымбат жандардай.

Түйгенім менің, сүйгенім қазақ тілімді,
Көргенім болсын тіліммен нұрлы күнімді,
Жаныма қымбат, жүрекке сақтап алғаным,

Бақыт жоқ сірә, қазақша жаздым жырымды.

Сыр шерткен мынау,
Алтынға балар жапырақ...
Ойланып ұзақ,
Қалды рас көңіл жабырқап...
Өзімнің тілім,
Анамның тілі емес пе...
Гүлдей боп бүршік атарма екен,
Құшағын ашса топырақ.

Құдірет қандай,
Сеніңіз мейлі сенбеңіз...
Тіледім іштей,
Қанеки қайта гүлдеңіз...
Манағы жамау,
Жапырақ қайта бүршік боп...
Бір шыбық болып,
Айналды кенет жер теңіз...

Бәйтерек болды,
Төбесі көкпен таласқан...
Бұл тілім менің,
Мақтаныш маған, санаспаң...
Тілімді асқар,
Әрқашан мақтан етем мен...
Төнсе де мейлі,
Болса да кенет қара аспан...

Тіл жайлы аңыз,
Құлақ сап бәрің тыңдаңыз...
Тіл деп те сірә,
Ақша да бөлген болармыз...
Жүректе намыс,
Жүрекпен «қазақ» болмасаң...
Тіл жайлы заңды,
Шығарармыз-ау жылда біз.

Түйгейсің ойды,
Сан тарау тарих бетінен...
Тіл болған бізге,
Ананың аппақ сүтімен...
Дегенде тілім,
Болмайды-ау әттең соңы да...
Артықтау кетсем,
Кешірім сұрайм(ын), өтінем.

Уәлибекова Ділда

Л.Н. Гумилев атындағы

Еуразия ұлттық университеті

МАҒЖАННЫҢ СӨЗІ

Ит үрер, керуен көшер, озар заман...
Адамдар да жоғалар амалдаған.
Мұхтар атам тап басқан тамыршыдай,
Тарихқа қайта оралды Мағжан бабам.

Ұлылықты ұғынар ұлы ғана,
Ұғынбайды заманның құлы ғана.
Мағжанды халық жауы дегендердің,
Есімі ел ойынан бүгін ада.

Сөзбен соғып ақ мәрмәр ұлы мүсін,
Қалдырды өшпейтұғын жыр үлгісін
Бүгінгісі – ақынның өлмес өлең,
Бүгінгі ұрпақ қайтеді бұрынғысын?

Ер Түріктің есігін еркін ашып,
«Алаш!» деп айқайлаған бөркін атып.
Мағжанды оққа қиып жатса ұлықтар,
Мағжан деп ат қойыпты халқы ғашық.

Бүгінде сол Мағжандар маңдай керіп,
Мағжан десе береді тандайға ерік.
Бұйра толқын, қара шаш, тұңғыық көз,
Ақынға тең келеді қандай көрік?

Соны да көзі қиып атқан заман,
Халықтың қарғысына батқан заман...
Егемен ел-жұртына қайтып берді,
Ерлерін есерсоқтар оққа айдаған.

Қайтқан ерлер қазақтың қуатындай,
Уақыт балғасына уатылмай.
Білімді, бақытты ұрпақ, халқы барда,
Біз өлмейміз деп мәңгі тұратындай.

Тасты да тастамай ма су ағызып,
Тарих бәрібір шындықты шығады үгіп,
Мәңгі бақи өлмейтін Мағжан сөзін,
Маңдайыма басамын дұға қылып!

КӨКТЕМ ЖЫРЫ

Көктем келді көлкітіп сай-саланы,
Өбдікейдің келгені байқалады.
Қарын төге алмасын сезінген қыс,

Қарын төгіп қарымта қайтарады.
Күйдірген күн көзінде бусанады,
Жота-жол, қырат-қырдың арқалары.

Әр жерден қылтияды жасыл құрақ,
Күндегіден күн нұры басымдырақ.
Не жанын қойды дейсің мүйіз қардың,
Самарқанның еріткен тасын шуақ.
Түн ызғары түнеткен мұздың бетін,
Жарамын деп тепкілеп жатыр бұлақ.

Түн қысқарып келеді, күн ұзарып,
Көл бетінен көрінді тірі балық.
Шалшық суды жалдайды жас балалар
Жалаң аяқ балағын түріп алып.
Алты ай қысты жеңген бір алыптардай,
Аңқылдап қуанады сірі халық.

Сірі халық мақсаты беп-белгілі,
Бір жылға азық бір сәткі көктем күні.
Қаз-үйрек қаңқылынан оянады,
Бетегесі көктеген беткей қыры.
Қар суымен ағысын мықтап алған,
Естіледі өзеннің өктем жыры.

Шахабай Құрбанәлі

М.Х. Дулати атындағы

Тараз мемлекеттік университеті

kureke_95.15@list.ru

ЖЕТІМ МҰҢЫ

(цикл)

1

Жаныма бізін мұң сұққан кезде
Жанарым жасқа тұншыққан кезде
Асау тағдырдың берік тізгіні
Ырқыма көнбей қырсыққан кезде
Еске алам әке мен сені

Өзекке зарым тығылған кезде
Тағдырым тасқа ұрылған кезде
Жаныма жалау тірек табылмай
Еңсемнің рухы жығылған кезде
Еске алам әке мен сені

Мендегі үміт сорлаған кезде
Кестесін қайғы торлаған кезде
Шырмауық ғұмыр шимайға толы
Санамды әбден арбаған кезде
Еске алам әке мен сені

Жүрегім жылап, жабыққан кезде
Даңғаза ойдан жалыққан кезде
Тұңғиық тылсым өмірдің қатал
Қатпарларынан зар ұққан кезде
Еске алам әке мен сені

Құлазып көңіл, ойланған кезде
Күдерім мұңға байланған кезде
Бағымның жаурап жайқалған гүлі
Солуға енді айналған кезде
Еске алам әке мен сені

Беймаза тірлік жасытқан кезде
Қуаныш тербеп тасытқан кезде
Сағынышымның шипасын таппай
Өзіңе қарай асыққан кезде
Еске алам әке мен сені

2

Күлкімді мұңым ұрлаған кезде
Көңілді қайғы шырмаған кезде
Еш дауа таппай дертіме мына
Жігерім жасып, құм бо(л)ған кезде
Еске алам ана мен сені

Жанардың жасын көлдеткен кезде
Бесігін қайғы тербеткен кезде
Қабағын түйіп қатулы тағдыр
Мейіріміне шөлдеткен кезде
Еске алам ана мен сені

Сая табылмай сенделген кезде
Бақытым мұңға жерленген кезде
Жылуын бөлмей сүйкімсіз жалған
Уланған улы шер бөлген кезде
Еске алам ана мен сені

Арманым азып жоғалған кезде
Шаттықтың бағы тоналған кезде
Шүйлігіп алған шибөрі мұңға
Шиедей болып таланған кезде
Еске алам ана мен сені

Қуаныш сордан жеңілген кезде
Іргесі бақтың сөгілген кезде
Миымды жеген мазасыз ойлар
Мезі етіп жанды кемірген кезде
Еске алам ана мен сені

Үгіліп тауым шағылған кезде
Жүрекке жара салынған кезде
Аямай маған шуағын шашар
Күн келбетінді сағынған кезде
Еске алам ана мен сені

БАЛАЛЫҚ ШАҚ

Жанарымда нұр ойнап шаттық күлген,
Бойымнан арылмаған пәктік мүлдем.
Қайран менің балалық,балдай кезім,
Доп қуалап,шыбықты ат қып мінген.

Көңіліме алаң мен кірмей күдік,
Жадырадым уайымсыз күндей күліп.
Ғарышкер боламын деп армандадым,
Ғарыштың не екенін білмей жүріп.

Сол арманмен кетемін айға да ұшып,
Баламын ғой толмаған бойда күші.
Үйге кеш оралғанда анам кейде,
Қоятын қабақ шытып,жайлап ұрсып.

Алысқан соң ұлдармен жұлқып-жұлқып,
Киімімде болатын жыртық-жыртық.
Бұрымынан тартамын қыздардың кеп,
Мұрынымды мен әрең сүртіп жүріп.

Достар жүрсе сабакпен басы қатып,
Мен жүремін далада асық атып.
Үйге жылап келгенде әкем маған.
Деп айтатын «жігітсің,жасыма түк!»

Солай өтті қызықпен талай күндер,
Сол сәтке қия алмай қараймын мен.
Есейгім кеп жүргенде білмей қалдым,
Есейіп кеткенімді қалай бірден.

Жанарымда нұр ойнап,шаттық күлген,
Бойымнан арылмаған пәктік мүлдем.
Қош бол енді балалық,балғын шағым,
Доп қуалап,шыбықты ат қып мінген.

*****

Өкініштер өткелінде өткеннің,
Арыла алмай алжастырған мың ойдан.
Сенің жаның шұғыласы көктемнің,
Менің жаным күз секілді мұңайған.

Жанарымнан бір мөлдір мұң тайғанап,

Жүрегімде сүттей сезім тұрды ұйып,
Ақ жүзінді айдың ерні аймалап,
Келбетіңе күн кеткендей нұр құйып.

Әр таңымды үмітпенен атырдым,
Өміріме өлең болып сен ендің.
Сенен өзге жанды көрмес соқырмын,
Сенен өзге жанды естімес керемін.

Солай болып сендегі бар ұйғарым,
Тұрақ таптың жүрегінен өзгенің.
Бақыт деген сенің ғана дидарың,
Бақыт деген сенің ғана көздерің.

Пейіштегі періштемен теңесер,
Болмысыңа бас ұрады жер әлем.
Сен естіген ең ұлы сөз не десе,
Мына сенің атыңды айтып берер ем.

Көңілімді шырмағанда қаяу-мұң,
Өксігімді өлеңіме жасырдым.
Мен сен десе тозаққа да даярмын,
Бар күнәсін арқалап ап ғасырдың.

Құштарлықтың әуелетіп мұңлы әнін,
Түндерге арттым терең ойдың салмағын.
Сенің кінәң-мені ғашық қылғаның,
Менің кінәм-сені сүйіп қалғаным.

КОНКУРСНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

1 МЕСТО

Қайырлы Данагүл
*Атырау облысы,
Исатай ауданы,
Исатай селосы,
Исатай орта мектебі,
11 сынып оқушысы*
Vip.dana.00@inbox.ru

СПАСИБО, МАМА!

Рассказ

Я была совсем ещё маленькой. В саду около соседнего дома я сорвала красивый цветок, и вдруг мама тихим и спокойным голосом обратилась ко мне:

– Солнышко моё, ты, может, и не хотела, но причинила боль такому хрупкому существу. Теперь ему никогда не суждено больше так красиво раскрыться и цвести, радуя своей красотой всех нас. Тебе не жалко его? Помни: всё живое может испытать боль. Я хочу, чтобы ты защищала слабых и беззащитных. Исковеркать чью-то жизнь так легко, подчас даже не желая этого. А воротить ничего уже нельзя.

...С тех пор прошло вот уже 12 лет. Та маленькая озорница стала взрослой...

Судьба сыграла со мной злую шутку: она отобрала у меня самого дорогого на свете человека. Как тот красивый цветок, сорванный тогда несмышлёным четырёхлетним ребёнком, ты оставила меня навсегда. Но твои слова я помню всегда. Каждый раз, когда я вижу красивые цветы, вспоминаю то беззаботное счастливое время, проведённое с тобой...

Я помню, как ты меня ласкала. Я никогда не плакала сразу, чтобы слезы зря не тратить. Я сначала бежала к тебе, а добежав, тогда уже начинала плакать. Ты брала меня на руки, жалела, с нежностью дула на коленку – и разбитая коленка сразу переставала болеть.

Сейчас мне кажется, что физические боли не так страшны, как разочарование в друзьях, в близком тебе человеке. В такие моменты я зарываюсь в старых вещах и нахожу себе успокоение...

Вот распашонки и чепчики мои, пропахшие подсолнечным маслом, напоминающие запах новорождённого. Я представляю себе, как ты нежно укутывала меня в эти байковые пелёнки, заботясь, как бы не простудилась твоя ненаглядная. Вдруг я чувствую тепло твоих рук. И вспоминаю, как ты целыми днями возилась со мной, не отпуская мои совсем ещё хрупкие ручонки. И всякий раз, когда мне тоскливо на душе, я ощущаю на себе тепло твоих рук. А вот в шкафу лежит небольшая книжечка в коричневом переплёте. На обложке написано: Лоранс Пэрну «Я воспитываю ребенка». Из аннотации книжки узнала, что Лоранс Пэрну – это известный французский специалист по вопросам воспитания детей. Оказывается, эта книжечка была маминной помощницей в воспитании её чада. Раскрывая книжку, я удивилась ещё больше: буквально после каждой главы («Приданое новорождённого», «Детская комната», «Уголок ребенка», «Принадлежности для туалета, питания малыша» и др.) нашла записочки, где подробно описано каждое моё движение, каждое дыхание моё: «12 июня 1999 г. Красавица моя побряхтывала, слегка попискивала и карабкалась из одеяла. Потом внимательно посмотрела на меня, сощурился один глаз. Больше минуты так молчаливо полежала и опять кряхтела, пыталась сбросить одеяло крохотными ножками».

«18 июля 1999 г. Ласточка моя начинает капризничать, сдвигая покрывало в разные стороны, раскидывая ручки и ножки. Как это ей только удаётся? Маленькие губки дрожат, будто просят помощи. А какой звонкий голосок! Свет моих очей, сладкая моя!»...

Однажды я сильно заболела. Ничто не помогало. И вдруг я подумала, что единственный человек, который может меня спасти, – это мама. Во мне пробудилось забытое детское чувство: когда плохо, рядом должна быть мама. Она утолит жажду, отведёт боль, успокоит, спасёт. И я стала звать тебя. Но что-то странное заглушало мой голос. Жажда запечатала губы. А я из последних сил шептала незабываемое слово – мамочка. Я звала тебя. Я знала, что ты откликнешься и придёшь. И ты появилась. И сразу холодная животворная вода хлынула гасить пожар: текла по губам, по подбородку, по лбу. Ты поддерживала мою голову осторожно, боясь причинить боль. Ты поила меня из холодного ковшика, отводила от меня боль. Я почувствовала знакомое прикосновение руки, услышала родной голос:

– Солнышко моё, неужто ты заболела, родная моя!..

Я не могла открыть глаза. Но я видела тебя. Я узнавала твою руку, твой голос. Мне было так хорошо. Губы разжались, и я прошептала:

– Мама, мамочка. Я так соскучилась по тебе!

...Очнувшись, открыв глаза, я увидела себя в тихом и светлом царстве ночи. Боль прошла, я долго лежала в глубоком раздумье, вспоминая этот сладкий сон.

Мамочка, милая, ты всегда спасаешь и оберегаешь меня, своего птенчика, от всяких невзгод и ошибок. Помню, когда я однажды повздорила с лучшей подружкой, ты во сне на ухо прошептала слова Омара Хайяма:

Не зли друзей и сам не злись!

Мы гости в этом бренном мире.

И если что не так – смирись.

Будь поумнее – улыбнись!

Холодной думай головой.
Ведь в этом мире всё закономерно.
Зло, излучённое тобой,
К тебе вернётся непременно!!!

И с тех пор мы с Альбинкой всегда вместе. Это благодаря мудрым советам твоим. Дорогая Мама, спасибо тебе!

Я уверена, что ты хотела увидеть меня красивой и умной. Это так и есть: все говорят, что я очень похожа на тебя. Такая же улыбка, такие же большие красивые глаза, как у тебя. Я уже заканчиваю девятый класс, люблю физику, обожаю компьютер. С друзьями у меня прекрасные отношения: помню те замечательные слова о друзьях (это я прочитала в твоей записной книжке, когда копалась в старых бумажках) и постоянно следую именно им:

«У мудреца спросили:

– Сколько видов дружбы существует?

– Четыре, – ответил он. – Есть друзья, как еда, – каждый день ты нуждаешься в них. Есть друзья, как лекарство, – ищешь их, когда тебе плохо. Есть друзья, как болезнь, – они сами ищут тебя. Но есть такие друзья, как воздух, – их не видно, но они всегда с тобой».

После девятого класса хочу поехать в город и поступить в колледж. Но я пока твёрдо не решила, кем я хочу стать, и не знаю даже, правильно ли я поступаю вообще. В такие моменты я смотрю на твою фотографию и мысленно беседую с тобой:

– Мамуля, какую профессию мне выбрать?

– Не знаю, золото моё. Надо подумать, посоветоваться с отцом. Кем бы ты хотела стать?

– Как только тебя не стало, я хотела стать врачом, чтобы лечить больных людей и заботиться об отце. А сейчас я хочу стать актрисой. Хочу, чтобы люди говорили, какая у тебя замечательная дочь.

– Колокольчик ты мой, это хорошая, но сложная профессия. Жизнь – это не кино с прекрасными ролями. Сможешь ли выдержать поражения, вдруг у тебя не получится?

– Тогда я буду писательницей. У меня получится: не зря я участвую в школьных дебатах, различных интеллектуальных играх. Свежие мысли приходят мне в голову внезапно, когда я думаю о тебе, любимая мамочка!

– Вот и прекрасно! Но кем бы ты ни стала, защищай всё живое, постарайся не причинять боль никому. И тогда фортуна будет улыбаться тебе всегда. Ведь в этой жизни и хорошее, и плохое зависит от тебя самой. Запомни, родная, наказ матери.

– Хорошо, мама, я последую твоим заветам и постараюсь оправдать твоё доверие. Вот увидишь, твоя ненаглядная Дана станет достойной тебя. Твой наказ будет моим стержнем в отношениях с людьми. Ты подарила мне настоящее сокровище – нежность. Доброта и любовь всегда будут жить в моём сердце. Спасибо за то, что подарила мне жизнь и наполнила ее смыслом. Даже если тебя нет рядом, ты всегда будешь со мной. Я знаю цену каждой секундошки, проведенной рядом с тобой. Спасибо, Мама!

2 МЕСТО

Байбосынов Арман

школа НУО "Экономический
лицей", Астана, [arman-
baybosynov@mail.ru](mailto:arman-baybosynov@mail.ru)

КОНЕЦ НАЧАЛА

Как же холодно и одиноко в зимние ночи, но тут они часто такие. Снег скрывает все следы человеческой жизни; он, белый и невинный, мягко ложится на дороги, дома, деревья, укрывая их для сна на долгую и пустынную ночь. Фонари окрашивают одинокие снежинки в ядовито-желтые цвета, словно из поникших голов этих длинных светильников льется тусклый свет, борющийся с тьмой, с силой ночи.

«Брр, как холодно», – быстро, как молния, мелькнула мысль, но я отрекся от нее. Мне нельзя позволять жалеть себя: моя работа очень важна, я должен помогать людям. Вот этим невинным созданиям можно тешиться, печалиться и страдать.

Я в этой жизни не так много еще знаю, но понял одно: вся жизнь как раз и сосредоточена вокруг этих самых людей. Правда, несмотря на необходимость и значимость всей своей службы, меня посещают сомнения. Ведь я должен всегда показывать точное время, так как очень важна каждая секунда, не зря же меня перенастраивает раз в полгода старый часовщик Тэмпус. И я вижу, что почти все люди, проходя по нашей небольшой площади, смотрят на меня, что-то обдумывают, сверяют время на своих часах, и, казалось бы, все так и должно быть, но в действительности никто из них не придает этому значения. Мне, конечно же, не обидно, я не задумываюсь о ценности моего существования, пусть оно будет и бессмысленно, но, если время для этих людей ничего не значит, то и вся их жизнь не имеет значения, утекая в пустоту необретенных смыслов. Так как данный нам мир, как мне говорили, создан именно для этих существ, и все обретает свою ценность только благодаря Человеку, то замысел жизни вращается только вокруг него. К сожалению, уличные часы имеют не так много представления о жизни в целом, так что, думаю, я неправ.

Сейчас два часа две минуты и тридцать восемь секунд. Ночь. Над этим городишком частенько нависают туманы, или вьюги покрывают тропинки золотистым снегом, от которого не скрыться. Я стою прямо на перекрестке дорог, где мне открывается вид на большую часть города, что находится чуть ниже по склону. Мне все нравится в моей жизни, особенно красиво оформленный в старинном стиле столб, над которым трудились художники, как я слышал, из нашей столицы, в любом случае мое тело, каждая его часть выглядит бесподобно, узоры разветвляются, переплетаются и завораживают взор. Бразильское дерево, из которого состоит мое тело, очень прочное, а что самое главное – защищает меня от беспощадных влажных ветров непредсказуемой зимы.

Ветры тут бывают сильными, правда, это не помешало мне услышать чьи-то шаги в конце улицы. Неожиданно вдалеке показался некий силуэт, освещенный неярким светом фонаря. Мужчина шел размеренным шагом, втапывая каждую ногу в уже сформировавшиеся сугробы. На нем была темная шляпа, в руках он держал старый и потрепанный дипломат, а от неутраченного ветра его защищало длинное, не совсем по росту, пальто. То и дело резкие порывы ветра подталкивали его, сносили с дороги, и ему приходилось возвращаться и продолжать свой путь, пока мужчина не добрался до своего дома. Все эти двухэтажные дома так очаровывают меня. Немного погодя, когда ветер стихнет и перестанет гнать невинный снег, можно насладиться чудесной картиной: крыши этих аккуратных жилищ устланы белым покрывалом, эти дома спят, а в окнах всепоглощающий мрак, и кажется, что ты один тут навсегда, омраченный тягой к чему-то невозможному и далекому. Такую тишину редко кто нарушает, этот странник – лишь одиночный прохожий в эту ночь. Захлопнув за собой дверь, он унес с собой все свои тайны,

все несказанные секреты. Пожалуй, ночь дана для того, чтобы забывать прошлое и отдыхать от тяжелых будней, но она еще придумана, чтобы хранить все сокровенные тайны, совершать злые умыслы и преступления, мечтать о том, что запрещено днем. Быть может, и этот незнакомец сотворил нечто, что ему приходится скрывать от посторонних глаз, поэтому он вынужден двигаться и оживать лишь во мраке. Даже не знаю, что страшнее для этих людей: правда или обличение – наказание за сокрытую тайну греха. Думаю, главное то, движет ли судьей чувство справедливости или зависть к чужому секрету, который каким-то образом был сокрыт от него. Наверное, это одна из причин данности нам законов: их ведь нельзя было придумать из ничего, и изучить, как учат точные науки, тоже нельзя. Значит, они созданы до нас и не нами.

Люди, не имеющие представления ни о своем существовании, ни о ценности реальности, не смогли бы создать в действительности нечто, что выше их, контролирующее их, ту силу, которая влияла бы как на сознание, так и на душу.

Значит, на каждое действие, мысль есть свой суд, а за ним и наказание. Иногда кажется, что эти люди уже с рождения наказаны за какое-то невероятно значимое преступление. Я люблю наблюдать за каждым обитателем: как и куда они ходят, что их интересует, о чем они думают. Все они потерялись в этом мире, каждый ищет что-то свое, верит в утешающую сладость для ушей, создает философию, согласно которой строит свою судьбу. Каждый из них бесподобен и, бесспорно, очарователен, но все они приговорены к наказанию, которое ждет каждого в отдельности – это нависло над всеми ними. Они знают об этом и назвали это смертью. Правда, для меня так и осталась непонятна жизнь. Вертятся, крутятся, бегают, дышат и любят – каждый из них пытается что-то делать, пока их время не закончится, после чего исполнится закон в действии. Хотя не отбывает ли любой из них и так срок на земле, мучаясь и страдая? Пожалуй, это всё люди придумали сами, они сами усложняют, отравляют свою жизнь, а терзание является отголоском прошлой ошибки.

Никто из людей не знает цели своего пребывания, казус рождения, их будущее неопределенно, то будущее, ожидающее их перед последним стуком секундой стрелки. Подходит уже третий час, и никто не смел поставить под сомнение неповторимость уходящей ночи, потому что все были погружены в сон, в неведение. Так почему же я восхищаюсь этими убогими лжецами, не ценящими дарованное им, очаровываюсь теми, чья душа наполнена грязью и злостью ушедших веков, кто губит любовь и убивает красоту? Да потому, что без них ничего и не будет, каждый миг и частица созданы для этих творений, всё обретает смысл и необходимость лишь при Человеке. Красота, Любовь, Счастье созданы, чтобы человек радовался им, наслаждался великолепием и изяществом существа жизни. Никто, кроме Человека, не способен творить, созидать, чувствовать. Он сам создает свою судьбу, реальность, в которой пребывает; его разум властвует над материей и способен воплотить все, что мог бы представить. Но больше всего поражает способность каждого переживать Любовь, стоящую выше любого Закона. Интересно и то, что сам человек не может до конца понять и определить, что же такое Любовь, властительница жизни. Может, это и к лучшему, поскольку все, созданное, названное или определенное человеком, имеет конец. Она позволительна для нас, хоть и возвышается над нами, и мы можем вдохновляться, переживать и оживляться ею, создавая с ее помощью чудесные вещи.

Ровно четыре часа показывают мои стрелки. А ведь столько людей уже успели уйти из этой жизни, еще больше успели вдохнуть в свои легкие первый пьянящий воздух. Отведенное каждому время еще позволит им познать столько разных эмоций: кто-то прошел через страх и опустошенность, кто-то – через страсть и зависимость, некоторые – боль и предательство, но, бесспорно, все они ищут одного – счастья. Для человека оно – нечто вечно желаемое, непостижимое и прекрасное. Для меня все просто. Я счастлив служить людям, показывать им точное время, чтобы никто не потерялся в нем. Но почему люди так всё усложняют, не понятно им самим. Для них это черная материя, невидимое пространство, однако определенно существующее (кто-то же называет себя счастливым), и каждый

начинает ставить для себя цель: найти это необходимое, желанное, совсем неведомое, возможно, лишь тогда болезнь и меланхолия отступят. Боюсь, найти счастье нельзя. Его просто не существует. Это словно программа, механизм в разуме, который перенастраивает существующую реальность в прекрасную. Поистине, сохранить это состояние в голове чрезвычайно трудно, люди сами уничтожают его, губят счастье, ты теряешь не только пребывание в блаженстве, но и желание создать его снова, погружаясь в экзистенциальный кризис. Фрустрация погружает тебя в свободное плавание по абсолютно спокойному и бесконечному океану жизни. Это очень страшно. Время и пространство для таких людей размываются, теперь они перестают ощущать любовь или смерть, жизнь или ненависть, они прекращают свое бытие.

В таком случае время и вправду не будет иметь смысла, зачем оно, если ты попал в бесконечную бездну самоумерщвления. Но важно помнить – это не конец. Есть шанс выбраться из мрака, прийти в себя, вспомнить незабвенный вкус счастья, лишь тогда ты погонишься за временем. Ничего, я буду рядом и подскажу тебе дорогу. Помни, жизнь неоправданно коротка для сновидений, ожиданий или решений, принятых чужой волей; после этого теряется свобода, то, что характеризует человека, иначе говоря, то, что определяет его.

Утро уже на подходе... Семь часов пять минут шестнадцать секунд, если быть точным, а таковым быть просто необходимо, когда секундная стрелка отсчитывает именно твое оставшееся время, не стоит его считать абстрактным, оно жестоко наказывает за это. Теперь я понял, что моя жизнь в сущности легче людской, если через столько трудностей им приходится проходить, столько точностей придерживаться. Складывается впечатление, что в жизни тут нет никакого удовольствия и радости, что необходимо выискивать некую формулу бытия счастливых человеческих судеб. Глупости! Все размышления на протяжении стольких столетий лишь вздор, мешающий людям сохранять разумение. Размышляя о бытии, ты подвергаешь себя риску затеряться в философии, которая не даст тебе точных ответов ни на что. Разочарованный в этом, ты перестаешь воспринимать окружающее, как действительность. Это огромное заблуждение. Есть незыблемые составляющие объективного мира, а есть наша проекция этой реальности, и можно потерять грань, различие между ними, что приведёт к немалым ошибкам. Но истину ты узнаешь лишь тогда, когда придет на то время, вернее, оно остановится для тебя.

Снег давно уже перестал идти, тучи отступили, над горизонтом выступали нежные кружева, пропитанные розовым цветом рассвета. Мрак отступал, и чистая голубизна небосвода освещала приходящее утро, зарождалось нечто новое в это утро. Звенящая тишина сменялась шумом жизни, где-то вдали пролетала стая птиц, появлялись отдельные прохожие, скрывающиеся в проулках. Для некоторых время заново начало отсчет, может, оно дало новый шанс, мечту, счастье, которые потерялись между ночью и утром. Для кого-то время лишь непрекращающийся день, все наступающий раз за разом и предательски увеличивающийся. Кого-то оно пугает смертельным холодом своего дыхания, чтобы те не забывали о своем ничтожестве и заключении.

Все больше и больше людей на улицах, они все торопятся, у всех будет важный и продуктивный день, каждый из них воодушевлен на недостижимые подвиги, как и вчера. Ничего не меняется: человек также будет спешить, лишь только ускоряя Колесо жизни. Столько лиц, индивидов, личностей. Все они неповторимы и величавы, у всех исключительно превосходный, изящно-нежный цветок жизни, конец которого один. Стрелки неостановимых часов приближались к своей цели, совсем немного осталось ведь. Секундная стрелка вернулась к своему началу, сейчас ровно девять часов утра, и пока площадь кипела неизмеримым числом людей, Время пришло. Вернее, оно остановилось.

РАЗДЕЛ 3
☞ КУЛЬТУРА СЛОВА

ВЫДАТЬ ДИПЛОМ... АЛИЕ ИЛИ АЛИИ?

Алтынбекова О.Б.
д.ф.н. профессор

Сначала о скучном – правилах. Нам хорошо известно, что существительные I-го склонения в дательном и предложном падежах имеют окончание –е: *радоваться весне, звучать в песне*. Исключение составляют слова, оканчивающиеся на –ия, такие как *армия, станция, конференция, Мария* и т. п. – эти существительные и в родительном, и в дательном, и в предложном падежах имеют окончание –и: *вернулся из армии, подъехали к станции, роль досталась Марии Шукишиной, говорили о Софии Ротару*.

Но если **казахские имена** оканчиваются на –ия (*Алия, Асия, Галия, Саня* и другие), то этому правилу они не подчиняются, здесь следует писать –е: *подошёл к Алие, диплом присвоен Санье, думал о Галие*.

Помню, одна моя знакомая по имени Асия, защитившая диссертацию в Москве и получившая там диплом кандидата наук, с недоумением показывала его мне: «Присвоить степень кандидата биологических наук *Асии* Омаровне Ахметовой». Те, кто заполнял в Высшей аттестационной комиссии (ВАКе) кандидатский диплом, руководствовались правилами русского языка (*присвоить Юлии, Марии, Анастасии...*) и по аналогии написали *Асии*, но это имя другой этимологии и склоняется иначе: *присвоить Асии*. Радости от получения научной степени такое написание у обладательницы диплома не уменьшило, но всё-таки вызвало растерянность.

Не просто растерянность, а слёзы прозвучали однажды в голосе другой моей знакомой, которая звонила проконсультироваться, поскольку её дочке с красивым именем Алуа, только что окончившей медицинский институт, в красном дипломе написали: «Присвоить специальность врача *Алуе* Байзаковой», хотя это имя относится к несклоняемым именам собственным. Мама девушки сначала побежала к знакомому филологу по имени Марьям, которая почему-то посчитала, что в дипломе написали правильно. Но тогда, если следовать таким рассуждениям, можно и имя Марьям склонять: *Марьяме, Марьямой?* Она не убедила расстроенную маму, и та дошла даже до ректора института, поскольку знала, что этот документ крайне важен для каждого человека. Но ректор сделал вид, что проблема яйца выеденного не стоит: «Ну что здесь такого?» – и отказал в просьбе написать имя иначе, потому что тогда надо было аннулировать прежний диплом, заменить его на новый (а количество дипломов на строгом учёте), писать многие объяснительные, то есть признаться в ошибке, а ректору этого очень не хотелось.

И девушка пошла по жизни дальше, простите, Алуёй, ведь, следуя логике, у этого имени тогда должны быть и все другие падежные формы: *нет Алуи, дал Алуе, вижу Алую, горжусь Алуёй, думаю об Алуе!* – вместо прекрасного имени Алуа. Да, похожее имя *Алма* мы склоняем по всем падежам, точно так же, как и очень распространённые у казахских девушек имена на –а, –я: *Гульнара, Лейла, Мадина, Джамия* и т. п., но в них окончанию предшествует согласный, а в имени *Алуа* перед конечным гласным стоит гласный же, а это совсем другое. Правило русского языка гласит: не склоняются фамилии на –а, –я с предшествующим гласным (*стихи Гарсиа, в рассказах Гулиа, герцогу Валуа*). А у нас такие не фамилии, а имена, они-то и подпадают под это правило и не склоняются!

Все знают, что по падежам не изменяются женские имена, оканчивающиеся на согласный: *Шолпан, Марьям, Жанар, Кулян, Макпал, Асель*, например: Он очень любил *свою Асель*. В русской речи мы не склоняем также казахские женские и мужские имена *Сауле,*

Айсулу, Акерке, Али, Едиге, Мади, Медеу, Амангельды и т. п. Но почему – они ведь оканчиваются на гласный? Потому, что есть другое правило русского языка: не склоняются мужские и женские имена, оканчивающиеся на гласный, кроме *-а, -я*: *Серго, Нелли*, сюда же отнесём и названные казахские имена. Другой вопрос, что зачастую, говоря по-русски, мы их переделываем, придавая то уменьшительно-ласкательный оттенок, то дружественно-фамильярный, а то и пренебрежительный: *Марьяша, Саулешечка, Заурешка*. В таком виде они, естественно, склоняются по падежам.

Кроме того, в разговорной речи мы очень часто почему-то прибавляем лишний слог к женским именам (видимо, для более ласкового звучания или по привычке) и произносим: *Аселя, Айнура, Жанара, Асема*, хотя они (по паспорту) оканчиваются на согласный звук. Я даже помню пример, когда это касалось и мужского имени: старшая сестра звала обедать любимого братишку и кричала на весь двор с балкона: «*Мухта-ара-а-а!!!*». Нужно сказать, что в семье для мальчика существовала не только эта модификация его имени. И сейчас, когда он стал седовласым полковником милиции с вполне мужественным именем Мухтар Алимжанович, его старый папа, называя сына на работу, всё равно говорит сотрудникам: «Позовите Мухтарика!» А те умирают от хохота и умиления.

РАЗДЕЛ 4

☞ ПОЭТИЧЕСКАЯ СТРАНИЧКА

РУССКО-ФРАНЦУЗСКИЙ БИЛИНГВИЗМ РОССИЙСКИХ АРИСТОКРАТОВ,
ШАЛА-КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК И А.С. ПУШКИН

Нуриаихова Ж.А.

д.ф.н. профессор

Дюсетаева Р.К.

ст. преподаватель

Поэтическую страничку нашего ежегодного альманаха украшали произведения поэтов Серебряного века, стихотворения поэтов-шестидесятников, стихи современных поэтов.

Когда пришла пора собирать поэтическую страничку 5-го номера «Дайджеста...», я почему-то потянулась к «Евгению Онегину» А.С. Пушкина. Захотелось перечитать.

Каково же было мое удивление, когда в строках всеми читанного романа я увидела до боли знакомые языковые проблемы.

Русско-французский билингвизм российских аристократов начала 19 века!

Русско-казахский билингвизм городских казахов и казахско-русский билингвизм приезжих (студенты из аулов, оралманы)!

Переключка через века...

Насколько все разное и насколько сходны ситуации употребления смешанных текстов и взаимное интеркалирование (вставки) элементов в эти тексты.

Русско-французский билингвизм представлял собой взаимодействие русской и французской культур и языковых стихий и выражалось это в создании так называемых «смешанных текстов», в которых ярко отражалась контитуальность (наполненность) коммуникативного пространства российских аристократов-билингвов. Подобного рода интеркалирование в дворянские эпистолярные тексты иноязычных элементов было обусловлено экстралингвистическими (например, этикетными) причинами.

Коммуникативное пространство эпистолярного стиля делилось на два полюса: high & low style. Высокий стиль «обслуживал освященный этикетом французский язык». Второй полюс был максимально приближен к ареалу неофициального непринужденного общения и обслуживался, соответственно, русским языком в его разговорном варианте. Однако большую часть коммуникативного пространства эпистолярного стиля дворянства России начала 19 века занимают смешанные тексты, в разной степени совмещающие в себе две языковые стихии.

Поскольку я взялась цитировать из «Евгения Онегина» предысторию написания Татьяной Лариной письма Онегину, добавлю, что женские письма отличало более строгое следование традициям, а потому наиболее характерным для них был предписанный этикетом французский язык. Как правило, он использовался и при обращении к мужчинам, и при общении женщин между собой. Чаще всего данное явление наблюдалось в ситуациях, имеющих отношение к ареалу высших коммуникативных функций.

В ситуациях более простых (в переписке с родственниками, друзьями) дворяне использовали французский язык, который насыщали богатыми русскоязычными интеркаляциями, относящимися, как правило, к бытовым реалиям и традициям, закрепленным в сознании пишущих за русским языком.

Теперь о русско-казахском билингвизме.

В Казахстане задача поставлена давно: в свете реализации политики триязычия в РК. Казахский язык – язык государственный, русский – язык межнационального общения, английский – язык международного общения.

Если в советский период русский язык в течение более 70 лет являлся «нашим всем», то с изменением политического и экономического статуса казахского языка население обречено на взятие новых языковых вершин из разных лингвистических систем. И берем же эти вершины! Пишем статьи на трех языках. Выезжая за границу, пугаем англоязычные народы своим произношением.

Амбилингвы (одинаково владеющими обоими языками) в чистом виде встречаются крайне редко. В городе проживают в основном казахи и русские (другие), плохо владеющие государственным языком. В районах – казахи (другие), плохо владеющие русским языком. Необходим язык, который бы использовался как средство общения между двумя или более этническими группами, говорящими на неродственных языках, но вынужденных регулярно контактировать друг с другом в силу тех или иных объективных обстоятельств.

Вот в быту и изобретен так называемый шала-казахский язык. И мы, уже на родине, пугаем истинных казахов своим шала-казахским языком. Хотя, возможно, все произошло как раз наоборот: пришельцы из райнов смешат нас своими интеркалированиями – забавными русскими вставками в казахский язык. Tengrinews провел соцопрос среди учащихся и составил рейтинг самых популярных шала-казахских фраз: на 5 месте – «Досынды поздравить еттин ба?», на 4-м месте фраза «Мешать етпе», на 3-м месте – «Столовыйга барасын ба?», на 2-м месте – «Басым ауырып тур, грузить етпеи». Однако самой распространенной среди молодежи признана микс-фраза – «Ол жігіт, красавчик!»

Популярность языкового интеркалирования растет вопреки всем критикам и защитникам чистого языка. «Отечественные лингвисты утверждают, что *mixed language* уже опережает государственный и русский языки. Доктор филологический наук, профессор Э.Д. Сулейменова говорит: «Шала-казахский – это форма пиджизированного языка (пиджин (англ. *pidgin*) – упрощённый язык). Есть в Украине, в Беларуси (суржик, тросянка). Это языки, представляющие собой сниженную форму того или иного языка. Казах, который говорит по-казахски, использует частицы из русского языка, берет глаголы из русского и обогащает его родными аффиксами – ему так удобнее. Хотя для чистоты языка нужен серьезный контроль» [https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/sostavlen-reyting-samyih-populyarnyih-shala-kazahskih-fraz-208723/].

Есть мнение, что шала-казахский поможет решить вопрос перехода общества на казахский язык. Казахстанское общество в основном русскоязычное. Поскольку русско-казахский билингвизм является историческим продуктом взаимодействия двух культур и языков, это и потребовало создания *mixed language*, который заполняет лакуны коммуникативного пространства казахстанского социума. То интеркалирование, о котором идет речь, обусловлено новыми экстралингвистическими причинами (социальными, психологическими). Если политика и экономика требуют использования государственного языка в литературном формате, то в ситуациях, не относящихся к высшему коммуникативному пространству, то есть в разговорно-эпистолярной речи, казахстанцы используют казахский язык, насыщенный русскоязычными интеркаляциями, или русский язык, насыщенный казахскими языковыми вставками.

И как русское дворянство к концу 19 века перешло на чистый русский литературный язык, так и казахстанское общество в следующем поколении, смею надеяться, свободно заговорит на государственном языке, пройдя через дебри шала-казахского.

А сейчас обещанные строки из «Евгения Онегина» А.С. Пушкина. Они о многом говорят и без комментариев.

Читайте, наслаждайтесь и сравнивайте...

XXVI

Еще предвижу затрудненья:
Родной земли спасая честь,
Я должен буду, без сомненья,
Письмо Татьяны перевести.
Она по-русски плохо знала,
Журналов наших не читала
И выражалась с трудом
На языке своем родном,
Итак, писала по-французски...
Что делать! повторяю вновь:
Доныне дамская любовь
Не изъяснялася по-русски,
Доныне гордый наш язык
К почтовой прозе не привык.

XXVII

Я знаю: дам хотят заставить
Читать по-русски. Право, страх!
Могут ли их себе представить
С «Благонамеренным» в руках!
Я шлюсь на вас, мои поэты;
Не правда ль: милые предметы,
Которым, за свои грехи,
Писали втайне вы стихи,
Которым сердце посвящали,
Не все ли, русским языком
Владея слабо и с трудом,
Его так мило искажали,
И в их устах язык чужой
Не обратился ли в родной?

XXVIII

Не дай мне бог сойтись на бале
Иль при разезде на крыльце
С семинаристом в желтой шале
Иль с академиком в чепце!
Как уст румяных без улыбки,
Без грамматической ошибки
Я русской речи не люблю.
Быть может, на беду мою,
Красавиц новых поколение,
Журналов вняв молящий глас,
К грамматике приучит нас;
Стихи введут в употребленье;
Но я... какое дело мне?
Я верен буду старине.

XXIX

Неправильный, небрежный лепет,
Неточный выговор речей
По-прежнему сердечный трепет
Произведут в груди моей;
Раскаяться во мне нет силы,
Мне галлицизмы будут милы,
Как прошлой юности грехи,
Как Богдановича стихи.
Но полно. Мне пора заняться
Письмом красавицы моей;
Я слово дал, и что ж? ей-ей
Теперь готов уж отказаться.
Я знаю: нежного Парни
Перо не в моде в наши дни.

XXX

Певец Пиров и грусти томной,
Когда б еще ты был со мной,
Я стал бы просьбою нескромной
Тебя тревожить, милый мой:
Чтоб на волшебные напевы
Переложил ты страстной девы
Иноплеменные слова.
Где ты? приди: свои права
Передаю тебе с поклоном...
Но посреди печальных скал,
Отвыкнув сердцем от похвал,
Один, под финским небосклоном,
Он бродит, и душа его
Не слышит горя моего.

XXXI

Письмо Татьяны предо мною;
Его я свято берегу,
Читаю с тайною тоскою
И начитаться не могу.
Кто ей внушал и эту нежность,
И слов любезную небрежность?
Кто ей внушал умильный вздор,
Безумный сердца разговор,
И увлекательный и вредный?
Я не могу понять. Но вот
Неполный, слабый перевод,
С живой картины список бледный
Или разыгранный Фрейшиц
Перстами робких учениц...
[А.С. Пушкин. Избранное. – М.:
Детская литература, 1976. – С.368-370].

РАЗДЕЛ 5
☞ СТРАНИЧКА ЮМОРА

За время работы с иностранными студентами было много ситуаций, насыщенных юмором. Настолько много, что уже не первый год мы публикуем их в нашем разделе *Страничка юмора*.

Из неопубликованного:

1

- Дантес убил Пушкина. Дантес тоже был поэтом. Но он был очень плохой поэт. И когда Пушкин прочитал его стихотворение, он сразу умер.
- В городе жить интересно, потому что в городе есть винные стойки и парки.
- В моей жизни самый уважаемый человек – это моя семья.
- Когда я буду пенсионеркой, я хочу жить в деревне. Там мне можно будет стать мужиком и сажать цветы.
- Ее мама увлекается уборкой.
- На Новый год мы приготовили китайские блюда. В 24 часа мы съели глубокий вкус родины.
- Например, если вы изучаете русский язык, надо знать, сколько букв в русском языке, где находится Россия, и какой характер у россиянина.
- – Боже, что у тебя тут? Пожимает плечами: Хм, бадрак.
- Нечастный рыБенок.
- Общежительный язык.
- В это время была споганая ночь.
- Внимательная лапша.
- Общительная проблема.
- Цельюстренная девушка.
- Это важно, на Новый год присрать подарок.
- Однажды рыба говорит: «Я Пушкин, отпусти меня домой!»
- И эта золотая рыбка как взмолилась!
- Старик звонил золотую рыбку.
- Наконец рыбка сказала: «Чё вы все ходите и ходите!»
- Старик и старуха жили очень нежно.
- Старуха хочет новый горшок и хлеб.
- Погрязнуть играть в компьютер.
- Наша преподаватель – старая красавица.
- По моему мнению, жизнь в городе интереснее. В городе много интересных мест: детская площадка и торговый центр.
- В большом городе есть суровые проблемы. Например, смог, пробки, нехватка жилья, кислый дождь. Мне нравится жить в большом городе.
- Колониальная политика очень зверская, поэтому язык распространялся мирно.

Собрала Нуриаихова Ж.А.

- Я решила начать новую жизнь. Для этого я сделала первый ишак.
- Американский студент: «Начинальник» (начальник) и «дверенность».
- Вчера я оторвалась (отравилась).
- Газета «Из рук в ручки»
- Отрабатывали модель «кто? болел чем?» Студент: « В детстве я болел головой. А ещё ногой и горлом».
- Из сочинения: «Они поехали в деревню, и играли там, и смотрели живописню»
- Из сочинения: «Птички были славные и счастливочные».
- На Медеу от урагана ёлы упали.
- Ой вчера болел, лежал, градус большой был.
- Это такой бардак и дурдон!
- Мой отец – фермер скотов.
- Да я уже всё видел. Я – простреленный воробей.
- Весна... Травки растут...
- Объясняют пословицу «Слово – серебро, а молчание – золото». Студент: « А на уроке языка – наоборот: «Слово – золото, а молчание – нельзя...»
- Технологический прогресс не идёт – он скакает быстро!
- Мы хитруем.
- Из сочинения: «У меня есть хороший друг. Он помогает мне, когда бюрократ не даёт покоя».
- Бегемат.
- Он пел плавно, бойко и весело.
- Мокроэкономика.
- Потреблятель.
- Сдав экзамены, мы гульнули на свадьбе.
- Встретившись с друзьями, я сразу начал спать.
- Он – бездомашний.
- Стипенсия.
- У меня есть мечта – есть еду питания по всему миру.
- «Куриное место» (место для курения).
- – А что вы любите читать?
– Да мне все жанры литературы нравятся...
- Я обокрался. = *Меня обокрали.*
- Мой друг уехал, я заботился о его собаках. Они воняют и делают грязно.
- В Алматы есть Зелёный базар, Никольский базар. А ещё есть базар имени Барахолка.
- Она собиралась на отдых, купила купальник и купальный чепец (шапочку).
- Из сочинений: «На стене картина в стиле «сюр», и он часто её обожает».
- «У моего друга на стене приятное захолустье»
- «Он встретил обезвоженную женщину и дал ей апельсин».

- Пишет (по памяти) слова, обозначающие членов семьи: тать, зязя, внуктри, правнуктри, пельмяник, воюродникий брат.
- Мы с ним равновесники.
- О бессоннице: «У меня нету спи. Я иногда ночью совсем не спи. Или очень мало спи. А если не спи, то худой...»
- И Золушка потеряла обувь...
- Фруктовый продавец.
- Работа по модели «для чего? нужно что?».
Кит. студент: Для счастья нужна любовь. Для экскурсии нужен паёк.
- Ласковый теплый ветер гладит нашу шерсть.
- Попытка написать аннотацию на сборник статей «Психоллингвистика XX века»: В сборник включены статьи известных психов и лингвистов.

Собрала Сапронова И.И.

РАЗДЕЛ 6
☞ ОБ АВТОРАХ

КазНУ имени аль-Фараби, факультет довузовского образования, кафедра языковой и общеобразовательной подготовки иностранцев (Казахстан, Алматы):

Айтпаева А.С. – старший преподаватель, asaitpay@mail.ru

Азнабакиева М. А.) – старший преподаватель, m_mary_84@mail.ru

Ахмедова А.К. – старший преподаватель, aak_08@mail.ru

Валеева У.К. – к.ф.н. доцент, vali48@mail.ru

Дуйсенбаева Р.И. – старший преподаватель, raihan-kz@mail.ru

Дюсетаева Р.К. – старший преподаватель, roza.dusetaeva..gmail.com

Ешимов М.П. – к.ф.н. доцент, adai75@mail.ru

Игнатова Е.Р. – к.ф.н. доцент, Elenaignatova55@mail.ru

Кильдюшова И.В. – старший преподаватель, kildyushova-irin@mail.ru

Койшибаева Г.С. – к.ф.н. доцент, gulmira.koyshybaeva.84@mail.ru

Мацко И. В. – старший преподаватель, matskoi@mail.ru

Машинбаева Г.А. – к.ф.н. доцент, gulnaznuki@mail.ru

Мусаева Г.А. – к.ф.н. доцент, gulbagiza_70@mail.ru

Нуршаихова Ж.А. – д.ф.н. профессор, zhanara26n@mail.ru

Раимбекова А.А. – к.ф.н. доцент, raimbekova@yandex.kz

Саденова А.Е. – д.ф.н. доцент, sadenovaa@mail.ru

Сапронова И.И. – старший преподаватель, irenaiva@mail.ru

Толмачева Д.С. – к.ф.н. доцент, Diana.tolmacheva.51@mail.ru

Торохтий Л.С. – доцент, valtoro45@mail.ru

Чой Джин Су – магистрант КазНУ им.аль-Фараби / Университет «Гёнги»(Южная Корея), joahssu@naver.com

Якубаева К.С. – к.ф.н. доцент, k.s.yakub@mail.ru

*

Сапаева Г.Е. – старший преподаватель, gulchatay26@gmail.com

Тастемирова Г.А. – старший преподаватель

Тилеужанова Г.Т. – старший преподаватель, Gulhan_74@mail.ru

КазНУ имени аль-Фараби, факультет филологии, литературоведения и мировых языков (Казахстан, Алматы):

Алтынбекова О. Б. – д.ф.н., профессор, oliviaec@mail.ru

Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет (Украина, Харьков):

Божко Н. М. – к.ф.н. доцент, nmb51@mail.ru

Демьянова В. Г. – к.пед.н. доцент, vera00georgievna@gmail.com

Моргунова Н.С. – к.психол.н., доцент, зав.кафедрой языковой подготовки, morgan.ns@mail.ru

Моргунова С. А. – преподаватель, morgan.sa@mail.ru

Приходько А.М. – старший преподаватель, alena_prikhodko_74@mail.ru

Семененко И. Е. – к.пед.н., доцент, inga.semenenko@ukr.net

Уварова Т. Ю. – к.пед.н., старший преподаватель, uvarova_hnadu@ukr.net

Цимбал Т. Н. – старший преподаватель, tania-nik@yandex.ru

Kizil L.M. – ludmilakisil@mail.ru

Сәтбаев Қ.И. атындағы ҚазҰТЗУ (Алматы):

Айтжанова С.С. – ф.ғ.к., сениор-лектор

Заурбекова Г. – khadisha_z@mail.ru

Илесова К.А. – лектор, Ilesova.kynagul@mail.ru

Омурзакова А.К. – ф.ғ.к. сениор-лектор

Татиева С.С. – гум.ғ. магистрі, лектор, svetlana.tatieva.79@mail.ru

Турсунова Г.Т. – п.ғ.к. ассоц. проф.

Торайғыров С. атындағы ПМУ (Павлодар):

Зейнулина А.Ф. – к.ф.н. профессор

Ибраева А.Т. – магистрант, akbura66@mail.ru

Кәріпжанова А.О. – к.ф.н. ассоциированный профессор, ainurok1974@mail.ru

Кәріпжанова Г.Т. – к.ф.н. профессор, adon70@mail.ru

№81 мектеп-гимназия (Алматы):

Берденова К. А. – қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, ғылым магистрі
berdenova.73@mail.ru

Ешмукамбетов А.О. – директордың ғылыми істер жөніндегі орынбасары, тарих пәні мұғалімі

Жумина Н. А. – қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, nurgul.zhumina@mail.ru

Средняя школа имени Жамбыла (Жамбылская область, район Т. Рыскулова):

Диярова Г. Д. – учитель русского языка и литературы

Алматы Менеджмент Университеті:

Байтилеуова Ғ., galiabaitileuova@gmail.com

Бегалиева Л.

Оңтүстік Қазақстан облысы, Мақтарал ауданы «Асықата» жалпы орта мектебі:

Арапбаева Р.С. – мұғалім

Дулати М.Х. атындағы Тараз Мемлекеттік университеті (Тараз қаласы)

Жаманбаева Ә.С. – старший преподаватель, a-zhamanbaeva@mail.ru

Кутымбетова Э.Қ. – kutymbetova@mail.ru

Омаркулова Л.К. – старший преподаватель, omarkulova.lyazzat@mail.ru

Научно-методическое издание

ДАЙДЖЕСТ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НОВАЦИЙ

Альманах научно-методических материалов

№5 апрель 2017

Технический редактор:

Накипов М.Н.

Подписано в печать 21.04.2017 г. Формат 60x1/16.
Бумага офсетная №1. Печать RISO. Объем 14,9 п.л.
Тираж 200 экз. Заказ №59.

Отпечатано в ТОО «Жания-Полиграф»

Г. Алматы, ул. Жандосова 58.